

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 22

Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін

ВИПУСК 37

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 22

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ВИПУСК 37

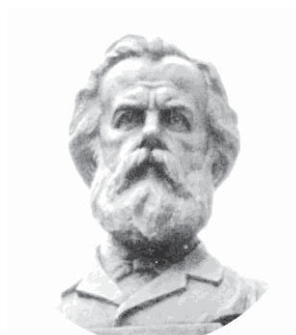
DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37>

ISSN 2411-1287

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Серія 22

**Політичні науки
та методики викладання
соціально-політичних дисциплін**

Випуск 37

Київ
Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова
2025

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення
Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрантів
Ідентифікатор медіа R30-01417 (рішення від 28.09.2023 р. № 932)

Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова (протокол № 14 від 27 червня 2025 р.)

Редакційна колегія серії:

- Семигіна Т. В.** – доктор політичних наук, професор, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Київ, Україна (**головний редактор**);
- Бабкіна О. В.** – доктор політичних наук, професор, академік УАПН, Київ, Україна (**відповідальний редактор**);
- Андрущенко Т. В.** – доктор політичних наук, професор, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Арабаджисв Д.Ю.** – доктор політичних наук, професор, НУ «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна;
- Батрименко О. В.** – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна;
- Воляшок О. Я.** – кандидат політичних наук, доцент, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна (**відповідальний секретар**);
- Головатий М. Ф.** – доктор політичних наук, професор, ПрАТ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, Україна;
- Горбатенко В. П.** – доктор політичних наук, професор, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, Україна;
- Зеленько Г. І.** – доктор політичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна;
- Латигіна Н. А.** – доктор політичних наук, професор, Державний торговельно-економічний університет, Київ, Україна;
- Литвин В. С.** – доктор політичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Морару В.** – доктор політичних наук, професор, Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень, Молдавського державного університету, Кишинів, Республіка Молдова;
- Некряч А. І.** – доктор політичних наук, професор, Полтавський державний аграрний університет, Полтава, Україна;
- Новакова О. В.** – доктор політичних наук, професор, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Остапенко М. А.** – доктор політичних наук, доцент, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Побочий І. А.** – доктор політичних наук, професор, Український державний університет науки і технологій, Дніпро, Україна;
- Хевцуріані А.** – PhD в сфері міжнародних відносин, Грузинський технічний університет, Тбілісі, Грузія;
- Цзіньго Ван** – професор, Ph. D. в сфері міжнародних відносин, Інститут політології та міжнародних відносин Ланьчжоуського університету, Ланьчжоу, КНР;
- Шайгородський Ю. Ж.** – доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, Київ, Україна;
- Шипунов Г. В.** – доктор політичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Шираторі Р.** – професор, президент Інституту політичних досліджень Японії (IPSJ), Токіо, Японія.

Н 34 Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. Випуск 37 : збірник наукових праць. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. – 189 с.

У збірнику розміщені наукові праці дослідників, викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми політичних наук.

Наукове видання включено до наукометричних баз і каталогів: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

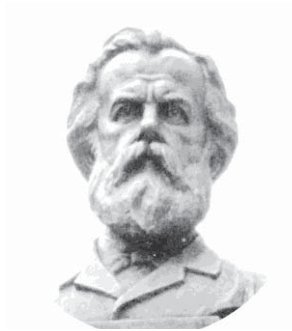
Офіційний web-сайт видання: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37>

ISSN 2411-1287

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL
of Mykhailo Dragomanov
State University of Ukraine

Series 22

Political Sciences
and Teaching Methodology
of Socio-Political Disciplines

Issue 37

Kyiv
Publishing House of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine
2025

PROFESSIONAL PUBLICATION of Category “B”

The publication is approved by the Higher Attestation Commission of Ukraine №1-05/2 dated of March 10, 2010

Re-registration by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine

No. 886 of July 2, 2020 (Political Sciences), No. 1543 of December 20, 2023

The National Council of Television and Radio Broadcasting Extract from the Register of Subjects in the Field of Media

Registrants Media Identifier R30-01417 dated of September 28, 2023

*The publication is approved by the resolutions of the Scientific Boards of
Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine (protocol No. 14 dated of 27.06.2025)*

Editorial Board:

- Semigina T.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine (Managing Editor);
- Babkina O.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine (Responsible Editor);
- Andrushchenko T.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Arabadzhyiev D.** - Dr. in Political Science, Professor, Zaporizhzhia, Ukraine;
- Batrimenko O.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Volianiuk O.** - Ph.D. candidate in Political Science, Associate Professor, Kyiv, Ukraine (Responsible Secretary);
- Holovaty M.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Horbatenko V.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Zelenko G.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Latyhina N.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Lytvyn V.** - Dr. in Political Science, Professor, Lviv, Ukraine;
- Moraru V.** - Dr. (habilitat) in Political Sciences, Professor, Chisinau, Republic of Moldova;
- Nekriach A.** - Dr. in Political Science, Professor, Poltava, Ukraine;
- Novakova O.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Ostapenko M.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Kyiv, Ukraine;
- Pobochyi I.** - Dr. in Political Science, Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipro, Ukraine;
- Khevtsuriani A.** - Ph.D. in International Relations, Professor, Tbilisi, Georgia;
- Wang Jinguo** - Ph.D. in International Relations, Professor, Lanzhou, People's Republic of China;
- Shayhorodsky Yu.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv, Ukraine;
- Shypunov H.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Lviv, Ukraine;
- Shiratori R.** - Professor, President of the Institute for Political Studies in Japan, Tokyo, Japan.

H 34 **Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine.** Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines [at scientific edition O. Babkina]. Issue 37: collected scientific articles. Kyiv: Publishing House of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, 2025. 189 p.

In the journal presented the results of theoretical and empirical research of topical issues of Political Sciences, obtained by the authors of the articles.

The scientific publication is included in scientometric databases and directories: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, «Scientific Periodicals of Ukraine» at Vernadskyi National Library of Ukraine.

Official web-site: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.01>

УДК 321.1-027.851(477)«364»

Олена Новакова,

*доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0402-1904>; e-mail: elenanovakova1961@gmail.com*

Марина Остапенко,

*доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-0229>; e-mail: m.a.ostapenko@udu.edu.ua*

ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проведено аналіз проблем забезпечення легітимності політичних інститутів і зменшення ризиків репутаційної кризи влади в умовах воєнного стану в Україні. Визначено теоретичні засади легітимності влади з урахуванням політико-правових та суспільних чинників, серед яких політична консолідація на основі демократичних принципів та цінностей; політична передбачуваність і ефективність політичних інститутів, верховенство права; участь громадян у суспільно-політичних процесах; ефективний діалог між суспільством і владою. Дослідження фокусується на інструментах підтримки довіри до влади в умовах об'єктивних викликів електоральної легітимності. Підкреслено, що законне відтермінування виборів та продовження роботи влади під час війни не забезпечують автоматично її легітимність, довіру людей чи стійкість демократичного ладу. Ключовими завданнями для влади стають підтримання демократії в умовах призупинення виборчого процесу та збереження єдності політичних сил і всього суспільства. Зазначено, що легітимність влади безпосередньо залежить від суспільної довіри до її рішень та механізмів їх втілення. Важливу роль в умовах воєнного стану відіграють такі механізми легітимності: ефективна взаємодія інститутів влади, реагування на петиції та звернення громадян, чітке дотримання Конституції у кадровій політиці, демонстрація добросовісності, виконання представницької функції, зв'язок із виборцями, ефективне врядування, здатність локалізувати корупцію та протидіяти їй, зрозуміла публічна комунікація. Акцентовано на актуальності розробки та практичного застосування позаелекторальних інструментів для легітимності державної влади. До таких інструментів, зокрема, віднесено формування парламентської коаліції національної єдності, підвищення рівня інституційної спроможності органів влади та забезпечення сталої комунікації з інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: *легітимність, легальність, легітимність, законність, інститути влади, інструменти легітимності влади, довіра, демократична влада, громадянське суспільство, політична комунікація.*

Вступ. Повномасштабна війна, розв'язана Росією, спрямована на руйнування української суверенної держави, поглинання суспільства, розкол та ослаблення демократичних країн світу. Важливим інструментом досягнення цієї мети є делегітимізація демократичної влади України та інших країн цивілізованого світу, створення умов для перманентної внутрішньодержавної та міжнародної конфліктності, таким чином доводячи, начебто, неспроможність демократичного суспільства до самостійного ефективного функціонування та незалежності. В цьому контексті надзвичайно важливими є розробка та реалізація механізмів легітимності влади, урахування об'єктивних обмежень воєнного стану, сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та підтримки легітимності політичної влади привертає особливу увагу науковців із огляду на її важливість в контексті забезпечення ефективності інститутів влади та розвитку суспільства загалом.

Активізацію наукового дискурсу щодо окресленої проблематики спричинили особливі умови воєнного стану українського суспільства та необхідність забезпечення інституційної спроможності держави. Зокрема М. Назаренко та А. Левицький присвятили своє дослідження чинникам, що сприяють формуванню політичної довіри, серед яких: політична консолідація через демократичні відносини; політична передбачуваність, коли функції й дії влади відповідають очікуванням; політична стабільність через дотримання законодавства; участь громадян у суспільно-політичних процесах; ефективний діалог між суспільством і владою [2021, с. 49-65].

М. Чабанна визначає, що зміцнення довіри до влади залежить від якісної комунікації між громадянами та державою, зокрема від прозорості й відкритості цих процесів. Це означає вільний доступ до актуальної та достовірної інформації про політичну діяльність органів влади та їх рішення, розуміння процесу прийняття рішень, відкритість даних про ухвалені рішення, оприлюднення інформації про діяльність органів державної влади, звітність органів влади, надання відповідей на запити [Чабанна, 2014, с. 12]. Разом з цим, існують обмеження, пов'язані з безпекою держави та захистом її інтересів в умовах воєнного стану. У цьому контексті Т. Амро виокремлює низку проблем і складнощів комунікації у публічному управлінні. До питань удосконалення фахової компетентності, забезпечення ефективності комунікації органів влади з населенням, додаються інші. Мова йде про зміни соціального контексту і настроїв, що позначається на сприйнятті та реакціях суспільства на повідомлення та дії влади. Зростає навантаження на системи електронного врядування та комунікаційні платформи через посилений обсяг обробки та розповсюдження інформації. Деякі зміни в організації комунікації можуть включати цензуру чи обмеження інформації, щоб запобігти поширенню неправдивих повідомлень, забезпечити безпеку військових та цивільного населення або захистити інфраструктуру. Крім того, потребують вирішення питання забезпечення доступу до достовірної інформації тимчасово окупованих територій [Амро, 2023, с. 164-165]. Також дослідник зазначає, що у формуванні довіри до влади засобами комунікації важливими є емоційний аспект (як емпатія та турбота), і раціональний (компетентність, чесність, відкритість представників влади). Тому, щоб отримати та підтримувати довіру, органи влади мають враховувати це у налагодженні взаємодії зі суспільством, особливо в умовах воєнного стану [Амро, 2023, с. 166].

Вивчення наукових праць демонструє, що ця тема зберігатиме свою важливість і надалі, а обговорення її аспектів триватимуть. Зокрема додаткових досліджень потребують проблеми формування та підтримки легітимності влади в надзвичайних умовах розгортання політичного процесу; розробка практичних механізмів забезпечення довіри до державно-політичних інститутів; консолідація та забезпечення ефективної взаємодії влади і громадян у вирішенні актуальних завдань суспільного розвитку.

Це дослідження має на меті поглибити знання про феномен легітимності та особливості його формування в українському середовищі, беручи до уваги специфіку воєнного стану та вплив внутрішніх і зовнішніх викликів державній владі в сучасній Україні. Виходячи з цього, завданнями статті є вивчення специфіки та чинників формування легітимності влади в період війни та воєнного стану, з'ясування механізмів усунення бар'єрів між владою та громадянами, посилення довіри та взаємодії громадянського суспільства та інститутів влади.

Методологічною основою написання статті стали ключові дослідницькі підходи: теоретичного узагальнення, системний, структурно-функціональний. Їх застосування забезпечило комплексний розгляд феномену легітимності, розуміння її впливу на стійкість державної влади, визначення проблем і тенденцій формування і підтримки легітимності політичної влади за умов воєнного стану українського суспільства. Емпіричну базу роботи склали аспекти проблематики політичної легітимності у дослідженнях Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Українського Центру економічних та політичних

досліджень імені О. Разумкова, Київського міжнародного інституту соціології, Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інституту соціології НАН України, інших аналітичних центрів і дослідницьких інститутів.

Результати та дискусії. Легітимність – це процес перетворення волі народу в суверенну волю держави, яка реалізується через справедливі, законні та доцільні рішення влади. Легітимація державної влади, тобто механізм, що забезпечує її визнання, не обмежується ухваленням законів чи конституції (хоча це може бути частиною процесу), а значною мірою залежить від сприйняття суспільством діяльності влади. Вона формується на основі громадських настроїв, внутрішніх переконань та уявлень різних соціальних груп щодо дотримання владою принципів соціальної справедливості, захисту прав людини та їх ефективного забезпечення [Ковальчук, с. 35-36].

Тобто, на відміну від легальності, політична легітимність формується не конституцією та законами, а політичною ситуацією, яка постійно знаходиться в динаміці. У цьому контексті важливо розглянути довіру як одну з ключових умов для успішного функціонування політичних інститутів і взаємодії між державою та громадянським суспільством. Дослідники вважають її важливим елементом, що сприяє легітимації влади через формування політичних стратегій, соціальну підтримку та економічний розвиток [Карнаух, Зайченко, с. 64]. Згідно соціологічних опитувань Інституту соціології НАН України, значна частина українців не схильні комусь довіряти. Так, у період 1992-2023 рр. відсоток опитаних, які погоджувались із твердженням, що «Нікому не довіряти – найбезпечніше» коливався від 46 до 56,2%. Найбільший показник фіксується у 2021 році, найменший – у 1992 р. [Українське суспільство, 2022, с. 329]. Також визначальним є зв'язок між соціальною і політичною довірою [Остапенко, Бунгеа, 2023, с. 20]. Соціальна довіра впливає на соціальну взаємодію, а політична – на процеси державотворення, ухвалення політичних рішень, вирішення криз. Політична довіра пов'язана з очікуваннями громадян, оцінкою ефективності дій влади [Остапенко, Бунгеа, 2023, с. 18].

Експерти фіксують зростання політичної довіри українського суспільства на початку повномасштабної війни РФ проти України. Разом з тим, показники є нерівномірними щодо суб'єктів політики, відрізняються за регіонами. У 2022 р. фіксувалося зростання довіри до парламенту (+73%), прем'єр-міністра (+48%), уряду (+45%), менше – до органів місцевої влади (+15%). Найвищий рівень довіри того року мали Збройні сили України, Президент, Національна гвардія України [Українське суспільство, с. 349-350]. Водночас дослідники наголошують, що хоча довіра до парламенту зросла у відсотковому відношенні, цей інститут має найнижчий її рівень серед інших політичних акторів [Українське суспільство, 2023, с. 349]. У 2025 р., згідно досліджень соціологічної служби Центру Разумкова, високий рівень довіри зберігають Збройні Сили України (93,5%), Державна служба з надзвичайних ситуацій (85,5%), добровольчі загони (85,5%), волонтерські організації (80%), Національна гвардія України (79%). Довіру до Президента України висловили 57,5% опитаних; до голови місцевої влади, де мешкає респондент – 51% [Оцінка ситуації в країні, 2025].

Важливу роль у формуванні довіри до влади в суспільстві відіграють заходи, що забезпечують взаємодію інститутів громадянського суспільства та державної влади, формуючи спільне бачення подальшого розвитку країни та стратегії реагування на сучасні виклики. Узгодженість у формуванні політичного порядку денного є ключовим фактором зміцнення легітимності влади як на національному рівні, так і в міжнародному середовищі, оскільки збереження легітимної суб'єктності є важливою умовою для ефективної співпраці з іноземними партнерами.

Зазвичай, важливим механізмом та показником легітимності влади вважаються вибори. Ключовими факторами, що її визначають, є рівень явки виборців при здійсненні активного виборчого права та прозорість виборчого процесу. Висока довіра до виборчої системи сприяє збільшенню участі громадян у голосуванні та формує відповідальніше ставлення до вибору

[Дурдинець, Драп'ятий, 2023, с. 126]. Водночас, як зазначає аналітик Громадянської мережі ОПОРА, Т. Рудь, повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. ставить перед владою, політиками, експертами та суспільством питання про можливість проведення демократичних виборів в умовах активної фази війни, а також про легітимність виборних органів влади у разі їхньої неможливості протягом тривалого часу. Ця дискусія має два ключові аспекти – правовий і політичний. Перший визначається нормами українського законодавства, міжнародного права та демократичних стандартів, тоді як другий залежить від внутрішньополітичної ситуації, змін на фронті, очікувань суспільства та позиції міжнародних партнерів, передусім західних. Саме поєднання цих факторів у стані невизначеності впливатиме на рівень політичної легітимності влади в Україні за умов, коли вибори залишаються неможливими [Рудь, 2024].

Правовий аспект проблеми реалізації виборчого процесу під час війни міститься в Конституції України, Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Виборчому кодексі України. Аналіз відповідних документів свідчить про те, що проведення виборів під час воєнного стану за законом є неможливим [Конституція, ст. 64; Виборчий кодекс, ст. 20; Указ, ст.3]. Ці законодавчі норми є абсолютно логічними та зрозумілими, оскільки в умовах воєнного стану, держава не може гарантувати дотримання конституційних і міжнародних стандартів проведення вільних і демократичних виборів, а також забезпечити реалізацію виборчих прав відповідно до визначених стандартів. Тому проведення виборів в Україні за таких обставин є не лише неконституційним, а й безвідповідальним і небезпечним, особливо з точки зору збереження національної єдності. Вибори в умовах воєнного стану та повномасштабної агресії суперечать міжнародним стандартам, зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою та її Конституції. Крім того, вони порушують основні принципи виборчого права, зокрема принцип вільних виборів, оскільки загрози безпеці, обмеження свободи вираження поглядів і заборона мирних зібрань унеможливають вільну політичну конкуренцію, а отже, і справжнє формування та виявлення волевиявлення громадян під час війни.

У той же час, законність відмови від проведення виборів в умовах воєнного стану та пролонгації діяльності обраних інститутів влади не знімає питання, як зберегти довіру суспільства до влади, забезпечити консолідацію та підтримку громадян у вирішенні надскладних проблем протистояння агресору.

Важливим індикатором стану політичної легітимності української влади, яку наразі неможливо переобрати на виборах, є громадська думка. У жовтні 2023 р. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів відповідне опитування. На питання: «Цієї осені завершується термін повноважень Верховної Ради, а навесні – президента. Коли, на вашу думку, слід проводити вибори?» 81% респондентів висловилися проти проведення виборів під час війни, вважаючи, що вони мають відбутися після її завершення. Лише 16% підтримали ідею виборів незалежно від війни [Коли мають бути проведені вибори, 2023].

За соціологічними дослідженнями платформи Gradus Research, у березні 2025 р. 58% українців висловилися за проведення виборів лише після завершення війни. Це більше, ніж у лютому 2025 року, коли таку позицію підтримували 52%. Відповідно, сформувався стійке розуміння ризиків для безпеки та того, як Росія може використати ситуацію для внутрішньої дестабілізації України. Згідно з цим опитуванням, якби президентські вибори відбулися у найближчий час, у голосуванні взяли б участь 74% респондентів. Цей показник залишається стабільним із липня 2024 р. Висока готовність громадян брати участь у виборах підтверджує їхню відданість демократичним цінностям, водночас беручи до уваги пріоритетність національної безпеки [Суспільний запит, 2025].

Водночас рівень довіри громадян до виборних органів влади поступово знижується, що є очікуваною тенденцією. Дослідження, проведене КМІС у лютому 2025 р., показало, що

Президенту довіряють 57% опитаних (не довіряють 37%), тоді як у грудні 2022 р. цей показник становив 84% (недовіра – 5%) [Динаміка довіри Президенту, 2025]. Ці дані не заперечують того, що у суспільстві зберігається значний рівень довіри до Президента В. Зеленського (такий показник є вельми позитивним для демократичної держави), що забезпечує його легітимність. У той же час, об'єктивне тяжіння показників довіри до зниження потребує постійної уваги до цієї проблеми.

Складніша ситуація складається з динамікою підтримки інших органів державної влади. Протягом останнього часу рівень довіри до Верховної Ради продемонстрував незначні коливання (залишившись на рівні близько 13-15%), тоді як кількість громадян, які висловлюють недовіру, відчутно зросла (з 61% до 68%). Це призвело до негативної динаміки балансу довіри, який погіршився з -46% до -55%. Щодо Уряду, рівень довіри до нього також є невисоким і має тенденцію до зниження (з 26% до 20%), тоді як недовіра зросла (з 44% до 53%), що відобразилось у погіршенні балансу довіри (з -18% до -33%). Варто підкреслити, що, незважаючи на низьку суспільну довіру до обох інституцій, більшість українців не підтримують ідею проведення виборів в умовах війни [Динаміка довіри соціальним інституціям, 2025].

Найбільш надійним джерелом легітимності влади є її ефективність, тобто здатність досягати поставлених цілей. Якщо демократична влада не спроможна забезпечити стабільне економічне зростання та покращення добробуту громадян, її функціональна легітимність послаблюється. Сучасний етап розвитку функціональної ефективності владних інститутів характеризується складністю та багатогранністю суспільних завдань. Їх успішне вирішення неможливе лише силами вузького кола правлячої еліти, тому необхідна мобілізація зусиль усього суспільства, ефективна взаємодія між владою і громадянами [Новакова, 2019, с. 34].

В умовах повномасштабного вторгнення та воєнного стану в Україні першочерговим завданням є пошук ефективних моделей взаємодії державної влади та громадянського суспільства для підвищення рівня легітимності й мінімізації ризиків політичної та соціальної кризи. У цій ситуації на державі лежить відповідальність за ухвалення консолідуючих рішень, що відповідають суспільним очікуванням і не підпорядковуються вузькополітичним чи особистісним інтересам [Регушевський, 2024, с. 75].

Вочевидь, в умовах воєнного стану необхідно активніше розробляти та задіювати механізми легітимації влади, які не пов'язані з виборчим процесом та здатні забезпечити національну стійкість українського суспільства через консолідовану співпрацю влади та громадян. У цьому аспекті надзвичайно цікавим та актуальним є дослідження інструментів легітимації влади в умовах воєнного стану, проведене відділом політичних інститутів та процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України та Асоціацією політичних наук України [Інструменти легітимації влади, 2024].

Таблиця 1

Експертна оцінка важливості інструментів легітимації влади під час дії воєнного стану в Україні

<i>Інститут влади</i>	<i>Інструменти легітимації</i>	<i>Рівень важливості (% підтримки експертів)</i>
Президент України	Розробка та реалізація політики національної безпеки	94
	Активна зовнішньополітична діяльність	93
	Дотримання Конституції України	92
Верховна Рада України	Чітке і прозоре дотримання законотворчих процедур	88
	Формування уряду та здійснення парламентського контролю	87
	Депутатська доброчесність	87
Уряд України	Наявність довіри до уряду зі сторони міжнародних партнерів	93
	Зрозуміла публічна комунікація з суспільством	87
	Реалізація принципу відповідальності Кабінету Міністрів України	82

<i>Інститут влади</i>	<i>Інструменти легітимації</i>	<i>Рівень важливості (% підтримки експертів)</i>
	перед Верховною Радою України	
Органи місцевого самоврядування	Справедливість використання місцевих бюджетів	94
	Комунікація з територіальними громадами	94
	Вирішення місцевих проблем	92

*Складено за [Інструменти легітимації влади, 2024].

Таким чином, проведене дослідження виявило інструменти та механізми підтримки легітимності органів влади з урахуванням неможливості проведення виборів і необхідності забезпечення ефективності державно-політичного управління країною під час війни. Разом з тим з'ясувалося, що визначені інструменти недостатньо активно використовуються в політичній діяльності відповідних суб'єктів.

Зокрема, експерти зазначають, що з лютого 2022 р. Президент рідко звертався до таких інструментів своєї легітимації, як демонстрація поваги до інших інституцій, реагування на петиції та звернення громадян, суворе дотримання Конституції у кадровій політиці. Найбільший дефіцит у постійному застосуванні, починаючи з лютого 2022 р., спостерігався при використанні таких інструментів легітимації парламенту, як демонстрація народними депутатами доброчесності, виконання ВРУ представницької функції та зв'язок із виборцями. Стосовно Уряду значна невідповідність між оцінкою важливості та фактичним застосуванням спостерігається у таких аспектах, як відповідальність перед Верховною Радою, ефективне врядування та здатність локалізувати корупцію, зрозуміла публічна комунікація уряду [Інструменти легітимації влади, 2024].

Конституційне відтермінування виборів і законне продовження повноважень виборних органів влади під час воєнного стану самі по собі не гарантують їхньої політичної легітимності, збереження суспільної довіри та запобігання ослабленню демократичного устрою. Головним викликом для влади, яка не має альтернативи через неможливість виборів, стає необхідність підтримки демократичних принципів за відсутності політичної конкуренції та конструктивних дискусій. Унаслідок цього особливо важливо зберігати національну єдність як серед політичних сил, так і в суспільстві загалом. Вивчаючи проблему підтримки легітимності політичної влади в екстремальних умовах воєнного стану та неможливості проведення повноцінного виборчого процесу, дослідники вказують на практику створення коаліційних урядів національної єдності на основі залучення представників усіх парламентських і позапарламентських патріотичних сил. Мета створення такої структури полягає в досягненні об'єднання усіх політичних сил для вирішення надскладних завдань, забезпечення консолідації суспільства та реалізації політики національної стійкості.

Світовий досвід показує, що уряди національної єдності, зазвичай, формуються в країнах, які опинилися в умовах глибокої кризи, особливо під час воєн. Можна згадати уряд Великої Британії часів Другої світової війни, де опозиційні сили відігравали ключову роль. Також існує і сучасний приклад – Ізраїль, де у 2023 р. було сформовано Уряд національної єдності у відповідь на конфлікт з бойовиками ХАМАСу. В умовах кризи, коли часу на пошук досвідчених політиків серед прихильників влади не було, до уряду залучили представників опозиції. Це дозволило покращити координацію та оперативно вирішувати нагальні питання [Коломієць, 2024].

Як показало дослідження КМІС, ідея формування Уряду національної єдності, що передбачає об'єднання патріотичних сил, знаходить підтримку у 47% українців. Негативне ставлення висловили лише 10%, тоді як 37% зайняли нейтральну позицію. Однією з ключових перешкод для формування Уряду національної єдності є відсутність чіткого кандидата на посаду прем'єр-міністра. Опитування показало, що хоча певна визначеність

з'явилася, 34% респондентів вважають, що жоден зі запропонованих лідерів не підходить, а 16% не змогли визначитися. Серед запропонованих кандидатур найбільшу підтримку отримали П. Порошенко (20%), Д. Шмигаль (13%), Ю. Тимошенко (7%) [Ставлення українців до створення Уряду національної єдності, 2024]. В умовах війни в українському парламенті виникла неформальна «оборонна коаліція», до якої увійшли чотири фракції. Ця коаліція, хоча й нагадує уряд національної єдності, зосереджена виключно на підтримці рішень, необхідних для оборони країни та її євроінтеграції, тому проблема створення коаліційного уряду потребує вивчення та розгляду в практичній площині.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що відсутність конституційної можливості проведення виборів під час воєнного стану не заперечує легітимності чинних органів влади в Україні. Проте, політична легітимність владних інститутів є нестабільною, та демонструє тенденції до зниження, оскільки суспільна довіра до чинної влади поступово зменшується. В цій ситуації надзвичайно актуалізується формування та активна реалізація в політичній практиці позаелекторальних механізмів легітимації влади, зокрема створення коаліції національної єдності в парламенті, підвищення інституційної спроможності влади, здійснення постійної комунікації з громадянським суспільством. Особливої ваги набуває інституційна легітимація політичної влади в умовах воєнного стану, яка формується під впливом законності дій влади, стабільного функціонування державних органів і доведення того, що навіть в умовах надзвичайної загрози держава зберігає правові засади свого функціонування та активну взаємодію з суспільством.

Використані джерела:

1. Амро, Тайер Алі. (2023). Вплив комунікативних технологій на ефективність публічного управління в Україні в умовах воєнного стану: дис. ... д. н. з держ. управл. за спеціальністю 25.00.05. Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, 192 с.
2. Виборчий кодекс України. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках. (2025). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1496&page=4&y=2025>
4. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках. (2025). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=6&y=2025>
5. Дурдинець, М., Драп'ятий, Б. (2023). Філософський вимір легітимності влади в період екзистенційної війни: досвід України XX–XXI століть. Філософські та методологічні проблеми права. № 1 (25). С. 120-129.
6. Інструменти легітимації влади в період дії воєнного стану. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Асоціація політичних наук України. (2024). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf
7. Карнаух, А., Зайченко, Л. (2020). Осмислення понять «довіра» та «політична довіра» у політичній науці. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Випуск 28: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 60-66.
8. Ковальчук, В. (2028). Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід. Право України. № 6. С. 35–40. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravoukr_2008_6/
9. Коли мають бути проведені вибори, ставлення до голосування через Інтернет та ставлення до можливого обмеження прав громадян: результати телефонного опитування, проведеного 30 вересня-11 жовтня 2023 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=4&y=2023>
10. Коломієць, В. (2024). Влада (не) в одних руках. Чи потрібен Україні Уряд національної єдності та як це було в інших країнах? URL: <https://hromadske.ua/polityka/233512-vlada-ne-v-odnykh-rukakh-chy-potriben-ukrayini-uriad-natsionalnoyi-yednosti-ta-ia-k-tse-bulo-v-inshykh-krayinakh>
11. Конституція України (1996). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
12. Назаренко, М. Левицький, А. (2021). Сучасний стан та шляхи вдосконалення політичної довіри в умовах демократизації. Публічне управління і право: історія, теорія, практика : збірник наукових праць. Вип. 1. С. 49-55.
13. Новакова, О. В. (2019). Комунікативні аспекти формування довіри до влади. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Випуск 26: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 31-36.

14. Остапенко, М., Бунгеа, Л. (2023). Довіра до влади як ресурс розвитку суспільства. Регіональні студії. Вип. 35. С. 16-21.
15. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025р.). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>
16. Регушевський, Е. Є. (2024). Концептуальні питання легітимності державної влади та зменшення ризиків кризи влади під час дії воєнного стану в Україні. Нове українське право. Вип. 1. С.73-82. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/564/512>
17. Рудь, Т. (2024). Легітимність української влади в умовах неможливості проведення виборів. URL: <https://www.opora.ua.org/vybory/legitimnist-ukrayins-ko-yi-vladi-v-umovah-nemozhlivosti-provedennya-vivoriv-25166>
18. Ставлення українців до створення Уряду національної єдності. (2024). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1460&page=1>
19. Суспільний запит на сильну оборону та безпеку зростає – українці виступають за вибори після перемоги. (2024). URL: <https://tsn.ua/politika/yak-stavlyatsya-ukrayinci-do-ideyi-provedennya-vivoriv-pid-chas-viiny-vidpovid-sociologini-2788416.html>
20. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
21. Українське суспільство в умовах війни. (2022). Монографія / С.Дембiцький та ін.; за ред. Є.Головахи, С.Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
22. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: монографія / С. Дембiцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
23. Чабанна, М. В. (2014). Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. Магістеріум. Вип. 58. Політичні студії. С. 8-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_p_2014_58_4

References:

1. Amro, Taiier Ali. (2023). Vplyv komunikatyvnykh tekhnolohii na efektyvnist publichnoho upravlinnia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu: dys. ... d. n. z derzh. upravl. za spetsialnistiu 25.00.05. Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom, Kyiv, 192 s.
2. Vyborchii kodeks Ukrainy. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Dynamika doviry Prezydentu V. Zelenskomu v 2019-2025 rokakh. (2025). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1496&page=4&y=2025>
4. Dynamika doviry sotsialnym instytutsiim u 2021-2024 rokakh. (2025). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=6&y=2025>
5. Durdynets, M., Drapiaty, B. (2023). Filosofskiy vymir lehitymnosti vlady v period ekzystentsiinoi viiny: dosvid Ukrainy KhKh–KhKhI stolit. Filosofski ta metodolohichni problemy prava. № 1 (25). S.120-129.
6. Instrumenty lehitymatsii vlady v period dii voiennoho stanu. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy Asotsiatsiia politychnykh nauk Ukrainy. (2024). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf
7. Karnaukh A., Zaichenko L. (2020). Osmyslennia poniat «dovira» ta «politychna dovira» u politychnii nautsi. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vypusk 28: zbirnyk naukovykh prats. K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 60-66.
8. Kovalchuk, V. (2028). Problema konstytutsiinosti ta lehitymnosti publichnoi vlady v umovakh formuvannia pravovoi, demokratychnoi derzhavy: vitchyzniani dosvid. Pravo Ukrainy. № 6. S. 35–40. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravoukr_2008_6/
9. Koly maiut buty provedeni vybory, stavlennia do holosuvannia cherez Internet ta stavlennia do mozhlyvoho obmezhenia prav hromadian: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 30 veresnia-11 zhovtnia 2023 roku. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=4&y=2023>
10. Kolomiiets, V. (2024). Vlada (ne) v odnykh rukakh. Chy potriben Ukraini Uriad natsionalnoi yednosti ta yak tse bulo v inshykh krainakh? URL: <https://hromadske.ua/polityka/233512-vlada-ne-v-odnykh-rukakh-chy-potriben-ukrayini-uriad-natsionalnoyi-yednosti-ta-iaak-tse-bulo-v-inshykh-krayinakh>
11. Konstytutsiia Ukrainy (1996). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
12. Nazarenko, M. Levyskyi, A. (2021). Suchasnyi stan ta shliakhy vdoskonalennia politychnoi doviry v umovakh demokratyzatsii. Publichne upravlinnia i pravo: istoriia, teoriia, praktyka : zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 1. S. 49-55.
13. Novakova, O. V. (2019). Komunikatyvni aspekty formuvannia doviry do vlady. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka

vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vypusk 26: zbirnyk naukovykh prats. K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 31-36.

14. Ostapenko, M., Bunhea, L. (2023). Dovira do vlady yak resurs rozvytku suspilstva. Rehionalni studii. Vyp. 35. S. 16-21.

15. Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi–berezen 2025r.). Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>

16. Rehushevskiy, E. Ie. (2024). Kontseptualni pytannia lehitymnosti derzhavnoi vlady ta zmeshennia ryzykiv kryzy vlady pid chas dii voiennoho stanu v Ukraini. Nove ukrainske pravo. Vyp. 1. S.73-82. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/564/512>

17. Rud, T. (2024). Lehitymnist ukrainskoi vlady v umovakh nemozhlyvosti provedennia vyboriv. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/legitimnist-ukrayins-koyi-vladi-v-umovah-nemozhlyvosti-provedennya-viboriv-25166>

18. Stavlennia ukrainsiv do stvorennia Uriadu natsionalnoi yednosti. (2024). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1460&page=1>

19. Suspilnyi zapyt na sylnu oboronu ta bezpeku zrostaie – ukrainsi vystupaiut za vybory pislia peremohy. (2024). URL: <https://tsn.ua/politika/yak-stavlyatsya-ukrayinci-do-ideyi-provedennya-viboriv-pid-chas-viyni-vidpovid-sociologini-2788416.html>

20. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

21. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. (2022). Monohrafiia / S.Dembitskyi ta in.; za red. Ye. Holovakhy, S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2022. 410 s.

22. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2023: monohrafiia / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2023. 343 s.

23. Chabanna, M. V. (2014). Dovira do politychnykh instytutiv: peredumovy ta naslidky dlia demokracji. Mahisterium. Vyp. 58. Politychni studii. C. 8-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_p_2014_58_4

Olena Novakova,
doctor of political sciences,
professor of Department of Political Sciences,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Maryna Ostapenko,
doctor of political sciences,
head of the of Department of Political Sciences,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Problems and Mechanisms of Legitimization of Political Power in Conditions of Martial Law in Ukrainian Society

The analysis of the problems of ensuring the legitimacy of political institutions and reducing the risks of a reputational crisis of power in the conditions of martial law in Ukraine was carried out. The theoretical principles of legitimation of power were determined, taking into account political, legal and social factors, including political consolidation around democratic principles and values; political predictability and effectiveness of political institutions, the rule of law; participation of citizens in socio-political processes; effective dialogue between society and power. In the study, the authors focus on tools for maintaining trust in government in the face of objective challenges to the legitimacy of elections. It is emphasized that the legal postponement of elections and the continuation of government activities in wartime does not automatically ensure its legitimacy, the trust of the people, or the stability of the democratic system. The key tasks for the government are to support democracy in the face of the suspension of the electoral process and to preserve the unity of political forces and society as a whole. It is noted that the legitimacy of the government directly depends on the public's trust in its decisions and the mechanisms for their implementation. The following legitimation mechanisms play an important role in martial law: effective interaction of state institutions, response to petitions and appeals of citizens, strict adherence to the Constitution in personnel policy, demonstration of integrity, performance of a representative function, communication with voters, effective management, the ability to localize corruption and counteract it, as well as clear public communication. The relevance of the development and practical application of extra-electoral instruments for the legitimation of state power is emphasized. Such instruments include, in particular, the formation of a parliamentary coalition of national unity, increasing the level of institutional capacity of government bodies, and ensuring stable communication with civil society institutions.

Keywords: *legitimacy, legality, legitimation, legitimacy, institutions of power, instruments of legitimation of power, trust, democratic power, civil society, political communication.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.02>

УДК 32:338.24(477)

Владислав Пустовар,
докторант навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9790-0210>; email: vpustovar7@gmail.com

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено інституційні умови захисту економічних процесів із акцентом на визначенні ролі держави у формуванні ефективного інституційного середовища, спрямованого на забезпечення економічної безпеки. Здійснено комплексний аналіз теоретичних засад інституційного забезпечення економіки, розкрито сутність і структуру інституційних умов, а також охарактеризовано їхнє значення для сталого розвитку держави. Прیدілена увага інституційним механізмам протидії внутрішнім і зовнішнім економічним загрозам, зокрема в контексті глобалізаційних процесів і зростання фінансово-економічних ризиків. У процесі дослідження проаналізовано діючі інститути економічної безпеки України, їхню структуру, функції та ефективність. Встановлено, що ключовими проблемами у функціонуванні національних інститутів є недостатній рівень координації між державними органами, обмежена інституційна спроможність, низька ефективність правозастосування та наявність корупційних ризиків. Виокремлено роль державних інституцій у формуванні правового поля, підтриманні макроекономічної стабільності та забезпеченні прозорості економічних процесів. Визначено, що інституційна спроможність держави є критичним чинником у запобіганні економічним загрозам і формуванні стійкого інвестиційного клімату.

Дослідження також охоплює аналіз взаємозв'язку між інституційною спроможністю держави та її здатністю протидіяти економічним загрозам. Виявлено, що ефективні інститути сприяють мінімізації впливу кризових явищ, забезпечують стабільність фінансово-економічної системи та підвищують конкурентоспроможність національної економіки. Натомість слабкість інституційної структури призводить до правової невизначеності, посилення вразливості перед зовнішніми шоками та погіршення економічної стабільності. Зазначено, що забезпечення ефективного функціонування інститутів економічної безпеки вимагає не лише нормативно-правових реформ, а й посилення інституційної культури та вдосконалення управлінських механізмів. Результати дослідження дозволяють сформулювати обґрунтовані висновки щодо шляхів підвищення інституційної спроможності держави та ефективності інститутів економічної безпеки в Україні. Запропонований теоретичний та практичний аналіз може слугувати основою для подальших наукових досліджень і вироблення рекомендацій для державних органів щодо удосконалення інституційних механізмів забезпечення економічної стабільності й захисту національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ключові слова: економічна політика, інституційні умови, економічна безпека, інституційна спроможність, державне регулювання, економічна стабільність.

Вступ. У сучасних умовах глобалізації, посилення міжнародної конкуренції та зростання внутрішніх і зовнішніх загроз питання забезпечення економічної безпеки набуває особливої актуальності для кожної держави. Економічні процеси, що відбуваються у світовому господарстві, супроводжуються нестабільністю фінансових ринків, змінами в торговельних відносинах і посиленням технологічної конкуренції, що вимагає від країн розробки ефективних механізмів захисту національних економік.

У цьому контексті важливу роль відіграють інституційні умови, які визначають ефективність функціонування економічної системи та її здатність протистояти різноманітним викликам. Саме інститути економічної безпеки, як складові інституційної структури держави, формують основу для здійснення регулятивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, підтримання макроекономічної стабільності та забезпечення довгострокового розвитку.

Забезпечення ефективного функціонування інститутів економічної безпеки передбачає не лише наявність формальної нормативно-правової бази, а й їхню спроможність до оперативного реагування на загрози, координації дій між органами державної влади та реалізації комплексних заходів зі захисту економічних процесів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі інституційного забезпечення економічної безпеки в умовах трансформаційних змін в Україні, що супроводжуються як внутрішніми викликами для економічної політики, так і зовнішніми загрозами для інституційної спроможності влади, зокрема внаслідок гібридної агресії та економічного тиску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано низку наукових статей і публікацій на тему економічної безпеки, зокрема публікації М. Штань, Л. Жукової, В. Павлова, В. Борейка та В. Якубенка, а також низку нормативно-правових документів, що регламентують діяльність інститутів економічної безпеки України.

Метою статті є дослідження інституційних умов захисту економічних процесів України з акцентом на визначення ролі держави у формуванні та реалізації ефективної інституційної політики економічної безпеки. **Завдання** статті полягають у аналізі діючих інститутів економічної безпеки, дослідженні ролі державних інституцій у забезпеченні економічної стабільності, а також у вивченні взаємозв'язку між інституційною спроможністю держави та її здатністю ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім економічним загрозам.

Методи дослідження. Ключовим методологічним інструментом став метод системного підходу, який дозволив розглядати інститути економічної безпеки не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи цілісної соціально-економічної системи. Метод порівняльного аналізу застосовувався для зіставлення особливостей організаційної побудови та функціонування інститутів економічної безпеки в Україні.

Структурно-функціональний метод був використаний для дослідження внутрішньої побудови інститутів, аналізу їхніх функціональних обов'язків та механізмів взаємодії з іншими елементами державного управління. Метод аналізу та синтезу дозволив узагальнити наявні теоретичні та емпіричні підходи до проблеми, виокремити ключові фактори, що впливають на ефективність інституційної системи економічної безпеки, та сформулювати цілісне бачення напрямів її удосконалення.

Результати та дискусії. Роль держави у забезпеченні захисту економічних процесів є ключовою, оскільки саме держава є основним гарантом дотримання інституційних умов. Державні інституції формують і підтримують правову інфраструктуру, що регулює економічну діяльність, забезпечують виконання контрактних зобов'язань, захищають права власності та підтримують високий рівень довіри до економічної системи. Крім того, держава виконує вирішальну функцію у боротьбі з корупцією, яка здатна руйнувати інституційні основи економічних процесів, а також у забезпеченні прозорості та підзвітності урядових структур. Сучасні економічні системи стикаються з численними викликами, які загрожують їхній стабільності та стійкості. Глобалізація, що сприяє швидкому поширенню економічних процесів і взаємозалежності між країнами, збільшує ризики, пов'язані з економічними кризами, фінансовими спекуляціями, нерівномірним розподілом ресурсів та іншими загрозами. Такі чинники, як політична нестабільність, корупція та слабкість правової системи, підривають інституційні засади, створюючи передумови для економічної невизначеності та зниження інвестиційної привабливості.

Як зазначає М. Штань, місце і роль держави в умовах сучасних трансформацій визначається перш за все тим, що держава розглядається як суб'єкт, який забезпечує організацію та функціонування всіх елементів національної соціально-економічної системи [2023]. У сучасних умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності національних економік актуалізується потреба у всебічному посиленні інституційних засад функціонування економічних систем, оскільки саме рівень ефективності інституційного середовища детермінує спроможність держави протидіяти зовнішнім економічним шокам, забезпечувати макроекономічну стабільність і сприяти сталому соціально-економічному розвитку. Зазначене інституційне забезпечення, будучи ключовим чинником формування

сприятливого інвестиційного клімату, є базовим елементом у процесі створення передумов для динамічного економічного зростання, гарантуючи належний захист прав власності, активізуючи інноваційну діяльність суб'єктів господарювання та зміцнюючи конкурентоспроможність національної економіки в умовах посилення міжнародної конкуренції. Таким чином, ефективність інституційних механізмів визначає не лише поточні показники економічної безпеки, але й забезпечує довгострокову стійкість розвитку в контексті глобальних трансформацій.

На думку В. Якубенко, інституціональна структура відіграє ключову роль у захисті прав власності – вона створює систему, яка гарантує власникам контроль та права на використання своїх активів; це стимулює інвестиції, розвиток підприємництва та інновації [2004]. Роль держави в цьому процесі є ключовою і визначальною, адже держава має забезпечувати ефективне функціонування інституцій, встановлюючи чіткі правила гри, контролюючи їх дотримання та вживаючи заходів для зміцнення правової бази. Вона також несе відповідальність за захист економічних процесів від негативних впливів, таких як корупція чи монополізація ринків, гарантуючи прозорість і підзвітність усіх учасників економічного процесу.

Як зазначають вчені, державне втручання та відповідний державний сектор в економічній системі існують з дуже давніх часів, що підкреслює важливість ролі держави у забезпеченні економічного розвитку суспільства [Жукова, 2018].

Інституційні умови є важливим аспектом функціонування економічних систем, оскільки вони забезпечують стабільність і передбачуваність економічних процесів. Термін «інституційні умови» охоплює сукупність правил, норм, процедур і механізмів, що регулюють взаємодію між економічними суб'єктами. Ці умови створюють основу для встановлення та підтримання економічного порядку, формуючи середовище, в якому економічні агенти можуть взаємодіяти на основі довіри, справедливості та ефективності.

З методологічної точки зору, класифікація інституційних умов є ключовим елементом у політологічному та міждисциплінарному аналізі економічних процесів, оскільки вона дозволяє комплексно оцінити характер взаємодії між політичними структурами та економічними агентами, виявити закономірності впливу інституцій на динаміку соціально-економічного розвитку та сформулювати ефективні інструменти державної політики.

У цьому контексті загально визнаною є класифікація інституцій на формальні та неформальні: перші охоплюють офіційно встановлені закони, правила та регламенти, що мають примусовий характер і забезпечують правову основу для функціонування економіки; другі – традиції, моральні норми, культурні практики й неформальні угоди, які хоч і не закріплені законодавчо, проте суттєво впливають на поведінку економічних агентів, сприяючи або, навпаки, перешкоджаючи ефективному функціонуванню інституційного середовища.

Як зазначають В. Павлов та В. Борейко, формальні інститути закріплені в законодавчих та інших нормативних актах і означають обов'язковість дотримання, що забезпечується системою державних органів, тоді як неформальні інститути охоплюють моральні правила поведінки, загальнолюдські цінності, культурні традиції господарювання нації [2009]. У контексті формування та підтримання інституційних умов функціонування економічної системи, роль юридичних інститутів набуває визначального значення, оскільки саме вони, як фундаментальні елементи правової інфраструктури держави, забезпечують ефективну реалізацію формально закріплених інституційних норм і правил, що регламентують взаємодію економічних суб'єктів. Юридичні інститути, представлені судовими органами, правоохоронними структурами та спеціалізованими державними регуляторами, виконують низку ключових функцій, серед яких слід виокремити забезпечення неухильного дотримання законодавства, оперативне та об'єктивне розв'язання правових конфліктів між учасниками

економічних відносин, а також утвердження принципів справедливості, правомірності й правопорядку в економічній сфері.

Здатність юридичних інститутів ефективно виконувати покладені на них функції безпосередньо пов'язана з рівнем їхньої інституційної спроможності та ступенем незалежності від впливу інших гілок державної влади. Це є критичним чинником у мінімізації правової невизначеності, формуванні довіри з боку внутрішніх і зовнішніх інвесторів, а також підвищенні загальної інвестиційної привабливості держави. Недосконалість інституційних засад інвестування в Україні опосередковано відображається в рейтингах інвестиційного клімату, де країна поступається багатьом сусідам [*Інституційні засади розвитку інвестиційної діяльності у промисловості України*, 2014].

Відповідно, функціональна спроможність юридичних інститутів забезпечувати верховенство права та гарантованість виконання договірних зобов'язань слугує основою для стабільності правового середовища. Це є невід'ємною передумовою сталого соціально-економічного розвитку та інтеграції країни у глобальні економічні процеси.

Для ефективної реалізації завдань захисту економічних процесів необхідно забезпечити чітку координацію між різними інституціями, які відповідають за економічну безпеку. Таке співробітництво дозволяє уникати дублювання функцій, оперативно реагувати на сучасні виклики та формувати узгоджені стратегії. У цьому контексті особлива роль належить ключовим суб'єктам економічної безпеки, серед яких Президент України, Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), Верховна Рада України, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Служба безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України, Національне антикорупційне бюро України, Офіс Генерального прокурора, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Президент України відіграє ключову роль у системі національної безпеки, є гарантом стабільності та економічної безпеки країни. Він здійснює координацію роботи всіх інституцій, задіяних у забезпеченні національної безпеки, виконує стратегічне планування державної політики в цій сфері. Важливим аспектом його діяльності є реалізація рішень Ради національної безпеки і оборони, які мають ключове значення для забезпечення стабільності в країні [*Конституція України*, 2020].

Рада національної безпеки і оборони України є ключовим координаційним органом у сфері національної безпеки, що виконує стратегічні функції із забезпечення економічної безпеки держави. Основними завданнями РНБО є аналіз та оцінка ризиків, які впливають на економічну стабільність, розробка стратегій і програм економічного захисту, таких як Стратегія економічної безпеки України, а також моніторинг виконання прийнятих рішень. РНБО уповноважена приймати обов'язкові до виконання рішення у цій сфері, які вводяться в дію указами Президента України [*Про Раду національної безпеки і оборони України*, 2023].

Верховна Рада України, виконуючи законодавчі функції, має визначальний вплив на формування правових основ економічної безпеки. Через законотворчу діяльність, Верховна Рада регулює економічні процеси, встановлює нормативну базу для запобігання монополізації ринків, сприяє розвитку конкуренції та здійснює контроль за виконанням урядових програм. Це відіграє критичну роль у забезпеченні макроекономічної стабільності та реалізації бюджетної політики [*Конституція України*, 2020].

Комітети Верховної Ради України виконують важливу роль у забезпеченні економічної безпеки шляхом законодавчого регулювання та моніторингу ключових процесів. Комітет з питань економічного розвитку опікується питаннями законодавства, спрямованого на

стимулювання економічної активності, підтримку підприємництва, реалізацію державних цільових програм і залучення інвестицій. Його діяльність спрямована на створення сприятливих умов для економічного зростання, що є основою економічної безпеки. Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики розробляє законодавство для стабільності фінансової системи та державного бюджету. Комітет з питань бюджету контролює їх формування й виконання, забезпечуючи фінансову стійкість і реагування на економічні виклики. Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки опікується законодавством у сфері безпеки, зокрема фінансуванням оборони, експортним контролем і протидією загрозам [Про комітети Верховної Ради України, 1996].

Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, відповідальний за розробку та впровадження національних стратегій в галузі економіки. Уряд забезпечує координацію між міністерствами і відомствами для реалізації комплексних заходів, спрямованих на захист економічних інтересів держави, створення сприятливих умов для інвестування та підтримку стабільного економічного розвитку [Про Кабінет Міністрів України, 2016].

Міністерство економіки України виконує провідну роль у формуванні та реалізації державної економічної політики, спрямованої на забезпечення економічної стабільності та безпеки. Основними завданнями Міністерства економіки України є аналіз економічної ситуації, підготовка прогнозів, розробка програм розвитку та мінімізація економічних ризиків. Відповідно до Положення, міністерство здійснює моніторинг економічної безпеки, розробляє механізми управління ризиками та координує захист стратегічних галузей. Його діяльність спрямована на сталий розвиток, підвищення конкурентоспроможності та захист національних інтересів [Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, 2023].

Міністерство фінансів України виконує ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави через формування та реалізацію фінансової, бюджетної та боргової політики. Основні завдання Міністерства фінансів України охоплюють складання й контроль виконання державного бюджету, управління державним боргом і розробку механізмів ефективного використання бюджетних коштів. Згідно з Положенням, міністерство здійснює заходи для зміцнення фінансової стабільності, моніторинг економічних ризиків і контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів. Його діяльність спрямована на підтримку економічної стабільності, фінансову прозорість і зміцнення інституцій у фінансовій сфері [Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України, 2023].

Національний банк України є центральним органом фінансової системи, відповідальним за забезпечення стабільності національної валюти та ефективного функціонування банківської системи, що є фундаментальними компонентами економічної безпеки. Основні завдання Національного банку України включають проведення монетарної політики, підтримку цінової стабільності, регулювання банківської діяльності та управління валютними резервами. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», НБУ здійснює контроль за фінансовими установами та впроваджує інструменти монетарної політики для мінімізації економічних ризиків і підтримки макроекономічної стабільності. Його діяльність впливає на фінансову стійкість держави, запобігання кризам і збереження довіри до фінансової системи [Про Національний банк України, 2025].

Служба безпеки України виконує важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави через діяльність спеціалізованих підрозділів, які займаються виявленням та нейтралізацією загроз державним економічним інтересам. Основні завдання Служби безпеки України включають протидію корупції, незаконному обігу державних ресурсів, фінансовим махінаціям та загрозам економічній стабільності. Відповідно до Закону України "Про Службу безпеки України", СБУ уповноважена здійснювати контррозвідувальну діяльність у фінансово-економічній сфері, проводити оперативно-розшукові заходи та забезпечувати

захист стратегічних галузей економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз. Її діяльність спрямована на зміцнення економічної безпеки як складової національної безпеки [Про Службу безпеки України, 2025].

Бюро економічної безпеки України є спеціалізованим органом, створеним у 2021 році з метою забезпечення економічної безпеки держави. Основні завдання Бюро економічної безпеки України полягають у запобіганні, виявленні, розслідуванні та розкритті правопорушень у сфері економіки, зокрема ухиленні від сплати податків, відмиванні коштів та інших злочинах, що загрожують фінансовій стабільності держави. Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», орган уповноважений здійснювати аналітичну діяльність, застосовувати сучасні методи збору та обробки даних і співпрацювати з державними органами та міжнародними структурами для протидії економічним загрозам. Його діяльність спрямована на забезпечення прозорості економічних процесів і захист державних фінансових ресурсів [Про Бюро економічної безпеки України, 2024].

Міністерство внутрішніх справ України виконує важливу роль у забезпеченні економічної безпеки через контроль і координацію роботи підпорядкованих правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. Основними завданнями МВС у цьому контексті є виявлення економічних злочинів, таких як шахрайство, корупція, незаконний обіг коштів та ресурсів, а також протидія їхнім проявам. Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, орган уповноважений забезпечувати громадську безпеку, проводити розслідування правопорушень у фінансово-економічній сфері та здійснювати заходи із запобігання та протидії злочинності. МВС також сприяє зміцненню законності та правопорядку, що є основою для економічної стабільності та захисту державних інтересів [Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України, 2023].

Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за адміністрування податків і зборів, що становить основу фінансової безпеки держави. Основними завданнями ДПС є контроль за дотриманням податкового законодавства, забезпечення повного і своєчасного надходження податкових платежів до бюджету, виявлення схем ухилення від оподаткування та мінімізація ризиків у сфері податкових відносин. Орган уповноважений здійснювати моніторинг податкових операцій, проводити аналітичну діяльність щодо ризиків у податковій сфері та застосовувати заходи для протидії порушенням податкового законодавства. Діяльність ДПС є ключовим елементом у забезпеченні стабільності державних фінансів та економічної безпеки [Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, 2024].

Державна митна служба України відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки через здійснення митного контролю, справляння митних платежів і протидію незаконному переміщенню товарів через державний кордон. Основними завданнями ДМС є контроль за дотриманням митного законодавства, забезпечення надходжень до бюджету від митних зборів, виявлення контрабандних схем та запобігання економічним злочинам у зовнішньоекономічній діяльності. ДМС уповноважена здійснювати перевірку законності переміщення товарів, проводити аналіз митних ризиків та реалізовувати заходи для захисту економічних інтересів держави. Її діяльність спрямована на створення прозорих умов зовнішньоекономічної діяльності та підтримку фінансової стабільності країни [Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, 2024].

Державна служба фінансового моніторингу України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за виявлення та запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, а також протидію фінансуванню тероризму. Основними завданнями Держфінмоніторингу є аналіз фінансових операцій, виявлення підозрілих транзакцій, взаємодія з правоохоронними органами, а також координація дій суб'єктів первинного

фінансового моніторингу. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», служба має повноваження збирати, аналізувати і передавати дані про підозрілі фінансові операції до компетентних органів. Діяльність Держфінмоніторингу спрямована на забезпечення фінансової прозорості, захист економічної безпеки та підтримання довіри до фінансової системи держави [Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, 2025].

Державна аудиторська служба України виконує функції державного фінансового контролю, забезпечуючи прозорість та ефективність управління бюджетними коштами. Основними завданнями служби є проведення аудитів, перевірка дотримання законодавства у сфері фінансових операцій, оцінка результативності використання бюджетних ресурсів та державного майна. Відповідно до Положення, служба уповноважена здійснювати заходи з виявлення фінансових порушень, аналізувати їх причини та надавати рекомендації для усунення недоліків. Її діяльність сприяє зміцненню фінансової стабільності, підвищенню ефективності державного управління та забезпеченню економічної безпеки [Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України, 2024].

Антимонопольний комітет України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує захист економічної конкуренції, що є важливим чинником економічної безпеки. Основними завданнями АМКУ є запобігання монополізації ринків, виявлення та припинення антиконкурентних дій, а також контроль за дотриманням законодавства у сфері економічної конкуренції. Комітет уповноважений проводити розслідування порушень конкурентного законодавства, накладати санкції на порушників і розробляти рекомендації для вдосконалення ринкових відносин. Діяльність АМКУ спрямована на створення прозорих і рівних умов для всіх учасників ринку, що сприяє стабільності економічної системи та захисту національних інтересів [Про Антимонопольний комітет України, 2024].

Національне антикорупційне бюро України є спеціалізованим правоохоронним органом, що займається розслідуванням корупційних злочинів, особливо на вищих рівнях влади, які суттєво впливають на економічну безпеку держави. Основними завданнями НАБУ є виявлення та розслідування корупційних правопорушень, забезпечення прозорості у використанні державних ресурсів, а також попередження корупційних схем у державному управлінні. Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», орган уповноважений проводити слідчі дії, виявляти незаконне збагачення, аналізувати корупційні ризики та взаємодіяти з іншими правоохоронними органами для ефективного протидії корупції. Діяльність НАБУ сприяє зменшенню впливу корупції на економічну систему, зміцненню довіри до державних інституцій і забезпеченню економічної стабільності [Про Національне антикорупційне бюро України, 2023].

Офіс Генерального прокурора України відіграє стратегічну роль у забезпеченні дотримання законності та боротьбі з економічною злочинністю. Завдяки діяльності цього органу здійснюється нагляд за законністю дій усіх державних органів, проводяться розслідування у сфері економічних злочинів та забезпечується захист державних інтересів. Генеральний прокурор сприяє створенню безпечного та прозорого економічного середовища, що має важливе значення для збереження стабільності в країні [Про прокуратуру, 2024].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку має ключове значення у регулюванні та нагляді за ринком цінних паперів, забезпечуючи його прозорість та стабільність. Цей орган контролює діяльність фондових бірж, інвестиційних фондів та інших учасників ринку, сприяє захисту прав інвесторів, що є фундаментальним для залучення інвестицій та підтримки економічної безпеки національної економіки [Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, 2020].

Здійснений комплексний аналіз засвідчує, що держава є стратегічним суб'єктом у системі економічних відносин, наділеним ключовою роллю у здійсненні довгострокового планування, прогнозуванні потенційних ризиків та координації дій усіх зацікавлених сторін для забезпечення цілісності та ефективності функціонування національної економіки. У цьому контексті розвиток інститутів економічної безпеки набуває визначального значення як невід'ємний елемент загальноекономічної політики, спрямованої на протидію деструктивним факторам і мінімізацію впливу загроз, що виникають у фінансово-економічній сфері в умовах посилення глобалізаційних процесів та геополітичної нестабільності.

Відповідно, усвідомлення сутності та класифікації інституційних умов, а також глибоке розуміння їхнього системного впливу на економічну динаміку є теоретичною та практичною основою для формування науково обґрунтованих підходів до розробки ефективної економічної політики. Така політика повинна бути орієнтована не лише на оперативне реагування на поточні виклики, але й на забезпечення макроекономічної стабільності, підвищення інвестиційної привабливості держави, зміцнення конкурентоспроможності, досягнення довгострокових цілей сталого соціально-економічного розвитку в умовах трансформаційних змін міжнародного економічного середовища.

В умовах глобалізаційних трансформацій та посилення внутрішніх і зовнішніх викликів, взаємозв'язок між інституційною спроможністю держави та її здатністю протидіяти економічним загрозам є надзвичайно актуальним, оскільки саме від ефективності державних інститутів залежить забезпечення макроекономічної стабільності, управління ризиками та протидія таким загрозам, як корупція, тіньова економіка й фінансові кризи. Здатність держави формувати дієві механізми контролю, забезпечувати правову визначеність і баланс між регулятивною жорсткістю та гнучкістю політики визначає її спроможність протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім викликам, що впливає на стійкість економіки та її адаптивність до змін глобального середовища.

Висновки. Інституційні умови мають вирішальне значення у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки вони створюють основу для регуляції та стабільного функціонування економічних процесів, а також є засобом протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. Економічна стабільність напряму залежить від спроможності інституційної структури держави ефективно управляти ризиками, які супроводжують фінансові кризи, корупційні дії та зовнішньоекономічні виклики, та забезпечувати правову визначеність, прозорість управлінських процесів і високий рівень довіри серед економічних агентів. Належне функціонування інститутів економічної безпеки виконує ключову роль у створенні умов для сталого розвитку та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Аналіз діючих інститутів економічної безпеки в Україні показав, що їхня ефективність варіюється через низку внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких значне місце займають інституційні дисбаланси та недостатній рівень координації між органами державної влади. Значний вплив на стабільність інституційного середовища також має політична кон'юнктура. Крім того, в країні існує велика кількість відповідальних інституцій, проте належний громадський контроль над їх діяльністю часто відсутній, що може призводити до зловживань і неефективності. Це вказує на необхідність зміцнення функціональної спроможності ключових інститутів, підвищення їх незалежності та удосконалення правового механізму контролю за виконанням економічної політики. Результати дослідження можуть бути використані при розробці державних стратегій і програм економічної безпеки, проектуванні нових міжвідомчих механізмів координації, а також при оцінюванні інституційної спроможності державних органів. Це може слугувати основою для підвищення ефективності регуляторної політики, залучення інвестицій, зменшення інституційних ризиків та забезпечення стійкого економічного та суспільно-політичного розвитку.

Таким чином, подальше вдосконалення інституційних умов захисту економічних процесів потребує значних зусиль у напрямку зміцнення інституційної незалежності,

ефективної координації між різними органами державної влади, підвищення прозорості ухвалення рішень, усунення корупційних практик. Пріоритетним напрямком має стати розбудова інституційної спроможності, яка забезпечуватиме стабільність економіки перед обличчям зовнішніх і внутрішніх деструктивних факторів, що є ключовою умовою для стабільного розвитку та успішної інтеграції держави в глобальні економічні процеси.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі практичної реалізації інституційних механізмів економічної безпеки, вивченні міжнародного досвіду щодо ефективного функціонування аналогічних інститутів, а також у розробці моделей підвищення інституційної спроможності держави з урахуванням національних особливостей і глобальних тенденцій у сфері економічної безпеки. Особливе значення має вивчення інституційного впливу на інвестиційну привабливість країни та розробка стратегічних підходів до підвищення стійкості економіки перед викликами сучасного світу.

Використані джерела:

1. Жукова, Л. М. (2018). Роль держави в економічному розвитку: Основні теоретичні підходи. Проблеми економіки, (1), 257–264.
2. Інституційні засади розвитку інвестиційної діяльності у промисловості України. Аналітична записка. (2014). Національний інститут стратегічних досліджень. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/instituciyni-zasadi-rozvitku-investiciynoi-diyalnosti-u-promislovosti>
3. Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Павлов, В., & Борейко, В. (2009). Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави. Регіональна економіка.
5. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Постанова Кабінету Міністрів України № 459 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-p#Text>
6. Про Антимонопольний комітет України, Закон України № 3659-ХІІ (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
7. Про Бюро економічної безпеки України, Закон України № 1150-ІХ (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Закон України № 361-ІХ (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
9. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України, Постанова Кабінету Міністрів України № 43 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-p#Text>
10. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України, Постанова Кабінету Міністрів України № 878 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p#Text>
11. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України, Постанова Кабінету Міністрів України № 375 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-p#Text>
12. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, Постанова Кабінету Міністрів України № 227 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-p#Text>
13. Про Кабінет Міністрів України, Постанова Верховної Ради України № 1093-VІІІ (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text>
14. Про комітети Верховної Ради України, Постанова Верховної Ради України № 345/96-ВР (1996) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345/96-vr#Text>
15. Про Національне антикорупційне бюро України, Закон України № 1698-VІІ (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
16. Про Національний банк України, Закон України № 679-XIV (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
17. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Указ Президента України № 1063/2011 (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text>
18. Про прокуратуру, Закон України № 1697-VІІ (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
19. Про Раду національної безпеки і оборони України, Закон України № 183/98-ВР (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-vr#Text>
20. Про Службу безпеки України, Закон України № 2229-XІІ (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

21. Штань, М. (2023). Інституційні детермінанти економічної політики держави. *Економіка та суспільство*, (57). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90>
22. Якубенко, В. (2004). *Базисні інститути у трансформаційній економіці. Монографія*. КНЕУ.

References:

1. Zhukova, L. M. (2018). Rol derzhavy v ekonomichnomu rozvytku: Osnovni teoretychni pidkhody. [The role of the state in economic development: Basic theoretical approaches]. *Problemy ekonomiky*, (1), 257–264.
2. Instytutsiini zasady rozvytku investytsiinoi diialnosti u promyslovosti Ukrainy. Analytychna zapyska. [Institutional framework for the development of investment activity in the industry of Ukraine. Analytical note] (2014). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/instituciyni-zasadi-rozvytku-investyciynoi-diyalnosti-u-promislovosti>
3. Konstytutsiia Ukrainy, [Constitution of Ukraine] № 254к/96-VR (2020) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Pavlov, V., & Boreiko, V. (2009). Instytutionalni peretvorennia ta yikh vplyv na rehuliuuuchi funktsii derzhavy. [Institutional transformations and their impact on the regulatory functions of the state]. *Rehionalna ekonomika*.
5. Pytannia Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Issues of the Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] № 459 (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text>
6. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy, [On the Antimonopoly Committee of Ukraine] Zakon Ukrainy № 3659-XII (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
7. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, [On the Bureau of Economic Security of Ukraine, Law of Ukraine] Zakon Ukrainy № 1150-IX (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
8. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia, [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction] Zakon Ukrainy № 361-IX (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the State Audit Service of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 43 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text>
10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 878 (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text>
11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo finansiv Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 375 (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text>
12. Pro zatverdzhennia polozhen pro Derzhavnu podatkovu sluzhbu Ukrainy ta Derzhavnu mytnu sluzhbu Ukrainy, [On Approval of the Regulations on the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 227 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text>
13. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy, [On the Cabinet of Ministers of Ukraine] Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1093-VIII (2016) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text>
14. Pro komitety Verkhovnoi Rady Ukrainy, [On the Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine] Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 345/96-VR (1996) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345/96-вр#Text>
15. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy, [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine] Zakon Ukrainy № 1698-VII (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
16. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy, [On the National Bank of Ukraine] Zakon Ukrainy № 679-XIV (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
17. Pro Natsionalnu komisiuu z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku, [On the National Securities and Stock Market Commission] Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1063/2011 (2020) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text>
18. Pro prokuraturu, [On the Prosecutor's Office] Zakon Ukrainy № 1697-VII (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
19. Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy, [On the National Security and Defense Council of Ukraine] Zakon Ukrainy № 183/98-VR (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>
20. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy, [On the Security Service of Ukraine] Zakon Ukrainy № 2229-XII (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
21. Shtan, M. (2023). Instytutsiini determinanty ekonomichnoi polityky derzhavy. [Institutional determinants of the state economic policy] *Ekonomika ta suspilstvo*, (57). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90>

22. Yakubenko, V. (2004). Bazysni instytuty u transformatsiini ekonomitsi. [Basic institutions in a transformational economy] Monohrafiia. KNEU.

Vladyslav Pustovar,
doctoral student at the Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Practice Of Forming Institutional Conditions For The Protection Of Economic Processes In Ukraine

The article examines the institutional conditions for the protection of economic processes with a focus on determining the role of the State in forming an effective institutional environment aimed at ensuring economic security. A comprehensive analysis of the theoretical foundations of institutional support of the economy is carried out, the essence and structure of institutional conditions are revealed, and their importance for sustainable socio-economic development of the state is characterized. Particular attention is paid to institutional mechanisms for counteracting internal and external economic threats, in particular in the context of globalization processes and growing financial and economic risks. The study analyzes the existing institutions of economic security of Ukraine, their structure, functions and efficiency. It is established that the key problems in the functioning of national institutions are insufficient coordination between government agencies, limited institutional capacity, low law enforcement efficiency and corruption risks. The role of state institutions in shaping the legal framework, maintaining macroeconomic stability and ensuring transparency of economic processes is emphasized. It is determined that the institutional capacity of the state is a critical factor in preventing economic threats and creating a sustainable investment climate.

The study also includes an analysis of the relationship between the institutional capacity of the state and its ability to counteract economic threats. It is found that effective institutions help minimize the impact of crises, ensure the stability of the financial and economic system, and increase the competitiveness of the national economy. Instead, the weakness of the institutional structure leads to legal uncertainty, increased vulnerability to external shocks and deterioration of economic stability. It is noted that ensuring the effective functioning of economic security institutions requires not only regulatory and legal reforms, but also strengthening the institutional culture and improving management mechanisms. The results of the study allow formulating reasonable conclusions on ways to improve the institutional capacity of the State and the efficiency of economic security institutions in Ukraine. The proposed theoretical and practical analysis can serve as a basis for further research and development of recommendations for government agencies to improve institutional mechanisms for ensuring economic stability and protecting the national economy from internal and external threats.

Keywords: economic policy, institutional condition, economic security, institutional capacity, state regulation, economic stability.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.03>

УДК 32:351.86

Тетяна Ткаченко,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9593-9987>; e-mail: t.v.tkachenko@knu.edu.ua

МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена аналізу моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі зарубіжного та українського досвіду. Актуальність теми зумовлена необхідністю збереження демократичних інститутів у кризовий період, зокрема під час збройного конфлікту, коли питання національної безпеки часто домінують над демократичними процедурами. У таких умовах виникає колізія між потребою в єдності та забезпеченням політичного плюралізму. Метою дослідження є виявлення основних моделей взаємодії опозиції та влади у період воєнного стану, визначення їх характеристик і потенціалу для підтримання демократичного контролю в умовах і після завершення війни. Методологічну основу статті становить порівняльний аналіз історичних і сучасних прикладів функціонування опозиції у таких країнах, як Велика Британія, Ізраїль, Фінляндія, Російська Федерація, Туреччина, Єгипет, а також оцінка трансформацій української політичної системи після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році. У статті виділено три основні моделі функціонування опозиції в умовах війни: уряди національної єдності з залученням опозиційних сил до виконавчої влади; авторитарна модель із обмеженням чи

придушення опозиції; модель збереження демократичного контролю із підтриманням парламентських механізмів та інституційної участі опозиції.

Особлива увага приділена українському кейсу, що демонструє гібридну модель з елементами політичної консолідації та обмеженого збереження парламентського контролю. Проаналізовано роль парламентських фракцій, заборону проросійських партій, обмеження медійного середовища, а також дії щодо підтримки інституційної присутності опозиції у воєнних умовах. Встановлено, що, незважаючи на безпекові виклики, в Україні зберігаються основи політичного плюралізму, що може слугувати підґрунтям для сталого післявоєнного відновлення. У висновках наголошується, що збереження інституту політичної опозиції є важливою умовою підтримки легітимності влади, забезпечення прозорості ухвалення рішень та недопущення узурпації повноважень. Визначено основні напрямки формування ефективної моделі співіснування національної безпеки і демократичних процедур у перспективі післявоєнного відновлення.

Ключові слова: опозиція в умовах війни, політична опозиція в Україні, воєнний стан, національна безпека, уряд національної єдності, демократичний режим, парламентська демократія.

Вступ. Політична опозиція є ключовим інститутом демократичної системи, що забезпечує механізм стримувань і противаг, критику урядової політики та формування альтернативних рішень. В умовах мирного часу її функціонування сприймається як необхідна складова демократичного політичного процесу. Проте у періоди воєнного стану, коли першочергового значення набувають питання національної безпеки, мобілізації ресурсів і внутрішньої стабільності, роль опозиції трансформується. Часто уряди обмежують її вплив, апелюючи до потреби єдності. Це створює теоретичну і практичну колізію між забезпеченням ефективного управління в кризовий період і збереженням демократичних процедур.

Дослідження моделей функціонування опозиції в умовах воєнного стану є актуальним не лише для теорії політичних наук, а й для практики державного управління. В Україні після початку повномасштабної війни у 2022 році це питання набуло особливої ваги. Аналіз того, як опозиція може або повинна діяти у воєнних умовах, є необхідним для формування стратегії демократичного відновлення та запобігання авторитарним тенденціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фокусі зарубіжної науки особливу увагу для дослідження діяльності політичної опозиції в умовах війни привертають праці Г. Лінца, А. Степана, А. Лейпхарта, Д. Зиблатта, С. Левицького, де наголошується на важливості опозиції для стабільності демократії навіть у періоди безпекових викликів і війни. Зокрема у теорії «нестабільних демократій» підкреслено роль *loyal opposition* – лояльної опозиції, яка визнає легітимність режиму, але зберігає право на критику, як ключовий індикатор демократичної стійкості [Linz, Stepan, 1996]. А. Лейпхарт у межах концепції консенсусної демократії вказує на необхідність інституціоналізації опозиційних механізмів навіть в умовах надзвичайного стану [Lijphart, 1999]. Деякі вчені аналізують процеси *authoritarian resilience* – стійкості авторитарних режимів до демократичних зрушень, наголошуючи, що придушення опозиції під приводом національної безпеки часто слугує каталізатором переходу до напівавторитарних форм правління [Levitsky, Ziblatt, 2018]. Таким чином, сучасна зарубіжна література не лише описує роль опозиції в умовах кризи, але й надає теоретичні моделі, що дозволяють інтерпретувати її функціонування у контексті демократичного занепаду або збереження.

Попри наявність вітчизняних напрацювань щодо діяльності опозиції в умовах політичної нестабільності (Ф. Рудич, Н. Піскарьова, М. Стефурак, А. Колодій, О. Совгіря, В. Якушик, Л. Червона, П. Шляхтун), її роль у період воєнного стану вивчена фрагментарно. Наявні дослідження переважно стосуються окремих аспектів функціонування опозиції у контексті аналізу демократичних інститутів, партійної системи та політичного режиму України в умовах війни, що відкриває можливості для глибшого вивчення її ролі у період воєнного стану. Зокрема, в контексті досліджень функціонування представницької демократії в умовах воєнного стану, здійснено аналіз того, як зберігаються і адаптуються демократичні інститути та процеси у кризовий період [Шумак, Батан, та ін., 2024;

Максіменцева, 2025]. Важливими для написання статті є дослідження особливостей трансформації політичного режиму в Україні в умовах повномасштабної російської агресії, що дозволяє відслідковувати основні тенденції взаємодії влади із суспільством загалом та окремими учасниками політичного життя [Зеленько, 2023; Бабкіна, 2024]. Цінним є аналіз досліджень, присвячених функціонуванню політичних партій в умовах воєнного стану [Теремко, 2023], що дозволяє визначити сучасні виклики у діяльності опозиційних партій. Разом з тим, відсутні праці, що присвячені безпосередньо аналізу функціонування політичної опозиції в Україні в умовах воєнного стану в зіставленні зі зарубіжним досвідом, а також спроби систематизації типових моделей її діяльності в умовах війни.

Метою статті є комплексний аналіз моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі зарубіжного та українського досвіду, з метою виявлення особливостей її трансформації, обмежень і потенціалів для збереження демократичного контролю в період збройного конфлікту. Відповідно до мети визначені й **завдання**: виокремити основні моделі функціонування політичної опозиції у період воєнного стану на основі зарубіжного досвіду; здійснити порівняльний аналіз демократичних та авторитарних підходів до ролі опозиції у кризових умовах; оцінити особливості українського контексту в рамках виявлених моделей; визначити основні напрями щодо збереження демократичного контролю в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У статті застосовано порівняльно-аналітичний метод для зіставлення українського та зарубіжного досвіду функціонування опозиції у воєнний час, а також інституційний підхід для аналізу трансформації опозиційних ролей у межах політичної системи. Використано також емпіричну основу – результати досліджень провідних вітчизняних аналітичних установ і міжнародних, закордонних незалежних неурядових організацій, зокрема – звіти міжнародних правозахисних організацій Freedom House, Human Rights Watch, Amnesty International щодо переслідувань за опозиційну діяльність під час збройних конфліктів в таких країнах як Російська Федерація, Туреччина, Єгипет; аналіз матеріалів Комітету виборців України щодо діяльності парламенту в умовах війни; звіт Democracy Reporting International, спільно з Центром політико-правових реформ та Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ щодо діяльності демократичних інститутів в Україні під час війни.

Результати та дискусії. Аналізуючи світовий досвід діяльності політичної опозиції в умовах ведення війни, можна виокремити кілька основних моделей функціонування опозиції у період воєнного стану.

Перша модель – це створення уряду національної єдності. У кризові періоди деякі країни демонстрували високий рівень політичної консолідації, коли опозиційні сили тимчасово припиняли конфронтацію з урядом і об'єднували зусилля для забезпечення національної безпеки. В історичному аспекті можна навести приклад Великої Британії під час Другої світової війни, коли у травні 1940 року прем'єр-міністр Уїнстон Черчилль сформував коаліційний уряд за участю найбільших партій того часу – консерваторів, лейбористів і лібералів – для забезпечення ефективного оперативного реагування на німецьку агресію. У цьому уряді були чітко визначені взаємні обов'язки та сфери відповідальності, що сприяло швидкому ухваленню рішень, стабільності роботи виконавчої влади та мобілізації людських і матеріальних ресурсів [Nicholas, 2025].

Іншим досвідом функціонування опозиції в умовах війни є Ізраїль. Під час Шестиденної війни 5–10 червня 1967 року, під глибоким відчуттям безпекової загрози, прем'єр-міністр Леві Ешколь включив до уряду опозиційні блоки [Washington Institute, 2001]. Цей крок спрямовувався на формування уряду високої легітимності та широкого суспільного консенсусу, а також на мобілізацію політичної підтримки для військово-стратегічних рішень під час найгострішого протистояння.

Після масованих атак ХАМАСу 7 жовтня 2023 р. в Ізраїлі відбулося тимчасове об'єднання політичних сил навколо урядової коаліції: колишній міністр оборони Бенні Ганц і керівник «Національної єдності» долучився до уряду війни в складі «war cabinet» з чітким наміром зупинки будь-яких реформ, окрім воєнних. Таке рішення також мало на меті знизити політичну напругу та забезпечити легітимність стратегічним рішенням – як у суспільстві, так і на міжнародному рівні. Внутрішня єдність наростала в перші дні війни, що виявилось ключовим фактором підтримки влади в контексті широкомасштабної гуманітарної та військової кризи [*В Ізраїлі сформували уряд*, 2023].

Отже, перша модель демонструє політичну мобілізацію через включення опозиції до владної вертикалі у надзвичайних обставинах. Її характерні ознаки – широкомасштабна легітимізація, політична консолідація, припинення політичного протистояння заради безпеки.

Друга модель – авторитарна, за якої діяльність опозиції обмежується. У деяких країнах воєнний стан використовується не лише як засіб забезпечення національної безпеки, але і як інструмент централізації влади, згортання демократичних процесів, придушення політичної конкуренції та посилення контролю над громадянським суспільством і медіа. У таких умовах опозиція часто оголошується деструктивною силою, діяльність якої інтерпретується як загроза державному суверенітету чи єдності нації.

Хрестоматійним прикладом реалізації цієї моделі є Російська Федерація. Під час першої (1994-1996) та другої (1999-2009) чеченських воєн політичний режим використовував військові дії як привід для обмеження свобод, запровадження цензури та переслідування опозиційних діячів і журналістів [Askerov, 2015]. В умовах війни Кремль активно експлуатував риторику «зовнішнього ворога» для мобілізації громадської думки та делегітимації опонентів. Подальша ескалація репресивної політики набула системного характеру після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році. За даними міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch, у 2022–2023 роках в Росії було зафіксовано понад 20 тисяч адміністративних затримань за антивоєнні висловлювання та участь у мирних протестах, а також зростання кількості кримінальних справ за «дискредитацію Збройних сил РФ» [Human Rights Watch, 2023]. Крім того, було заблоковано або заборонено понад 100 незалежних медіа [Reporters Without Borders, 2023]. У 2022 році російський уряд визнав понад 500 осіб і організацій «іноземними агентами» або «небажаними структурами», що фактично означає криміналізацію будь-якої незалежної опозиційної або правозахисної діяльності [Amnesty International, 2023].

Аналогічні тенденції спостерігалися в Туреччині після спроби державного перевороту в липні 2016 року. Президент Реджеп Таїп Ердоган запровадив надзвичайний стан, який діяв майже два роки, і скористався ним для проведення масштабних чисток у державному апараті, судовій системі, армії, освітніх установах та медіа. За даними міжнародної правозахисної неурядової організації Freedom House, за період з 2016 до 2018 року було звільнено або відсторонено від посад понад 150 тисяч державних службовців, понад 50 тисяч осіб було арештовано, а більше ніж 180 ЗМІ – закрито [Freedom House, 2019]. У 2018 році Туреччина офіційно припинила режим надзвичайного стану, однак репресивні практики проти опозиції продовжилися у вигляді нових законодавчих обмежень та посилення контролю над судовою владою [European Court of Human Rights, 2020].

Ще одним прикладом авторитарної моделі є Єгипет після 2013 року, коли військовий переворот на чолі з генералом Абдель Фаттахом ас-Сісі привів до усунення демократично обраного президента Мухаммеда Мурсі. Після цього в країні запроваджено масштабні обмеження громадянських свобод і репресії проти опозиційних сил. За оцінками міжнародного правозахисного руху Amnesty International, лише у 2014-2019 роках в Єгипті було затримано понад 60 тисяч політичних в'язнів [Amnesty International, 2021]. Воєнний

дискурс та риторика боротьби з тероризмом активно використовувалися як легітимація репресивної політики режиму.

Таким чином, авторитарна модель функціонування опозиції в умовах воєнного стану передбачає суттєве звуження простору політичної конкуренції, згортання громадянських прав і свобод, централізацію влади та посилення ролі силових структур. Подібна модель часто супроводжується зниженням міжнародної довіри, порушеннями прав людини та деградацією політичних інститутів. У довгостроковій перспективі це створює ризики політичної нестабільності, соціальної напруги та ускладнює процеси демократичної трансформації після завершення воєнного конфлікту.

Третя модель – збереження демократичного контролю в умовах війни. Ця модель передбачає підтримання балансу між вимогами безпеки та дотриманням демократичних процедур, що є особливо важливим для забезпечення легітимності влади, запобігання узурпації повноважень і збереження довіри громадян до інститутів держави. У країнах, де ця модель була реалізована, опозиція, попри воєнний стан, не лише не усувалася від політичного процесу, а й продовжувала виконувати функції контролю та критики, зберігаючи інституційну спроможність до впливу на прийняття рішень.

Класичним прикладом цієї моделі є Фінляндія під час Зимової війни 1939-1940 рр., коли, незважаючи на надзвичайну ситуацію, парламент не був розпущений, а опозиційні партії продовжували брати участь у політичному процесі. Зокрема, парламентські дебати тривали, контрольні механізми залишалися дієвими, а важливі рішення ухвалювалися не лише урядом, а й за участю представників опозиції [Singleton, 1998].

Загалом, модель збереження демократичного контролю в умовах війни є складною у реалізації, оскільки потребує високого рівня політичної культури, довіри між політичними акторами та розвинених інституцій. Проте, як свідчить історичний і сучасний досвід, саме дотримання демократичних процедур під час кризи є запорукою післявоєнної стабільності, швидкого відновлення та зміцнення легітимності державної влади [Diamond, 1999].

Узагальнення світового досвіду дозволяє науковій спільноті дійти висновку, що навіть у контексті запровадження воєнного стану збереження демократичних цінностей та процедур відіграє вирішальну роль у підтриманні легітимності влади та забезпеченні політичної стабільності [Шумак, Батан, та ін., 2024]. Зокрема, ефективне функціонування інституту опозиції є важливим чинником формування суспільної довіри, стримування процесів узурпації влади та зміцнення демократичних інституцій, що в довгостроковій перспективі сприяє успішному відновленню держави після завершення збройного конфлікту. Навпаки, маргіналізація або усунення опозиції з політичного процесу під час дії надзвичайного стану часто супроводжується зростанням авторитарних практик, згортанням демократичних свобод і сповільненням політичного розвитку. У таких умовах пригнічення альтернативних позицій створює передумови для концентрації влади в руках правлячого режиму, що суттєво обмежує можливості для проведення реформ та демократичної трансформації державного управління.

В Україні після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році також відбулися суттєві трансформації у функціонуванні політичної опозиції, зумовлені необхідністю адаптації політичної системи до умов воєнного часу. У цій ситуації опозиційна діяльність почала формуватися в нових інституційно-правових і безпекових умовах, що вплинуло як на її можливості здійснювати контроль за владою, так і на рівень політичного плюралізму в державі.

По-перше, попри відсутність формального створення уряду національної єдності, була досягнута політична консолідація основних парламентських сил навколо питань забезпечення обороноздатності держави. Зокрема, фракції «Європейська солідарність», «Батьківщина» та «Голос» у Верховній Раді України публічно підтримали низку ключових урядових ініціатив, зокрема законопроекти про мобілізацію, військові бюджети та посилення

кримінальної відповідальності за колабораціонізм. За статистикою Комітету виборців України, у 2022 році 87% рішень парламенту ухвалювались конституційною більшістю, що свідчить про високий рівень міжфракційної співпраці в умовах війни [*Комітет виборців України, 2023*].

По-друге, у межах заходів із захисту національної безпеки було заборонено діяльність низки політичних партій, що, за оцінкою державних інституцій, мали проросійську орієнтацію або здійснювали підривну діяльність. Зокрема, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 20 березня 2022 року, яке пізніше підтвердив Восьмий апеляційний адміністративний суд та Верховний Суд, було заборонено діяльність 13 політичних партій, серед яких «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Держава» та інші [*Рада національної безпеки і оборони України, 2022*]. Як зазначено у висновках Міжнародної фундації виборчих систем IFES: «Намір народних депутатів захистити Україну в умовах воєнного стану зрозумілий і може розглядатися як відповідна добросовісна реакція на ситуацію, що склалася» [*International Foundation for Electoral Systems, 2022*].

По-третє, попри обмеження, пов'язані з воєнним станом, у країні зберігається базовий рівень парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади. Опозиційні фракції продовжують здійснювати функції інституційного нагляду та критики урядової політики [*Огляд демократичних інститутів, 2024*]. Парламентські політичні сили демонструють готовність до конструктивного діалогу та пошуку консенсусних рішень. Зокрема, відновлено зустрічі керівництва Верховної Ради України з представниками всіх депутатських фракцій і груп у форматі Діалогу Жана Моне. Одним із результатів цих зустрічей стало досягнення міжфракційної згоди щодо проведення парламентських і президентських виборів після завершення війни та припинення правового режиму воєнного стану. Крім того, представника парламентської меншості Ярослава Юрчишина було призначено Головою Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова.

Водночас, необхідно визнати, що діяльність опозиції в умовах воєнного стану суттєво обмежена як у правовому, так і в безпековому вимірах. Обмеження на проведення масових зібрань, посилення контролю над інформаційним простором, введення режиму спеціального управління деякими сферами державної політики – усе це створює виклики для реалізації повноцінної політичної конкуренції. Як зазначає міжнародна правозахисна організація Freedom House у своєму щорічному звіті, Україна залишається країною з «частково вільним» політичним середовищем, з активною міжпартійною конкуренцією. У парламенті представлені опозиційні групи, політичній діяльності яких загалом не перешкоджають ані адміністративно, ані шляхом судових переслідувань. Попри те, що у 2023 році Freedom House зафіксувала зниження індексу політичних прав в Україні через тимчасове звуження простору для опозиційної активності в умовах воєнного стану, вже у 2024 році організація відзначила покращення загального рейтингу свободи (з 49 до 51 бала), що свідчить про адаптивність української демократії та її здатність до відновлення навіть в умовах збройного конфлікту [*Freedom House, 2025*].

Крім того, фіксується зниження активності незалежних медіа у сфері політичної аналітики. У звіті Freedom House за 2025 рік зазначається, що «відповідно до указу президента 2022 року основні українські телеканали транслюють лише затверджений урядом контент і переважно надають ефірний час представникам партії влади, що обмежує можливості опозиційних партій для публічної присутності. Відкладення парламентських виборів у 2023 році та президентських у 2024 році через дію воєнного стану також звузило можливості опозиції змагатися за владу. Втім, політичні опозиційні партії користуються й іншими каналами впливу, зокрема соціальними мережами, щоб донести свою позицію до виборців» [*Freedom House, 2025*].

Таким чином, українська модель функціонування опозиції в умовах воєнного стану поєднує елементи політичної консолідації з обмеженим, але збереженим механізмом парламентського контролю. Незважаючи на наявні обмеження, опозиція продовжує виконувати окремі функції контролю, що наближає український досвід до моделі збереження демократичного контролю в умовах війни. Утім, перспективи відновлення повноцінної політичної конкуренції після завершення воєнного стану значною мірою залежатимуть від готовності влади гарантувати інституційну відкритість, рівність доступу до політичного процесу та свободу висловлення альтернативних позицій у післявоєнний період.

Висновки. Комплексний аналіз моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі світового та українського досвіду дозволяє сформулювати низку узагальнень та аналітичних висновків.

Політична опозиція в умовах війни не втрачає свого значення як ключовий інститут демократії, однак її роль зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених необхідністю досягнення національної єдності, підтримання безпеки та забезпечення ефективного управління. Залежно від політичного режиму, рівня інституційної зрілості та культури взаємодії, склалися три основні моделі функціонування опозиції під час війни: 1) включення до уряду національної єдності; 2) її повне або часткове усунення в авторитарних умовах; 3) збереження демократичного контролю за дотриманням балансу між безпекою та демократією.

Зарубіжний досвід демонструє варіативність моделей, де ефективне включення опозиції до процесу ухвалення рішень (Британія, Ізраїль, Фінляндія) сприяло посиленню легітимності влади, консолідації суспільства та зниженню політичної напруги. Навпаки, авторитарні режими (Росія, Туреччина, Єгипет) використовували воєнний стан як інструмент репресій і централізації, що призводило до згорання політичних свобод і довгострокової дестабілізації.

Українська модель функціонування опозиції під час воєнного стану є гібридною, поєднуючи елементи політичної консолідації з частково збереженим механізмом парламентського контролю. Незважаючи на заборону окремих політичних сил, опозиційні фракції продовжують брати участь у парламентських процедурах, здійснювати наглядові функції та впливати на порядок денний, що свідчить про прагнення зберегти демократичні основи навіть в умовах повномасштабної війни.

Водночас наявні обмеження у сфері свободи зібрань, доступу до медіа та політичної конкуренції створюють ризики для довготривалої стійкості демократії. Зменшення політичного плюралізму, маргіналізація альтернативних позицій та обмеження інституційного впливу опозиції можуть ускладнити процеси демократизації у післявоєнний період.

Ключовим завданням у перспективі післявоєнного відновлення має стати формування ефективної моделі співіснування національної безпеки і демократичних процедур, яка передбачатиме:

- чітке правове визначення ролі опозиції в умовах надзвичайного стану;
- збереження парламентського контролю як засобу інституційного стримування;
- підтримку незалежних медіа та громадянського суспільства;
- поступове відновлення повноцінної політичної конкуренції після завершення активної фази війни.

Таким чином, збереження та розвиток інституту політичної опозиції навіть в умовах воєнного стану є не лише можливим, а й необхідним чинником забезпечення демократичної стійкості, ефективної легітимації влади та формування підґрунтя для післявоєнної трансформації української політичної системи відповідно до європейських стандартів.

Перспективним напрямом подальших досліджень є глибше вивчення динаміки взаємодії між владою та опозицією в умовах затяжного конфлікту, зокрема механізмів

адаптації опозиційних практик до викликів воєнного часу. Важливим також є аналіз трансформації опозиційного дискурсу, інструментів парламентського контролю та ролі нових комунікаційних платформ у збереженні політичного плюралізму в Україні.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О., Дячок, С. (2024). ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ ДО І ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методи викладання соціально-політичних дисциплін, 22(35), 6–13. <https://doi.org/10.31392/UDU>
2. В Ізраїлі сформували уряд національної єдності. (2023, 5 вересня). Суспільне. <https://suspilne.media/592051-v-izraili-sformuvati-urad-nacionalnoi-ednosti/>
3. Зеленько, Г. (2023). Трансформація політичного режиму в Україні під час повномасштабної російської збройної агресії. У О. О. Рафальський & О. М. Майборода (Ред.), Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни (с. 10-40). Інститут політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol-monohrafiia.pdf
4. Комітет виборців України. (2023). Парламент в умовах війни: аналітична записка. <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:parlament-v-umovakh-viiny-analitychna-zapyska>
5. Максименцева, Н. (2025). Представницькі органи влади в умовах воєнного стану [Навчальний посібник]. ЛІРА. https://www.researchgate.net/publication/391867383_PREDSTAVNICKI_ORGANI_VLADI_V_UMOVAN_VOENNOGO_STANU_Navcalnij_posibnik
6. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Проміжний звіт – 2024. <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-viiny.pdf>
7. Рада національної безпеки і оборони України. (2022, 18 березня). Указ Президента України “Про рішення РНБО про призупинення діяльності окремих політичних партій”. <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html>
8. Теремко, В. (2023). Проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні. *Politicus*. 2023. № 1. С. 41-44. http://politicus.od.ua/1_2023/7.pdf
9. Шумак, І., Батан, Ю., Кравченко, С., Гедульянов, В., Бисага, Ю. (2024). Представницька демократія в умовах воєнного стану. *Revista Amazonia Investiga*, 13 (77), 159-169. <https://doi.org/10.34069/ai/2024.77.05.12>
10. Amnesty International. (2021). Country report: Egypt. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/egypt/report-egypt/>
11. Amnesty International. (2023). Country report: Russia. <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/russia/report-russia/>
12. Askerov, A. The Chechen wars, media, and democracy in Russia. (2015). https://www.researchgate.net/publication/279170297_THE_CHECHEN_WARS_MEDIA_AND_DEMOCRACY_IN_RUSSIA
13. Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. The Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books?id=sInqr5ILPE8C&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
14. European Court of Human Rights. (2020). [Справи проти держави: епохальний кейс]. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>
15. Freedom House. (2019). Freedom in the World 2019: Turkey. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/turkey>
16. Freedom House. (2024). Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024>
17. Human Rights Watch. (2023). World report 2023: Russia. <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/russia>
18. International Foundation for Electoral Systems. (2022). Analysis of legislation on banning political parties. IFES Ukraine. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf>
19. Levitsky, S., Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing Group. <https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Levitsky-Ziblatt-How-Democracies-Die-2018-1.pdf>
20. Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press.
21. Linz, J. J., Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books/about/Problems_of_Democratic_Transition_and_Co.html?id=TqRn11AypsgC&redir_esc=y

22. Nicholas, H. G. (2025). Leadership during World War II. <https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill/Leadership-during-World-War-II>
23. Reporters Without Borders. (2023). Country profile: Russia. <https://rsf.org/en/country/russia>
24. Singleton, F. (1998). A Short History of Finland. Cambridge University Press, 209 p. <https://www.scribd.com/document/538686967/A-Short-History-of-Finland>
25. Washington Institute for Near East Policy. (2001). Israel's first national unity government (1967–1969). https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-national-unity-governments-retrospective?utm_source=chatgpt.com

References:

1. Babkina, O., & Dyachok, S. (2024). The political regime in Ukraine before and during martial law: New challenges. Scientific Journal of Dragomanov Ukrainian State University. Series 22: Political Science and Teaching Methods of Socio-Political Disciplines, 22(35), 6–13. <https://doi.org/10.31392/UDU>
2. A national unity government was formed in Israel. (2023, September 5). Suspilne. <https://suspilne.media/592051-v-izraili-sformovali-urad-nacionalnoi-ednosti/>
3. Zelenko, H. (2023). Transformation of the political regime in Ukraine during the full-scale Russian armed aggression. In O. O. Rafalsky & O. M. Maiboroda (Eds.), Adaptive changes in Ukraine's political field during the war (pp. 10–40). I. F. Kuras Institute of Political and Ethnopolitical Studies of NAS of Ukraine. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf
4. Committee of Voters of Ukraine. (2023). Parliament under conditions of war: Analytical note. <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:parlament-v-umovakh-viiny-analitychna-zapyska>
5. Maksymtseva, N. (2025). Representative bodies of power under martial law [Textbook]. LIRA. https://www.researchgate.net/publication/391867383_PREDSTAVNICKI_ORGANI_VLADI_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_Navcalnij_posibnik
6. Overview of democratic institutions of Ukraine during the war. Interim report – 2024. <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf>
7. National Security and Defense Council of Ukraine. (2022, March 18). Presidential Decree “On the NSDC Decision to Suspend the Activity of Certain Political Parties”. <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html>
8. Teremko, V. (2023). Problems of political parties' activity under martial law in Ukraine. Politicus, (1), 41–44. http://politicus.od.ua/1_2023/7.pdf
9. Shumak, I., Batan, Y., Kravchenko, S., Gedulyanov, V., & Bisaha, Y. (2024). Representative democracy under martial law. Revista Amazonia Investiga, 13(77), 159–169. <https://doi.org/10.34069/ai/2024.77.05.12>
10. Amnesty International. (2021). Country report: Egypt. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/egypt/report-egypt/>
11. Amnesty International. (2023). Country report: Russia. <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/russia/report-russia/>
12. Askerov, A. (2015). The Chechen wars, media, and democracy in Russia. https://www.researchgate.net/publication/279170297_THE_CHECHEN_WARS_MEDIA_AND_DEMOCRACY_IN_RUSSIA
13. Diamond, L. (1999). Developing democracy: Toward consolidation. The Johns Hopkins University Press. <https://books.google.com.ua/books?id=sInqr5ILPE8C>
14. European Court of Human Rights. (2020). [Cases against the state: Landmark case]. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>
15. Freedom House. (2019). Freedom in the World 2019: Turkey. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/turkey>
16. Freedom House. (2024). Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024>
17. Human Rights Watch. (2023). World Report 2023: Russia. <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/russia>
18. International Foundation for Electoral Systems. (2022). Analysis of legislation on banning political parties. IFES Ukraine. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf>
19. Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How democracies die. Crown Publishing Group. <https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Levitsky-Ziblatt-How-Democracies-Die-2018-1.pdf>
20. Lijphart, A. (1999). Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries. Yale University Press.
21. Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books/about/Problems_of_Democratic_Transition_and_Co.html?id=TqRn11AyypgC

22. Nicholas, H. G. (2025). Leadership during World War II. <https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill/Leadership-during-World-War-II>
23. Reporters Without Borders. (2023). Country profile: Russia. <https://rsf.org/en/country/russia>
24. Singleton, F. (1998). A short history of Finland. Cambridge University Press. <https://www.scribd.com/document/538686967/A-Short-History-of-Finland>
25. Washington Institute for Near East Policy. (2001). Israel's first national unity government (1967–1969). https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-national-unity-governments-retrospective?utm_source=chatgpt.com

Tetiana Tkachenko,

*PhD in Political Science, Associate Professor,
Department of Philosophy, Sociology and Political Science,
State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)*

Models of Political Opposition Functioning During Martial Law: Foreign and Ukrainian Experience

This article is devoted to the analysis of models of political opposition functioning under martial law based on foreign and Ukrainian experience. The relevance of the topic is conditioned by the necessity to preserve democratic institutions during crisis periods, particularly amid armed conflict, when issues of national security often prevail over democratic procedures. In such conditions, a conflict arises between the need for unity and ensuring political pluralism. The study aims to identify the main models of interaction between the opposition and the authorities during martial law, to determine their characteristics and potential for maintaining democratic control during and after the war. The methodological basis of the article is a comparative analysis of historical and contemporary examples of opposition functioning in countries such as the United Kingdom, Israel, Finland, the Russian Federation, Turkey, Egypt, as well as an assessment of the transformations in the Ukrainian political system following the full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022. The article distinguishes three main models of opposition functioning during war: national unity governments involving opposition forces in the executive branch; authoritarian models with restriction or suppression of opposition; and models preserving democratic control by maintaining parliamentary mechanisms and institutional opposition participation.

Special attention is given to the Ukrainian case, which demonstrates a hybrid model combining elements of political consolidation with limited preservation of parliamentary control. The role of parliamentary factions, the ban on pro-Russian parties, media environment restrictions, and efforts to support the institutional presence of the opposition under wartime conditions are analyzed. It is established that despite security challenges, the foundations of political pluralism persist in Ukraine, which may serve as a basis for sustainable post-war recovery. The conclusions emphasize that preserving the institution of political opposition is a vital condition for maintaining government legitimacy, ensuring transparency in decision-making, and preventing power usurpation. The key directions for forming an effective model of coexistence between national security and democratic procedures in the perspective of post-war recovery are outlined.

Keywords: *opposition during war, political opposition in Ukraine, martial law, national security, national unity government, democratic regime, parliamentary democracy.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.04>

УДК 323.2(477)"2022/..." : 316.42 : 004.738.5

Євген Вергелюк,

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9266-200X>; email: ye.o.verheliuk@udu.edu.ua

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ І МЕХАНІЗМІВ

У статті досліджується глибинна трансформація громадської участі в Україні, спричинена повномасштабним вторгненням РФ у 2022 році. Проаналізовано, як війна змінила традиційні та новітні форми залучення громадян, впливаючи на динаміку взаємодії між громадянським суспільством і державою. Основну увагу приділено трьом ключовим формам громадської активності, які набули особливої ваги в умовах війни: волонтерству, цифровій мобілізації та ініціативам самоорганізації. Волонтерський рух розглянуто як масове соціальне явище, що виникло стихійно, проте з часом набуло організованих форм. Він відіграє провідну

роль у забезпеченні матеріальної та моральної підтримки Збройних Сил України, допомозі внутрішньо переміщеним особам і постраждалим від бойових дій, а також у зміцненні горизонтальних мереж солідарності між регіонами та соціальними групами. Волонтерство проаналізовано як інструмент національного спротиву, що поєднує патріотичну мотивацію з громадянською відповідальністю.

Окремо висвітлено процеси цифрової мобілізації, які забезпечують оперативну комунікацію, збір коштів, поширення інформації та координацію спільних дій. Завдяки активному використанню соціальних мереж, захищених месенджерів, чат-ботів, онлайн-реєстрів та мобільних застосунків громадяни залучаються до децентралізованих форм участі, які є гнучкими та масштабованими. Розвиток кіберволонтерства та онлайн-адвокації розглядається як показник цифрової трансформації громадської активності в умовах воєнного стану. Також проаналізовано роль органів самоорганізації населення та ініціатив громадянського суспільства на місцевому рівні, зокрема в контексті гуманітарного реагування, територіальної оборони та підвищення стійкості громад. Ці структури стали важливими посередниками між населенням і органами влади, особливо в умовах реалізації реформи децентралізації та надзвичайних ситуацій. Їхня гнучкість і здатність до самоврядного реагування засвідчують зростання значущості участі «знизу».

У висновках зазначається, що війна активізувала нові конфігурації громадської участі, засновані на горизонтальній взаємодії, цифровій інфраструктурі та довірі всередині громад. Ці трансформації не лише сприяли національній стійкості у воєнний час, але й створили передумови для зміцнення демократичного врядування та інститутів громадянського суспільства в період післявоєнного відновлення. Підтримка та інституціоналізація новітніх механізмів участі розглядається як ключовий чинник розвитку демократії та соціальної єдності в майбутньому.

Ключові слова: громадська участь, волонтерство, цифрова мобілізація, самоорганізація, кіберволонтерство, органи самоорганізації населення, демократія, децентралізація, громадянське суспільство, війна.

Вступ. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році радикально змінило суспільно-політичну динаміку, актуалізувавши питання громадської участі, мобілізації соціальних ресурсів і самоорганізації населення. В умовах кризи та загрози державному суверенітету українські громадяни продемонстрували високий рівень залученості до громадської діяльності, зокрема через волонтерські ініціативи, цифрові платформи та локальні структури спротиву. Війна спричинила трансформацію форм і механізмів громадської участі, змістила акценти з інституційних каналів взаємодії на горизонтальні зв'язки, засновані на довірі, солідарності, цифровій комунікації.

У цих умовах виникає потреба наукового осмислення нових практик громадської взаємодії, що поєднують елементи традиційного волонтерства, кіберволонтерства, самоорганізації населення та цифрової мобілізації. Особливого наукового значення набуває вивчення тенденцій, за яких повномасштабна війна є каталізатором посилення ефективності горизонтальних структур управління, активізації локальних громад та інституціоналізації мережових форм комунікації між громадянським суспільством і державними інституціями. Послідовне дослідження та осмислення вказаних змін у структурі громадської участі дає змогу виявити нові траєкторії демократичного розвитку України, зокрема у сфері взаємодії громадян із державними інституціями в умовах війни. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз трансформації підходів до громадської участі, зокрема визначення домінуючих і маргіналізованих механізмів залучення, а також оцінка ресурсів і технологій, які забезпечили життєздатність громадських ініціатив в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика громадської участі, зокрема волонтерської активності, цифрової мобілізації та самоорганізації, активно досліджується в контексті російсько-української війни. У публікації О. Панькової та О. Касперович висвітлено феномен двох хвиль українського волонтерського руху, що стали відповіддю на збройні загрози та соціальні виклики [2022, с. 277–290]. Значну увагу приділено ролі волонтерства у забезпеченні обороноздатності держави та зміцненні горизонтальних форм солідарності. Водночас соціологічна група «Рейтинг» засвідчує високий рівень довіри населення до громадських ініціатив і зростання соціальної активності в умовах війни [Соціологічна група, 2022].

Актуальні аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [Державні послуги, 2022; Експертна дискусія, 2022; Економічні засади, 2022] фокусуються на впливі цифровізації на згуртованість громад, підвищенні ефективності мобілізаційних процесів і використанні цифрових платформ у волонтерській діяльності. У цьому контексті особливу увагу приділено платформам на кшталт «СпівДія» [СпівДія, 2023], які стали прикладом синергії державних і громадських зусиль у подоланні гуманітарних викликів. Крім того, у статті використовуються дані з Polity IV Project та Transformation Index VTI, що дозволяють оцінити громадську участь як ключовий критерій рівня демократичного розвитку [Polity IV Project, 2025; Transformation Index VTI, 2025].

Метою статті є дослідити трансформаційні процеси громадської участі в Україні, що відбулися під впливом повномасштабної війни, зокрема проаналізувати роль волонтерства, цифрової мобілізації та самоорганізації як основних форм залучення громадян до суспільно-політичного життя. **Завдання** дослідження спрямоване на виявлення ключових механізмів громадської активності, які сприяли зміцненню горизонтальних зв'язків, взаємодії з органами державної влади та формуванню нових практик громадянської відповідальності в умовах кризи.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, що дозволяє розглядати волонтерський рух, цифрову мобілізацію, самоорганізацію як взаємопов'язані елементи сучасної громадської участі. Використано структурно-функціональний аналіз для вивчення ролі громадських ініціатив у підтримці стійкості політичної системи під час війни. Компаративний метод застосовано для порівняння особливостей українського досвіду з міжнародними практиками. Методи контент-аналізу, кейс-стаді, аналізу нормативно-правової бази дозволили дослідити конкретні приклади функціонування волонтерських структур, органів самоорганізації населення, цифрових платформ у кризових умовах.

Результати та дискусії. У сучасних умовах формування демократичного суспільства неможливе без активної участі громадян у процесі ухвалення рішень. Це явище термінологічно окреслюється поняттями «громадська участь», «громадянська участь», «партисипація» або «учасницьке прийняття рішень» – усі вони відображають одну з основ демократії: залучення населення до формування публічної політики. Громадянська участь – це система форм та механізмів, що забезпечують можливість громадянам впливати на суспільно важливі рішення. Йдеться не лише про політичну сферу, а також про економічні, культурні, управлінські процеси. На відміну від традиційної представницької демократії, яка зводиться до періодичного делегування повноважень через вибори, учасницька демократія базується на постійному зворотному зв'язку між громадянами та владою, сприяючи їхній безпосередній участі в процесі ухвалення рішень.

Домінуюча модель представницької демократії дедалі частіше зазнає критики через обмеженість впливу громадськості на владу та слабкість механізмів контролю. Вибори, у багатьох випадках, перетворюються на формальність, втрачаючи сутність як засобу реального впливу. Відповіддю на ці виклики стало поширення концепції учасницького врядування, яке передбачає не лише право громадян на участь, а й надання їм конкретних інструментів для формування політики. Згідно з класичними уявленнями про представницьку демократію, джерелом влади є народ, який обирає своїх представників для здійснення державного управління. Обрані посадовці зобов'язані діяти в інтересах своїх виборців.

Суть демократичного врядування полягає у включенні громадян до процесів вироблення політичних рішень – як через безпосередні форми участі, так і через опосередковані. Різноманітність форм та ступінь залучення є важливими показниками рівня демократизації, зокрема в державах із транзитивною політичною системою. Політична участь трактується не лише як участь у виборах, але й як вияв політичної культури, що

охоплює інформованість, громадянську відповідальність, готовність до активної участі в суспільному житті.

Залежно від способу залучення громадян у політичний процес, виокремлюють кілька основних типів політичної участі:

- пряма участь передбачає безпосередній вплив громадян на процес ухвалення рішень органами влади, зокрема через участь у переговорах, громадських слуханнях або ініціюванні нових рішень;
- опосередкована участь реалізується шляхом передачі повноважень обраним представникам, насамперед через вибори;
- конвенційна участь відбувається в межах чинного правового поля й закріплених процедур, тобто голосування, офіційні петиції, робота громадських рад тощо;
- неконвенційна участь виявляється у формах протестної активності, таких як страйки, демонстрації, акції прямої дії – ці дії можуть виходити за межі правових норм, однак залишаються важливими виявами політичного впливу.

Ці різновиди участі відображають не лише глибину демократичних практик у суспільстві, а й ступінь відкритості політичної системи до впливу з боку громадян. У зрілих демократіях свобода політичної участі є основою довіри до інституцій, тоді як у країнах перехідного типу варто розрізняти реальне розширення можливостей участі (демократизацію) від суто формального закріплення прав (лібералізації), яка не завжди супроводжується ефективними механізмами реалізації цих прав. У сучасних умовах формування демократичного суспільства неможливо без активної участі громадян у процесі ухвалення рішень. Це явище термінологічно окреслюється поняттями «громадська участь», «громадянська участь», «партисипація» або «учасницьке прийняття рішень» – усі вони відображають одну з основ демократії: залучення населення до формування публічної політики [Кривокульська, Богач, 2020].

Залежно від моделі демократії, участь громадян виконує різну роль: у прямих та учасницьких моделях вона передбачає активне залучення громадян до прийняття рішень через відкритість і діалог [Андрійчук, 2023, с. 48–67]; у представницькій демократії – делегування повноважень обраним особам; у деліберативній – акцент робиться на суспільному обговоренні, прозорості процесу та формуванні громадянської свідомості. Серед комплексних індикаторів демократичного розвитку, визначальними є рівень участі громадян і політичної конкуренції – вони найповніше втілюються в концепції поліархії. Схожий підхід пропонує Т. Ванханен, який розробив індекс участі й конкуренції, спираючись на кількісні характеристики виборчого процесу [цит. за Андрійчук, 2023, с. 48–67].

Українські дослідники також наголошують на значущості громадянської участі як ключового елементу демократичної системи. Демократія ґрунтується на визнанні народу джерелом влади та його праві брати участь у державних справах через рівне виборче право, контроль за діяльністю влади й участь у прийнятті рішень. М. Костельнюк, звертає увагу на необхідність діалогових форм взаємодії, що можливі лише за умов відкритості влади й наявності інституційних каналів впливу громадян на політичні рішення [2019, с. 75–92].

Після подій Майдану участь громадян в Україні значно активізувалась і стала каталізатором суспільно-політичних трансформацій. Прикладами такої участі є створення ОСББ, електронні петиції, запровадження механізму громадського бюджету, що свідчить про зростання партисипативної демократії [Громадянська участь, 2018]. При цьому ефективність громадянської участі залежить від дотримання таких принципів як підзвітність, інклюзивність, прозорість, відповідність і чуйність. Якість громадянської участі значною мірою визначається дотриманням принципу інклюзивності, що забезпечує концентрацію уваги на тих соціальних групах, яких ухвалені рішення торкаються найбільше. Це вимагає проведення аналізу стейкхолдерів, аби ефективно залучити зацікавлені сторони та

мінімізувати ризики конфліктів. Водночас участь має важливий освітній потенціал: вона сприяє формуванню політичної культури, розвитку комунікативних та аналітичних умінь, а також стимулює сталий розвиток місцевих спільнот.

У періоди кризи участь населення може виконувати як стабілізуючу, так і деструктивну роль. Для глибшого аналізу цього явища варто застосовувати міждисциплінарні підходи, які дозволяють розкрити мотивації громадян, механізми залучення та соціальні наслідки активності. Серед основних підходів виділяють декілька.

Раціоналістичний підхід виходить із припущення, що громадяни приймають рішення, керуючись прагненням до максимізації вигод і мінімізації витрат. У критичних ситуаціях – таких, як війна чи катастрофа – участь посилюється, коли люди сприймають її як спосіб захисту власної безпеки. Прикладом є широке залучення до територіальної оборони у 2022 році. Аналогічні механізми мобілізації населення в умовах загрози розглядалися в контексті кризових ситуацій іншого типу в попередніх дослідженнях [Nicoara & White, 2016], проте їх інтерпретації подій на Сході України потребують критичної оцінки з позицій сучасної української науки.

Соціокультурний підхід наголошує на ролі цінностей, соціальних норм і традицій колективної дії. В Україні волонтерський рух отримав новий імпульс завдяки глибоко вкоріненій культурі взаємодопомоги, що почала активно розвиватися з 2014 року [Piuk, 2023, с. 27–36].

Структурно-інституційний підхід фокусується на впливі політичних і правових інституцій на залучення громадян. У випадках, коли держава не справляється зі своїми функціями, активізується громадське самоуправління. Це яскраво проявилось в діяльності волонтерських штабів у прифронтових регіонах [Strengthening democratic, 2025].

Мережево-комунікативний підхід акцентує увагу на значенні цифрових технологій та онлайн-комунікацій у процесі мобілізації громадян. Соціальні мережі, цифрові платформи для координації дій і краудфандингові інструменти стали ключовими механізмами залучення до участі під час повномасштабної війни [Sithole, 2024; Ye, Jindal, etc., 2023; Zarembo, Knodt & Kachel, 2024].

Для узагальнення зазначених підходів до аналізу громадської участі в умовах кризи, подаємо порівняльну таблицю їх основних ознак, акцентів і прикладів застосування.

Таблиця 1

**Порівняльна таблиця підходів до аналізу
громадянської активності в умовах криз**

<i>Підхід</i>	<i>Ключова ідея</i>	<i>Фокус аналізу</i>	<i>Сильні сторони</i>	<i>Обмеження</i>
Раціоналістичний	Участь як результат раціонального вибору	Мотивація індивіда	Врахування особистих інтересів і загроз	Ігнорує роль цінностей, емоцій та культури
Соціокультурний	Поведінка підвищеними нормами та цінностями	Політична культура, солідарність	Добре пояснює колективну мобілізацію	Залежить від складного вимірювання «цінностей»
Структурно-інституційний	Участь залежить від інституційних умов	Політичні та правові рамки	Дозволяє аналізувати роль держави та децентралізацію	Недостатньо враховує неформальні ініціативи
Мережево-комунікативний	Участь формується через цифрові платформи та мережі	Технології, цифрова комунікація	Враховує сучасні інструменти мобілізації	Може ігнорувати офлайн-контексти та соціальну нерівність доступу

Аналіз громадянської активності в умовах криз потребує цілісного підходу, що інтегрує раціональні, культурні, інституційні та цифрово-технологічні компоненти. Досвід України під час війни підтверджує доцільність використання всіх цих підходів у різних обставинах: від прагматичної самооборони до мобілізації через цифрові платформи. Саме завдяки такому мультипарадигмальному підходу можна глибше осмислити громадянську активність як адаптивне та багаторівневе явище, яке формується у відповідь на безпекові виклики.

Одним із найвиразніших проявів цієї активності стало волонтерство. Від початку повномасштабного вторгнення воно перетворилося на масштабний громадський рух, основною рушійною силою якого стала молодь – що підтверджується й медійними аналізами [Ткачук, 2025]. За даними монографії Інституту соціології НАН України «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023», волонтерська активність серед молоді була надзвичайно високою [НАНУ, 2023].

В умовах воєнного часу значно зросла потреба в проактивних громадянах, здатних не тільки пристосуватися до нових реалій, а й формувати ці реалії через суспільну участь. Особливе значення в цьому контексті має внесок молоді, яка активно реалізовує ініціативи у сферах гуманітарної, медичної, правової та логістичної допомоги. Це свідчить про глибинну трансформацію волонтерської діяльності – від допоміжної до стратегічно важливої для демократичного розвитку та соціальної стійкості.

Крім того, волонтерський рух забезпечує оперативну мобілізацію ресурсів і людей у критичних обставинах. Глибше розуміння мотивації громадян дозволяє ефективніше координувати діяльність неурядових організацій і забезпечити стале функціонування громадських ініціатив [Рівень демократії, 2024].

Збройний конфлікт впливає не лише на матеріальні умови життя, а й на психологічний стан людей, що позначається на рівні їх залученості. Аналіз мотиваційних факторів дозволяє вдосконалювати державну соціальну політику, підтримувати волонтерський рух, підвищувати ефективність громадянської допомоги в складних умовах.

Станом на 2025 рік український волонтерський рух залишається одним із найпотужніших у Європі й світі. Це узгоджується з низкою показників: влітку 2022 року майже 59% українців були залучені до волонтерської діяльності на підтримку ЗСУ й постраждалих, а за рік – вже 74% [NISS, 2022]. За даними World Giving Index, у 2023 році Україна посіла друге місце серед 142 країн, досягнувши показників 78% волонтерської допомоги, 70% пожертв і 37% спільної участі, а в 2024 році, хоча і опустилася на сьому позицію, залишилася в топ-10 із часткою волонтерів у 27% [BCVITI, 2024]. Ці дані чітко демонструють високий рівень самоорганізації, солідарності та стійкості громадянського суспільства в Україні.

Сьогодні спостерігається поступова інституціоналізація волонтерського руху: зростає кількість професійних благодійних фондів, встановлюються сталі зв'язки між громадськими ініціативами та державними структурами. Багато волонтерських груп, що починали діяльність як неформальні спільноти в соціальних мережах, перетворилися на офіційно зареєстровані організації з прозорими механізмами звітності, що свідчить про зростання інституційної зрілості громадянського суспільства.

Водночас перед рухом постають серйозні виклики: забезпечення стабільного фінансування, профілактика емоційного вигорання учасників, потреба у підтримці з боку держави. Утім, волонтерство залишається не лише засобом допомоги, а й символом єдності нації, патріотизму та високої соціальної мобілізації. Від спонтанного руху волонтерство поступово трансформувалося в організований механізм суспільного згуртування, формуючи стійкі мережеві взаємодії, ресурсного обміну та координації. Ці мережі забезпечують надійні горизонтальні зв'язки між громадянами та громадами, що є підґрунтям для стійкої демократії.

Самоорганізація населення, що виникає з ініціативи самих громадян без централізованого управління, стала основою формування горизонтальних структур спротиву. В умовах загрози державності та повномасштабної війни ці ініціативи не лише надають підтримку військовим та цивільним, а й забезпечують локальну стабільність і безпеку.

Масова залученість населення до волонтерства засвідчує здатність українського суспільства мобілізувати внутрішні ресурси для вирішення критичних завдань у кризових умовах. Волонтерський рух, який зародився в період Революції Гідності, зазнав нового піднесення після 2022 року, спираючись на попередній досвід, що сформував культуру самоорганізації, здатну до стратегічного планування та гнучкості. Громадська участь набула системного характеру, трансформуючись з поодиноких ініціатив у впливовий чинник соціального, гуманітарного, політичного життя. Модель самоорганізації, заснована на взаємній довірі, прозорій комунікації та цифрових технологіях, стала ключовою формою суспільної дії.

Окрім матеріальної допомоги, волонтери виконують інформаційну функцію: поширюють правдиву інформацію про війну на міжнародному рівні, ведуть кампанії, беруть участь у культурній дипломатії та сприяють зміцненню національної ідентичності й міжнародної підтримки. Це створює атмосферу солідарності, єдності та патріотизму.

Мотивація до волонтерства в умовах війни найчастіше ґрунтується на патріотичних переконаннях, емпатії та прагненні до самореалізації. Бажання допомогти обумовлене як сильним почуттям належності до нації, так і емоційною реакцією на страждання захисників, переселенців та інших постраждалих. Для багатьох волонтерська діяльність є формою активного громадянства, що дає змогу долучитися до спільного спротиву.

Волонтерську діяльність у воєнний період доцільно розглядати крізь призму соціологічних підходів, що дозволяють глибше осягнути її суть і вплив. Зокрема вчені виділяють такі парадигми та підходи:

– Функціоналістський підхід акцентується на соціальних функціях волонтерства: згуртованості, соціальній інтеграції, мобілізації людських і матеріальних ресурсів у відповідь на загрозу. Волонтери укріплюють соціальні зв'язки, надаючи підтримку військовим і постраждалим, водночас сприяючи формуванню почуття приналежності до спільноти.

– Конфліктний підхід розглядає волонтерство як засіб політичної мобілізації та створення нових колективних ідентичностей. Це сприяє виявленню соціальних нерівностей і формує запит на трансформації, особливо в післявоєнний період.

– Символічний інтеракціонізм підкреслює, що участь у волонтерстві є простором формування як особистих, так і колективних ідентичностей через взаємодію, спільних думок та культурних кодів. Це трансформує сприйняття себе та ролі в суспільстві [Кокорський та Кокорська, 2018, с. 96–100].

Застосування цих соціологічних парадигм дозволяє краще зрозуміти, як культурні, політичні та соціальні фактори впливають на досвід волонтерської діяльності та її роль у трансформації суспільства під час війни та в післявоєнний період. Волонтерство є важливою складовою розвитку громадянського суспільства, оскільки втілює основоположні цінності свободи, безпеки, миру та справедливості. Відповідно, українська держава має забезпечувати підтримку волонтерських ініціатив, враховуючи їх глибоке коріння у традиціях взаємодопомоги.

У процесі становлення незалежної України можна виокремити три масштабні хвилі волонтерського піднесення: перша – у 2014 році у відповідь на збройну агресію, друга – у 2020 році під час пандемії COVID-19, третя – з 2022 року після повномасштабного вторгнення РФ. Проте стверджувати, що до 2014 року волонтерства в Україні не існувало, не зовсім коректно: волонтерська діяльність у різних формах мала місце й раніше, хоча вона не набувала масового й системного характеру. У зазначені ж періоди сотні тисяч українців самоорганізувалися для підтримки армії та захисту цивільного населення. Ці хвилі

засвідчили високу здатність українського громадянського суспільства до мобілізації, ефективної самоорганізації та швидкої адаптації до кризових умов. Волонтерська діяльність сприяє формуванню громадянської позиції серед молоді, підтримці гуманістичних цінностей і розвитку суспільної відповідальності.

Для молодих волонтерів цей досвід є визначальним: він дозволяє пізнати власні сильні сторони, здобути впевненість у собі й усвідомити себе як активного суб'єкта суспільних змін [Профілактика синдрому, 2025]. В умовах війни волонтерська участь стає особливо значущою, адже вона не тільки підтримує суспільство, а й відображає глибинну мотивацію громадян до спільних дій. Волонтерство є виявом активної громадянської позиції, солідарності та здатності суспільства до самоорганізації для подолання труднощів і захисту спільного блага.

Паралельно, ще одним вагомим механізмом участі громадян в управлінні на місцевому рівні є органи самоорганізації населення (ОСН), що створюються з ініціативи мешканців і функціонують як інструменти взаємодії громади з місцевою владою. ОСН – це форма прямої участі громадян у реалізації місцевого самоврядування, яка функціонує на рівні мікроспільнот: будинків, кварталів, вулиць чи районів. Їх створення ініціюється жителями за погодженням із місцевими радами. Такі органи можуть отримувати окремі повноваження й ресурси для реалізації своїх завдань.

Варто розрізнити самоврядування як складову публічної влади, та самоорганізацію – як форму добровільної громадянської ініціативи. Рішення органів місцевого самоврядування мають обов'язковий характер, у той час як діяльність ОСН здійснюється на засадах добровільності та ініціативності. Закон України «Про місцеве самоврядування» закріплює право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення, зокрема через створення та функціонування ОСН [Про місцеве самоврядування, 2025]. ОСН є важливим каналом комунікації між громадянами та місцевою владою. Вони сприяють вирішенню локальних проблем, реалізації соціальних програм, підтримують взаємодію всередині спільноти та підвищують її згуртованість. У процесі децентралізації ОСН відіграють особливо важливу роль у селах, що не мають представництва у радах або старост. Вони допомагають заповнити організаційний вакуум, координуючи ініціативи на місцях. У містах ОСН ефективно вирішують питання благоустрою, паркування, безпеки тощо.

Функціонування ОСН залежить від ініціативи мешканців, рівня громадянської культури та обізнаності. За активної участі громади та сприяння з боку місцевої влади вони можуть стати ефективним інструментом мобілізації ресурсів і взаємодії на локальному рівні. Особливо актуальною є участь ОСН у вирішенні нових викликів: догляду за спільною інфраструктурою, екологічними питаннями, підтримкою літніх людей, організацією збору відходів. Їхня діяльність здатна компенсувати нестачу офіційних послуг у віддалених селах. Партнерство ОСН зі старостами зміцнює управлінську спроможність громад. Дієвий ОСН дозволяє оперативно реагувати на потреби мешканців, забезпечуючи знизу-вгору модель взаємодії.

Загалом, розвиток і підтримка ОСН є важливим напрямом сталого місцевого розвитку в умовах децентралізації. Вони підсилюють політичну суб'єктність громади та сприяють формуванню ефективної локальної демократії. Самоорганізація як форма участі демонструє, що громадська активність не обмежується виборами або офіційними структурами. Вона проявляється через повсякденні ініціативи, локальну взаємодію, солідарність і турботу про спільне благо. Під час війни зростає значення цифрової присутності громадян, що посилює їхню політичну суб'єктність.

Цифрові технології, розвиток яких пришвидшила пандемія, стали потужним інструментом комунікації та координації у волонтерських ініціативах. Завдяки інформаційно-комунікативним технологіям з'явилися нові форми громадянської активності

– цифрова мобілізація та кіберволонтерство, які не лише доповнюють традиційне волонтерство, а й виступають формами політичної участі.

У контексті війни ІКТ застосовується для:

- організації онлайн-гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- створення волонтерських спільнот у соціальних мережах для поширення інформації та надання дистанційної допомоги;
- координації дій через тематичні групи у месенджерах;
- збору пожертв через мобільні банківські послуги;
- застосування чат-ботів для розсилки повідомлень;
- організація логістики доставки допомоги;
- ведення баз даних про потреби постраждалих;
- поширення юридичної інформації про евакуацію тощо.

Цифрові інструменти істотно розширили масштаби волонтерської діяльності та активної громадянської позиції в умовах війни. Державна підтримка цифрової волонтерської активності є важливим чинником її подальшого розвитку. Так, в Україні запроваджено спеціальні онлайн-сервіси на порталі Кабінету Міністрів та Міністерства цифрової трансформації в межах платформи «Гід», які спрямовані на підтримку волонтерів. Ці інструменти включають державну реєстрацію волонтерських організацій, декларування гуманітарної допомоги та оформлення соціальних гарантій для волонтерів та їхньої родини [Kitsoft, 2022].

Цифрова трансформація волонтерської діяльності відбувається через три взаємопов'язані процеси: інституціоналізацію, платформізацію та мережизацію. Інституціоналізація передбачає формування сталих організаційних форм із авторитетом і системною спроможністю (наприклад, впровадження єдиної інформаційної системи соціальної сфери та електронного кейс-менеджменту в пілотних регіонах) [МСП, 2025]. Платформізація реалізується через створення інтегрованих цифрових платформ та онлайн-сервісів для взаємодії волонтерів, благодійників і держави (через електронні кабінети, портал «Дія», реєстрацію волонтерської діяльності та декларування гуманітарної допомоги). Мережизація виявляється у формуванні децентралізованих цифрових зв'язків через чат-боти, месенджери, соцмережі та кейс-менеджмент-мережі на місцях. Разом ці процеси створюють цифрову інфраструктуру волонтерської діяльності, що забезпечує її ефективність, швидкість і горизонтальні форми організації.

Активне впровадження ІКТ оптимізує координацію волонтерської діяльності та посилює стійкість громади. Сучасні цифрові практики не лише вдосконалюють організаційні процеси, а й слугують каталізатором стратегічної стійкості суспільства. Крім того, цифрова мобілізація має міжнародний вимір. Наприклад, на платформі CareerHub зібрана інформація про механізми залучення допомоги з-за кордону, що ілюструє глобальний характер українського волонтерського руху в умовах війни. Поширення смартфонів і мобільного Інтернету дало імпульс розвитку мобільного волонтерства. Завдяки мобільним застосункам і спеціально адаптованим платформам координація діяльності відбувається оперативно й доступно. Наприклад, застосунок «Волонтер-2.0.0» слугує цифровим інструментом для узгодження дій між учасниками волонтерських ініціатив.

Таким чином, цифрова мобілізація стала ключовим елементом трансформації громадської участі в умовах війни, забезпечуючи нові моделі самоорганізації, посилюючи горизонтальні зв'язки та дозволяючи максимально ефективно використовувати наявні технологічні ресурси як у межах країни, так і на міжнародному рівні. Цифрові інструменти перестали бути лише допоміжним засобом і перетворилися на фундамент волонтерської інфраструктури. Суттєву роль у цьому відіграють онлайн-платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі, месенджери й чат-боти, через які створюють не лише координацію та

комунікацію, а й збір коштів, логістика, правову та психологічну підтримку, а також цифровий спротив у формі інформаційного фронту та кіберволонтерства [Експертна дискусія, 2022].

Отже, цифрова мобілізація повстала як нова форма громадської активності, що значно підвищила ефективність горизонтальних взаємозв'язків у суспільстві. Вона трансформувала волонтерський рух у структуровану й потужну силу, здатну оперативно реагувати на виклики війни в реальному часі.

Висновок. Встановлено, що повномасштабна війна в Україні стала потужним каталізатором трансформації форм громадської участі. Волонтерство, цифрова мобілізація та самоорганізація набули якісно нових рис, перетворившись на ключові інструменти солідаризації суспільства, спротиву агресії та підтримки державної стійкості. У межах цих процесів сформувався новий тип громадської участі – активний, мережевий, технологічно озброєний, гнучкий і глибоко вкорінений у потребах локальних спільнот.

Дослідження показало, що цифрові інструменти – зокрема платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі, месенджери – стали основою для ефективної координації громадських ініціатив. Вони забезпечують оперативний обмін інформацією, прозорість дій, залучення широкого кола учасників, доступ до ресурсів, що значно підвищує результативності як волонтерських, так і самоорганізаційних практик. Саме цифрова мобілізація стала основним механізмом громадського залучення в умовах воєнного часу.

Водночас органи самоорганізації населення виявили високу адаптивність до викликів децентралізації, соціальної фрагментації та адміністративної уразливості окремих громад. Вони стали простором для практичного втілення горизонтальних форм управління, реалізації спільних ініціатив і побудови довіри на місцевому рівні.

Таким чином, волонтерські ініціативи, цифрова мобілізація та мережеві форми самоорганізації в Україні не лише зміцнили потенціал громадянського суспільства, а й стали чинником модернізації політичної участі. Подальші дослідження доцільно зосередити на вивченні довготривалих ефектів цієї трансформації, зокрема щодо демократизації місцевого самоврядування, формування нових інституцій довіри та ролі громадян у післявоєнному відновленні країни.

Використані джерела:

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novyykh-sotsialnykh>
2. Андрійчук, Т. (2023). Інструменти деліберативної демократії: можливості застосування у воєнний та повоєнний час в Україні. *Political Studies*, 5, 48-67. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-1-3>
3. Громадянська участь: що це таке? (2018). ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. <https://www.oporua.org/vybory/45436-hromadianska-uchast-shcho-tse-take-15202>
4. Державні послуги для волонтерів — на Гіді. (2022). Thedigital.gov.ua. <https://thedigital.gov.ua/news/derzhavni-poslugi-dlya-volonteriv-na-gidi>
5. Соціологічна група «Рейтинг». (2022). Дослідження суспільних настроїв українців під час війни. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>
6. Експертна дискусія «Стратегія повоєнного відновлення України». (2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny>
7. Економічні засади сприяння згуртованості громад. (2022). Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/ekonomichni-zasady-spruyannya-zhurtovanosti-hromad>
8. Експертна дискусія «Стратегія повоєнного відновлення України». (2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny>
9. Kitsoft. (2022). Кабінет Міністрів України. Державні послуги для волонтерів. Kmu.gov.ua. <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavni-posluhy-dlia-volonteriv-na-hidi>
10. Каіров, В.(2024, September 25). Україна в топ-10 країн за рівнем благодійності: звіт на 2024 рік - ВСВІТІ. ВСВІТІ. <https://vsviti.com.ua/news/162022>

11. Кокорський, В. Ф. & Кокорська, О. І. (2018). Динаміка генералізованої довіри і волонтерство в Україні після Революції Гідності. Політичне життя, 3, 96-100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_3_18
12. Костельнюк, М. М. (2019) Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу. Науковий журнал «Політикус». 3, 75-92. http://politicus.od.ua/3_2019/6.pdf.c.75
13. Кривокульська, Н., Богач, Ю. (2020). Analysis of forms of public participation in local government. *Economic Analysis*, 30(4), 60–66. <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.060>
14. Національна академія наук України інститут соціології українське суспільство в умовах війни рік 2023. (n.d.). Retrieved July 2, 2025, from https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf
15. Основні етапи цифровізації соціальної сфери у 2024 році розглянуто на засіданні Громадської ради при Мінсоцполітики - МСП. (2025, June 26). Msp.gov.ua. <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/osnovni-etapy-tsifrovizatsiyi-sotsialnoyi-sfery-u-2024-rotsi-rozhlyanuto-na-zasidanni-hromadskoyi-rady-pry-minsotspolityky>
16. Панькова, О. В., Касперович, О. Ю. (2022). Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей повоєнного відновлення країни. Журнал європейської економіки, 21(3), 277-290. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1605>
17. Про місцеве самоврядування в Україні. (1997). 280/97-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Профілактика синдрому професійного вигорання. (2025). Уманський національний університет. <https://www.udau.edu.ua/ua/departments/viddili/psixologichna-sluzhba-universitetu/profilaktika-sinromu-profesijnogo-vigorannya.html>
19. Рівень демократії: дослідження. (2024). Ratinggroup.ua. <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/riven-demokratiyi-doslidzhennya-rejtingu-z-gallup-international.html>
20. СпівДія – Національна волонтерська платформа. (2023). <https://spivdiia.org.ua/>
21. Ткачук, З. (2025, May 21). Війна і молодь України: виклики, нові цінності та перспективи розвитку після війни - Захарій Ткачук / ЛІГА.Блоги. Liga.net; LIGA.net. <https://blog.liga.net/user/ztkachuk/article/56788>
22. Iliuk, O. Y. (2023). Freedom as a Key Value of the Volunteer Movement. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 24, 27-36. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295308>
23. Nicoara, O., & White, D. (2016). A Contextual Model Of The Secessionist Rebellion in Eastern Ukraine. ArXiv.org. <https://arxiv.org/abs/1606.02748>
24. Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2013 / Monty G. Marshall, Director. Center for Systemic Peace. URL: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>
25. Sithole, T. O. (2024). The use of digital platforms by citizen aid actors during the Ukraine humanitarian crisis. *Frontiers in Human Dynamics*, 6. <https://doi.org/10.3389/fhumd.2024.1326769>
26. Strengthening democratic resilience through civic participation during the war and in the post-war context in Ukraine (n.d.). Participatory Democracy. <https://www.coe.int/en/web/participatory-democracy/strengthening-civil-participation-in-democratic-decision-making-in-ukraine>
27. Transformation Index BTI. Bertelsmann Stiftung. URL: <https://www.bti-project.org/en/home>
28. Ye, J., Jindal, N., Pierri, F., & Luceri, L. (2023). Online Networks of Support in Distressed Environments: Solidarity and Mobilization during the Russian Invasion of Ukraine. ArXiv (Cornell University). <https://doi.org/10.48550/arxiv.2304.04327>
29. Zarembo, K., Knodt, M., & Kachel, J. (2024). Smartphone resilience: ICT in Ukrainian civic response to the Russian full-scale invasion. *Media, War & Conflict*

References:

1. Analiz ukraïnskoho volonterstva na osnovi metodolohii novykh sotsialnykh rukhiv <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> (in Ukrainian)
2. Andriichuk, T. (2023). Instrumenty deliberatyvnoi demokratii: mozhlyvosti zastosuvannya u voïennyi ta povoiennyi chas v Ukraini. *Political Studies*, 5, 48-67. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-1-3> (in Ukrainian)
3. Hromadianska uchast: shcho tse take? (2018). OPORA - Hromadianska merezha - vybory v Ukraini - Election in Ukraine. <https://www.oporaua.org/vybory/45436-hromadianska-uchast-shcho-tse-take-15202> (in Ukrainian)
4. Derzhavni posluhy dlia volonteriv — na Hidi. (2022). Thedigital.gov.ua. <https://thedigital.gov.ua/news/derzhavni-poslugi-dlya-volonteriv-na-gidi> (in Ukrainian)
5. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». (2022). Doslidzhennia suspilnykh nastroiv ukraïntsiv pid chas viiny. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (in Ukrainian)
6. Ekspertna dyskusiiia «Stratehiia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy». (2022). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennia-ukrayiny> (in Ukrainian)

7. Ekonomichni zasady spriyannia zghurtovanosti hromad. (2022). Analitychna dopovid. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/ekonomichni-zasady-spryyannya-zhurtovanosti-hromad> (in Ukrainian)
8. Ekspertna dyskusiiia «Stratehiia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy». (2022). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny> (in Ukrainian)
9. Kitsoft. (2022). Kabinet Ministriv Ukrainy. Derzhavni posluhy dlia volonteriv. Kmu.gov.ua. <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavni-posluhy-dlia-volonteriv-na-hidi> (in Ukrainian)
10. Kairov, V.(2024, September 25). Ukraina v top-10 krain za rivnem blahodiinosti: zvit na 2024 rik - VSVITI. VSVITI. <https://vsviti.com.ua/news/162022> (in Ukrainian)
11. Kokorskyi, V. F. & Kokorska, O. I.. (2018). Dynamika heneralizovanoi doviry i volonterstvo v Ukraini pislia Revoliutsii Hidnosti. Politychne zhyttia, 3, 96-100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_3_18 (in Ukrainian)
12. Kostelniuk, M. M. (2019) Politychna uchast yak vyznachalny chynnyk demokratyzatsii politychnoho protsesu. NaukoVyi zhurnal «Politykus». 3, 75-92 . http://politicus.od.ua/3_2019/6.pdf. s. 75 (in Ukrainian)
13. Kryvokulska, N., Bohach, Yu. (2020). Analysis of forms of public participation in local government. Economic Analysis, 30(4), 60–66. <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.060> (in Ukrainian)
14. Natsionalna akademiia nauk ukrainy instytut sotsiologii ukrainske suspilstvo v umovakh viiny rik 2023. (n.d.). Retrieved July 2, 2025, from https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf (in Ukrainian)
15. Osnovni etapy tsyvrovizatsii sotsialnoi sfery u 2024 rotsi rozghliano na zasidanni Hromadskoi rady pry Minsotspolityky - MSP. (2025, June 26). Msp.gov.ua. <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/osnovni-etapy-tsyvrovizatsiyi-sotsialnoyi-sfery-u-2024-rotsi-rozhlyanuto-na-zasidanni-hromadskoyi-rady-pry-minsotspolityky> (in Ukrainian)
16. Pankova, O. V., Kasperovych, O. Yu. (2022). Ukrainyskyi volonterskyi rukh v umovakh zbroinoi rosiiskoi ahresii v konteksti natsionalnykh ta hlobalnykh vyklykiv i mozhlyvostei povoiennoho vidnovlennia krainy. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky, 21(3), 277-290. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1605> (in Ukrainian)
17. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. (1997). 280/97-VR <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
18. Profilaktyka syndromu profesiinoho vyhorannia. (2025). Umanskyi natsionalnyi universytet. <https://www.udau.edu.ua/ua/departments/viddili/psixologichna-sluzhba-universitetu/profilaktika-sinromu-profesijnogo-vigorannya.html> (in Ukrainian)
19. Riven demokratii: doslidzhennia. (2024). Ratinggroup.ua. <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/riven-demokratii-doslidzhennya-rejtingu-z-gallup-international.html> (in Ukrainian)
20. SpivDiia – Natsionalna volonterska platforma. (2023). <https://spivdiia.org.ua/> (in Ukrainian)
21. Tkachuk, Z. (2025, May 21). Viina i molod Ukrainy: vyklyky, novi tsinnosti ta perspektyvy rozvytku pislia viiny - Zakharii Tkachuk / LIHA.Blohy. Liga.net; LIGA.net. <https://blog.liga.net/user/ztkachuk/article/56788> (in Ukrainian)
22. Iliuk, O. Y. (2023). Freedom as a Key Value of the Volunteer Movement. Anthropological Measurements of Philosophical Research, 24, 27-36. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295308>
23. Nicoara, O., & White, D. (2016). A Contextual Model Of The Secessionist Rebellion in Eastern Ukraine. ArXiv.org. <https://arxiv.org/abs/1606.02748>
24. Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2013 / Monty G. Marshall, Director. Center for Systemic Peace. URL: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>
25. Sithole, T. O. (2024). The use of digital platforms by citizen aid actors during the Ukraine humanitarian crisis. Frontiers in Human Dynamics, 6. <https://doi.org/10.3389/fhumd.2024.1326769>
26. Strengthening democratic resilience through civic participation during the war and in the post-war context in Ukraine (n.d.). Participatory Democracy. <https://www.coe.int/en/web/participatory-democracy/strengthening-civil-participation-in-democratic-decision-making-in-ukraine>
27. Transformation Index BTI. Bertelsmann Stiftung. URL: <https://www.bti-project.org/en/home>.
28. Ye, J., Jindal, N., Pierri, F., & Luceri, L. (2023). Online Networks of Support in Distressed Environments: Solidarity and Mobilization during the Russian Invasion of Ukraine. ArXiv (Cornell University). <https://doi.org/10.48550/arxiv.2304.04327>
29. Zarembo, K., Knodt, M., & Kachel, J. (2024). Smartphone resilience: ICT in Ukrainian civic response to the Russian full-scale invasion. Media, War & Conflict

Yevhen Verheliuk,*postgraduate student of the Department of Political Science,
Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University***Civic Participation in Ukraine in the Context of War: Transformation of Forms and Mechanisms**

The article explores the profound transformation of civic participation in Ukraine triggered by the full-scale Russian invasion in 2022. It examines how the war has reshaped the traditional and emergent forms of citizen engagement, bringing new dynamics to the relationship between civil society and the state. The study focuses on three main forms of civic participation that have become particularly relevant during wartime: volunteering, digital mobilization, and grassroots self-organization. The volunteer movement is analyzed as a mass-scale social phenomenon that emerged spontaneously yet became systematized over time. It plays a pivotal role in providing logistical and psychological support to the Armed Forces of Ukraine, assisting displaced persons and victims of hostilities, and contributing to the strengthening of horizontal solidarity networks across regions and social strata. The authors investigate how volunteering has evolved into a tool of national resistance, combining patriotic motivation with civic responsibility.

The article further delves into the processes of digital mobilization, which have enabled rapid communication, fundraising, information dissemination, and coordination of collective actions. Through the integration of social media platforms, encrypted messengers, chatbots, online registries, and mobile applications, Ukrainian citizens have engaged in decentralized forms of participation that are both flexible and scalable. The development of cyber-volunteering and online advocacy is viewed as a key indicator of the digital transformation of civic activity in wartime conditions. In addition, the research highlights the role of local self-organization initiatives and bodies of self-organization of the population (BSOPs), particularly in addressing humanitarian needs, territorial defense, and community-level resilience. These entities have become vital intermediaries between citizens and authorities, especially under conditions of decentralization reform and emergency response. The adaptability and responsiveness of such grassroots structures underscore the increasing importance of participatory governance from below.

The authors conclude that the war has activated new configurations of civic participation based on horizontal interaction, digital infrastructure, and community trust. These transformations have not only contributed to national resilience during the war but also laid the foundation for strengthening democratic governance and civil society in the postwar reconstruction period. Supporting and institutionalizing these participatory mechanisms will be critical for Ukraine's democratic trajectory and social cohesion in the years to come.

Keywords: civic engagement, volunteering, digital mobilization, self-organization, cyber-volunteering, bodies of self-organization of the population, democracy, decentralization, information technologies, civil society, war.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.05>

УДК 321.7:323[477]+355/359

Станіслав Дячок,*аспірант кафедри політичних наук,**Український державний університет імені Михайла Драгоманова**ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3702-7908>; email: dyachok8@gmail.com***ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ
ЄВРОПІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Політичний режим і політична система є ключовими аналітичними категоріями у вивченні політичної динаміки будь-якої держави, оскільки вони охоплюють сукупність інституційних механізмів, інструментів реалізації влади та форм політичної взаємодії. Тип політичного режиму відображає характер взаємин між державою і громадянами, рівень політичної легітимності, інституційного розвитку, ступінь участі громадянського суспільства та розвиненість політичного плюралізму. У випадку України це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з тривалою демократичною трансформацією, прагненням до європейської та євроатлантичної інтеграції, а також з огляду на історичні події – проголошення незалежності, Помаранчеву революцію, Революцію Гідності та повномасштабну збройну агресію Росії. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей, аналізу та узагальненні тенденцій політичної трансформації у країнах Центрально-Східної Європи (надалі ЦСЕ) – таких як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія та Болгарія – а також вивчення їхнього досвіду для України. Дослідження спрямоване на виокремлення спільних закономірностей трансформацій режимів, оцінку викликів, що супроводжували ці процеси, та виявлення практичних висновків для подальшого політичного розвитку України.

У статті застосовано порівняльно-політичний, інституційний та історико-аналітичний методи. Проаналізовано ключові етапи політичної трансформації у зазначених країнах у період із кінця 1980-х до 1990-х років, визначено чинники успіху демократичних перетворень і перешкоди, які виникали в процесі модернізації політичних систем. Особливу увагу приділено глобальним викликам сучасності, зокрема популізму, гібридним загрозам та зміні геополітичних орієнтацій. У результаті дослідження сформульовано рекомендації щодо пріоритетних напрямів розвитку політичної системи України, з урахуванням досвіду країн ЦСЄ. Наголошено на необхідності забезпечення стабільності демократичних інституцій, модернізації системи державного управління та розвитку політичної культури як важливих умов сталого демократичного поступу.

Ключові слова: політичні процеси, Центрально-Східна Європа, політичні режими, гібридність, трансформація, суб'єкти політичного впливу, політичне життя, парламент, президент, виклики.

Вступ. Категорія «політичний режим» посідає важливе місце серед базових понять сучасної політичної науки. Вона відображає характерні способи, форми та інструменти реалізації політичної влади, що дозволяє глибше зрозуміти природу державності. Навіть за стабільної форми правління, політичне життя може змінюватися залежно від історичного етапу – як за змістом, так і за напрямом розвитку. Політичні режими класифікуються за різними критеріями: вони можуть бути відкритими чи закритими, демократичними, авторитарними, тоталітарними, гібридними, воєнізованими, теократичними, клерикальними тощо. Така типологія зумовлює різноманітність взаємодії між громадянином, суспільством і державою, яка й визначає специфіку режиму в кожній окремій країні. Таким чином, політичний режим має більш тісний і безпосередній зв'язок із сутністю держави, ніж інші форми її організації.

Революції 1989–1991 років у країнах ЦСЄ – це серія політичних і соціальних змін, що призвели до краху комуністичних режимів у країнах Варшавського договору та розпаду СРСР, саме ці події були частиною глобального процесу завершення Холодної війни. Ці революції стали однією з найважливіших подій ХХ століття, що визначила сучасний політичний ландшафт і подальший розвиток Європи. В країнах ЦСЄ почалися історичні перетворення у сфері політичних режимів. Багато країн, які раніше були частинами соціалістичного блоку (країнами Варшавського договору), стали незалежними та здійснили перехід до демократії. Ці політичні та соціальні зміни відкрили нові можливості для розвитку демократії та побудови правових держав у регіоні. Країни, які десятиліттями перебували під владою однопартійних тоталітарних систем, постали перед викликом побудови демократичних інституцій, реформування економіки та інтеграції у європейське співтовариство. Ці процеси стали об'єктом численних міждисциплінарних досліджень, зокрема в політичній науці, соціології, правознавстві та міжнародних відносинах.

Країни ЦСЄ, такі як Польща, Угорщина, Чехословаччина, Болгарія та Румунія зазнали значних змін, прагнули демократії, свободи та кращих умов життя. Падіння Берлінської стіни в 1989 році символізувало кінець розколу між Сходом і Заходом, що призвело до возз'єднання Німеччини. Та насамперед ці революційні процеси зрештою проклали шлях до розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Динаміка політичних процесів у країнах ЦСЄ – це складне й надзвичайно цікаве явище, яке поєднує трансформацію режимів, демократичні переходи, соціально-економічні виклики та вплив міжнародних акторів.

Проте, динаміка політичних змін у регіоні виявилася неоднорідною. Порівняльний аналіз таких країн, як Польща, Чехія, Румунія, Угорщина, Словаччина та Україна демонструє різну глибину демократизації, різні траєкторії інституційного розвитку, а також відмінності у впливі зовнішніх акторів – передусім Європейського Союзу, США та НАТО. У сучасних умовах динаміка цих демократичних процесів ускладнюється впливом нових викликів: популізму, збройної агресії Російської Федерації проти України, інформаційних маніпуляцій і переглядом геополітичних орієнтирів.

Метою статті є з'ясування специфіки, аналіз та узагальнення основних тенденцій політичної трансформації в країнах ЦСЄ, зокрема Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині, Румунії та Болгарії. Досліджується досвід демократичних перетворень і змін політичних

режимів у цих державах, що становить особливу цінність для України в умовах трансформації. У центрі уваги – виклики, що супроводжують ці процеси, та потенційні сценарії подальшого розвитку суспільно-політичних відносин в Україні. **Завдання статті:** проаналізувати основні етапи та моделі політичної трансформації в країнах ЦСЄ після краху комуністичних режимів; визначити ключові виклики та проблеми, що супроводжують демократичні перетворення в зазначених країнах у сучасних умовах; оцінити релевантність та застосовність досвіду країн регіону для України в контексті поточних політичних і безпекових викликів, а також окреслити можливі вектори розвитку українських політичних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує чимало наукових робіт, які зосереджені на вивченні особливостей зміни політичних режимів та їх трансформації в країнах ЦСЄ. Вчені розглядають проблеми і виклики, що виникали та з'являються надалі в цих процесах. Враховуючи запропоновані у наукових працях етапи розвитку політичних процесів та трансформаційних змін політичних режимів у країнах ЦСЄ, можна взяти за основу зміни форм державного правління з відповідною видозміною політичного режиму. Політичні процеси в Україні вимагають подальшого дослідження з урахуванням їхньої динаміки, особливо на рівні розвитку та трансформацій, які постійно відбуваються під впливом змін у законодавстві, політичних подій та інших факторів. Особливу увагу слід приділити проблемам і викликам, що виникають, зокрема, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Такі дослідники демократичних переходів, як Х. Лінц та А. Степан у праці «Problems of Democratic Transition and Consolidation» [1996] запропонували п'ять інституційних передумов консолідованої демократії: наявність розвиненого громадянського суспільства, політичного суспільства, правової держави, функціонуючої економіки та ефективної бюрократії [Linz, Stepan, 1996, p. 17–21]. Ця концепція широко застосовується в аналізі трансформаційних процесів у посткомуністичних державах. В. Бунс у статті «Should Transitologists Be Grounded?» наголошує на необхідності врахування історичного контексту, структурної спадщини та державної спроможності при дослідженні процесів демократизації [Bunce, 1995, p. 119]. Ця критика універсальних моделей транзиту дозволяє глибше осмислити специфіку переходу в країнах ЦСЄ. А. Шедлер у дослідженні «What Is Democratic Consolidation?» [1998] аналізує ризики «електорального авторитаризму», коли вибори зберігають формальну демократичну оболонку, але втрачають конкурентний характер. Цей підхід корисний для визначення стану демократії в країнах із нестійкими інституціями [Schedler, 1998, p. 91–93].

Слід згадати дослідження «Distributional Consequences of Political Freedom», в якому продемонстровано, що демократизація в країнах постсоціалістичного простору сприяла покращенню матеріального становища нижчих соціальних груп, що є важливим аргументом на користь соціального виміру демократичних трансформацій [Wesołowska, 2025, p. 7].

Серед українських дослідників варто відзначити роботи І. Бекешкіної, О. Гараня, Г. Зеленько, О. Бабкіної, М. Лендъел та інших, які аналізують політичні трансформації в Україні у взаємозв'язку з досвідом ЦСЄ. І. Бекешкіна у праці «Постреволюційні зміни суспільної свідомості» вказує, як революційні події 2004 р. вплинули на політичні уподобання громадян, а також окреслила ризики авторитаризації в Україні [2005, с. 18–23]. О. Гарань разом з П. Сидорчуком у монографії «Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та Україні» здійснив порівняльний аналіз демократичних змін у ЦСЄ та Україні, акцентуючи на ролі політичної культури, партійних систем і громадянського суспільства [2013, с. 49–52]. Г. Зеленько у співавторстві з іншими дослідниками в монографії «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» аналізує інституційні засади української політики, виявляє дисбаланс між формальною конституційною структурою та реальною політичною практикою [2023, с. 31–35]. Також, у

праці «Невздолана модернізація» вона порівнює розвиток демократії в Польщі й Україні, зазначаючи про значення посткомуністичної спадщини для реформи державного управління [Зеленько, 2003]. О. Бабкіна у праці «Політико-правова культура демократичного типу: проблеми формування» окреслює фактори демократичного розвитку України, підкреслюючи роль політичної культури та правової легітимності [2013, с. 5].

Методологічну основу статті становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що дозволяють комплексно охопити динаміку політичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи та Україні. Застосовано метод аналізу для вивчення політичних трансформацій, синтезу – для інтеграції отриманих даних у цілісну концептуальну картину; індуктивний та дедуктивний методи – для виведення загальних закономірностей на основі конкретних прикладів політичних змін. Метод узагальнення дозволив виявити типові риси трансформаційних процесів, а метод абстрагування – виокремити ключові чинники, що впливають на стійкість політичних режимів. У процесі дослідження застосовано також прогностичний метод для окреслення можливих сценаріїв подальшого розвитку політичної системи України. Порівняльно-політичний підхід дозволив проаналізувати спільні та відмінні риси трансформацій у країнах регіону.

Емпіричну базу становлять аналітичні доповіді, матеріали наукових конференцій, статті з фахових вісників, монографічні дослідження, а також офіційні документи національних та європейських інституцій. Особливу увагу приділено політичним оцінкам і статистичним даним перехідного періоду в Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині, Румунії та Болгарії. Шляхи розв'язання поставлених у статті завдань реалізуються шляхом: системного аналізу еволюції політичних режимів у постсоціалістичних країнах; виявлення факторів, що сприяли або перешкоджали успішній демократизації; формування практичних висновків щодо релевантності європейського досвіду для України в умовах триваючої трансформації та зовнішньої агресії.

Результати та дискусії. Трансформація політичних режимів ЦСЄ відбувалася в умовах глибоких соціальних, інституційних і геополітичних змін. Передумовами революцій, які почалися в кінці 1980-х та продовжувалися протягом 1990-х років, зокрема: економічна криза – рецесія через централізоване планування та неефективність соціалістичних економік призвели до дефіциту товарів, зростання боргів і стагнації; політична криза – влада комуністичних партій втрачала підтримку через корупцію та репресії, розпочаті М. Горбачовим реформи – політика гласності (відкритість) і перебудови (реформи) підірвали основи тоталітарних режимів; вплив Заходу – демократичні ідеї поширювалися через медіа, контакти з західними країнами, опозиційні рухи.

Так, З. Бжезінський, аналізуючи геополітичну роль ЦСЄ в глобальній стратегії США після Холодної війни, підкреслив важливість регіону для євроатлантичної безпеки [Бжезінський, 2000, с. 21].

Після краху комуністичних режимів у ЦСЄ постало ключове наукове завдання: яким чином описати, пояснити й класифікувати перехід від авторитаризму до демократії та від планової економіки до ринкової. У відповідь на це сформувався широкий спектр теоретичних моделей у політології, соціології та економіці, що окреслюють феномен трансформації у країнах ЦСЄ.

Однією з фундаментальних теоретичних засад є концепція демократичного транзиту, сформульована Х. Лінцом та А. Степаном у праці «Problems of Democratic Transition and Consolidation» [Linz, Stepan, 1996]. Автори виокремлюють чотири фази переходу: ліквідація авторитаризму, установлення демократичного режиму, консолідація, запровадження демократичної політичної культури. Політичний транзит у країнах ЦСЄ є складним та багатовимірним процесом переходу від авторитарних політичних режимів до демократичних. Цей процес включає інституційні, соціальні та економічні трансформації, що

відбуваються в умовах історичної спадщини соціалізму та зовнішнього впливу, зокрема з боку Європейського Союзу.

Ці фази описують ідеальну модель, однак, як зазначають вчені [Bunce, 1999], інституційна спадщина соціалізму вносить серйозні корективи: сформовані за радянських часів бюрократичні структури, контрольовані медіа та слабе громадянське суспільство ускладнюють повноцінний демократичний прорив.

Сама концепція демократичного транзиту (переходу країни від авторитарного або тоталітарного режиму до демократичної форми правління) є не ідеальною та гарантованою. Основна критика демократичного транзиту: ліберальна упередженість теорій, оскільки багато теорій транзиту ґрунтуються на західному розумінні демократії. Це ігнорує культурні, релігійні або історичні особливості конкретних країн. Наприклад, у країнах пострадянського простору (включно з Україною) транзит має унікальні риси, які не завжди вписуються в класичні моделі; недооціненим є вплив еліт та олігархів; існують припущення, що всі гравці зацікавлені в чесній демократії. Насправді ж посткомуністичні еліти можуть імітувати демократію, зберігаючи владу через корупційні або популістські механізми; нестабільність і «зворотній транзит». В деяких країнах навпаки посилюється авторитаризм (наприклад, Росія після 2000-х), це свідчить, що демократичний транзит – не гарантований і не лінійний процес; формалізація без реального впливу. В країнах транзиту часто створюють «на папері» демократичні інститути (вибори, суди, медіа), але на практиці вони не діють. Це називають гібридними режимами або керованою демократією; ігнорування соціально-економічного аспекту, самі демократичні реформи без покращення рівня життя призводять до розчарування у демократії серед громадян. Люди можуть підтримати популістів або навіть авторитарних лідерів, якщо ті обіцяють «порядок».

Збільшення кількості держав, які обрали демократичний шлях розвитку, розширило горизонти їх дослідження та поставило під сумнів низку ключових висновків і методологічних засад, що були основою транзитологічного підходу. Аналіз змін у посткомуністичних суспільствах демонструє інше бачення процесу демократичного переходу. Оскільки, держави з так званими «новими демократіями» в умовах системних змін формують простір політичної й соціальної нестабільності – «зону політичної турбулентності». Цю нестабільність ускладнює ще й те, що деякі країни, крім трансформації суспільного устрою, одночасно переосмислюють або заново формують свою цивілізаційну ідентичність – прикладом цього процесу є Україна. Водночас варто визнати обмеженість класичної транзитологічної методології, яка втрачає актуальність, оскільки пояснення національних особливостей зводиться переважно до впливу зовнішніх чинників, що нібито здатні кардинально змінити політичний ландшафт. У результаті в деяких країнах цієї групи утвердилися авторитарні режими, які для зовнішньої легітимації змушені вдаватися до «імітаційної» або «фасадної» демократії.

Реалії сьогодення потребують нових концепцій, які б враховували не лише класичні західні теорії (транзитологію), а й об'єктивні умови розвитку не тільки західного світу; перспективи трансформації існуючих політичних режимів пов'язані з всебічним аналізом економічних, соціальних, політичних, правових, культурних та інших процесів, включаючи дослідження політичної еліти [Бабкіна, 2013. с. 5].

У зв'язку з чим дослідники звертаються до нових пояснювальних моделей, які краще описують політичну реальність посттранзитних суспільств. Однією з таких моделей є концепція гібридних режимів, що виникають у перехідних політичних системах, де одночасно присутні елементи як демократії, так і авторитаризму.

На перетині авторитаризму й демократії виникає феномен гібридних режимів [Carothers, 2002, р 5–21.], до яких зараховують країни зі змішаними політичними ознаками – формально демократичними процедурами, але з фактичною концентрацією влади. Такі режими характерні для Угорщини, частково для Словаччини й, у певні періоди, для України.

Ці процеси [Kazharski, 2022, 196 p.] називає «делібералізацією» – зворотним рухом від ліберальних цінностей у бік авторитарного популізму. У його оцінці, це стає можливим на тлі послаблення інституційної пам'яті, втрати довіри до політичної еліти та під впливом зовнішньої дезінформації.

Сьогодні трансформаційні процеси все частіше вивчаються з урахуванням індексів демократичності: Freedom House, Polity IV, Democracy Index. Як зазначають вчені [Яковлев, Гуменюк, 2019, с. 41–46], ці інструменти дозволяють кількісно оцінити успішність політичних змін, однак потребують критичного аналізу, зважаючи на контекст кожної країни. Порівняльна перспектива, запропонована вченими [Ekiert, Hanson, 2003, 392 p.], базується на розумінні країн ЦСЄ як регіону множинних сценаріїв, де консолідація демократії не є гарантованою, а політична динаміка – залежною від локального контексту.

В українській політологічній та соціологічній школах трансформаційні процеси досліджуються крізь призму цивілізаційного вибору [Гарань, 2015, с. 5–12], рольової моделі громадянського суспільства [Бекешкіна, 2012], а також просторової ідентичності [Лендшел, 2009, с. 22–29]. На відміну від західних авторів, українські дослідники звертають більше уваги на геополітичні чинники та екзистенційні виклики, зокрема війну, вплив Росії, проблеми безпеки. Це дозволяє побачити, що модель транзиту в Україні є нестабільною та хвилеподібною, з поверненнями до авторитарних практик у кризові періоди. Водночас громадянське суспільство й мобілізаційні ресурси українців (Майдан, волонтерський рух, спротив агресії) стають компенсаторними механізмами недосконалості державних інститутів.

Трансформація політичних режимів в країнах ЦСЄ відбувалася за умов глибоких соціальних, інституційних і геополітичних змін. Серед найважливіших чинників, які визначали характер цих трансформацій, були: спадщина комуністичних режимів, структура політичних еліт, рівень громадянської активності, ступінь інтеграції в європейські та міжнародні структури.

Польща тривалий час вважалася історією успіху переходу до демократії. Починаючи з круглих столів 1989 року, на яких було досягнуто політичний компроміс, проведення перших частково вільних виборів 1989 року, а в 1990 – вільних президентських виборів, скасування монопольної ролі компартії. Суттєву роль в демократизації також відіграло проведення реформ: створення мультипартійної системи, незалежних судів, прийняття конституції 1997 року, яка закріпила принципи правової держави, поділу влади, прав людини, розширення повноважень місцевого самоврядування. Як результат, Польща стала прикладом успішного демократичного переходу та має високий рівень довіри до виборчого процесу, участь у міжнародних інституціях, 2004 року – вступ до ЄС, до цього – НАТО 1999 року. Українські дослідники, зокрема Б. Калініченко, зазначають, що громадянське суспільство Польщі історично розвивалося пришвидшеними темпами, що дозволило уникнути багатьох проблем під час демократичного транзиту [2024]. Польща запровадила широку політичну лібералізацію, реформувала економіку за моделлю «шокової терапії», а також забезпечила поступове зміцнення демократичних інституцій. Однак з 2015 року зростає вплив консервативно-популістської партії «Право і справедливість», яка проводить політику централізації влади, зміни судової системи та медіа. Як зазначає [Kazharski, 2022 p. 196], це є «прикладом часткової делібералізації в рамках демократичної оболонки».

Угорщина: у жовтні 1989 року правлячою на той час Угорською соціалістичною робітничою партією було проведено останній з'їзд, під час якого її перейменовано в Угорську соціалістичну партію. На сесії 16–20 жовтня парламентом Угорщини було ухвалено закон, що передбачає багатопартійність парламентських виборів та прямі президентські вибори, перші вільні вибори були проведені у 1990 році. Початковою моделлю розвитку країни була парламентська республіка з ліберальною демократією, що супроводжувалося прийняттям Конституції, запровадженням партійної конкуренції, вільних

медіа, розвиток громадянського суспільства та децентралізація. Однак Угорщина після обнадійливих 1990-х зазнала глибоких змін, з 2010 року триває демократичний відкат з приходом до влади партії «Фідес» на чолі з В. Орбаном: централізація влади, обмеження незалежності судів, контроль над медіа. Політична система змінилася від парламентської до «мажоритарно-домінантної» з елементами авторитаризму за класифікацією [Freedom House, Nations in Transit 2024], Угорщина нині належить до категорії «частково вільних» країн. Формально зберігається демократія, але з ознаками «неліберального режиму». Угорщина є предметом критики з боку ЄС щодо верховенства права. Українські дослідники, зокрема Д. Ратушний характеризує сучасний режим в Угорщині як електоральну автократію з елементами клептократії, де влада зосереджена в руках В. Orbana та його партії «Фідес» [Ратушний, 2024]. А. Приходько вказує на перехід Угорщини від консолідованої демократії до гібридного режиму, що супроводжується обмеженням свободи медіа, високим рівнем корупції та антизахідною риторикою [2024, с. 120–125].

У **Словаччині** початок демократичних змін розпочався з Оксамитової революції 1989 року в Чехословаччині, після мирного розпаду якої у 1993 році країна отримала незалежність. Словаччина спочатку характеризувалася як нестабільна демократія, через авторитарну політику прем'єра В. Мечіара. А. Ключкович, який аналізував період 1994–1998 років, відзначав, що в Словаччині функціонував гібридний політичний режим з авторитарними рисами, такими як концентрація влади, обмеження опозиції та контроль над медіа [Klyuchkovych, 2019]. Завдяки проведеним реформам після 1998 року відбулося демократичне оновлення, відновлення незалежності судів, свободи медіа, впровадження прозорих механізмів виборів і децентралізації влади, а також інституційна співпраця з ЄС. В результаті чого відбувся перехід від гібридної системи до стабільної парламентської демократії, вступ до НАТО та ЄС у 2004 році. Наразі викликами залишаються корупція, фрагментація партійної системи та зростання популістських наративів. Останній звіт Freedom House підтверджує наявність тенденцій у Словаччині, які свідчать про потенційний відступ від демократичних стандартів. Згідно зі звітом, Словаччина демонструє зниження показників у таких сферах як свобода вираження поглядів, свобода преси, ефективність парламенту [Freedom House, Nations in Transit 2024]. Проте, Freedom House прямо не кваліфікує Словаччину як авторитарний режим.

У **Чехії** також початок демократичних змін розпочався з Оксамитової революції 1989 року, а саме відбулося падіння режиму без насильства. Суттєву роль в демократизації також відіграло проведення реформ: впровадження плюралістичної демократії, поділ влади, поява незалежної преси, реформа судової системи, чіткий антикомуністичний курс, прийнято люстраційні закони. Результати реформ можна коротко узагальнити: політична стабільність в країні, прозорість виборів, високий рівень інституційної довіри, вступ до НАТО в 1999 році та ЄС в 2004 році. Узагальнюючи особливості політичного й економічного розвитку Польщі, Чехії та Словаччини, необхідно зазначити, що здійснення будівництва демократичного суспільства на основі політичного плюралізму й розмежування повноважень гілок влади відбувалися тут успішніше, ніж у пострадянських республіках. Цьому допомагав сприятливіший історичний досвід тісніші зв'язки антикомуністичної опозиції зі західними офіційними та неофіційними колами, та й сама опозиція, яка діяла в основному в правозахисній сфері, у ЦСЄ відрізнялася більшою організованістю і масштабом [Зеленько, 2012, с. 55]. На відміну від Словаччини, Чехія змогла зберегти баланс між ліберальною демократією та політичною конкуренцією, незважаючи на періодичне зростання впливу олігархічних сил.

У **Румунії** початок процесу демократизації ознаменувався революцією, це було одним із останніх падінь комуністичних режимів в країнах Варшавського договору, що відбулося у 1989 році, та відзначилося насильницьким поваленням уряду. Розпад режиму Н. Чаушеску у 1989 році серед інших країн ЦСЄ стало унікальною для регіону ситуацією. Початковий етап

демократизації Румунії характеризувався уповільненим реформуванням і збереженням впливу колишньої номенклатури. Починаючи з 1996 року, почалася активна демократизація, розвиток політичних партій, зміцнення незалежності судової влади, створення законодавчої бази щодо прав людини й захисту меншин, антикорупційних заходів (особливо після 2000-х, під тиском ЄС). Наслідком чого у 2007 році став вступ Румунії до ЄС (разом із Болгарією). Політична система залишалася вразливою до корупції, але демократичний розвиток тривав. Станом на сьогодні демократичні процеси в Румунії перебувають у фазі консолідації, Румунія є демократією з активними інститутами, правом вибору та політичною конкуренцією, хоча країна продовжує стикатися з викликами, пов'язаними з корупцією та політичною нестабільністю.

Румунія є парламентсько-президентською республікою. За даними Economist Intelligence Unit, у 2023 році Румунія була класифікована як «дефектна демократія», а станом на 2025 рік – як гібридний режим з конституційним фасадом. [Economist Intelligence Unit, *Democracy Index*, 2025]. Г. Перепелиця підкреслює, що активність громадянського суспільства відіграла ключову роль у боротьбі з корупцією та просуванні демократичних реформ, крім того, на керівництво Румунії здійснювали тиск НАТО і ЄС [2017].

У результаті впровадження парламентських моделей організації влади та механізмів політичної відповідальності, державам ЦСЄ вдалося в різному ступені запобігти концентрації влади в руках обраних президентів. Це особливо важливо з огляду на застереження відомого транзитолога С. Гантінгтона, який вважав, що за відсутності ефективної системи стримувань і противаг таке зосередження повноважень становить серйозну загрозу для молодих демократій, оскільки може поступово призвести до узурпації влади та зменшення ролі політичної участі й представництва інтересів громадян [Huntington, 1991]. Активне залучення парламентських партій до формування урядів і, відповідно, владних структур сприяло зміні політичних еліт та створенню механізмів суспільної участі у визначенні стратегічних напрямів розвитку держав [Зеленько, 2005, с. 96].

Жодна з країн Центральної та Східної Європи не сформувала модель президентської республіки. Навпаки, всі вони реалізують парламентську форму правління. Президент зберігає роль гаранта Конституції та символу національної єдності, однак не бере участі у формуванні економічної політики та не несе відповідальності за її реалізацію. Законодавча влада зосереджена в парламенті, а виконавча – в уряді. Парламент зберігає авторитет завдяки праву затверджувати склад уряду та здійснювати нагляд за його діяльністю. Парламентська модель демократії виявилася надзвичайно ефективною, оскільки вона дозволяє гнучко реагувати на суспільні зміни (так звані «політичні маятники»), одночасно мінімізуючи ризики конфліктів між гілками влади [Давиденко, Бровко, 2023, с. 5–8].

Аналізуючи характер сформованих політико-правих інститутів у таких країнах, як Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, можна стверджувати, що процес конституційної консолідації в країнах ЦСЄ загалом завершився. Серед усіх держав цього регіону саме в згаданих країнах було найменша кількість конституційних криз. Важливим є те, що на етапі демократичної консолідації конституційна нестабільність виникла лише в Чехії у 2001 році. Сьогодні всі ці держави мають форму парламентських республік. У Польщі, Чехії та Словаччині успішно функціонує регіональна політика, що є результатом реалізації програми «вирівнювання регіонів», впровадженої в контексті підготовки до членства в ЄС. Водночас у цих країнах ефективно діють інституції місцевого самоврядування.

Дослідження партійних систем та організованих груп інтересів засвідчує, що в основному вже відбулася консолідація як територіального (через діяльність політичних партій), так і функціонального (через громадські об'єднання) представництва інтересів. У кожній із держав регіону сформувалися багатопартійні системи: хоча загальна кількість зареєстрованих партій перевищує сотню, реальну політичну вагу мають зазвичай від чотирьох до восьми парламентських сил. Крім того, в країнах регіону активно діють від 30

до 60 тисяч громадських організацій різного рівня – як загальнонаціональних, так і місцевих [Зеленько, 2012, с. 51–52]. Станом на 2024 рік ситуація щодо політичних партій суттєво не змінилася, що стосується зареєстрованих громадських організацій в регіоні, то їх кількість значно зросла понад 100 тисяч, що свідчить про подальшу інституціоналізацію громадянського суспільства [Civic Space Report, 2024].

На відміну від країн Вишеградської групи, Україна мала складніші стартові умови: відсутність чіткої політичної ідентичності, глибоке регіональне розмаїття та вагомий вплив російського чинника. За О. Гаранем [2015, с. 5–12], демократичний розвиток України відбувався хвилеподібно, з ключовими етапами – 2004, 2014 роки. І. Бекешкіна відзначала, що саме громадянське суспільство стало основним агентом змін, особливо в періоді політичних криз. Згідно з класифікацією Freedom House, політичний режим в Україні залишається гібридним, а сама держава віднесена до категорії «частково вільних». Проте не можна не враховувати суттєві інституційні зрушення, що мали місце упродовж семи років, які передували повномасштабній війні. Ці зміни створили передумови для поступового переходу до якісно нового формату політичного режиму. По-перше, спостерігається зростання політичної конкуренції, зумовлене посиленням повноважень парламенту та поверненням до парламентсько-президентської форми правління. По-друге, запровадження електронного декларування для посадовців усіх рівнів знизило рівень політичної корупції. По-третє, децентралізація фінансів стимулює розвиток регіонів і сприяє посиленню політичної конкуренції шляхом розосередження впливу політичних акторів. По-четверте, перехід до пропорційної виборчої системи у парламенті сприяє оновленню партійного спектра. По-п'яте, державне фінансування партій зменшує їхню залежність від фінансово-промислових груп. По-шосте, реформа державної служби орієнтована на створення ефективної, сервісної держави. По-сьоме, помітно зросла роль громадянського суспільства, трансформувалися суспільні цінності, відбулася переорієнтація на європейські стандарти через інституціоналізацію євроінтеграційного курсу, зокрема, через Угоду про асоціацію з ЄС. Активізація громадян і посилення політичної участі стали фундаментальними чинниками розвитку демократичної культури. Комплексний характер цих реформ має накопичувальний ефект, що дозволяє говорити про поступовий, хоч і тривалий у часі, вихід із гібридного стану політичного режиму [Майборода, 2022, с. 137–138].

Аналіз політичної реальності в Україні вимагає звернення не лише до формальних інститутів, зафіксованих у Конституції та законодавстві, а й до практики політичного життя. Це дозволяє точніше оцінити, наскільки суспільство рухається до демократичної моделі або ж віддаляється від неї. З часу проголошення незалежності політичний режим проходив різні етапи трансформації, проте загалом його можна окреслити як гібридний. Такий режим поєднує формальну дію демократичних інститутів із неформальними практиками – так звані правління «за поняттями». До того ж в українському контексті ця гібридність є тісно переплетеною із кланово-олігархічним впливом на владу [Зеленько, 2022, с. 7]. Таким чином, хоч довоєнна Україна не відповідала класичному образу демократії, її не можна було вважати й тоталітарною державою. Відбувався поступовий процес інституціоналізації незалежних гілок влади, розширення громадянських прав з послабленням кланово-олігархічного впливу на політичне життя в Україні [Бабкіна, 2024, с. 20–23].

Висновки. Аналіз політичних процесів у країнах ЦСЄ свідчить про складність і багатогранність трансформаційних процесів. Хоча всі країни регіону прагнули до демократизації та європейської інтеграції, результати цих процесів виявилися різними зокрема через внутрішні та зовнішні чинники. Ключовими факторами успішної демократизації є ефективне функціонування політичних інститутів, активна участь громадянського суспільства та наявність сприятливої політичної культури. Водночас, зовнішні чинники, такі як підтримка міжнародних організацій, зокрема ЄС, також відіграють важливу роль у сприянні демократичним перетворенням. Подальші дослідження мають

зосередитися на глибшому аналізі взаємодії між внутрішніми та зовнішніми чинниками у процесах політичної трансформації, а також на вивченні нових викликів, що постають перед країнами регіону в умовах сучасних геополітичних змін. При цьому для багатьох держав (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія) вступ до ЄС і НАТО став стратегічною метою, що значно вплинуло на внутрішню політику. При цьому для України вдалими прикладами для наслідування є демократичні процеси, які відбулися в Польщі та Чехії. Ці дві країни, продемонстрували приклади вдалої трансформації від комуністичних режимів до стабільних ліберальних демократій, інтегрованих у європейські та євроатлантичні структури.

Основними викликами демократизації політичних процесів у країнах ЦСЄ зокрема є: олігархізація та корупція, оскільки у багатьох країнах нові еліти сконцентрували владу та ресурси в своїх руках; популізм, оскільки з 2000-х років спостерігається зростання праворадикальних сил (наприклад Угорщина, Польща).

Україна, що вже має власний досвід демократичної боротьби, зокрема революції, повинна враховувати як позитивні, так і негативні приклади держав ЦСЄ. Ситуація ускладнюється повномасштабною війною, що вимагає особливої уваги до інституційної стійкості, громадського контролю та збереження демократичного курсу навіть в умовах воєнного стану. Головним чинником трансформації та демократичних змін політичних режимів в Україні є політично активне суспільство, яке сформувало попит на здійснення реформ та має очікування щодо політики в післявоєнній Україні без корупції, бюрократизму, залежності від впливу олігархів. Тому систематичне дослідження цих політичних процесів і визначення тенденцій подальшої трансформації й подальшої еволюції політичної системи в Україні є перспективним.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О. (2013). Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22*, 3–10.
2. Бабкіна, О. (2024, 23 квітня). Політичний режим в Україні напередодні та під час воєнного стану. У П. В. Горінов (Ред.), *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень* (с. 20–23). Київ: УДУ ім. М. П. Драгоманова.
3. Бекешкіна, І. (2012). Політична культура населення України: фактор демократичного розвитку. *Демократичні ініціативи*, (5).
4. Бжезинський, З. (2000). *Велика шахівниця*. Львів–Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
5. Гарань, О. (2015). Після Майдану: нові реалії і виклики для України. *Наукові записки НаУКМА*, 174, 5–12.
6. Крах соціалізму в країнах ЦСЄ та проблеми посткомуністичної трансформації: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (2023). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
7. Зеленько, Г. (2006). Політичні процеси в умовах етнонаціонального розвитку. *Наукові записки (Курасівські читання). ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Серія «Політологія і етнологія»*, (30(2)), 92–103.
8. Зеленько, Г. (2012). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, (1[57]), 371 с.
9. Зеленько, Г. (Ред.). (2023). *Політична система України: конституційна модель та політичні практики* [Монографія]. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
10. Калініченко, Б. (2024). Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні та Польщі. *Політологічний вісник КНУ імені Тараса Шевченка*, (92).
11. Ключкович, А. Ю. (2019). Політичний режим у Словаччині в 1994–1998 рр.: боротьба авторитарних і демократичних тенденцій. *Політичне життя*, (1), 18–23. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.1.2>
12. Лендзел, М. (2009). Трансформація місцевих режимів у постсоціалістичних країнах ЦСЄ: ескіз методології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Політологія. Соціологія. Філософія*, (13), 22–29.
13. Майборода, О. (Ред.). (2022). *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми* (2-ге вид., доп.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
14. Перепелиця, Г. (2017, квітень 5). Румунські уроки для України. *УНІАН*. <https://www.unian.ua/politics/1763167-rumunski-uroki-dlya-ukrajini.html>
15. Приходько, А. (2024). Динаміка політичного режиму Угорщини: від консолідованої демократії до «гібридності». *Політикус*, (3), 120–125. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-3.18>

16. Ратушний, Д. М. (2024). Політичний режим Угорщини: від партократії до електоральної автократії. *Політичне життя*, (2), 116–123. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.15>
17. Яковлев, М., & Гуменюк, О. (2019). Картина суспільно-політичних перетворень у постсоціалістичних країнах згідно з індексами демократизації. *Мастеріум*, (46), 41–46.
18. Bunce, V. (1999). *Subversive institutions: The design and the destruction of socialism and the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Bunce, V. (1995). Should transitologists be grounded? *Journal of Democracy*, 6(2), 119.
20. Carothers, T. (2002). The end of the transition paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5–21.
21. Civic Space Watch. (2024). *Civic Space Report 2024: Civil society under pressure and resilience in action*. <https://www.civicspacewatch.eu/civic-space-report-2024>.
22. Ekiert, G., & Hanson, S. (2003). *Capitalism and democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the legacy of communist rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Economist Intelligence Unit. (2025). *Democracy Index 2025: A world of shifting freedoms*. The Economist Group. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2025/>.
24. Huntington, S. (1991). *Political Order in Changing Societies* (Т. Цимбал, Перекл.). Київ: Наш Формат. (Оригінал опубл. 1968)
25. Linz, J., & Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
26. Schedler, A. (1998). What is democratic consolidation? *Journal of Democracy*, 9(2), 91–93.
27. Wesołowska, M., Kuźmar, S., Totleben, B., & Piątek, D. (2025). Distributional consequences of political freedom: Inequality in transition countries. *Communist and Post-Communist Studies*, 57(2), 158.
28. Kazharski, A. (2022). *Central Europe thirty years after the fall of communism: A return to the margin?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
29. Freedom House. (2024). *Nations in transit 2024*. <https://freedomhouse.org>.

References:

1. Babkina, O. (2013). Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформативних та політичного розвитку. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22*, 3–10.
2. Babkina, O. (2024, April 23). Політичний режим в Україні напередодні та під час воєнного стану. In P. V. Horinov (Ed.), *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук ризиків* (pp. 20–23). Kyiv: UDU імені М. П. Драгоманова.
3. Bekeshkina, I. (2012). Політична культура населення України: фактор демократичного розвитку. *Демократичні ініціативи*, (5).
4. Bzhezinsky, Z. (2000). *Velyka shakhnivnytsia [The Grand Chessboard]*. Lviv–Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.
5. Haran, O. (2015). Після Майдану: нові реалії і виклики для України. *Науковий збірник НаУКМА*, 174, 5–12.
6. Krah sotsializmu v krainakh TsSE ta problemy postkomunistychnoi transformatsii: zb. materialiv mishnar. nauk.-prakt. online-konf. (2023). Nizhyn: NDU імені М. Гоголя.
7. Zelenko, H. (2006). Політичні протеси в умовах етнонаціонального розвитку. *Науковий збірник (Курасівські збірники)*. IPIEND імені І. Ф. Кураса НАН України. Серія "Політологія і етнологія", 30(2), 92–103.
8. Zelenko, H. (2012). *Науковий збірник IPIEND імені І. Ф. Кураса НАН України*, 1[57], 371 p.
9. Zelenko, H. (Ed.). (2023). *Політична система України: конституційна модель та політичні практики* [Monograph]. Kyiv: IPIEND імені І. Ф. Кураса НАН України.
10. Kalinichenko, B. (2024). Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні та Польщі. *Політологічний вісник КНУ імені Тараса Шевченка*, (92).
11. Kliuchkovych, A. Y. (2019). Політичний режим у Словаччині в 1994–1998 рр.: боротьба авторитарних і демократичних тенденцій. *Політичне життя*, (1), 18–23. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.1.2>
12. Lendiel, M. (2009). Трансформація мистецтв режимів у постсоціалістичних країнах TsSE: ескіз методології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Сотіологія. Філософія*, (13), 22–29.
13. Maiboroda, O. (Ed.). (2022). *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми* (2nd ed., revised). Kyiv: IPIEND імені І. Ф. Кураса НАН України.
14. Perepelytsia, H. (2017, April 5). Румунські уроки для України. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/politics/1763167-rumunski-uroki-dlya-ukrajini.html>
15. Prykhodko, A. (2024). Динаміка політичного режиму Угорщини: від консолідованої демократії до "гібридності". *Політус*, (3), 120–125. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-3.18>
16. Ratushnyi, D. M. (2024). Політичний режим Угорщини: від партіократії до електоральної автократії. *Політичне життя*, (2), 116–123. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.15>
17. Yakovliev, M., & Humeniuk, O. (2019). Картина суспільно-політичних перетворень у постсоціалістичних країнах згідно з індексом демократизації. *Мастеріум*, (46), 41–46.

18. Bunce, V. (1999). *Subversive institutions: The design and the destruction of socialism and the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Bunce, V. (1995). Should transitologists be grounded? *Journal of Democracy*, 6(2), 119.
20. Carothers, T. (2002). The end of the transition paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5–21.
21. Civic Space Watch. (2024). *Civic Space Report 2024: Civil society under pressure and resilience in action*. <https://www.civicspacewatch.eu/civic-space-report-2024>.
22. Ekiert, G., & Hanson, S. (2003). *Capitalism and democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the legacy of communist rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Economist Intelligence Unit. (2025). *Democracy Index 2025: A world of shifting freedoms*. The Economist Group. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2025/>.
24. Huntington, S. (1991). *Political Order in Changing Societies* (T. Tsymbal, Trans.). Kyiv: Nash Format. (Original work published 1968)
25. Linz, J., & Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
26. Schedler, A. (1998). What is democratic consolidation? *Journal of Democracy*, 9(2), 91–93.
27. Wesołowska, M., Kuźmar, S., Totleben, B., & Piątek, D. (2025). Distributional consequences of political freedom: Inequality in transition countries. *Communist and Post-Communist Studies*, 57(2), 158.
28. Kazharski, A. (2022). *Central Europe thirty years after the fall of communism: A return to the margin?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
29. Freedom House. (2024). *Nations in Transit 2024*. <https://freedomhouse.org>

Stanislav Diachok,
Postgraduate student,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Transformation of Political Regime in Central and Eastern Europe: Lessons for Ukraine

Political regime and political system are key analytical categories in the study of any state's political dynamics. They encompass the aggregate of institutional mechanisms, tools for exercising power, and forms of political interaction. The type of political regime reflects the nature of relations between the state and its citizens, the level of political legitimacy, institutional development, the degree of civil society participation, and the maturity of political pluralism. In Ukraine's case, this issue gains particular relevance due to its protracted democratic transformation, its aspiration for European and Euro-Atlantic integration, and in light of historical events such as the declaration of independence, the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, and Russia's full-scale armed aggression. The aim of this article is to clarify the specific features, analyze, and generalize the trends of political transformation in the countries of Central and Eastern Europe (CEE) – such as Poland, Hungary, Czechia, Slovakia, Romania, and Bulgaria – as well as to study their experience for Ukraine. The research seeks to identify common patterns in regime transformations, evaluate the challenges accompanying these processes, and derive practical conclusions for Ukraine's further political development.

The article employs comparative-political, institutional, and historical-analytical methods. It analyzes the key stages of political transformation in the aforementioned countries during the late 1980s and 1990s, identifies the factors contributing to the success of democratic reforms, and pinpoints the obstacles that arose during the modernization of political systems. Special attention is given to contemporary global challenges, including populism, hybrid threats, and shifting geopolitical orientations. As a result of the research, recommendations are formulated regarding priority directions for the development of Ukraine's political system, taking into account the experience of CEE countries. Emphasis is placed on the need to ensure the stability of democratic institutions, modernize the public administration system, and strengthen political culture as crucial conditions for sustainable democratic progress.

Keywords: *political processes, Central and Eastern Europe, political regimes, hybridity, transformation, subjects of political influence, political life, parliament, president, challenges.*

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.06>

УДК 321.01:352.07:351.778:355.02(477)

Микола Горбатюк,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу теорії та історії політичної науки,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2928-9229>; e-mail: m_gor@ukr.net*

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розпочата у 2014 р. реформа децентралізації влади виявилася однією з найбільш успішних і важливих реформ в Україні. Завдяки децентралізації було створено умови для підвищення самостійності, спроможності територіальних громад, що сприяли зміцненню не лише місцевого самоврядування, але й держави загалом. У статті проаналізовано вплив реформи децентралізації на зміцнення стійкості територіальних громад, а також оцінено значення цього явища для єдності держави та консолідації суспільства під час російсько-української війни.

Досліджено погляди на «стійкість громади» у західній науці та співставлено їх із розумінням цього поняття українськими вченими і законодавцями. Проаналізовано соціальні, економічні та політичні аспекти реформи, які сприяли підвищенню ефективності управління на місцевому рівні. З'ясовано взаємозалежність між нововведеннями реформи децентралізації та зростанням стійкості територіальних громад. Проаналізовано інституційну стійкість територіальних громад під час війни, виявлено позитивний вплив зміни адміністративно-територіальної структури держави та запровадження військових адміністрацій населених пунктів на підтримання державної єдності. Показано вплив фінансової децентралізації на зростання спроможності громад, що відтак забезпечило їм можливість виконувати деякі функції держави у критичних ситуаціях; відстежено стан фінансової стійкості територіальних громад у часи війни. Досліджено соціальну стійкість громад крізь призму зростання довіри до органів місцевого самоврядування та налагодження горизонтальних зв'язків між громадами. Вивчено наявні виклики для стійкості територіальних громад. Виявлено і проаналізовано зростання тиску вертикалі виконавчої влади на місцеве самоврядування і тенденції до згорання децентралізації. Зроблено висновок, що зміцнення місцевого самоврядування в результаті реформи децентралізації дозволило громадам краще справлятися з кризовими ситуаціями, що в умовах російсько-української війни відіграло вирішальну роль у збереженні національної єдності.

Ключові слова: децентралізація, стійкість територіальних громад, інституційна, фінансова, соціальна стійкість, довіра, національна єдність, згорання децентралізації.

Вступ. Реформа органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) та децентралізації влади є однією з найбільш успішних і найбільш важливих реформ в Україні розпочатих після Революції Гідності 2014 р. Її результати сприяли зміцненню не лише місцевого самоврядування, але й держави загалом. Завдяки децентралізації було створено умови для підвищення самостійності та спроможності територіальних громад, що дозволило їм ефективніше реагувати на виклики, зокрема під час повномасштабного російського вторгнення. Ця реформа суттєво покращила відносини між центром і периферією, дала можливість громадам брати на себе відповідальність за розвиток територій, надавати якісні послуги та знижувати навантаження на центральну владу.

Дослідження впливу децентралізації на різні сфери суспільно-політичного життя є дуже важливим, оскільки воно дозволяє оцінити довготривалі наслідки реформи для державного управління, політичної стабільності та суспільної згуртованості. Вивчення досвіду діяльності територіальних громад у викликаних війною кризових умовах може стати значущим джерелом для розробки нових політик, спрямованих на зміцнення демократичних

інститутів та пришвидшення соціально-економічного розвитку, особливо в умовах післявоєнного відновлення країни. Крім того це дослідження допомагає краще зрозуміти як децентралізація може стати механізмом посилення національної єдності, забезпечуючи баланс між центральною владою та місцевим самоврядуванням.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання стійкості територіальних громад і різного роду співтовариств є відносно новим в українській політичній науці, тому теоретичним підґрунтями нашого дослідження стали переважно напрацювання західних вчених [Carlson et al., 2012; Coles & Buckle, 2004; Colussi et al., 2000; Folke et al., 2010; Lerch, 2015; Sharifi & Yamagata, 2016]. Практичну сторону і конкретні прояви стійкості територіальних громад в Україні вивчали В. Романова [Romanova, 2022], А. Даркович та М. Савісько [2023], Ю. Біденко [Bidenko, 2023], Я. Казюк, В. Венцель, І. Герасимчук [Казюк та ін., 2024, Квітень; Казюк та ін., 2024, Червень], а також колектив авторів Національного інституту стратегічних досліджень [Потапенко та ін., 2023]. Діяльність територіальних громад в умовах воєнного стану дослідили Д. Ящук та Р. Нестеренко [2024], а особливості формування та функціонування військових адміністрацій населених пунктів стали об'єктом вивчення В. Говорова [2023] та В. Максимової [2023].

Дослідження базується на гіпотезі, що зміни, досягнуті в ході реформи децентралізації, призвели до зростання стійкості територіальних громад і, як наслідок, сприяли консолідації суспільства та його здатності протистояти зовнішнім загрозам, що стало ключовим фактором збереження єдності країни в умовах війни.

Мета дослідження – проаналізувати вплив реформи децентралізації на зміцнення стійкості територіальних громад, оцінити значення стійкості територіальних громад для єдності держави і консолідації суспільства. **Завдання:** дослідити погляди на «стійкість громади» у західній науці та співставити їх із розумінням цього поняття українськими вченими і законодавцями; з'ясувати взаємозалежність між нововведеннями реформи децентралізації та зростанням стійкості територіальних громад; проаналізувати інституційну стійкість територіальних громад під час війни, з'ясувати вплив зміни адміністративно-територіальної структури держави та запровадження військових адміністрацій населених пунктів на підтримку національної єдності; оцінити вплив фінансової децентралізації на зростання спроможності громад, відстежити стан фінансової стійкості територіальних громад у часи війни; дослідити соціальну стійкість громад; виявити виклики, що постали перед реформою децентралізації у роки війни і які негативно впливають на стійкість громад.

Методологічну основу дослідження проблеми складає комплекс сучасних загальнонаукових та спеціально-наукових методів: контент аналіз – вивчення нормативно-правової бази реформи децентралізації та змін, внесених у законодавство під час війни; кейс-стаді – залучення до аналізу конкретних випадків проявів стійкості територіальних громад для детального аналізу наслідків реформи децентралізації та виявлення її недоліків; порівняльний аналіз – порівняння соціологічних і статистичних даних із метою виявлення якісних і кількісних змін у стійкості громад (наприклад, соціологічні дані використанні для виявлення рівня довіри до органів місцевого самоврядування як елементу соціальної стійкості громад, а статистичні дані – для маркування зростання спроможності громад як запоруки фінансової стійкості); ретроспективний огляд – повернення до витоків реформи та історії її впровадження, щоб відстежити динаміку змін стійкості громад. У статті синтезовано підходи до осмислення змісту стійкості, що сформувалися у зарубіжній і вітчизняній науці, а також в українському законодавстві. В аналізі проявів інституційної, фінансової та соціальної стійкості громад задіяно міждисциплінарний підхід, широко використовувалися результати політологічних, соціологічних і економічних досліджень.

Результати та дискусії. За час повномасштабної війни Україна продемонструвала безпрецедентну стійкість як у військовому плані на лінії фронту, так і у здатності підтримувати достатній рівень функціонування тилу, що позитивно відобразилося на

консолідації населення та є важливим підґрунтям для відновлення територіальної єдності держави. Важливе місце у цих процесах відіграли органи місцевого самоврядування, які змогли адекватно й ефективно відповісти на такі виклики як: забезпечення життєдіяльності громад у прифронтовій зоні; розміщення та інтеграція мільйонів внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО); підтримка безперебійної роботи всіх служб в умовах відключень електроенергії, викликаних наслідками ракетних обстрілів; відновлення інфраструктури; задоволення потреб військових підрозділів продовольством, одягом, транспортними засобами; лікування та реабілітація військових тощо. У першій половині 2022 р. держава змогла зберегти стабільність і внутрішню єдність значною мірою за рахунок ефективного вирішення багатьох питань на рівні територіальних громад, оскільки це розвантажило центральну владу та дало їй можливість сконцентрувати всі свої зусилля на безпекових питаннях. Високий рівень *стійкості територіальних громад*, якої вони досягли до початку повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації (далі – РФ), є одним із важливих наслідків реформи децентралізації.

Поняття «стійкості» системи було запозичене із природничих наук і базується на принципі Ле Шательє-Брауна – при зовнішньому впливі, який виводить систему зі стану стійкої рівноваги, ця рівновага зміщується в напрямі, за якого ефект зовнішнього впливу слабшає. Інакше кажучи, стійкість – це здатність системи зберігати свою структуру та функціональні особливості, достатні для її подальшої діяльності при зміні різних параметрів зовнішнього середовища в певних межах. Еколог D. Lerch [2015] розглядає «стійкість» як здатність системи поглинати руйнівні впливи та при цьому зберігати свою базову структуру й основні функції. За визначенням Boshier & Chmutina [2017], «стійкість громади» – це її здатність використовувати наявні ресурси (енергію, зв'язок, транспорт, продовольство тощо), щоб реагувати на різні несприятливі ситуації (від економічного колапсу до глобальних катастроф), протистояти їм і відновлюватися після них. Загалом, стійкість громад передбачає наявність у них чотирьох здібностей: 1) передбачати несприятливі події та планувати реакцію на них; 2) поглинати наслідки; 3) успішно адаптуватися до несприятливих умов; 4) відновлюватися після порушення цілісності системи [Carlson et al., 2012; Folke et al., 2010; Sharifi & Yamagata, 2016].

На думку західних вчених, стійкі громади мають мати такі характеристики:

– вчинення свідомих дій для підвищення особистої та колективної здатності жителів громади та органів самоврядування реагувати на соціальні та економічні зміни, а також впливати на них [Colussi et al., 2000];

– безпосередня участь постраждалої громади у процесі відновлення та наявність у неї потенціалу, навичок та знань, щоб зробити свою участь значущою [Coles & Buckle, 2004];

– наявність добре розвинених мереж та міцних соціальних зв'язків, а також норм довіри та взаємності [Greene et al., 2014];

– стійкість громади є функцією стійкості кількох підсистем, включаючи: економіку громади, її адміністрацію, громадянське суспільство, критичну інфраструктуру, ланцюги постачання тощо [Carlson et al., 2012].

У вітчизняних реаліях аналіз стійкості територіальних громад доцільний із урахуванням положень, викладених у Концепції забезпечення національної системи стійкості, де законодавець визначає національну стійкість як здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування та швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. У Концепції визначено перелік базових елементів, які мають гарантувати національну систему стійкості, зокрема, до них віднесено: 1) дієвість та спроможність до повноцінного функціонування системи державних органів, їх інституційна стійкість; 2) безпека та захищеність об'єктів критичної інфраструктури (стабільне постачання продовольства, а також водо-, енерго-, теплопостачання; стійке

функціонування транспортних систем; безперебійне функціонування інформаційних та комунікаційних послуг; забезпечення оборони та правопорядку; здатність системи охорони здоров'я функціонувати в умовах посилених навантажень); 3) спроможність системи цивільного захисту до дій в умовах надзвичайних ситуацій; 4) здатність ефективно реагувати на неконтрольоване масове переміщення людей; 5) суспільна стійкість, зокрема, до інформаційних впливів; 6) фінансово-економічна стійкість, зокрема, безперервність основних бізнес-процесів [Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021].

Важливо, що у Концепції одним із суб'єктів забезпечення національної стійкості визначено органи місцевого самоврядування, а огляд переліку елементів стійкості засвідчує, що реалізація практично кожного з них забезпечується у тому числі завдяки ОМС, у ширшому сенсі – стійкості громад.

Існує велика кількість фахових підтверджень того, що органи самоврядування громад відіграли значну роль у забезпеченні національної стійкості після вторгнення російських військ. Зокрема, Європейський парламент у своїй резолюції від 2 лютого 2023 р. щодо підготовки Саміту Україна-ЄС, наголошував, що «децентралізація та сильне місцеве самоврядування стали наріжним каменем української демократії та є важливим чинником стійкості України під час війни» [Preparation of the EU-Ukraine Summit ..., 2023]. А дослідження Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи показало, що ОМС є опорою національної стійкості під час протидії численним кризам, спричиненим війною [Рада Європи, 2023]. На важливості реформи децентралізації для стійкості України у війні наголошували Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн [Keynote speech by President von der Leyen ..., 2022] та низка українських високопосадовців і експертів, зокрема, міністр розвитку громад та територій України О. Чернишов [Чернишов: реформа децентралізації допомогла ..., 2024] і директор Інституту розвитку територій Ю. Ганущак [2022].

Соціологічні дані також підтверджують зростання стійкості територіальних громад внаслідок реформи децентралізації. Згідно з дослідженням, проведеним у жовтні-листопаді 2022 р., 49% опитаних були переконані у позитивному впливі реформи на можливості спротиву, а 75% вважали свою громаду готовою до надзвичайних ситуацій [Київський міжнародний інститут соціології, 2022, с. 20, 24–25].

У нашому дослідженні під стійкістю територіальної громади розуміємо її здатність ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватися до змін середовища (у т.ч. у сфері безпеки та оборони), підтримувати своє стале функціонування, швидко відновлюватися після кризових ситуацій до бажаного стану рівноваги. Компонентами стійкості територіальних громад визначаємо *інституційну (організаційну), фінансову та соціальну стійкість*. Усі ці компоненти взаємопов'язані, а рівень розвитку кожного з них у кінцевому результаті визначає загальну стійкість територіальної громади.

Інституційна (організаційна) стійкість. Одним із головних елементів стійкості територіальних громад в Україні є їхня *інституційна (організаційна) стійкість*, під якою розуміємо здатність громад у кризових умовах та в ході ліквідації їх наслідків зберігати ефективність системи органів самоврядування та їх спроможність до повноцінного функціонування. Розвиток потенціалу інституційної (організаційної) стійкості територіальних громад і регіонів є вкрай важливим для України з огляду на розміри її території, високу щільність населення, багаторівневий адміністративно-територіальний устрій, а також через потребу підтримувати військову, інформаційну, економічну, енергетичну, продовольчу безпеку, викликану геополітичним положенням країни.

Під час повномасштабного вторгнення Росії була задіяна така форма стійкості державної системи, як перехід на інший рівень за принципом субсидіарності – значна частина функцій щодо забезпечення соціально-економічної стійкості перейшла від центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) до місцевих військових адміністрацій і органів місцевого самоврядування [Потапенко та ін., 2023]. Завдяки децентралізації система

державного управління виявилася гнучкою та пружною – функціонал ОМС передбачав вирішення значної частини соціально-економічних питань, які у звичних обставинах перебували у віданні держави. Внаслідок реформи територіальні громади виявилися готовими до нових викликів, таких як допомога ЗСУ; розселення і забезпечення ВПО; прийом і розподілення гуманітарної допомоги; відновлення територій, постраждалих від бойових дій; релокація підприємств тощо.

Додаткової стійкості ОМС надали результати адміністративно-територіальної реформи, проведеної в межах децентралізації. Заміна старої чотирирівневої системи взаємодії «центр – область – район – сільська рада» на дворівневу – «центр – територіальна громада» не лише спростила фінансово-адміністративні відносини між громадами та центральними органами влади, зменшила кількість корупційних ризиків, а й стала на заваді спробам російського командування підпорядкувати собі українські ОМС на початковому етапі війни. На окупованих територіях російська адміністрація зіткнулася із системою, цілком відмінною від централізованого управління російського зразка. Вибудовані територіальними громадами нові вертикальні зв'язки у багатьох сферах оминали субрегіональний і регіональний рівень, що поставило росіян перед фактом, що контроль над обласним чи районним центром не забезпечував контроль над адміністративними одиницями нижчого рівня.

Також серед місцевої влади було мало колаборантів, оскільки сам процес створення територіальних громад і місцеві вибори в них виявили нових лідерів місцевого самоврядування, більшість із яких прийшли до влади на місцевих виборах 2020 р. і мали безпосередній зв'язок з очолюваною територією – походили з цієї місцевості, користувалися довірою мешканців громади чи/та мали тут економічні інтереси. У результаті абсолютна більшість голів і рад територіальних громад залишилася лояльною до України у 2022 р. навіть на окупованих територіях [Bidenko, Yu., 2023]. Додатковим підтвердженням висловленої тези є й те, що з 57 голів територіальних громад Чернігівської області після початку повномасштабного вторгнення військ РФ практично всі залишилися на місцях і продовжувати виконували свої функції. На противагу цьому двоє з п'яти голів райдержадміністрацій (тобто 40 %) залишили свої робочі місця і евакуювалися, чим завдали значного удару державному управлінню на місцевому рівні [Телеканал Новий Чернігів, 2022].

В ході бойових дій частина місцевих рад та/або їхні виконавчі органи на тимчасово окупованих територіях та у прифронтовій зоні виявилися нездатними здійснювати покладені на них повноваження внаслідок низки причин: фактичного саморозпуску; самоусунення від виконання своїх повноважень; фактичного невиконання повноважень тощо. Потреба заповнити вакуум влади на місцях призвела до законодавчого розширення повноважень існуючих органів місцевого самоврядування та заміни недіючих ОМС місцевими військовими адміністраціями [Про внесення змін..., 2022]. Рух ЧЕСНО підрахував, що від початку повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. до кінця грудня 2023 р. в Україні було створено 184 військових адміністрацій населених пунктів. З них 61 діяла у містах, 59 – у селищах, 64 – у селах. Перша військова адміністрація в Україні з'явилася 21 березня 2022 р. у Гостомелі на Київщині, останньою була створена Сумська міська військова адміністрація 31 жовтня 2023 р. Найбільше військових адміністрацій діяло у Херсонській області – там їх було 50; ще 37 – у Запорізькій області та 36 – у Донецькій [Максимова, 2023].

Місцеві військові адміністрації виявилися важливим інструментом для оптимізації управління у громадах в умовах війни, підвищення їхньої інституційної стійкості. Поряд із позитивними наслідками їх запровадження, спостерігалися і негативні. Особливо помітними вони стали після стабілізації ситуації на фронті у 2022 р., коли центральна влада продовжила утворення військових адміністрацій у населених пунктах, які не перебували у зоні бойових дій, і у яких були наявні дієві місцеві ради. Нечіткість законодавчо закріплених критеріїв

утворення військових адміністрацій відкрило для центральної влади можливість усувати з посад нелояльних міських голів (наприклад міських голів Чернігова В. Атрошенка та Рівного О. Третяка). Це спричинило обурення в громадах та конфронтацію з центральною владою. Крім цього центральна влада доволі часто призначала діючих міських і селищних голів на посади очільників військових адміністрацій, що є нелогічним, оскільки їх утворення у населеному пункті мало б свідчити про нездатність місцевого самоврядування справлятися зі своїми обов'язками [Говоров, 2023].

Наявні дослідження демонструють, що у надскладних умовах воєнного часу територіальні громади України зберігали високий рівень інституційної (організаційної) стійкості. Згідно з опитуванням, проведеним Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи у серпні – вересні 2022 р.¹, дві третини громад, розташованих поза зоною бойових дій або звільнених станом на вересень 2022 р., продовжували вести свою нормальну діяльність. З них 28% ніколи не припиняли роботу, 43% повернулися до роботи у звичному режимі упродовж двох тижнів, 12% – упродовж 3–4 тижнів, 10% – упродовж 1–3 місяців після повномасштабного вторгнення або звільнення. Крім того, серед звільнених громад 17% повідомили, що ніколи не припиняли роботу, тобто місцева влада працювала в умовах окупації. Усі деокуповані громади та громади поза зоною бойових дій станом на вересень 2022 р. надавали адміністративні послуги, 72% з них надавали всі послуги. Це ж дослідження показало, що територіальні громади в умовах війни зберігали легітимність у прийнятті рішень: у кризових ситуаціях вони діяли на основі рішень своїх колегіальних органів – міської ради та виконавчого комітету (по 82%), а також офіційних рекомендацій вищих органів влади (78%) [Рада Європи, 2023].

На інституційну стійкість територіальних громад значною мірою впливала наявність тривалого досвіду управління. Дослідження Київської школи економіки виявило позитивну кореляцію між наявністю в громаді «міста обласного значення» та показником громади за індексом готовності до криз. На цей зв'язок вплинуло тривале економічне процвітання цих міст, а також багаторічний досвід стратегічного планування та управління значними фінансовими ресурсами, який ці міста накопичили до реформи децентралізації [Darkovich et al., 2023]. Можна стверджувати, що надання всім громадам внаслідок реформи децентралізації однакового юридичного статусу, права стратегічного планування власної діяльності та більших фінансових можливостей позитивно вплинуло на стійкість дрібних сільських і селищних громад, стало фактором більш рівномірного розвитку територій і, як наслідок, сприяє єдності держави.

Фінансова стійкість. Ще одним важливим компонентом стійкості територіальних громад є їхня фінансова стійкість – такий стан місцевого бюджету, при якому забезпечуються нормальне функціонування суб'єкта місцевої влади, реалізація всіх закріплених за ним повноважень за рахунок повного та своєчасного фінансування передбачених у бюджеті витрат. Власне реформа децентралізації була спрямована на те, щоб забезпечити економічну незалежність територіальних громад від держави, зробити їх спроможними – надати їм можливість самостійно здійснювати економічний розвиток території та, за рахунок наявних ресурсів, забезпечувати потреби мешканців.

Внаслідок фінансової децентралізації доходи бюджетів територіальних громад почали формуватися з двох джерел: 1) власних надходжень та 2) трансфертів з державного бюджету України. Власні надходження станом на 2021 р. становили понад 65% і забезпечувалися з державних (64,0%) і місцевих податків (28,1%), неподаткових надходжень (6,3%), доходів від операцій з капіталом і спеціальних фондів (1,2%) та інших податків (0,4%) [Pidubnyi et al., 2022]. Саме завдяки фінансовій децентралізації територіальні громади змогли значно збільшити власні бюджети. Так, якщо у 2018 р. загальний та спеціальний фонди бюджетів

¹ Дослідження проводилося у 241 територіальній громаді, що становить 16% від усіх громад України.

територіальних громад становили 22,4 млрд грн., то у 2023 р. – 441,9 млрд грн. (2019 р. – 30,7 млрд грн.; 2020 р. – 57,8 млрд грн.; 2021 р. – 258,6 млрд грн.; 2022 р. – 294,1 млрд грн. [Онищук, 2023, Лютий; *Мінфін: за 2023 рік до загального фонду ...*, 2024]. Тобто, бюджети територіальних громад за цей період вирости майже у 20 разів. У цей же час інші місцеві бюджети зростали значно повільніше, наприклад обласні бюджети за період 2018 – 2022 рр. вирости лише у півтора рази з 41,7 млрд грн. до 61,1 млрд грн. Водночас знижувалася залежність територіальних громад від коштів державного бюджету, що надавалися у вигляді дотацій та субвенцій. Так, у 2018–2022 рр. частка трансфертів з державного бюджету до бюджетів територіальних громад впала з 42% до 25 % (2019 р. – 39 %; 2020 р. – 31 %; 2021 р. – 28 %). Також відбувалося поступове зростання частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету з 22,6 % у 2017 р. до 24,4 % у 2022 р. [Онищук, 2023, Лютий].

Після початку повномасштабного вторгнення військ РФ у територіальних громад різко зросли доходи через сплату в місцеві бюджети ПДФО військовими, виплати яким у воєнний час стали доволі суттєвими. Втім, з 1 жовтня 2023 р. Верховна Рада України позбавила територіальні громади цих надходжень, мотивуючи це потребою перенаправити їх на закупівлю зброї. У результаті це призвело до падіння частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету з 24,4 % у 2022 р. до 17,8 % у 2023 р. [Онищук, 2024, Березень], хоч згідно зі Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 рр. частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України на 2023 р. була задекларована на рівні 25% [Стратегія реформування..., 2021]. Виключення ПДФО військовослужбовців із переліку доходів місцевих бюджетів стало відчутним ударом по фінансовій стійкості територіальних громад, що негативно відбилося не лише на активності громад у допомозі ЗСУ, а й здатності виконувати свої основні функції.

Під час війни фінансова стійкість багатьох громад змінилась, при чому як у негативний, так і у позитивний бік. Оцінювання фінансової спроможності територіальних громад показало, що високий рівень спроможності у 2023 р. мали 495 громад (або 34,4% від загальної кількості), оптимальний – 314 (21,8%), задовільний – 200 (13,9 %). Найбільша кількість громад з високим рівнем спроможності розташовувалися у Київській області – 54 (78,3 % від загальної кількості громад області), Дніпропетровській – 48 (55,8 %), Одеській – 44 (48,4 %) та Полтавській – 43 (71,7 %). Порівняно з 2021 р., кількість громад із високим рівнем збільшилася на 59, а з оптимальним та задовільним зменшилася на 21 та 63 відповідно. У той же час 182 громади (або 12,7% від загальної кількості) мали критичний рівень спроможності, 247 (17,2%) – низький. Порівняно з 2021 р., кількість громад із критичним рівнем спроможності збільшилася на 49, з низьким – зменшилася на 21. Суттєве збільшення громад з критичним рівнем спроможності було зафіксовано у прифронтових областях, зокрема, у 2023 р. їх налічувалося: у Херсонській – 36, Запорізькій – 33, Луганській – 18, Донецькій – 13. Водночас, дослідження виявило, що чимало громад із критичним рівнем спроможності знаходилося далеко від зони бойових дій – 18 таких громад було у Чернівецькій області, 15 – у Закарпатській, 14 – Івано-Франківській, 13 – Рівненській [Казюк та ін., 2024, Квітень; Казюк та ін., 2024, Червень].

Можемо констатувати, що місцеві бюджети адаптувалися до умов воєнного стану та зуміли забезпечити реалізацію основних завдань бюджетної політики, а також забезпечити фінансування видатків, пов'язаних із підтримкою Сил оборони, заходів із територіальної оборони, підтримки ВПО та ліквідацією наслідків збройної агресії РФ.

Соціальна стійкість об'єднаних територіальних громад значною мірою формувалася завдяки зміцненню довіри між мешканцями громад і місцевою владою. Сучасні вчені розглядають політичну довіру як один із ключових чинників політичного процесу, що відіграє значну роль у забезпеченні політичної стабільності та легітимації влади [Seligman, 2000], стійкості інституцій [Eshel et al., 2020] та економічного зростання [Фукуяма, 2004].

В Україні довіра до місцевої влади завжди була дещо вищою, порівняно з довірою до органів центральної влади. Незадовго до початку проведення реформи децентралізації, у грудні 2013 р. місцевій владі переважно або повністю довіряло 44% (баланс довіри/недовіри – мінус 4%), тоді як Президенту України довіряло лише 34,0% (баланс довіри/недовіри – мінус 28%), Верховній Раді України – 21% (баланс довіри/недовіри – мінус 54%) [Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2013]. У ході реформи, коли позитивні результати змін стали більш очевидними, довіра до ОМС почала ще більше зростати. У 2021–2025 рр. рівень довіри до місцевої влади залишався високим: для місцевих рад він був на рівні 43–59 %, для голів територіальних громад – 48–63 %. Також варто відзначити, що рівень довіри до ОМС є більш стабільним, йому не притаманні різкі коливання довіри/недовіри, характерні для вищих органів державної влади. Узагальнені дані по рівню довіри до місцевого самоврядування наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Рівень довіри до ОМС у липні 2021 – березні 2025 рр., %

		липень– серпень 2021 р.	серпень 2022 р.	лютий– березень 2023р.	грудень 2023р.	березень 2024 р.	червень 2024 р.	лютий– березень 2025 р.
Місцева рада міста / селища / села	довіряють	51,4	59,4	56,4	47,3	48,4	44,8	47,6
	не довіряють	37,8	28,8	32,4	41,2	40,7	45,6	43,5
Голова міста / селища / села	довіряють	57,1	63,3	62,1	53,2	54,2	50,6	50,8
	не довіряють	33,6	27,4	29,6	39,8	38,3	43,0	42,0

Складено автором на основі: [Разумков Центр, 2021, Серпень; Фонд «Демократичні ініціативи» ..., 2022; Разумков Центр, 2023, Березень; Разумков Центр, 2023, Грудень; Разумков Центр, 2024, Квітень; Разумков Центр, 2024, Червень; Разумков Центр, 2025, Березень].

На формування довіри жителів новостворених громад до ОМС вплинула низка чинників. Одним із них був добровільний характер процесу об'єднання, коли мешканці сіл, селищ і міст самостійно обирали, з ким об'єднуватися та надалі облаштовувати спільний соціальний простір, краще пізнавали один одного, більше дізнавалися про принципи функціонування влади й самих представників влади. Також ближчим до громадян стало прийняття політичних рішень, що значно підвищило їх мотивацію брати участь у вирішенні проблем громади та сприяло наростанню громадянської активності. Поширення набули різні форми консультацій із громадянами – від використання електронних петицій і опитувань громадян до місцевих форумів. Позитивно на зростання довіри до лідерів територіальних громад вплинуло інформування мешканців про використання коштів громади, скорочення видатків на утримання бюрократичного апарату місцевих рад і їх виконавчих комітетів, підвищення якості публічних послуг та покращення соціально-економічного становища громад. Експерти відзначали намагання новообраних у 2016–2017 рр. керівників територіальних громад бути відкритими до своїх виборців, робити власну діяльність максимально прозорою [Флурі та Бадрак, 2017].

Значна кількість громад запровадила практику партиципаторного бюджетування, яка дозволила мешканцям безпосередньо пропонувати та реалізовувати проекти у громаді, що фінансуються за рахунок місцевого бюджету. За даними опитування Польсько-української фундації співпраці ПАУСІ, проведеного у 2016–2018 рр., для більшості громад бюджет участі став ефективним і конструктивним інструментом комунікації між місцевою владою та громадою, а його впровадження позитивно вплинуло на ріст взаємної довіри між мешканцями та місцевою владою [*Громадський бюджет на шляху до відкритості*, 2019].

Додатковою запорукою стійкості місцевого самоврядування та територіальної єдності в Україні стали *горизонтальні зв'язки*, налагоджені громадами на основі Закону України «Про співробітництво територіальних громад». Емпіричні дані демонструють, що інститут співробітництва виявився дуже корисним для територіальних громад. З кінця 2014 р. до 28 лютого 2025 р. було зареєстровано 1225 договорів [Результати дослідження «Співробітництво територіальних громад: стан та перспективи», 2025]. Завдяки укладенню договорів про співпрацю ОМС змогли підвищити ефективність у наданні сервісних послуг, утриманні комунального господарства, покращенні інфраструктури та впровадженні енергоефективних технологій. Популярними формами співробітництва територіальних громад були реалізація спільних проектів та спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності. А от створення спільних інфраструктурних об'єктів та спільних органів управління територіальні громади намагалися уникати [Козіна та ін., 2024].

Стійкість територіальних громад, яку вони продемонстрували під час війни, вкотре підтвердила важливість реформи децентралізації, завдяки якій зросли інституційні та бюджетні повноваження громад, покращилась їхня соціальна інфраструктура, підвищилась ефективність діяльності ОМС, з'явилася здатність самостійно вирішувати більшість внутрішніх питань, що у кінцевому результаті позитивно вплинуло на національну єдність і консолідованість суспільства.

Поряд з цим існує низка викликів для стійкості територіальних громад, які чітко проявили себе під час російського вторгнення, і на які місцева влада переважно не поспішає реагувати. Найголовніше – це відсутність у територіальних громадах комплексної оцінки можливих ризиків та несистемна підготовка ОМС до можливих загроз, низька ефективність комунікації з населенням (проблеми з інформуванням про загрози та відсутність алгоритмів дій у випадку їх настання), а також недостатній рівень координації військово-цивільного співробітництва [Даркович та Савісько, 2023]. Також в умовах воєнного стану стало помітнішим посилення вертикалі виконавчої влади, надмірне втручання ЦОВВ у діяльність ОМС, що сприймається останніми як *згортання децентралізації*. Дослідження громадської організації «Центр спільних дій», проведене у жовтні 2023 р. – січні 2024 р., виявило такі ознаки обмеження самостійності органів ОМС територіальних громад: значне посилення позиції обласних і районних державних (військових) адміністрацій; перетворення Офісу Президента України на ключову державну інституцію, з якою взаємодіяли ОМС; неефективна комунікація з ЦОВВ (повільна взаємодія, ускладненні процедури тощо); збільшення кількості (не)формальних важелів впливу владної вертикалі на ОМС; зниження спроможності громад через зменшення фінансових ресурсів [Ящук та Нестеренко, 2024].

Висновки. Війна з РФ стала найважчим випробуванням для України з часу відновлення її незалежності у 1991 р. Але Україна не впала під збройним натиском і не перетворилася на *failed state*, більше того – вона дала гідну відсіч загарбникам, зуміла зберегти внутрішню суспільно-політичну єдність, покращила свій міжнародно-правовий статус і здійснює поступову розбудову власного оборонно-промислового комплексу. Важливим фактором досягнення такого стану речей є реформа децентралізації.

У питанні забезпечення національної єдності головне досягнення реформи децентралізації – суттєве підвищення різних елементів стійкості територіальних громад, що стало критично важливим в умовах повномасштабного вторгнення Росії. Наділення місцевого самоврядування ширшими адміністративними повноваженнями та заміна чотирирівневої системи управління на дворівневу підвищили гнучкість державного управління, позитивно вплинули на інституційну стійкість територіальних громад. Фінансова децентралізація зробила громади спроможними, що не тільки дозволило їм стати економічно незалежними, ефективно вирішувати місцеві проблеми та підтримувати соціально-економічну стабільність території, а й забезпечило можливість виконувати деякі функції держави у критичних ситуаціях. У ході реформи значно зміцніла й соціальна

стійкість громад за рахунок зростання довіри громадян до місцевої влади та один до одного, а також завдяки налагодженню горизонтальних зв'язків між громадами. Наявний на початок російської навали рівень інституційної, фінансової та соціальної стійкості дозволив громадам ефективно реагувати на такі специфічні виклики як протидія агресору, допомога ЗСУ, розселення ВПО та відновлення постраждалих від війни територій.

Таким чином, стійкість територіальних громад лежить в основі національної стійкості, є складовим елементом забезпечення державного суверенітету, рівномірного розвитку територій і їх єдності, демократичного конституційного ладу й національних інтересів України, захисту від реальних і потенційних загроз.

Водночас, в умовах воєнного стану стали помітними намагання виконавчої влади обмежити повноваження ОМС та зменшити їх податкову й фінансову базу, що становить загрозу стійкості територіальних громад і може нести негативні наслідки для державної єдності та суспільної консолідації. В цьому сенсі, перспективними й доцільними, на нашу думку, є дослідження проявів згортання децентралізації, а також визначення оптимальних шляхів завершення реформи.

Використані джерела:

1. Ганущак, Ю. (2022, Березень 14). Громади – оплот України. Як децентралізація дбає про перемогу. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/internal/hromadi-oplot-ukrajini-jak-detsentralizatsija-dbaje-pro-peremohu.html>
2. Говоров, В. С. (2023). Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації: актуальні проблеми функціонування в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 101(2), (ч. 1), 76–83. <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.07>
3. *Громадський бюджет на шляху до відкритості: Підсумки підтримки у десяти громадах 2016–2018*. (2019, Січень 18). Польсько-українська фундація співпраці ПАУСІ. <https://pauci.org/ua/news/315>
4. Дарковіч, А., & Савісько, М. (2023). Стійкість громад: проблеми та рішення у прогнозуванні та реагуванні на кризи та загрози, спричинені повномасштабною війною. Звіт про дослідження. *Київська школа економіки*. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/KSE-Institute-zvit-iz-doslidzhennya-Stii-kist-gromad.-Hanns-Final.pdf>
5. Казюк, Я., Венцель, В., & Герасимчук, І. (2024, Квітень 02). Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. *Портал «Децентралізація»*. <https://decentralization.ua/news/17881>
6. Казюк, Я., Венцель, В., & Герасимчук, І. (2024, Червень 04). Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). *Портал «Децентралізація»*. <https://decentralization.ua/news/18171>
7. Київський міжнародний інститут соціології. (2022, Грудень). *Місьцеве самоврядування та територіальна організація влади (в контексті широкомасштабного російського вторгнення): аналітичний звіт. Жовтень-листопад 2022*. https://kiis.com.ua/materials/pr/20221219_m/Sociology_lsg_2022.pdf
8. Козіна, В., Сербіна, А., & Станкус, Т. (2024). *Окремі питання співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану. Методичні рекомендації (частина перша)*. Б.м.: Рада Європи. <https://decentralization.ua/uploads/library/file/925/44098.pdf>
9. Концепція забезпечення національної системи стійкості. Указ Президента України № 479/2021 (2021) (Україна). <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>
10. Максимова, В. (2023, Грудень 26). Скільки військових адміністрацій утворено в Україні за час дії воєнного стану? *Рух ЧЕСНО*. <https://www.chesno.org/post/5824/>
11. *Мінфін: за 2023 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд гривень*. (2024, Січень 08). Міністерство фінансів України. https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_2023_rik_do_zagalnogo_fondu_mistsevikh_biudzhetiv_nadiishlo_4419_mlrd_g_riven-4386
12. Онищук, І. (2023, Лютий 13). Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Портал «Децентралізація»*. <https://decentralization.ua/news/16105>
13. Онищук, І. (2024, Березень 01). Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. *Портал «Децентралізація»*. <https://decentralization.ua/news/17747>
14. Потапенко, В. Г., Баранник, В. О., Бахур, Н. В., Валюшко, І. В., Головка, А. А., Двігун, А. О., Їжак, О. І., Лісогор, Л. С., Маляревський, Є. В., & Химинець, В. В. (2023). *Місьцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналітична доповідь*. (В. Г. Потапенко, Ред.). Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>

15. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України № 2259-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#n19>
16. Рада Європи. (2023, Січень). *Дослідження потреб та пріоритетів органів місцевого самоврядування України. Надання послуг у воєнний та післявоєнний період.* <https://rm.coe.int/survey-on-the-needs-and-priorities-of-local-authorities-in-ukraine-ukr/1680aae27c>
17. Разумков Центр. (2021, Серпень 10). *Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021 р.).* <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>
18. Разумков Центр. (2023, Березень 15). *Оцінка громадянами ситуації в країні та дії влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023 р.).* <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>
19. Разумков Центр. (2023, Грудень 28). *Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (грудень 2023 р.).* <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r>
20. Разумков Центр. (2024, Квітень 10). *Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024 р.).* <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r>
21. Разумков Центр. (2024, Червень 25). *Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024 р.).* <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r>
22. Разумков Центр. (2025, Березень 24). *Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.).* <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>
23. *Ресстр договорів про співробітництво територіальних громад.* (2025, Лютий 28). Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. https://mtu.gov.ua/files/revestr_pro_spivrobitnyctvo_terytorialnyh_gromad_stanom_na_28_02.xlsx
24. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1805-р (2021) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
25. Телеканал Новий Чернігів. (2022, Червень 28). *На часі – Децентралізація в умовах війни.* (Відео). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=aMvZBIDdHsk>
26. Флурі, Ф., & Бадрак, В. (2017). *Безпекові аспекти політичної децентралізації в Україні: Бачення, реалії та можливі наслідки.* Женева–Київ: ФОП Лопатіна О. О. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Aspects%20of%20Political%20Decentralisation%20in%20Ukraine_UKR.pdf
27. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. (2013, Грудень 27). *2013-й: політичні підсумки і прогнози (загальнонаціональне й експертне опитування).* <https://dif.org.ua/article/2013-y-politichni-pidsumki-i-prognozi-zagalnonatsionalne-y-ekspertne-opituvannya>
28. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. (2022, Вересень 15). *Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги.* <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>
29. Фукуяма, Ф. (2004). *Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию* (Д. Павлова, В. Кирющенко, М. Колопотин, Пер.), Москва, ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак».
30. *Чернишов: реформа децентралізації допомогла Україні вистояти, але низка питань ще не вирішена.* (2024, Квітень 01). LB.ua. https://lb.ua/news/2024/04/01/606368_chernishov_reforma_detsentralizatsii.html
31. Яшук, Д., & Нестеренко, Р. (2024). *Громади воєнного часу. Витривалі та спроможні. Місцеве самоврядування в Україні – 2023.* Харківщина, Чернігівщина, Сумщина, Київщина, Дніпропетровщина та Одещина. *Центр спільних дій.* https://centreua.org/wp-content/uploads/2024/03/Gromady_voennogo_chasu_veb.pdf
32. Bidenko, Yu. (2023, February 22). *The Puzzle of Ukrainian Resilience: Hidden Factors and Potential Risks.* Centre for East European and International Studies. <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-puzzle-of-ukrainian-resilience-hidden-factors-and-potential-risks>
33. Boshier, L. & Chmutina, K. (2017). *Disaster Risk Reduction for the Built Environment.* N.p.: Wiley-Blackwell.

34. Carlson, J. L., Haffenden, R. A., Bassett, G. W., Buehring, W. A., Collins, III, M. J., Folga, S. M., Petit, F. D., Phillips, J. A., Verner, D. R., & Whitfield, R. G. (2012). *Resilience: Theory and Application*. Argonne, IL: Argonne National Laboratory. <https://doi.org/10.2172/1044521>
35. Coles, E., & Buckle, P. (2004). Developing community resilience as a foundation for effective disaster recovery. *Australian Journal of Emergency Management*, 19, 6–15. <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/ielapa.375435145094637>
36. Colussi M.M., Rowcliffe, P., & Lewis, M. (2000). *The Community Resilience Manual: a Resource for Rural Recovery & Renewal*. Vancouver, B.C: Centre for Community Enterprise https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/wp-content/uploads/2022/09/p200_0.pdf
37. Darkovich, A., Savisko, M., & Rabinovych, M. (2023, September). Explaining Ukraine's Resilience to Russia's Invasion: The Role of Local Governance and Decentralization Reform. *Program on New Approaches to Research and Security in Eurasia (PONARS Eurasia)*. https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/2023/09/Pepm855_Darkovich_Savisko_Rabinovych_September2023-UPDATED.pdf
38. Eshel, Y., Kimhi, S. & Marciano, H. (2020). Predictors of National and Community Resilience of Israeli Border Inhabitants Threatened by War and Terror. *Community Mental Health Journal*, 56, 1480–1488. <https://doi.org/10.1007/s10597-020-00592-w>
39. Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience Thinking: Integrating Resilience, Adaptability and Transformability. *Ecology and Society*, 15(4). <http://www.jstor.org/stable/26268226>
40. Greene, G., Turley, R., Mann, M., Amlot, R., Page, L., & Palmer, S. (2014). Differing Community Responses to Similar Public Health Threats: a Cross-Disciplinary Systematic Literature Review. *Science of the Total Environment*, 470–471, 759–767. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.10.031>
41. Keynote speech by President von der Leyen at the opening ceremony of the Ukraine Recovery Conference. (2022, July 4). *European Commission*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/speech_22_4302
42. Lerch, D. (2015). *Six Foundations for Building Community Resilience*. Santa Rosa, CA: Post Carbon Institute. <https://www.researchgate.net/publication/303365434>
43. Piddubnyi, I., Neyter, R., Zamidra, S., & Nivievskiy, O. (2022). Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Measuring tax efforts of Ukrainian ATCs. March 2022. *Kyiv School of Economics*. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-I-part-KAS.pdf>
44. Preparation of the EU-Ukraine Summit. European Parliament resolution of 2 February 2023 on the preparation of the EU-Ukraine Summit (2023/2509(RSP)) (2023) (Belgium). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0029_EN.html
45. Romanova, V. (2022). Ukraine's resilience to Russia's military invasion in the context of the decentralisation reform. *Fundacja im. Stefana Batorego*. <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/05/Ukraines-resilience-to-Russias-military-invasion.pdf>
46. Seligman, A. (2000). *The problem of trust*. Princeton: Princeton university press.
47. Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2016). On the suitability of assessment tools for guiding communities towards disaster resilience. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, 115–124. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2016.06.006>

References:

1. Hanushchak, Yu. (2022, Berezan 14). Hromady – oplot Ukrainy. Yak detsentralizatsiia dbaie pro peremohu (Communities are the stronghold of Ukraine. How decentralization ensures victory). *Dzerkalo tyzhnia*. <https://zn.ua/ukr/internal/hromadi-oplot-ukrajini-jak-detsentralizatsija-dbaje-pro-peremohu.html> (in Ukrainian).
2. Hovorov, V. S. (2023). Orhany mistsevoho samovriaduvannia ta viiskovi administratsii: aktualni problemy funktsionuvannia v umovakh voiennoho stanu (Local governments and military administrations: current problems of functioning under martial law). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 101(2), (ch. 1), 76–83. <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.07> (in Ukrainian).
3. *Hromadskyi biudzheth na shliakhu do vidkrytosti: Pidsumky pidtrymky u desiats hromadakh 2016–2018* (Public budget on the path to openness: Results of support in ten communities 2016–2018). (2019, Sichen 18). *Polsko-ukrainska fundatsiia spivpratsi PAUSI*. <https://pauci.org/ua/news/315> (in Ukrainian).
4. Darkovich, A., & Savisko, M. (2023). Stiikist hromad: problemy ta rishennia u prohnouzuvanni ta reahuvanni na kryzy ta zahrozy, sprychyneni povnomasshtabnoiu viinoiu. Zvit pro doslidzhennia (Community Resilience: Challenges and Solutions in Anticipating and Responding to Crises and Threats Caused by Full-Scale War. Research Report). *Kyivska shkola ekonomiky*. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/KSE-Institute-zvit-iz-doslidzhennya-Stii--kist-gromad.-Hanns-Final.pdf> (in Ukrainian).
5. Kaziuk, Ya., Ventsel, V., & Herasymchuk, I. (2024, Kviten 02). Otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad za pidsumkamy 2023 roku (Assessment of the financial capacity of territorial communities by the end of 2023). *Portal «Detsentralizatsiia»*. <https://decentralization.ua/news/17881> (in Ukrainian).

6. Kaziuk, Ya., Ventsel, V., & Herasymchuk, I. (2024, Cherven 04). Porivnialnyi analiz finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad (na osnovi pokaznykiv 2021 ta 2023 rokiv) (Comparative analysis of the financial capacity of territorial communities (based on indicators for 2021 and 2023)). *Portal «Detsentralizatsiia»*. <https://decentralization.ua/news/18171> (in Ukrainian).
7. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. (2022, Hruden). Mistseve samovriaduvannia ta terytorialna orhanizatsiia vlady (v konteksti shyrokomasshtabnoho rosiiskoho vtornnennia): analitychnyi zvit. Zhovten-lystopad 2022 (Local self-government and territorial organization of power (in the context of a large-scale Russian invasion): analytical report. October-November 2022). https://kiis.com.ua/materials/pr/20221219_m/Sociology_lsg_2022.pdf (in Ukrainian).
8. Kozina, V., Serbina, A., & Stankus, T. (2024). Okremi pytannia spivrobitnytstva terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu. Metodychni rekomendatsii (chastyna persha) (Certain issues of cooperation between territorial communities under martial law. Methodological recommendations (part one)). B. m.: Rada Yevropy. <https://decentralization.ua/uploads/library/file/925/44098.pdf> (in Ukrainian).
9. Kontsepsiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti (Concept of ensuring a national resilience system). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 479/2021 (2021) (Ukraine). <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (in Ukrainian).
10. Maksymova, V. (2023, Hruden 26). Skilky viiskovykh administratsii utvoreno v Ukraini za chas dii voiennoho stanu? (How many military administrations were established in Ukraine during martial law?). *Rukh ChESNO*. <https://www.chesno.org/post/5824/> (in Ukrainian).
11. *Minfin: za 2023 rik do zahalnoho fondu mistsevykh biudzhetiv nadiishlo 441,9 mlrd hryven* (Ministry of Finance: UAH 441.9 billion was received into the general fund of local budgets in 2023). (2024, Sichen 08). Ministerstvo finansiv Ukrainy. https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_2023_rik_do_zagalnogo_fondu_mistsevikh_biudzhetiv_nadiishlo_4419_mlrd_g_riven-4386 (in Ukrainian).
12. Onyshchuk, I. (2023, Liutyi 13). Analiz vykonannia mistsevykh biudzhetiv za 2022 rik (Analysis of the implementation of local budgets for 2022). *Portal «Detsentralizatsiia»*. <https://decentralization.ua/news/16105> (in Ukrainian).
13. Onyshchuk, I. (2024, Berezen 01). Analiz mistsevykh biudzhetiv za 2023 rik (Analysis of local budgets for 2023). *Portal «Detsentralizatsiia»*. <https://decentralization.ua/news/17747> (in Ukrainian).
14. Potapenko, V. H., Baranyk, V. O., Bakhur, N. V., Valiushko, I. V., Holovka, A. A., Dvihun, A. O., Yizhak, O. I., Lisohor, L. S., Maliarevskiy, Ye. V., & Khymynets, V. V. (2023). *Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu: analitychna dopovid* (Local self-government as a factor in the stability of the rear: analytical report). (V. H. Potapenko, Red.). Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> (in Ukrainian).
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu (On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government During the Period of Martial Law). Zakon Ukrainy № 2259-IX (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#n19> (in Ukrainian).
16. Rada Yevropy. (2023, Sichen). *Doslidzhennia potreb ta priorytetiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy. Nadannia posluh u voiennyi ta pisliavoiennyi period* (Research into the needs and priorities of local governments in Ukraine. Provision of services in the war and post-war period). <https://rm.coe.int/survey-on-the-needs-and-priorities-of-local-authorities-in-ukraine-ukr/1680aae27c> (in Ukrainian).
17. Razumkov Tsentr. (2021, Serpen 10). *Dovira do instytutiv suspilstva ta politykiv, elektoralni oriientsatsii hromadian Ukrainy (lypen-serpen 2021 r.)* (Trust in societal institutions and politicians, electoral orientations of Ukrainian citizens (July–August 2021)). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-eklektoralni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy> (in Ukrainian).
18. Razumkov Tsentr. (2023, Berezen 15). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv (liutyi-berezen 2023 r.)* (Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities, trust in social institutions (February–March 2023)). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (in Ukrainian).
19. Razumkov Tsentr. (2023, Hruden 28). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (hruden 2023 r.)* (Citizens' assessment of the situation in the country. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (December 2023)). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r> (in Ukrainian).
20. Razumkov Tsentr. (2024, Kviten 10). *Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, vira v peremohu, stavlennia do vyboriv (berezen 2024 r.)* (Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, belief in victory, attitude towards the elections (March 2024)). <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r> (in Ukrainian).

21. Razumkov Tsentr. (2024, Cherven 25). *Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv, vira v peremohu (cherven 2024 r.)* (Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude towards the elections, belief in victory (June 2024)). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r> (in Ukrainian).
22. Razumkov Tsentr. (2025, Berezen 24). *Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi–berezen 2025r.)* (Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude towards the elections, belief in victory (February–March 2025)). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (in Ukrainian).
23. *Reiestr dohovoriv pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad.* (2024, Cherven 25). Ministerstvo rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy (Register of cooperation agreements between territorial communities). https://mtu.gov.ua/files/reiestr_pro_spivrobitnytstvo_terytorialnykh_gromad_stanom_na_25_06.xlsx (in Ukrainian).
24. *Stratehiia reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2022–2025 roky* (Strategy for reforming the public finance management system for 2022–2025). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1805-r (2021) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (in Ukrainian).
25. Telekanal Novyi Chernihiv. (2022, Cherven 28). *Na chasi – Detsentralizatsiia v umovakh viiny* (Timely – Decentralization in times of war). (Video). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=aMvZBIDdHsk> (in Ukrainian).
26. Fluri, F., & Badrak, V. (2017). *Bezpekovi aspekty politychnoi detsentralizatsii v Ukraini: Bachennia, realii ta mozhyvi naslidky* (Security Aspects of Political Decentralization in Ukraine: Vision, Realities, and Possible Consequences). Zheneva–Kyiv: FOP Lopatina O. O. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Aspects%20of%20Political%20Decentralization%20in%20Ukraine_UKR.pdf (in Ukrainian).
27. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. (2013, Hruden 27). *2013-y: politychni pidsumky i prohnozy (zahalnonatsionalne y ekspertne opytuvannia)* (2013: political results and forecasts (nationwide and expert poll)). <https://dif.org.ua/article/2013-y-politichni-pidsumki-i-prognozi-zagalnonatsionalne-y-ekspertne-opytuvannya> (in Ukrainian).
28. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. (2022, Veresen 15). *Dovira do derzhavy: yak zberehty natsionalnu yednist zarady peremohy* (Trust in the state: how to preserve national unity for the sake of victory). <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberehti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi> (in Ukrainian).
29. Fukujama, F. (2004). *Doverie. Social'nye dobrodeteli i put' k процветанию* (Trust: Social Virtues and the Path to Prosperity) (D. Pavlova, V. Kirjushhenko, M. Kolopotin, Per.), Moskva, OOO «Izdatel'stvo AST»: ZAO NPP «Ermak» (in Russian).
30. *Chernyshov: reforma detsentralizatsii dopomohla Ukraini vystoiaty, ale nyzka pytan shche ne vyrishena* (Chernyshov: Decentralization reform helped Ukraine survive, but a number of issues have not yet been resolved). (2024, Kviten 01). LB.ua. https://lb.ua/news/2024/04/01/606368_chernishov_reforma_detsentralizatsii.html (in Ukrainian).
31. Yashchuk, D., & Nesterenko, R. (2024). *Hromady voiennoho chasu. Vytryvali ta spromozhni. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini – 2023. Kharkivshchyna, Chernihivshchyna, Sumshchyna, Kyivshchyna, Dnipropetrovshchyna ta Odeshchyna* (Wartime communities. Resilient and capable. Local self-government in Ukraine – 2023. Kharkiv, Chernihiv, Sumy, Kyiv, Dnipropetrovsk and Odesa regions). *Tsentr spilnykh dii*. https://centreua.org/wp-content/uploads/2024/03/Gromady_voyennogo_chasu_veb.pdf (in Ukrainian).
32. Bidenko, Yu. (2023, February 22). *The Puzzle of Ukrainian Resilience: Hidden Factors and Potential Risks*. Centre for East European and International Studies. <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-puzzle-of-ukrainian-resilience-hidden-factors-and-potential-risks> (in English).
33. Boshier, L. & Chmutina, K. (2017). *Disaster Risk Reduction for the Built Environment*. N.p.: Wiley-Blackwell (in English).
34. Carlson, J. L., Haffenden, R. A., Bassett, G. W., Buehring, W. A., Collins, III, M. J., Folga, S. M., Petit, F. D., Phillips, J. A., Verner, D. R., & Whitfield, R. G. (2012). *Resilience: Theory and Application*. Argonne, IL: Argonne National Laboratory. <https://doi.org/10.2172/1044521> (in English).
35. Coles, E., & Buckle, P. (2004). *Developing community resilience as a foundation for effective disaster recovery*. Australian Journal of Emergency Management, 19, 6–15. <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/ielapa.375435145094637> (in English).
36. Colussi M.M., Rowcliffe, P., & Lewis, M. (2000). *The Community Resilience Manual: a Resource for Rural Recovery & Renewal*. Vancouver, B.C: Centre for Community Enterprise https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/wp-content/uploads/2022/09/p200_0.pdf (in English).

37. Darkovich, A., Savisko, M., & Rabinovych, M. (2023, September). Explaining Ukraine's Resilience to Russia's Invasion: The Role of Local Governance and Decentralization Reform. Program on New Approaches to Research and Security in Eurasia (PONARS Eurasia). https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/2023/09/Pepm855_Darkovich_Savisko_Rabinovych_September2023-UPDATED.pdf (in English).
38. Eshel, Y., Kimhi, S. & Marciano, H. (2020). Predictors of National and Community Resilience of Israeli Border Inhabitants Threatened by War and Terror. *Community Mental Health Journal*, 56, 1480–1488. <https://doi.org/10.1007/s10597-020-00592-w> (in English).
39. Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience Thinking: Integrating Resilience, Adaptability and Transformability. *Ecology and Society*, 15(4). <http://www.jstor.org/stable/26268226> (in English).
40. Greene, G., Turley, R., Mann, M., Amlot, R., Page, L., & Palmer, S. (2014). Differing Community Responses to Similar Public Health Threats: a Cross-Disciplinary Systematic Literature Review. *Science of the Total Environment*, 470–471, 759–767. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.10.031> (in English).
41. Keynote speech by President von der Leyen at the opening ceremony of the Ukraine Recovery Conference. (2022, July 4). European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/speech_22_4302 (in English).
42. Lerch, D. (2015). Six Foundations for Building Community Resilience. Santa Rosa, CA: Post Carbon Institute. <https://www.researchgate.net/publication/303365434> (in English).
43. Piddubnyi, I., Neyter, R., Zamidra, S., & Nivievskiy, O. (2022). Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Measuring tax efforts of Ukrainian ATCs. March 2022. Kyiv School of Economics. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-I-part-KAS.pdf> (in English).
44. Preparation of the EU-Ukraine Summit. European Parliament resolution of 2 February 2023 on the preparation of the EU-Ukraine Summit (2023/2509(RSP)) (2023) (Belgium). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0029_EN.html (in English).
45. Romanova, V. (2022). Ukraine's resilience to Russia's military invasion in the context of the decentralisation reform. *Fundacja im. Stefana Batorego*. <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/05/Ukraines-resilience-to-Russias-military-invasion.pdf> (in English).
46. Seligman, A. (2000). *The problem of trust*. Princeton: Princeton university press (in English).
47. Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2016). On the suitability of assessment tools for guiding communities towards disaster resilience. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, 115–124. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.06.006> (in English).

Mykola Horbatiuk,

*Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,
Senior Research Scientist of the Department of Theory and History of Political Science,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NASciences of Ukraine*

Decentralization Reform as a Factor of Stability of Territorial Communities in the Conditions of the Russian-Ukrainian War

The decentralization reform launched in 2014 has proven to be one of the most successful and important reforms in Ukraine. Decentralization has created conditions for increasing the independence and capacity of territorial communities, which has contributed to the strengthening of not only local self-government, but also the state as a whole. The article analyzes the impact of the decentralization reform on strengthening the resilience of territorial communities, and also assesses the significance of this phenomenon for the unity of the state and the consolidation of society during the war of Russia against Ukraine.

Views on «community resilience» in Western science are studied and compared with the understanding of this concept by Ukrainian scientists and legislators. The social, economic and political aspects of the reform that contributed to increasing the efficiency of governance at the local level are analyzed. The interdependence between the innovations of the decentralization reform and the growth of the resilience of territorial communities is clarified. The institutional resilience of territorial communities during the war was analyzed, and the positive impact of changing the administrative-territorial structure of the state and the introduction of military administrations of settlements on maintaining state unity was revealed. The impact of financial decentralization on the growth of the capacity of communities was shown, which, in turn, provided them with the opportunity to perform some state functions in critical situations; the state of financial resilience of territorial communities during the war was tracked. The social resilience of communities was studied through the prism of increasing trust in local government bodies and the establishment of horizontal ties between communities. Existing challenges to the resilience of territorial communities were studied. The increase in pressure from the executive branch on local self-government and the tendency to roll back decentralization were identified and analyzed. It was concluded that the strengthening of local self-government as a result of the decentralization reform allowed communities to better cope with crisis situations, which in the conditions of the war of Russia against Ukraine played a decisive role in preserving national unity.

Keywords: decentralization; resilience of territorial communities; institutional, financial, social resilience; trust; national unity; rollback of decentralization.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.07>

УДК 352.07:355.01

Вячеслав Бараболя,
аспірант кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9348-4922>; e-mail: b.slava79@ukr.net

КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДОЮ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається проблема комунікації між владними структурами та громадськістю в умовах сучасної України, зокрема в контексті демократичного розвитку, гібридної війни та децентралізації. Акцент зроблено на потребі налагодження сталого партнерства між державою та громадянським суспільством як передумови формування ефективного місцевого самоврядування. Визначено, що сучасні виклики потребують трансформації традиційної моделі взаємодії влади з громадянами – від вертикалі «панування – підпорядкування» до горизонталі «партнерство – співпраця». Зазначено, що в основі нової моделі має стати партисипаторний підхід, який забезпечує активну участь громадян у прийнятті рішень на місцевому та національному рівнях. У статті запропоновано конкретні рекомендації щодо удосконалення механізмів комунікації між владою та громадянами. Серед них: запровадження інструментів електронної демократії, створення громадських рад, розвиток інститутів громадської участі, цифровізація публічних сервісів, посилення правових гарантій прозорості. Особлива увага приділена ролі освіти та цифрових технологій як чинників зміцнення демократичної культури й формування компетентного громадянського суспільства. Запропоновано створення місцевих центрів громадської участі як практичного інструменту посередництва між громадою та владою. Узагальнено, що ефективна комунікація між владою та громадськістю є визначальним фактором демократичної стабільності та сталого розвитку громади. Комплексний підхід, який охоплює правові, інституційні, освітні й технологічні зміни, здатен сформувати зрілу систему управління, в якій інтереси громадян стають фундаментом публічної політики.

Ключові слова: комунікація, громадськість, місцеве самоврядування, громадянське суспільство, партисипація, децентралізація, електронна демократія, публічне управління, прозорість влади, демократична участь.

Вступ. У сучасних умовах демократизації суспільства та децентралізації влади особливого значення набуває ефективна комунікація в межах територіальних громад. Саме завдяки налагодженому діалогу між органами місцевого самоврядування та мешканцями громади стає можливою реалізація принципів відкритості, прозорості й участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Комунікація в громаді перетворюється на інструмент не тільки інформування, а й активного залучення мешканців до процесів управління на місцевому рівні.

Формування ефективної комунікаційної системи в громаді зумовлюється низкою структурних чинників – організаційної будови органів місцевого самоврядування, правового статусу представницьких і виконавчих органів, депутатського корпусу, а також від функціонування органів самоорганізації населення. Усі ці елементи створюють взаємопов'язану мережу, яка забезпечує горизонтальну та вертикальну взаємодію між владою і громадянами.

Водночас на якість комунікації впливають низка зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема інформаційна відкритість влади, наявність ресурсів, рівень цифровізації, правова грамотність населення, а також соціальна згуртованість громади. Не менш важливою є

здатність влади адаптуватися до нових викликів, зокрема в умовах гібридних загроз, змін інформаційного середовища та зростаючих очікувань громадян.

У цьому контексті дослідження зосереджується на структурних, правових та інституційних аспектах публічної комунікації в територіальних громадах України, з урахуванням впливу децентралізаційних процесів і безпекової ситуації. Такий підхід дозволяє окреслити базові умови, обмеження та потенціал ефективної взаємодії між владою та громадою в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі значну увагу приділено дослідженню механізмів комунікації між органами самоорганізації населення, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства. Праці Н. Мішиної [2008, с. 239-244], А. Кожини [2015], О. Мошак [2016, с. 74], Н. Пеліванової [2025], С. Штурхецького [2011, с. 10-35], І. Шпекторенко [2024, с. 6-31] та ін. присвячені аналізу структурно-функціональних аспектів такої взаємодії, особливостям нормативно-правового забезпечення, а також ефективним комунікативним моделям у практиці функціонування територіальних громад. Дослідники підкреслюють необхідність посилення горизонтальних зв'язків у громаді, що сприяє формуванню довіри, соціальної згуртованості та активізації громадянської участі на місцевому рівні.

У працях Я. Жовнірчика та В. Квасюк [2020, с. 105-113] наголошується на важливості забезпечення зворотного зв'язку між громадянами та владою, зокрема через електронні інструменти участі. О. Вольська акцентує на інституційному забезпеченні комунікаційної політики відповідно до європейських стандартів [2024, 23-29]. А. Лелеченко, О. Васильєва, В. Куйбіда та А. Ткачук комплексно представили концептуальні засади децентралізації в Україні та визначили її правові орієнтири та стратегічні реформування цілей місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів [2017, с. 61-78].

У роботі Дж. Сантуччі було проаналізовано концептуальні підходи до розвитку політичної участі в умовах кризи представницької демократії. Зокрема, автор розглядає ідеї Дж. Фішкіна щодо «деліберативних опитувань» як інструменту поглиблення громадянської участі через поєднання репрезентативності й обґрунтованої дискусії. Також наводиться позиція М. Гейла, який акцентує увагу на політичних інноваціях як засобі подолання комунікаційного розриву між владою та суспільством. Таким чином, у праці Дж. Сантуччі демонструється, що сучасні механізми деліберативної демократії розглядаються не лише як теоретичні моделі, а як практичні інструменти оновлення демократичного врядування [Santucci, 2021, с. 596-599].

Водночас у науковій літературі недостатньо розкрито, як адаптуються комунікаційні практики до умов гібридної війни, обмежених ресурсів і кризової мобілізації в громадах. Залишаються недослідженими особливості електронної участі в малих та віддалених громадах, а також вплив воєнного стану на сталість зворотного зв'язку між владою і громадянами. Саме ці прогалини зумовили потребу в комплексному аналізі сучасних механізмів комунікації в територіальних громадах України.

Метою статті є комплексний аналіз комунікаційних процесів між органами місцевого самоврядування та громадянами в умовах децентралізації, гібридної війни та соціальної нестабільності, а також виявлення інституційних механізмів забезпечення ефективної взаємодії в територіальних громадах України. **Завданнями дослідження** є виявлення основних викликів для комунікації між владою та громадою в умовах децентралізації та війни, аналіз чинників, що впливають на ефективність взаємодії, а також визначення ролі громадянського суспільства у формуванні сталих комунікаційних практик.

Методологічну основу дослідження складають системний, інституційний та порівняльний підходи. Системний підхід дозволяє розглядати комунікацію між владою та громадою як складну взаємодію політичних, адміністративних і соціальних елементів. Інституційний підхід забезпечив аналіз нормативно-правового забезпечення публічної

комунікації та ролі органів місцевого самоврядування як інституційних суб'єктів цього процесу. Порівняльний підхід застосовувався для зіставлення різних моделей взаємодії в українських територіальних громадах, з урахуванням умов гібридної війни та децентралізації. Теоретичне узагальнення здійснювалося на основі аналізу наукової літератури, офіційних документів, публічних заяв і нормативно-правових актів. У процесі дослідження опрацьовано положення чинного законодавства, типові статuti територіальних громад, звіти виконавчих органів, а також програмні документи щодо реалізації цифрової трансформації місцевого самоврядування.

Результати та дискусії. Територіальна громада – базова ланка місцевого самоврядування, яка одночасно виступає як соціальна спільнота і як організаційна форма реалізації місцевої демократії. Відповідно до чинного законодавства України, територіальна громада – це жителі села, селища або міста, а також добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів, які мають спільні інтереси та утворили громаду для вирішення питань місцевого значення (ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997]. Для свого розвитку громада використовує різноманітні ресурси – людські, фінансові, природні, інфраструктурні та культурні. Найважливішим ресурсом залишається її населення, проте традиційно в дослідженнях акцент робиться переважно на матеріальних і фінансових можливостях.

Передусім фінансові ресурси – податкові надходження, доходи від оренди комунального майна, рентні платежі за користування природними ресурсами, трансферти з державного та обласного бюджетів, вартість міжнародної технічної допомоги тощо. В окремих випадках значну роль можуть відігравати й корисні копалини – незалежно від їх статусу (загальнодержавного чи місцевого значення), громади отримують рентні платежі або орендну плату. Водночас варто врахувати, що добування таких ресурсів може спричинити негативні екологічні наслідки, які не завжди компенсують відповідні інвестиції в якість життя мешканців, що відтак не зупиняє процеси демографічного спаду.

До додаткових (непрямих) ресурсів громади слід зарахувати об'єкти історико-культурної спадщини, туристичну привабливість, місцеві ремесла, традиції, гастрономічні особливості, локальні бренди тощо. Сукупність цих чинників формує основу для стратегічного планування розвитку громади, посилюючи її самобутність і конкурентоспроможність.

Поняття громади як самоврядної одиниці має глибоке історичне коріння в українській політичній та соціальній традиції. Ці процеси посилювалися протягом XVII–XIX століть, коли громади дедалі більше функціонували як самостійні соціально-економічні осередки. Протягом історії громада в Україні виконувала комплекс життєво-важливих функцій: правову (забезпечення порядку на своїй території), безпекову, економічну, соціального захисту, а також культурно-просвітницьку. Економічна функція включала володіння маєтками, польовою власністю (землі, сінокоси, пасовища, ліси, водними об'єктами) та об'єктами громадського користування (громадські хати, школи, шпихліри, млини тощо). Прибутки від цих об'єктів спрямовані на потреби в усій громаді [Хома, 2017, с. 67-163].

Еволюція громади як суспільного явища тривала століттями, адаптуючись до політичних та соціально-економічних умов. Вона завжди залишалася важливою частиною українського соціуму, незважаючи на зміну форм державного устрою. Сучасні громади перетворилися на повноцінні осередки місцевого самоврядування, наділені повноваженнями та ресурсами – результат реформи децентралізації, яка почалася в Україні у 2014 році. Ця реформа стала відповіддю на виклики централізованої моделі управління, що стимулювала розвиток території [Головчук, 2024, с. 54-55].

У межах децентралізації громади отримали ширші повноваження в управлінні фінансами, освітою, охороною здоров'я, соціальною сферою та інфраструктурою. До реформи існувало понад 11500 громад, більшість з яких були занадто малими для

ефективного управління. Централізація призвела до недофінансування та занепаду сільських територій.

Запровадження добровільного об'єднання громад дозволило створити сприятливіші адміністративні одиниці – об'єднані територіальні громади. Об'єднання забезпечило концентрацію ресурсів, покращення інфраструктури та управлінських процесів, при цьому зберігши принцип добровільності.

Запровадження децентралізації в Україні стало вирішальним кроком до посилення місцевого самоврядування. Після створення об'єднаних територіальних громад постала потреба в ефективній комунікації між владою, жителями та державними структурами, а також у сталих механізмах участі громадян в управлінні. Громадяни отримали реальні важелі впливу через вибори, громадське слухання, консультації та збори, що забезпечує як контроль за владою, так і формування місцевої політики. Сучасна громада – це не лише адміністративна одиниця, а й спільнота громадян зі спільними інтересами та визначеним правовим статусом.

Організаційна структура місцевого самоврядування охоплює ради (сільські, селищні, міські), їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради. Громади мають право створювати бюджети, здійснювати господарську діяльність, брати участь у цивільно-правових відносинах та отримувати доходи. Громади можуть володіти комунальним майном, залучати кредити, створювати фінансові установи, а також бути суб'єктами підприємницької діяльності. Майно громади є колективною власністю та може використовуватися на правах оперативного управління або оренди. Об'єкти громадського користування не підлягають приватизації.

Таким чином, фінансова децентралізація є важливою умовою розвитку ефективних комунікаційних механізмів у територіальних громадах. Саме до власних ресурсів, право на управління майном і можливість формувати політику розвитку створюють реальну основу для діалогу між владою та громадянами, формуючи середовище доступу до відповідального та прозорого управління.

Структура управління в територіальній громаді впливає на ефективність внутрішньої комунікації, формування довіри та забезпечення участі жителів у місцевому самоврядуванні.

Органами управління територіальної громади є:

– місцева рада (сільська, селищна або міська – залежно від адміністративного статусу центру громади);

– виконавчі органи ради, зокрема виконавчий комітет, як орган загальної юрисдикції;

– голова громади (сільський, селищний або міський);

– старости у відповідних старостинських округах [Сердюк, 2024, с. 20-25].

Голова громади виконує не лише політичну, а й виконавчу функцію, керуючи виконавчими органами ради. У великих громадах можуть створюватися додаткові виконавчі структури зі статусом юридичної особи.

Старости представляють інтереси віддалених населених пунктів. Спочатку їх планувалося обирати на місцях, проте зміни до законодавства трансформували їх у представників голови громади, що зменшило рівень горизонтальної комунікації.

Конституція України (ст. 140) гарантує право громади самостійно вирішувати місцеві питання. Закон «Про місцеве самоврядування» деталізує механізми участі громадян, зокрема через:

– місцеві референдуми, рішення, які є обов'язковими для виконання;

– загальні збори громадян – форма колективного обговорення;

– ініціативи та громадські слухання – інструменти взаємодії з владою.

Ефективна комунікація в громаді залежить від прозорості управління та участі громадян у формуванні політики. Для цього необхідно активізувати роз'яснювальну роботу та створити умови для партисипативного управління.

Разом з формами прямої демократії, місцевого самоврядування здійснюється через представницькі органи влади – сільської, селищної та міської ради. Відповідно до чинного законодавства ці депутати обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права строком на чотири роки шляхом таємного голосування. Рада є головним представницьким органом територіальної громади, який визначає повноваження в її інтересах відповідно до Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Згідно зі ст. 26 цього Закону, визначено виключну компетенцію місцевих рад, яка охоплює сферу життєдіяльності громади: затвердження програми соціально-економічного розвитку, бюджету, встановлення місцевих податків і зборів, вирішення питань комунальної власності тощо [Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997].

Основною організаційною формою діяльності ради є сесія, що складається з пленарних засідань та роботи постійних комісій. Сесії скликаються не рідше ніж раз на квартал і вважаються правомірними за участі більш ніж половини депутатів. Функціонування територіальних громад передбачає можливість участі громадян у вирішенні місцевих питань, як безпосередньо, так і через представницькі органи. Ефективність цієї участі залежить від активності громадського суспільства, інформаційного забезпечення та чітких процедур у статуті громади.

Місцеві ради працюють за визначеними процедурами, що забезпечують відкритість і підзвітність у прийнятті рішень. Пропозиції до порядку денного сесії можуть ініціювати сільські, селищні, міські голови, депутати та виконкоми. Організація сесійної процедури і ухвалення рішень регулюються регламентом ради.

Постійні комісії ради приймають рішення, аналізують стан справ у громадах і здійснюють контроль. Вони розглядають проекти програм, бюджету, кандидатури на обрання, проводять моніторинг діяльності підзвітних органів та підприємств і можуть ініціювати перевірки, подаючи рекомендації. Організація діяльності комісії забезпечується її головою, який скликає засідання, координує роботу та представляє комісію у взаєминах із іншими органами влади і громадськості. Засідання комісії є правомірним при участі не менше половини її складу. За результатами роботи комісія ухвалює висновки та рекомендації, які є обов'язковими для розгляду відповідними органами та установами. Для покращення якості рішень комісії можуть створювати тимчасові робочі групи із залученням профільних фахівців і активних членів громади. Питання, що стосуються кількох комісій, розглядаються спільно. Рішення про створення тимчасових контрольних комісій приймається при підтримці не менше третини депутатів. Такі комісії, як правило, працюють закрито, і їх повноваження припиняються після ухвалення остаточного рішення радою або припинення її повноважень.

Депутат місцевої ради представляє інтереси громади, бере участь у роботі ради та її органів, несе обов'язки перед виборцями і повинен виконувати їх доручення. Кожен депутат, окрім секретаря ради, має бути членом однієї з постійних комісій. Депутати звільняються від трудових обов'язків під час виконання своїх депутатських функцій з компенсацією заробітку та витрат за рахунок коштів місцевого бюджету. Депутат має право голосу на сесіях та в засіданнях комісій, до яких входять. Він також може звертатися з депутатськими запитами до посадових осіб і керівників органів, установ та підприємств громади. Запити повинні бути розглянуті в установлені строки.

Місьцеве самоврядування розвивається через представницькі органи (ради), виконавчі органи (виконкоми) та контрольні органи (постійні та тимчасові комісії). Депутати забезпечують зв'язок між громадою та владою, виконуючи функції представництва та контролю.

Виконавчий комітет місцевої ради є ключовим органом виконавчої влади на місцевому рівні, підконтрольним раді та органам виконавчої влади. Його основні функції включають

розгляд місцевих програм, бюджетів, координацію діяльності підпорядкованих структур та заслуховування звітів керівників комунальних підприємств. Виконком проводить засідання не рідше одного разу на місяць [Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997].

Основною організаційною формою діяльності виконавчого комітету є засідання, яке скликається не рідше одного разу на місяць за умови присутності більшості його складу. У малочисельних громадах, зокрема у селах до 500 осіб, може бути прийнято рішення про нестворення виконавчого органу, і в такому випадку функції виконкому виконує сільський голова. Сільські, селищні та міські ради можуть створювати відділи, управління та інші органи, підзвітні ради та виконкому, з призначенням керівників за розпорядженням голови. Правовий статус таких органів затверджується радою.

Органи самоорганізації населення, як-от будинкові, вуличні чи квартальні комітети, можуть створюватися з ініціативи мешканців та розподілятися частиною повноважень ради для місцевого управління. Місцеві органи можуть об'єднуватися в асоціації для координації зусиль та захисту прав громади, але не можуть передавати своє повноваження таким асоціаціям.

Матеріальне та фінансове забезпечення територіальних громад включає комунальне майно, доходи місцевих бюджетів, землю та природні ресурси. Представницький орган громади має право ухвалити статут, який регулює особливості управління громадою. Система виконавчих органів, разом із правовим статусом та ресурсами, забезпечує ефективне місцеве самоврядування, яке відповідає сучасним викликам.

Відповідно до Конституції України (ст. 7) та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 71), держава гарантує територіальній громаді право самостійно реалізовувати свої повноваження. Органи виконавчої влади та їх посадові особи не мають права втручатися в законну діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а також вирішувати питання, що належать до їхньої компетенції, за фактом делегування відповідних повноважень або у випадку, визначених законом [Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997].

Місцева державна адміністрація зобов'язана повідомляти органи місцевого самоврядування про питання, які зачіпають інтереси громадян. Останні мають право звертатися до суду, щоб визнати незаконними акти виконавчої влади або рішення, що обмежують права громади чи повноваження органів місцевого самоврядування. Територіальна громада забезпечує реалізацію соціально-економічних прав громадян і є важливим стабілізатором соціально-економічного та політичного устрою країни. Однак її економічна діяльність потребує подальшого розвитку та нормативного регулювання.

Особливо важливу роль відіграє інформаційна політика, оскільки між відкритістю влади та довірою до неї існує пряма залежність, що вимагає системної інформаційної діяльності з боку місцевих органів влади.

Поняття «інформаційна політика» вживається тут як мистецтво управління та цілеспрямованої діяльності. Це – процес організованого інформування як жителів громади, так і зовнішньої аудиторії (зокрема представників інших громад) про діяльність органів місцевої влади. Формування довіри громадян до влади неможливе без прозорості в прийнятих рішеннях, без регулярного інформування про поточну ситуацію та плани на майбутнє. Саме ці чинники є запорукою стабільності, передбачуваності й впевненості мешканців громади у своїх відносинах із владою [Вольська, 2024, с. 21-34; Жовнірчик, 2020, с. 105-113].

Хоч значення належного інформування громади є вже загальноновизнаним, слід виокремити ключові причини, з яких воно є особливо важливим саме на рівнях місцевого самоврядування [Муцько, 2024, с. 1-6]. Це, зокрема, забезпечити участь громадян у прийнятті рішень, запобігання корупції, посилення легітимності влади та сприяння соціальній згуртованості.

Законодавство України прямо зобов'язує органи місцевого самоврядування інформувати населення про свою діяльність. Так, ст. 34 Конституції України гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати й розширювати інформацію будь-яким способом. Ефективність та якість взаємодії між владою та громадою значною мірою залежать від низки чинників: законодавчої бази, рівня автономії місцевого самоврядування, професійної спроможності громадських організацій, соціально-економічних умов, а також управлінської культури та особистої відповідальності керівників. Такий підхід не тільки підвищує ефективність прийняття рішень, але й зміцнює довіру громадян до влади, формує сталість комунікації та сприяє зростанню соціального капіталу. Однак існують складності, що стримують ефективну взаємодію, зокрема закритість і недостатня прозорість комунікацій. Незважаючи на нормативну базу, громадяни часто стикаються з обмеженим доступом до інформації, низьким рівнем відповідей на звернення та відсутністю зворотного зв'язку. Низький рівень використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій також є проблемою. Традиційна модель інформування через друковану пресу не забезпечує належного зворотного зв'язку та участі мешканців. Це організаційні та технічні труднощі, зокрема обмежений кадровий потенціал у сфері комунікацій та недостатній розвиток цифрової інфраструктури.

Цифрові платформи можуть стати ефективним інструментом для двостороннього діалогу. Офіційні веб-ресурси мають бути інтерактивними, включати онлайн-опитування, звернення та публікації звітів і результатів громадського слухання. Вдосконалення комунікації в громадах потребує подолання бар'єрів інформаційної закритості та активного впровадження цифрових інструментів. Це забезпечить розвиток довіри, підвищить участь громадян у прийнятті рішень і сприятиме формуванню демократичної культури. Однак обмежене використання інформаційних каналів, зокрема низька публічна присутність депутатів місцевих рад у медіапросторі, залишається проблемою. Основні публікації стосуються лише урочистих заходів чи комунальних питань, у той час як питання прозорості та звітності залишаються мало висвітленими.

Щодо правової відповідальності, механізми контролю за діяльністю місцевих органів є недостатніми. Інститут місцевого референдуму є неефективним, а розгляд скарги на дії посадовців можливий лише через суд, який забирає багато часу. Це призводить до безвідповідальності органів місцевого самоврядування і зниження активності громадян.

У той же час громадські ради, за умови конструктивної взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства, демонструють потенціал до ефективної взаємодії. Так, прикладом результативної діяльності є ініціативи Громадської ради при Вінницькій обласній військовій адміністрації, яка у 2023 році організувала форум з питань соціального партнерства та залучила фінансову підтримку донорських організацій для реалізації проєктів у сфері соціального захисту, зокрема підтримки ВПО та ветеранів. Також низка громадських рад – наприклад, у Дніпропетровській, Чернівецькій, Тернопільській області – ініціювали обговорення змін до місцевих стратегій розвитку, модернізації освітніх та медичних послуг, що сприяло зменшенню напруги в громадах [Блінов, 2024, с. 33-44; Блінов, 2024, с. 21-34].

Основні принципи цієї реформи – посилення участі громадян у місцевому управлінні, впровадження механізмів прямої демократії, забезпечення прозорості та підзвітності. У 2021-2024 роках було ухвалено низку змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які розширили інструменти місцевої демократії – електронні петиції, громадське слухання, консультації з громадськістю. Проте їх реалізація у багатьох громадах залишається фрагментарною, а участь громадян – переважно символічною.

Таким чином, стан формування та використання інформаційно-комунікаційних ресурсів органів місцевого самоврядування демонструє певні позитивні зрушення. Проте на

практиці досі зберігаються елементи архаїчної управлінської культури – закритість, відсутність якісного зворотного зв'язку, небажання залучати громаду до прийняття рішень.

З метою подолання вищезгаданих проблем та вдосконалення комунікаційної стратегії на місцевому рівні варто запровадити такі заходи:

–Законодавчо врегулювати створення громадських рад при органах місцевого самоврядування з визначенням їх функцій та гарантій участі в процесі прийняття рішень.

–Внести зміни до законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997], «Про місцеві державні адміністрації» [Закон України Про місцеві державні адміністрації України, 1999], «Про статус депутатів місцевих рад» [Закон України Про статус депутатів місцевих рад, 2002] з наданням підсилення інструментів громадського контролю та забезпечення роботи місцевих органів.

–Удосконалювати вимоги щодо оприлюднення інформації, зокрема, затвердити оновлений законопроект щодо обов'язковості публікації рішень органів місцевого самоврядування у визначені строки, з архівним збереженням документів.

–Підвищити відповідальність посадових осіб за систематичне оновлення офіційних сайтів громад і прозорість діяльності органів влади.

–Створити умови для інтерактивної взаємодії з громадянами (впровадження чат-ботів, відкритих форумів, онлайн-приймання для зворотного зв'язку).

–Прискорити впровадження внутрішніх цифрових платформ і електронного документообігу в органах місцевого самоврядування.

–Оновити освітні програми для спеціалістів у сфері державного управління, менеджменту та соціальної роботи, що інтегрують сучасні курси з діджитал-комунікацій, відкритих даних, кібербезпеки, інструментів онлайн-взаємодії з громадськістю.

Проблема ефективної взаємодії між владними структурами та громадянським суспільством залишається ключовою для забезпечення сталого демократичного розвитку України. Така взаємодія повинна бути не формальною, а змістовною, заснованою на реальному партнерстві, взаємній довірі, а також готовності обох сторін долучитися до спільного вирішення проблеми. Основою до цього слугує положення Конституції України про те, що Україна є демократичною, соціальною та правовою державою. Саме ці принципи вимагають від органів державної влади відкритості, прозорості, а від громадянського суспільства – відповідальності, самоорганізації та конструктивної участі в суспільному житті [Коліушко, 2023].

Ефективна комунікація між владою та громадськістю можлива лише за умов впровадження механізмів постійного зворотного зв'язку. Водночас важливо не обмежувати інструментами формального залучення, а сприяти активному аналізу суспільних проблем і спільному пошуку рішень, що є ключем до справжньої партисипативної демократії.

Для підвищення рівня участі громадян у місцевому самоврядуванні необхідно запровадити інституційні зміни. Освіта та підвищення кваліфікації є критичними умовами для формування сприятливої системи діалогу між владою і громадськістю. Необхідно переглянути програми навчання державних службовців, включивши модулі з публічних комунікацій, медіаграмотності, основ цифрової демократії. Водночас, доцільно розвивати громадську освіту для населення, зокрема молоді, стимулюючи розвиток навичок самоуправління та активної участі в житті громади.

Інформаційні технології мають стати основою сучасної моделі взаємодії між владою та громадянами. Важливо забезпечити розвиток електронних сервісів у громадах, розширити функціональність національних місцевих порталів, удосконалити механізми доступу до публічної інформації. Особливої уваги вимагає створення платформи аналітики та візуалізації даних, що дозволить громадянам краще розуміти логіку управлінських рішень і забезпечувати ефективний контроль.

Для подолання бар'єрів у комунікації між владою та громадянами доцільно створювати центри громадської участі, які функціонують як посередники між населенням і органами влади. Такі центри можуть об'єднувати функції консультаційного супроводу, моніторингу рішень влади, підготовки проектів громадських ініціатив, освітніх заходів. Їх діяльність має бути підкріплена ресурсами як з місцевого, так і з державного бюджету, а також підтримуватися за рахунок грантових програм.

Станом на 2025 рік територіальні громади виступають не лише адміністративними утвореннями, а й платформами для розвитку громадянського суспільства. Вони забезпечують горизонтальну взаємодію між мешканцями та органами місцевого самоврядування, сприяючи підвищенню рівня демократичної участі населення. На самому рівні громада реалізує ідею місцевого управління, де громадяни мають можливість впливати на розподіл бюджетних ресурсів, ухвалення рішень і пріоритетів місцевого розвитку.

Територіальні громади є ключовими агентами демократизації, стабілізації та модернізації України в умовах як мирного будівництва, так і гібридних викликів сучасності. Саме в кризових умовах максимально проявляється значення локального лідерства, комунікаційної відкритості та довіри, що стає основою соціальної згуртованості та демократичного поступу.

Висновки. У межах статті реалізовано завдання з аналізу інституційної структури місцевого самоврядування, окреслено чинники, що впливають на ефективність публічної комунікації, здійснено узагальнення практик громадської участі в умовах децентралізації та гібридної війни.

Комунікація в територіальних громадах є одним із найважливіших аспектів розвитку місцевого самоврядування та демократичних процесів. Сучасні тенденції в Україні демонструють поступове покращення взаємодії між органами місцевої влади та громадськістю, зокрема через використання засобів електронного урядування, цифрової демократії та інструментів участі громадян у прийнятті рішень.

Однак досягнення ефективної комунікації на всій території держави має низку викликів, серед яких – недостатня правова регламентація комунікаційних процесів, фрагментарність цифрової інфраструктури, а також серйозні обмеження в доступі до новітніх технологій на тимчасово окупованих, прифронтових і деокупованих територіях. Ці регіони особливо вразливі в умовах війни, що ускладнює організацію відкритої та безпечної комунікації з громадянами.

Другим важливим чинником є активізація ролі громадянського суспільства в процесі прийняття рішень на місцевому рівні. Партнерство між владою та громадою має базуватися не лише на формальних процедурах, а й на взаємній довірі, прозорості та співвідповідальності. Поглиблене залучення громадян до обговорення стратегічних питань розвитку сприяє укріпленню демократичної культури в громадах.

Успіх комунікації між владою та громадянським суспільством великою мірою залежить від здатності держави забезпечити стійкі, доступні та безпечні канали взаємодії, а також від готовності самих громадян до конструктивної участі. Умови воєнного стану лише підсилили потребу в надійній комунікаційній інфраструктурі та швидкому реагуванні на потреби населення.

Проведений аналіз засвідчив необхідність поглибленого дослідження комунікативної взаємодії між владою та громадою на рівні територіальних громад в умовах гібридної війни. У подальших дослідженнях планується зосередитися на емпіричному вивченні практик цифрової взаємодії, зокрема шляхом опитування мешканців, контент-аналізу публічних повідомлень органів місцевого самоврядування та аналізу відкритих даних. Це дозволить не лише розширити аналітичну базу, але й сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності комунікаційної політики в територіальних громадах України.

Використані джерела:

1. Блінов, Є. (2024). *Форми взаємодії місцевої влади з медіа (на прикладі Дніпровської міської ради)*. *Діалог: медіастудії*, 30, 33–44. <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2024.30.318418>
2. Блінов, Є. (2024). *Соціальні комунікації місцевої влади у воєнний час (на прикладі Одеської міської ради)*. *Діалог: медіастудії*, 29, 21–34. <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2023.29.300632>
3. Вольська, О. М. (2024). *Удосконалення механізму комунікації громадськості з органами місцевої влади за допомогою застосування інформаційних систем*. *Таврійський науковий вісник Серія Публічне управління та адміністрування*, 1, 23–29. <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.1.3>
4. Головчук, Ю. (2024). *Основні принципи комунікативної етики органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації*. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*, 16, 54-55. <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/download/55/54>
5. Жовнірчик, Я. Ф., & Квасюк, В. В. (2020). *Електронне врядування та електронна демократія стосовно децентралізації в Україні: стратегії реалізації та розвитку*. *Інвестиції: практика та досвід*, 1, 105–113. <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6981&i=16>
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР (1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» № 586-XVI (1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
8. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад». № 93-IV (2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/93-15#Text>
9. Кожина, А. В. (2015). *Особливості поняття, сутності та природи органів самоорганізації населення*. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 4. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=839>
10. Коліушко, І. & Казюк, Я. (2023). *Як вдосконалити взаємодію центральної влади з місцевою? Центр політико правових реформ*. <https://pravo.org.ua/blogs/yak-vdoskonalyty-vzayemodiyu-tsentralnoyi-vlady-z-mistsevoyu/>
11. Конституція України № 254к/96-ВР (1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Лелеченко, А. П., Васильєва, О. І., Куйбіда, В. С., & Ткачук, А. Ф. (2017). *Міське самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб.*, 61-78. <https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-1.pdf>
13. Мішина, Н. В. (2008). *Про природу органів самоорганізації населення*. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*, 8, 239-244. <https://dspace.onua.edu.ua/items/53a20c56-c7b3-4e77-8353-2342c8f506a4>
14. Мошак, О.В. (2016). *Роль органів самоорганізації населення у впровадженні принципу субсидіарності в діяльність місцевого самоврядування в Україні*, 74 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=-8irwoQAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=-8irwoQAAAAJ:_FxGoFyzp5QC
15. Мунько, А. Ю., Лі, Д. В., & Тагачін, М. К. (2024). *Особливості організації взаємодії органів місцевого самоврядування з громадянами в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування, 14, 1-6. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-02-07>
16. Пеліванова, Н. (2025). *Органи самоорганізації населення в Україні як інститути місцевого самоврядування та громадянського суспільства*. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2, 321–331. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_2_24
17. Сердюк, О., Канівець, Д., & Проценко, Є. (2024). *Ключові чинники розвитку комунікації органів місцевого самоврядування з громадськістю в умовах цифрової трансформації територіальних громад*. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 334(5), 20–25. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-3>
18. Хома, Н.М. (Ред.). (2017). *Історія політичної думки: підручник*. Львів: Новий світ-2000, 67–163. <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/istoriya-politychnoyi-dumky-ukrayiny-pidruchnyk.pdf>
19. Шпекторенко, І. В. (2024). *Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб.* Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». 85 с. https://palsg.nmu.org.ua/ua/literature/%D0%A8%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%86.%D0%92._%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%83_%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%

BD%D0%BD%D1%96_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1_2024.pdf

20. Штурхецький, С.В. (2011). Комуникативний потенціал місцевого самоврядування в Україні: монографія. Рівне: ТОВ «Овід», 148 с. https://eprints.ua.edu/id/eprint/1053/1/Monograf_Shturkhetskyu.pdf

21. Santucci, J. (2021). The politics industry: How political innovation can break partisan gridlock and save our democracy. *Governance*, 34(2), 596–599. <https://doi.org/10.1111/gove.12587>

References:

1. Blinov, Ye. (2024). *Formy vzaiemodii mistsevoi vlady z media* (na prykladi Dniprovskoi miskoi rady). [Forms of Interaction between Local Authorities and Media (Case Study of Dnipro City Council)] *Dialoh: mediastudii*, 30, 33–44. <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2024.30.318418> [in Ukrainian].

2. Blinov, Ye. (2024). *Sotsialni komunikatsii mistsevoi vlady u voiennyi chas* (na prykladi Odeskoi miskoi rady). [Social Communications of Local Authorities during Wartime (Case Study of Odessa City Council)] *Dialoh: mediastudii*, 29, 21–34. <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2023.29.300632> [in Ukrainian].

3. Volska, O. M. (2024). *Udoskonalennia mekhanizmu komunikatsii hromadskosti z orhanamy mistsevoi vlady za dopomohoiu zastosuvannia informatsiinykh system*. [Improving the Mechanism of Public Communication with Local Authorities through the Use of Information Systems] *Tavriiskyi naukovyi visnyk Serii Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 1, 23–29. <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.1.3> [in Ukrainian].

4. Holovchuk, Yu. (2024). *Osnovni pryntsypy komunikatyvnoi etyky orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii*. [Basic Principles of Communicative Ethics of Local Self-Government Bodies in the Context of Decentralization] *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Politolohiia*, 16, 54–55. <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/download/55/54> [in Ukrainian].

5. Zhovnirchuk, Ya. F., & Kvasiuk, V. V. (2020). *Elektronne vriaduvannia ta elektronna demokratiia stosovno detsentralizatsii v Ukraini: stratehii realizatsii ta rozvytku*. [E-Governance and Electronic Democracy in Relation to Decentralization in Ukraine: Strategies for Implementation and Development] *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 1, 105–113. <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6981&i=16> [in Ukrainian].

6. *Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» № 280/97-VR* (1997). [Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» № 280/97-VR] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

7. *Zakon Ukrainy «Pro mistsevi derzhavni administratsii» № 586-KhVI* (1999). [Law of Ukraine «On Local State Administrations» № 586-KhVI] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> [in Ukrainian].

8. *Zakon Ukrainy «Pro status deputativ mistsevykh rad» № 93-IV* (2002). [Law of Ukraine «On the Status of Deputies of Local Councils» № 93-IV] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/93-15#Text> [in Ukrainian].

9. Kozhyna, A. V. (2015). *Osoblyvosti poniattia, sutnosti ta pryrody orhaniv samoorganizatsii naseleennia*. [Features of the Concept, Essence, and Nature of Population Self-Organization Bodies] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 4. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=839> [in Ukrainian].

10. Koliushko, I. & Kaziuk, Ya. (2023). *Yak vdoskonalyty vzaiemodiiu tsentralnoi vlady z mistsevoiu?* [How to Improve Interaction between Central and Local Authorities?] *Tsentr polityko pravovykh reform*. <https://pravo.org.ua/blogs/yak-vdoskonalyty-vzayemodiyu-tsentralnoyi-vlady-z-mistsevoiu/> [in Ukrainian].

11. *Konstitutsiia Ukrainy № 254k/96-VR* (1997). [Constitution of Ukraine № 254k/96-VR] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Lelechenko, A. P., Vasylieva, O. I., Kuibida, V. S., & Tkachuk, A. F. (2017). *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii povnovazhen: navch. posib.*, 61–78. [Local Self-Government in the Conditions of Decentralization of Powers: Textbook] <https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-1.pdf> [in Ukrainian].

13. Mishyna, N. V. (2008). *Pro pryrodu orhaniv samoorganizatsii naseleennia*. [On the Nature of Population Self-Organization Bodies] *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*, 8, 239–244. <https://dspace.onua.edu.ua/items/53a20c56-c7b3-4e77-8353-2342c8f506a4> [in Ukrainian].

14. Moshak, O.V. (2016). *Rol orhaniv samoorganizatsii naseleennia u vprovadzheni pryntsypu subsydiarnosti v diialnist mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini*, 74. [The Role of Population Self-Organization Bodies in Implementing the Principle of Subsidiarity in Local Self-Government Activities in Ukraine] https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=-SirwoQAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=-SirwoQAAAAJ:FxGoFyzp5QC [in Ukrainian].

15. Munko, A. Yu., Li, D. V., & Tahachin, M. K. (2024). *Osoblyvosti orhanizatsii vzaiemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z hromadianamy v umovakh voiennoho stanu v Ukraini*. [Features of Organizing Interaction between Local Self-Government Bodies and Citizens under Martial Law in Ukraine] *Problemy suchasnykh*

transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia, 14, 1-6. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-02-07> [in Ukrainian].

16. Pelivanova, N. (2025). *Orhany samoorhanizatsii naseleння v Ukraini yak instytuty mistsevoho samovriaduvannia ta hromadianskoho suspilstva*. [Population Self-Organization Bodies in Ukraine as Institutes of Local Self-Government and Civil Society] Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2, 321–331. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzypend_2011_2_24 [in Ukrainian].

17. Serdiuk, O., Kanivets, D., & Protsenko, Ye. (2024). *Kliuchovi chynnyky rozvytku komunikatsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z hromadskistiu v umovakh tsyfrovoy transformatsii terytorialnykh hromad*. [Key Factors in the Development of Communication between Local Self-Government Bodies and the Public under Digital Transformation of Territorial Communities] Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 334(5), 20–25. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-3> [in Ukrainian].

18. Khoma, N.M. (Red.). (2017). *Istoriia politychnoi dumky: pidruchnyk*. [History of Political Thought: Textbook] Lviv: Novyi svit-2000, 67–163. <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/istoriya-politychnoyi-dumky-ukrayiny-pidruchnyk.pdf> [in Ukrainian].

19. Shpektorenko, I. V. (2024). *Komunikatsii v publichnomu upravlinni : navch. posib*. [Communications in Public Administration: Textbook] Nats. tekhn. un-t «Dniprovska politehnika». 85 s. https://palsg.nmu.org.ua/ua/literature/%D0%A8%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%86.%D0%92._%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%83_%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1_2024.pdf [in Ukrainian].

20. Shturkhettskyi, S.V. (2011). *Komunikatyvnyi potertsial mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: monohrafiia*. [Communicative Potential of Local Self-Government in Ukraine: Monograph] Rivne: TOV «Ovid», 148 s. https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/1053/1/Monograf_Shturkhettskyi.pdf [in Ukrainian].

21. Santucci, J. (2021). The politics industry: How political innovation can break partisan gridlock and save our democracy. Katherine M.Gehl and Michael E.PorterHarvard Business School, Cambridge, MA, 2020. 316 pp. \$30.00 (cloth). *Governance*, 34(2), 596–599. <https://doi.org/10.1111/gove.12587>

Barabolya Vyacheslav,

postgraduate student of the Department of Political Science,
Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Ukrainian Mykhailo Drahomanov State University

Communication between Authorities and Communities in Ukrainian Territorial Hromadas: Challenges of War, Decentralization, and Institutional Implementation Pathways

The article addresses the issue of communication between government structures and the public in contemporary Ukraine, particularly in the context of democratic development, hybrid warfare, and decentralization. Emphasis is placed on the need to establish sustainable partnerships between the state and civil society as a prerequisite for the formation of effective local self-government. It is determined that modern challenges require the transformation of the traditional model of government-citizen interaction from a vertical "rule - subordination" to a horizontal "partnership - cooperation." It is noted that the foundation of this new model should be a participatory approach, ensuring the active involvement of citizens in decision-making at both local and national levels. The article provides specific recommendations for improving communication mechanisms between the government and citizens. These include the introduction of electronic democracy tools, the establishment of public councils, the development of public participation institutions, the digitalization of public services, and strengthening legal guarantees of transparency. Special attention is given to the role of education and digital technologies as factors in strengthening democratic culture and forming a competent civil society. The creation of local centers for public participation is proposed as a practical tool for mediation between the community and the government. In conclusion, it is emphasized that effective communication between the government and the public is a determining factor in democratic stability and sustainable community development. A comprehensive approach that includes legal, institutional, educational, and technological changes is capable of forming a mature governance system, where the interests of citizens become the foundation of public policy.

Keywords: communication, public, local self-government, civil society, participation, decentralization, electronic democracy, public administration, government transparency, democratic participation.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.08>
УДК 342.9:352.07:316.334.5

Сергій Ковтун,
аспірант кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7398-2988>; e-mail: s.o.kovtun@udu.edu.ua

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УЧАСТІ

У статті досліджено ключові виклики, суперечності та напрями вдосконалення сучасної регіональної політики України в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення. Проаналізовано законодавчі та правові колізії, зокрема щодо статусу Програми комплексного відновлення, яка не має чітко визначеного обов'язкового характеру відповідно до чинного законодавства, що ускладнює реалізацію державної політики у сфері регіонального розвитку. Розкрито недоліки критеріїв визначення території, які потребують відновлення, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 148 від 14.02.2023 року. Окрему увагу приділено проблемам координації між центральною та місцевою владою, які загострилися після створення Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України. Висвітлено труднощі, з якими стикаються органи місцевого самоврядування та військові адміністрації під час стратегічного планування, зокрема брак кваліфікованих кадрів, складність збору актуальних соціально-демографічних даних та відсутність чіткої національної політики у сфері повернення внутрішньо переміщених осіб та визначення статусу постраждалих територій. Обґрунтовано необхідність створення окремого координаційного органу, посилення інституційної спроможності місцевого врядування та адаптації регіональної політики України до європейських стандартів із урахуванням національної специфіки. Автор підкреслює доцільність переходу до адресного підходу в регіональному плануванні, який би забезпечував гнучке реагування на локальні потреби в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: регіональна політика, післявоєнне відновлення, територіальні громади, стратегічне планування, міжрегіональна диференціація, координація управління, Програма комплексного відновлення, внутрішньо переміщені особи, державне управління, децентралізація, європейські стандарти..

Вступ. Регіональна політика в сучасному демократичному суспільстві є ключовим інструментом реалізації принципів децентралізації влади, що відтак є необхідною передумовою для посилення політичної участі громадян. У контексті формування ефективної моделі державного управління, орієнтованої на залучення широких верств населення до процесів прийняття рішень, регіональна політика сприяє створенню умов для автономного функціонування територіальних громад, дозволяє забезпечити специфіку соціально-економічного розвитку окремих регіонів та забезпечити інституційні механізми для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення.

Відповідно до положень теорії децентралізації Дж. Фішкіна, ефективне делегування повноважень на місцевий рівень підвищує якість демократичного врядування. У його роботі «Democracy and Deliberation» підкреслюється, що саме наближення процесу ухвалення рішень до громадян підвищує рівень їхньої залученості, а отже – сприяє зміцненню демократичних засад у суспільстві [Fishkin, Laslett, 2008, p. 12]. Зростання ролі місцевих органів влади в реалізації публічної політики створює нові можливості для активного включення громадян у публічні дебати, участі у формуванні місцевих бюджетів, стратегічного планування розвитку території.

Політична активність громадян на рівні територіальних громад є однією з основ ефективної регіональної політики. Саме на місцевому рівні найбільш чітко проявляється інтерес населення до участі в управлінських процесах, які належать до щоденного життя громади. Таким чином, регіональна політика виконує подвійну функцію: з одного боку, вона є інструментом соціально-економічного вирівнювання території, з іншого – платформою для формування нових моделей політичної взаємодії між громадянами та владою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському науковому дискурсі питання регіонального розвитку та післявоєнного відновлення територіальних громад досліджуються крізь призму децентралізації, стратегічного планування, а також інституційного забезпечення державної регіональної політики. Зокрема, у працях аналізуються концептуальні підходи до формування збалансованої регіональної політики в умовах децентралізації влади [Вакуленко, Репп, Дегтярьова, 2021, с. 45-52]. Автори наголошують на важливості створення самодостатніх регіонів із потужним економічним і соціальним потенціалом.

У дослідженнях Л. Шевченко та О. Вахня акцентується увага на складнощях імплементації стратегій регіонального розвитку в умовах війни, зокрема – на недосконалому нормативно-правовій базі та недостатній інституційній спроможності органів місцевого самоврядування [2023, с. 93-101].

Важливим напрямком наукових досліджень є аналіз механізмів співпраці громад із міжнародними партнерами та інструментів зовнішньої підтримки відновлення, які розглядаються у роботах Н. Костенко та М. Царенка. Зокрема, йдеться про доцільність адаптації регіональної політики України до принципів і практики Європейського Союзу, з одночасним збереженням національної специфіки [Костенко, Царенко, 2023, с. 72-80].

Загалом, у наукових дослідженнях підкреслюється необхідність системного підходу до регіонального розвитку, що базується на принципах субсидіарності, стратегічного планування, партисипативності та науково-обґрунтованого прогнозування. Однак значна частина досліджень вказує на прогалини у координації дій між вищими рівнями управління, брак кваліфікованих кадрів на місцях і невизначеність загальнонаціональної політики відновлення.

Метою статті є дослідження регіональної політики як інструменту посилення демократичної участі громадян, зокрема через інститути місцевого самоврядування, громадського контролю та механізми участі на рівні територіальних громад. **Завданнями статті** є аналіз сучасного стану регіональної політики України в умовах воєнного стану та післявоєнної трансформації, визначення ключових викликів і проблем у реалізації стратегії відновлення територіальних громад, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення інституційної архітектури, механізмів координації, залучення міжнародних партнерів і цифрових інструментів для підвищення ефективності регіонального розвитку відповідно до європейських стандартів.

Методологічну основу дослідження становлять системний, інституційний, порівняльний підходи. Системний підхід дозволяє розглядати регіональну політику як багаторівневу взаємодію державних і місцевих інституцій, суспільних потреб і стратегічних пріоритетів. Інституційний підхід використано для аналізу нормативно-правової бази, координаційних механізмів між центральною та місцевою владою, а також ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні політики відновлення. Порівняльний підхід застосовано для вивчення досвіду країн ЄС з метою адаптації відповідних стандартів до українських реалій. Крім того, застосовано метод структурно-функціонального аналізу для визначення ролі регіональної політики в демократичному врядуванні, та метод кейс-стаді для ілюстрації управлінських практик у постраждалих громадах, зокрема в контексті реалізації стратегій післявоєнного відновлення. Емпіричну базу складають законодавчі та нормативні акти, аналітичні звіти державних органів, статистичні дані та результати соціологічних досліджень, які використовуються для обґрунтування ключових висновків.

Результати та дискусії. Регіональна політика як складова публічного управління виконує важливу функцію у забезпеченні демократичного розвитку, подоланні регіональних диспропорцій та формуванні інклюзивних механізмів участі громадян. У багатьох економічно розвинених країнах вона не лише стала невід'ємною частиною практики врядування, але склала основу низки стратегічних документів як на національному, так і на

міжнародному рівнях. Її інституціоналізація є наслідком усвідомлення важливості ефективного реагування на регіональні відмінності зі забезпечення соціальної згуртованості, політичної стабільності та економічної конкурентоспроможності.

Проте наявність територіальної диференціації сама по собі не є достатньою умовою для створення регіональної політики. Її формування, як засвідчують теоретичні підходи, відбувається за двома основними сценаріями: перший передбачає вплив зовнішніх політичних та економічних факторів, які реалізують свої інтереси на певній території; другий – це ініціатива зсередини самого регіону, де соціальні групи та місцеві еліти починають розвиток регіону як свою політичну мету. У такому випадку регіональна політика стає проявом усвідомленого територіального інтересу, що може мати соціальний або політичний характер. Обидва варіанти передбачають активізацію громадянської участі – як через інститути представництва, так і через механізми прямої демократії.

Однією з ключових цілей регіональної політики є не лише подолання соціально-економічних диспропорцій, а й забезпечення політичної інтеграції територій, що сприяє легітимності влади та стійкості політичної системи. Підвищення ефективності регіональної політики сприяє зміцненню єдності держави, формуванню довіри громадян до органів влади та посиленню соціального капіталу на місцях.

У контексті демократизації суспільства актуальності набуває інтеграція регіональної політики у ширший масив публічного управління. Така інтеграція передбачає координацію цілей регіонального розвитку з іншими секторальними політиками – зокрема у сферах транспорту, інфраструктури, інвестицій, ринку праці, інновацій та освіти. Цей підхід дає змогу створити умови для залучення громадян до процесів управління, що сприяє зміцненню їхньої довіри до інституцій та підвищенню ефективності державної політики.

Ефективна регіональна політика не лише забезпечує збалансований просторовий розвиток, але створює умови для активної участі громадян у суспільно-політичному житті, особливо на місцевому рівні. Вона формує горизонтальні зв'язки між владою та громадськістю, покращенням формування нової якості управління та зміцнення демократії. Саме через поєднання соціальних, економічних і політичних цілей регіональна політика стає стратегічним інструментом демократичного поступу країни.

На думку Т. Краснопольської, найбільш актуальним у структурі цілей регіональної політики виокремлюють три ключові групи – соціальні, економічні та політичні:

- соціальні цілі регіональної політики ґрунтуються на принципах соціальної справедливості та рівноправності громадян. Вони передають забезпечення однакового рівня якості життя для всіх незалежно від регіону проживання (зменшення міжрегіональних різниць у доходах, рівні безробіття, доступі до соціальної інфраструктури, транспортних і комунікаційних мереж, а також покращення стану довкілля);
- економічні цілі – це ефективне розміщення інвестицій, стимулювання економічного зростання, мобілізація ресурсів і підвищення продуктивності регіонів. У практиці реалізації економічних цілей часто формальний акцент на соціальні переваги, однак на практиці інвестицій спрямовані переважно в перспективні регіони, що може поглиблювати дисбаланси;
- політичні цілі – це забезпечення національної єдності, територіальної цілісності, легітимності влади та політичної стабільності на місцях. Особливо важливі в умовах полікультурності чи загрози сепаратизму, але можуть бути інструменталізовані в політичній боротьбі, суперечити демократичним принципам [Краснопольська, 2016].

В Україні спостерігається системна перевага економічних цілей над соціальними, що підтверджується аналізом бюджетних видатків та інвестиційної політики. За даними Державної служби статистики, основна частина інвестицій зосереджується в регіонах із

високим економічним потенціалом (наприклад, Київська, Львівська, Харківська області), тоді як периферійні та депресивні території отримують значно менше фінансування [Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, 2020; Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік, 2014]. Опитування місцевих громад показують, що недостатність інфраструктури, соціальних послуг і можливостей працевлаштування у відсталих регіонах призводить до зниження рівня політичної участі населення, що звужує реальний спектр демократичних прав [Морарь, 2018, с. 356–359; Шевченко, Вахній, 2023, с. 93–100]. Така диспропорція уповільнює соціально-економічний розвиток депресивних територій та створює ризики посилення соціальної нерівності.

У демократичній регіональній політиці важливу роль відіграють інституційні механізми залучення громадян до прийняття рішень. Інструменти прямої та представницької демократії (громадські слухання, місцеві ініціативи, електронна демократія, бюджет участі тощо) забезпечують прозорість, підзвітність влади та політичну довіру.

Ключовим чинником участі є місцеве самоврядування, що реалізує право громад вирішувати місцеві питання. Воно наближує владу до людей, сприяє швидкому реагуванню на потреби, активізує громадян і формує відповідальність. Органи місцевого самоврядування не лише підтримують державну політику, а й ініціюють локальні стратегії у співпраці з бізнесом і громадськими організаціями.

Значущими є також інструменти громадського контролю – громадські ради, електронний моніторинг, антикорупційні ініціативи, які підвищують відкритість та культуру участі. Їх ефективність залежить від політичної волі, активності громадськості та правової культури.

Особливе значення має «бюджет участі», що дозволяє громадянам впливати на розподіл коштів. Це зміцнює відчуття відповідальності за розвиток, формує довіру до місцевих інституцій і навичок колективної дії.

Визначення концептуальних засад регіональної політики в Україні продовжує залишатися предметом активної наукової та практичної дискусії. Автори проекту Концепції державної регіональної політики України (затверджена розпорядженням КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385-р.) розглядають її як систему заходів, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного управління політичним, економічним та соціальним розвитком держави, її регіонів і територіальних громад [Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік, 2014]. У такому баченні регіональна політика фактично отожднюється із функцією управління розвитком території, при цьому акцент зміщується переважно на соціально-економічний вимір.

Подібний підхід, хоча й має раціональне підґрунтя, виявляється обмеженим у контексті сучасних викликів демократичного врядування. Передусім, надання регіональній політиці виключно державного статусу посилює роль центральної влади у процесі її формування, тоді як інститути місцевого самоврядування залишаються здебільшого виконавцями спущених зверху рішень. Така вертикальна модель суперечить принципам субсидіарності та партисипативності, які лежать в основі ефективної публічної політики. Окрім того, трактування регіональної політики як сукупності «заходів» надає їй статичного, інструментального характеру, що унеможливує адекватне розуміння її як динамічного, багаторівневого процесу взаємодії різних факторів.

Регіональну політику, наприклад С. Корнієвський, пропонує розглядати не лише як сукупність адміністративно-управлінських заходів, а як специфічну форму суспільних відносин, що виникають між суб'єктами влади різних рівнів у процесі розробки та реалізації масштабних програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Його

концепція взаємодії суб'єктів влади різних ієрархічних рівнів зберігає свою актуальність і в сучасних умовах [Корнієвський, 2020, с. 13–23]. У контексті проведеної реформи децентралізації роль місцевого самоврядування трансформувалася: це вже не пасивний виконавець, а повноцінний суб'єкт формування регіональної політики. Навіть в умовах збройної агресії 2025 року спостерігаються приклади ефективного управління на місцевому рівні, яке базується на горизонтальних взаємовідносинах, партнерстві та мобілізації локальних ресурсів.

Сучасна регіональна політика має розглядатися як складна, багатовекторна система, що охоплює не лише механізми управління, а й процеси партнерської взаємодії, суспільного діалогу, формування довіри та політичного балансу між центром і регіонами. Її ефективність прямо залежить від того, наскільки гармонійно поєднуються державні лідери з ініціативами місцевого рівня та наскільки активно громадяни та громадянське суспільство залучені до процесу прийняття рішень.

В Україні регіональна політика є комплексом заходів, що здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного управління політичним, економічним та соціальним розвитком держави, регіонів і територіальних громад. Важливим кроком у цьому напрямі стало затвердження Кабінетом Міністрів України Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 років [Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку, 2020].

Основні принципи державної регіональної політики:

–*Конституційність і законність* – відповідність Конституції, законам України та міжнародним договорам.

–*Співробітництво* – узгодження дій усіх рівнів влади у формуванні й реалізації регіональної політики.

–*Паритетність* – рівний доступ регіонів до державної фінансової підтримки.

–*Відкритість* – прозорість, передбачуваність і послідовність дій органів влади.

–*Субсидіарність* – передача повноважень на найнижчий ефективний рівень управління.

–*Координація* – узгодження стратегій і програм розвитку між усіма рівнями.

–*Єдність* – зменшення диспропорцій між регіонами, забезпечення цільності країни.

–*Історична спадкоємність* – врахування позитивного досвіду регіонального розвитку.

–*Сталий розвиток* – раціональне використання ресурсів із урахуванням інтересів майбутніх поколінь [Сітуха, 2010, с. 118–123].

Стимулювання розвитку регіонів – ключовий інструмент державної регіональної політики, що забезпечує сталий розвиток, подолання соціально-економічних диспропорцій, безробіття та формування середнього класу.

Війна підсилила потребу у швидких адаптаційних рішеннях, які часто реалізуються не центром, а саме територіальними громадами. Це підтверджує важливість реального паритету в ухваленні регіональних рішень, а не лише декларативного розподілу повноважень. Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року наголошує на соціальній справедливості й рівному доступі громадян до послуг незалежно від місця проживання.

Однак на практиці політичні переваги часто замінюють системні підходи короткостроковими заходами, які не усувають причини дисбалансів. Тому регіональна політика потребує переорієнтації на довгострокові структурні зміни: розвиток підприємництва, інвестицій, інфраструктури, цифровізації й екологічної трансформації, особливо в регіонах, що зазнали руйнувань. Основу такої політики мають становити конституційність, законність, прозорість і підзвітність. Відкритість управлінських рішень і рівний доступ регіонів до ресурсів сприяють ефективній децентралізації та забезпечуються суспільну підтримку державного курсу.

В умовах сучасних викликів, що стоять перед Україною, стимулювання розвитку регіонів залишається одним із ключових інструментів реалізації регіональної політики. Його призначення є не лише забезпечення сталого розвитку регіонів в інтересах усієї держави, а й підвищення добробуту населення, зменшення бідності й безробіття, формування середнього класу як основи соціальної стабільності. Особливо увага приділяється ефективному використанню економічного, наукового та трудового потенціалу регіонів, а також раціональному залученню природних і локальних ресурсів для формування спеціалізованих економічних моделей розвитку, що враховують особливості кожного регіону. Підхід дозволяє забезпечити рівномірний соціально-економічний розвиток, дотримання державних соціальних гарантій і вирівнювання регіональних диспропорцій, включаючи підтримку депресивних територій і комплексне вирішення екологічних проблем [Закон України Про засади державної регіональної політики, 2015].

Важливим складником результатів регіональної політики є налагодження конструктивної та спільної взаємодії між органами державної влади та організаціями громадського суспільства. Саме ця взаємодія покращує політику формування, яка відповідає реальним потребам громадян, забезпечує прозорість, підзвітність управлінських рішень, а також легітимність влади в очах суспільства. В умовах воєнного стану та гібридних загроз така взаємодія викликає особливу увагу, що дозволяє ефективно акумулювати соціальні ресурси, мобілізувати ініціативи знизу «bottom-up governance», що формує сталі партнерські механізми між громадянами, місцевими активами та органами влади.

Концепція взаємодії держави та громадянського суспільства передбачає існування двох автономних суб'єктів, які взаємодіють у межах єдиної системи. Ця взаємодія формується через соціальні інститути і є ключовою для розробки ефективних моделей управління та партнерства. В українському контексті аналіз такої взаємодії набирає все більшого значення. Традиційно управління трактувалося як вертикальна влада, однак в сучасних умовах акцент зміщується на горизонтальні зв'язки – партнерство, спільне прийняття рішень та співпрацю. Такий підхід відповідає сучасній концепції «good governance», яка передбачає мережеве управління, горизонтальні взаємодії між суб'єктами, залучення зацікавлених сторін і міжсекторальну координацію, замість централізованого адміністрування.

У межах регіональної політики важливо забезпечити зворотний зв'язок – здатність громадян не лише оцінювати дії влади, а й чітко формулювати запити. Це робить громадянське суспільство активним учасником політичного процесу, забезпечує довіру до влади та ефективність управління. Взаємодія влади й суспільства є основою стабільності політичної системи. Реалізація цієї моделі вимагає спільного дотримання норм і принципів. Довіра залишається лише за умов взаємного дотримання очікувань, а її порушення загрожує політичною дестабілізацією.

Передача повноважень і ресурсів на місця сприяє прозорості управління, громадського контролю та зростанню довіри до влади. Прикладом є громадський бюджет, що дозволяє мешканцям впливати на розподіл коштів і реалізовувати важливі проекти. Інші інструменти – електронні петиції, онлайн-консультації, цифрові платформи – роблять участь у демократичних процесах доступнішою й формують нову політичну культуру. Якість життя залежить від доступності базових послуг, які найкраще забезпечуються органами місцевого самоврядування за умов наявності відповідних повноважень і фінансування. Тому децентралізація є відповіддю на потребу модернізації управління, що дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети та нести відповідальність.

У науковому дискурсі децентралізація розглядається як багатовимірне явище – політичне, адміністративне та фінанське. Семантично термін означає послаблення централізації, тобто перерозподіл повноважень між рівнями влади. Вона є основою для формування повноцінного місцевого самоврядування завдяки підвищенню ефективності рішень на місцевому рівні. Як зазначає В. Топалов, децентралізація – не лише управлінський

інструмент, а й чинник зміцнення сприятливості громади реалізовувати повноваження самостійно [Топалов, 2025, с. 463–472].

Серед базових завдань децентралізаційної політики: передача повноважень громадам із фінансовим забезпеченням, чіткий розподіл компетенцій між рівнями влади, зміцнення інституційної відповідальності місцевих органів перед державою й виборцями.

У науковій літературі децентралізація класифікується на три основні типи:

–*політичну* – передачу політичних функцій для посилення участі громадян (відповідає принципам деволюції);

–*адміністративну* – передачу управлінських функцій і ресурсів для ефективнішого надання послуг за рахунок місцевої специфіки;

–*фінансову* – фінансову автономну громаду для реалізації власних повноважень [Біла-Тіунова, Білоус-Осінь, Тодошак, 2023, с. 6–39].

Фінансова децентралізація вимагає перерозподілу фінансових ресурсів і податкових повноважень на користь місцевих органів влади. Це дозволяє їм самостійно формувати дохідну частину бюджету, визначати обсяг і напрям видатків, а також забезпечувати виконання делегованих функцій у межах власної компетенції. У цілому децентралізація є комплексною управлінською стратегією, що охоплює інституційний, фінансовий та політичний аспекти, і є чинником демократизації влади в Україні.

Проте ефективність децентралізації значною мірою залежить від активної участі громадян, оскільки саме вони мають здійснювати контроль за рішеннями влади, брати участь у формуванні місцевої політики та забезпечувати легітимність прийнятих рішень. Низький рівень громадської активності в Україні стає перешкодою на цьому шляху, сповільнюючи формування повноцінного громадянського суспільства. За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2023 року в Україні було зареєстровано 99 556 громадських організацій, 26 846 благодійних організацій, 2 212 асоціацій громадських об'єднань, 318 творчих спілок. Ці організації активно залучаються до різноманітних соціальних, культурних та політичних ініціатив, зокрема у сферах допомоги постраждалим від війни, захисту прав людини та розвитку місцевих громад [Ткачук, 2024]. Проте, незважаючи на значну кількість зареєстрованих організацій, рівень активної участі громадян у діяльності цих структур залишається низьким.

За результатами опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова у вересні 2023 року, лише 18% громадян України ідентифікують себе як учасників активної громадської діяльності, що, втім, є зростанням у порівнянні з 10% у 2019 році. Дослідження засвідчило суттєві відмінності рівня громадянської залученості залежно від освіти (10% серед осіб із середньою освітою проти 25% серед респондентів із вищою освітою), типу населеного пункту (23% серед жителів сільської місцевості та 15% – серед мешканців міст), а також фінансового становища (11% серед респондентів, які малозабезпечені, і 20% – серед фінансово забезпечених). Окрім того, спостерігається зростання готовності українців до участі в громадських об'єднаннях: 44% опитаних висловили таку готовність у 2023 році проти 30% у 2019-му. Серед уже залучених громадян цей показник становить 84%, тоді як серед неактивних – лише 34%. Такі дані свідчать про поступове зростання громадянської активності в Україні, хоча вона залишається нерівномірною за соціально-демографічними ознаками [Разумков Центр, 2023].

Таким чином, подальше поглиблення децентралізації потребує не лише належного інституційного та фінансового забезпечення, а й формування спроможного громадянського суспільства, тобто активну участь населення у виробленні та реалізації політики на місцевому рівні. Ефективна взаємодія громади та влади можлива лише за умови достатнього рівня політичної культури громадян, що залежить від якості та доступності політичної освіти. Політична освіта є важливим засобом формування свідомих громадян, які здатні приймати активну участь в управлінських процесах, здійснювати громадський контроль над

владними структурами та виражати суспільно значущі інтереси. Її завдання полягає не лише в подоланні політичної неграмотності, але й в утвердженні демократичних цінностей, розвитку критичного мислення та здатності до конструктивного політичного діалогу.

У контексті української децентралізації політична освіта має забезпечити інституційне підґрунтя для залучення громадян до управління громадами, до планування бюджету, реалізації місцевих програм, оцінки діяльності посадовців. Це передбачає не лише формальне навчання в закладах освіти, а й широку діяльність неурядових організацій, медіа, громадських ініціатив, які формують політичну компетентність населення протягом усього життя. В умовах війни та трансформації політичної системи України така освіта має гнучкий, інтегративний і безперервний характер, охоплюючи всі етапи соціалізації особистості – від раннього дитинства до дорослого віку, зокрема:

на початковому рівні вона формує базові уявлення про співпрацю, справедливість і відповідальність;

у середній школі – дає знання про суспільні інститути, права людини, форми громадської участі;

у вищій і професійній освіті – сприяє формуванню політичної ідентичності, критичного мислення, здатності до аналізу політичних процесів;

у системі освіти дорослих – виконує функцію адаптації до нових суспільно-політичних викликів і сприяє довічній участі в публічному житті [Морарь, 2018, с. 356–359].

Водночас політична освіта повинна бути позбавлена лише формального або інформаційного характеру. Регламентація стандартів політичної просвіти та запобігання її використанню з маніпулятивною метою є умовою збереження демократичних засад управління та підвищення ефективності децентралізованих рішень. Політична освіта – це не лише умова розвитку демократичного громадянства, а й функціональний елемент ефективної регіональної політики, що передбачає рівноправну участь громади в процесі ухвалення рішень, управління ресурсами та соціальної мобілізації на місцевому рівні.

Іншою важливою проблемою є поширення корупції на місцевому рівні. Хоча децентралізація відкриває нові можливості для розвитку регіонів, вона одночасно створює простір для корупційних практик, що негативно впливає на ефективність регіональної політики. Для подолання цих проблем необхідно впроваджувати заходи, спрямовані на забезпечення прозорості та ефективного контролю за використанням бюджетних коштів, а також удосконалювати механізми місцевого управління, що забезпечують належний рівень демократичної участі громадян [Ткачук, 2024].

Деякі вітчизняні вчені підкреслюють, що в Україні регіональна політика не має чітко визначеного об'єкта управління, після чого вона розглядається через різні призми залежно від компетенцій суб'єкта управління. Це може призвести до зниження загальної керованості регіонального розвитку. У зв'язку з цим пропонується як основний об'єкт дослідження регіоналістики розвитку регіональної громади з її ключовими системними характеристиками, які перебувають під впливом різноманітних чинників, зокрема технологічного, економічного, соціального та гуманітарного розвитку. У цьому контексті перед дослідниками постає завдання чіткої ідентифікації суб'єктності регіональної громади, що є необхідною передумовою для глибшого розуміння процесів, які відбуваються на регіональному рівні [Варналій, 2023, с. 48-60].

Відповідно до чинного законодавства, Програма комплексного відновлення розглядається як важливий етап підготовки Плану відновлення територій, що постраждали внаслідок збройної агресії росії. Однак, згідно з положеннями Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», затвердження цієї Програми не є обов'язковим, що створює юридичну колізію. Така відповідь між нормами різних нормативно-правових актів призводить до правової невизначеності, яка ускладнює реалізацію державної політики відновлення. Відсутність чітко визначеного обов'язку щодо розроблення Програми

комплексного відновлення ставить під сумнів ефективність її впровадження та знижує загальну керованість процесами планування в постконфліктних регіонах [Варналій, 2023, с. 48-60].

Наразі особливого значення набуває формування чітких критеріїв для включення територій до переліку таких, які підлягають комплексному відновленню. Територіальна громада може бути визнана такою, що потребує відновлення, за наявності одного або кількох таких чинників: проведення бойових дій на її території; тимчасова окупація території громади або її частини; суттєві пошкодження або руйнація об'єктів критичної інфраструктури та житлового фонду; зменшення чисельності населення на 15% і більше; зростання рівня безробіття на 15% і більше; скорочення податкових надходжень на 15% і більше; перевищення частки внутрішньо переміщених осіб у структурі населення громади понад 10%. Водночас, ці критерії є доволі загальними та не враховують специфіки соціально-економічного стану конкретних територіальних громад, що створює ризики нерівномірного розподілу ресурсів і недостатнього врахування локальних потреб у процесі відновлення [Закон України Про регулювання містобудівної діяльності, 2011; Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, 2022; КМУ, 2023].

Ще однією суттєвою проблемою у сфері відновлення території є недостатній рівень координації на місцевому рівні. Представники органів місцевого самоврядування неодноразово висловлювали занепокоєння щодо створення Міністерства розвитку громад, території та інфраструктури України в результаті об'єднання кількох раніше незалежних міністерств. На думку місцевих лідерів, така реорганізація спричинила кадрову нестабільність, ускладнила зв'язок із центральними органами виконавчої влади, а також знизила ефективність управління процесами відновлення. Це призвело до труднощів у міжвідомчій взаємодії та негативно позначилося на оперативності та якості реалізації відновлювальних заходів [Лукеря, 2025].

Відсутність належної координації процесів відновлення створює ризики щодо неефективного визначення пріоритетів у сфері планування на місцевому рівні. Часто громади змушені діяти ситуативно, без стратегічного бачення розвитку. Попри визнання планувальних документів як ключового інструмента для формування довгострокових цілей відновлення, їх підготовка супроводжується низкою суттєвих проблем. Серед основних труднощів, з якими зіштовхуються органи місцевого самоврядування та військові адміністрації, можна виокремити: відсутність достатньої кількості кваліфікованих фахівців з досвідом у сфері стратегічного планування; недосконалість державної політики щодо повернення внутрішньо переміщених осіб та біженців; складність у визначенні типів територій із особливими умовами функціонування (наприклад, з високим рівнем руйнувань, розташованих поблизу державного кордону з росією, або з низькою щільністю населення); а також проблеми з отриманням та інтерпретацією актуальних соціально-демографічних показників на рівні громад. У зв'язку з цим зберігається невизначеність щодо чіткого розмежування повноважень і відповідальності між національним і місцевим рівнями у сфері відновлення. Вирішення цієї проблеми вимагає інтеграції відповідних положень у загальнодержавну стратегію відновлення, а також розроблення окремих стратегій розвитку для територіальних громад, що базуватимуться на реалістичних даних і враховуватимуть місцеву специфіку [Лукеря, 2025].

Основними інструментами сучасної регіональної політики є:

–Планування та координація регіонального розвитку – розробка узгоджених програм дій на державному, регіональному та місцевому рівнях, спрямованих на прискорення розвитку окремих регіонів. Цей процес включає визначення пріоритетів розвитку та координацію всіх рівнів влади для досягнення сталого розвитку.

–Програми інвестицій або розвитку – довгострокові програми, які обґрунтовуються на принципах стратегічного планування і передбачають угоди між державними органами для фінансування та реалізації ініціатив з розвитку регіонів. Ці програми спрямовані на створення умов для залучення інвестицій та підвищення економічної активності в конкретних регіонах.

–Загальнонаціональні програми підтримки окремих регіонів – програми, які розробляються для вирішення конкретних проблем, що розвиваються в конкретних регіонах, зокрема в економічній, урбаністичній, екологічній чи соціальній сферах. Ці програми зосереджені на наданні цільової підтримки регіонів, що стикаються з конкретними викликами розвитку [Кобець, 2023, с. 85-91].

Національна регіональна політика України має бути спрямована на досягнення стратегічної мети – формування самодостатніх, конкурентоспроможних регіонів, які володіють унікальними природними, культурними, мовними особливостями, розвинутою економікою та спроможністю до ефективного місцевого самоврядування. Подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на розробці та впровадженні механізмів реалізації зазначених пріоритетів. У цьому ж контексті основне завдання держави полягає у створенні належних умов для сталого розвитку територій, що передбачає нормативно-правове, організаційне та фінансове забезпечення регіональної політики. Підвищення ефективності регіонального управління та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України потребує подолання значної міжрегіональної диференціації, яка залишається серйозним викликом. Наразі регіональна політика демонструє певні структурні недоліки й поки не досягла повної відповідності принципам і стандартам, закладеним у практиці регіональної політики Європейського Союзу.

Актуальна державна стратегія регіонального розвитку України вимагає значних змін і вдосконалення. Регіональна політика повинна виконувати індивідуальні особливості кожного регіону, його поточний стан і перспективи розвитку. Для ефективної реалізації цих завдань необхідно створити спеціалізований виконавчий орган, який буде відповідати за формування та втілення регіональної політики, а також для збору та аналізу статистичних даних, моніторингу розвитку та підтримки депресивних регіонів. Важливим є посилення співпраці між регіональними та державними інституціями, бізнесом і створення фондів фінансової та економічної допомоги для розвитку регіонів. Також необхідно активніше використовувати наявні програми співпраці з міжнародними організаціями для підтримки регіонів, розробки та впровадження інноваційних ініціатив, а також залучення громадян до вирішення актуальних проблем. Створення системи моніторингу та оцінки впливу регіональної політики на розвиток національної економіки є ключовим для адаптації політики до європейських стандартів.

Розвиток регіональної політики вимагає також розгляду менших адміністративно-територіальних одиниць, таких як частини міста чи міста, що дозволяють ефективно вирішувати конкретні проблеми та надавати цілеспрямовану допомогу. Проте, в умовах співпраці з країнами ЄС та на тлі високих темпів євроінтеграції необхідно зберегти національну ідентичність, сприяти економічним інтересам України та фокусуватися на розвитку ключових секторів національного виробництва.

Висновок. У статті узагальнено ключові виклики, які постають перед реалізацією державної політики відновлення територіальних громад України в умовах воєнного стану та післявоєнної трансформації. Проаналізовано нормативно-правові суперечності, координаційні труднощі між центральним і місцевим рівнями влади, а також недосконалість механізмів стратегічного планування, що в комплексі ускладнює ефективне управління процесами відновлення. Встановлено, що критичними чинниками, які стримують цей процес, є недостатня якість комунікації між інституціями, кадровий дефіцит на місцях,

відсутність достовірних соціально-демографічних даних, а також фрагментарна національна політика щодо внутрішньо переміщених осіб та визначення особливих типів території.

Дослідження засвідчило необхідність не лише оновлення стратегічних орієнтирів регіональної політики, а й її інституційної модернізації. Доцільним вбачається створення спеціалізованого координаційного органу виконавчої влади, уповноваженого на здійснення моніторингу, аналітики та супроводу регіонального розвитку, зокрема у постраждалих громадах. Водночас актуалізується запровадження сталих механізмів горизонтальної взаємодії між регіонами, залучання міжнародних партнерів і донорів, а також цифровізація процесів планування й управління. У цьому контексті важливу роль відіграє розвиток кадрового потенціалу на місцях, зокрема через системну підготовку фахівців у сфері публічного управління, стратегічного планування та відновлення.

Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на типологізації відновлених територій, вивченні інструментів адресної підтримки громад, аналізі їхньої взаємодії з державними структурами та міжнародними організаціями.

Використані джерела:

1. Біла-Тіунова, Л. Р., Білоус-Осінь, Т. І. та Тодошак, О. В. (2023). *Децентралізація публічної влади: навчально-методичний посібник*. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс. <https://doi.org/10.32837/11300.23854>
2. Вакуленко, В., Репп, Г. та Дегтярєва, І. (2021). *Механізми багаторівневої кластерної політики: сутність, типи та змістові складові*. Актуальні проблеми державного управління, 2 (83). 97–103. <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237259>
3. Варналій, З. С. (2025). *Економічна безпекологія: сутність, особливості України в добу сучасних викликів та загроз: Монографія*. 48–60. Знання України.
4. Вахній, О., Шевченко, Л., (2023). *Проблеми реалізації стратегії регіонального розвитку в умовах воєнного стану*. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (1), 93–101.
5. Закон України № 156-VIII Про засади державної регіональної політики (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
6. Закон України № 3038-VI Про регулювання містобудівної діяльності (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3038-17#Text>
7. Громадський Простір. (2019). *Залученість до активної громадської діяльності в Україні – 7,5%*. <https://www.prostir.ua/?news=zaluchenist-do-aktyvnoji-hromadskoj-diynalnosti-v-ukrajini-75&utm>
8. Корнієвський, С. В. (2020). *Правові засади державного управління регіональним розвитком: етапи становлення та перспективи вдосконалення*. Публічне управління та місцеве самоврядування, 3, 13–23. <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/153>
9. Кабінет Міністрів України (2023). *Відновлення на місцевому рівні: які реальні кроки можуть зробити громади для створення програм комплексного відновлення*. <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovlennia-na-mistsevomu-rivni-i-aki-realni-kroky-hromady-mozhut-zrobyty-dlia-stvorennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia>
10. Морарь, М.В. (2018). *Політична освіта як фактор формування політичної культури українського суспільства*. Гілея: науковий вісник, 132, 356–359. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=gileya_2018_132_96
11. Кобець, Ю. (2023). *Процес децентралізації як фактор розвитку місцевого самоврядування*. Grani, 25(6), 85–91. <https://doi.org/10.15421/172274>
12. Костенко, Н., Царенко, М. (2023). *Європейські орієнтири регіонального розвитку в умовах післявоєнного відновлення України*. Стратегічні переваги, (4), 72–80. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54454861-096b-4712-8fee-2f94a7404f5f/content>
13. Краснополська, Т. М. (2016). *Регіональна політика України: типи та інструменти*. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр., 58, 189–202. http://app.nuoua.od.ua/archive/58_2016/21.pdf
14. Лукеря, Т. (2025). *Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати*. Decentralization.gov.ua. <https://decentralization.gov.ua/news/17127>
15. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
16. Постанова Кабінету Міністрів України № 1159 Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 385-р. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D1%80#Text>
18. Разумков Центр. (2023). *Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023р.)*. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r>
19. Сігуха, С. Д. (2010). *Сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики в Україні*. Наукові праці МАУП, 3 (26), с. 118–123. <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/3695/4062/4441>
20. Ткачук, А. *Громадянське суспільство в Україні і війна* (2024). Інститут громадянського суспільства. <https://www.csi.org.ua/news/gromadyanske-suspilstvo-v-ukrayini-i-vijna>
21. Топалов В.М. (2025). *Інформаційно-економічна безпека як фактор соціально-економічного зростання регіонів*. Економічні науки. Серія «Регіональна економіка», 1(21(83)), 463–472. [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21\(83\)-54](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21(83)-54)
22. Fishkin, J., & Laslett, P. (2008). *Debating Deliberative Democracy*. John Wiley & Sons.

References:

1. Bila-Tiunova, L. R., Bilous-Osin, T. I. ta Todoshchak, O. V. (2023). *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: navchalno-metodychnyi posibnyk [Decentralization of Public Authority: Educational and Methodological Guide]*. Nats. un-t «Odeska yurydychna akademii». Odesa: Feniks. <https://doi.org/10.32837/11300.23854> [in Ukrainian]
2. Vakulenko, V., Repp, H. ta Dehtiarova, I. (2021). *Mekhanizmy bahatorivnevoi klasternoї polityky: sutnist, typu ta zmistovi skladovi [Mechanisms of Multilevel Cluster Policy: Essence, Types and Conceptual Components]*. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 2 (83). 97–103. <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237259> [in Ukrainian]
3. Varnalii, Z. S. (2025). *Ekonomichna bezpekolohiia: sutnist, osoblyvosti Ukrainy v dobu suchasnykh vyklykiv ta zahroz: Monohrafiia [Economic Security Studies: Essence and Features of Ukraine in the Era of Contemporary Challenges and Threats. Monograph]*. 48–60. Znannia Ukrainy. [in Ukrainian]
4. Vakhnii, O., Shevchenko, L., (2023). *Problemy realizatsii stratehii rehionalnoho rozvytku v umovakh voiennoho stanu [Problems of Implementation of the Regional Development Strategy in the Conditions of Martial Law]*. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, (1), 93–101. [in Ukrainian]
5. *Zakon Ukrainy № 156-VIII Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky* (2015) [On the Principles of the State Regional Policy]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian]
6. *Zakon Ukrainy № 3038-VI Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti* (2011) [On Regulation of Urban Development Activities]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3038-17#Text> [in Ukrainian]
7. Hromadskiyi Prostir. (2019). *Zaluchenist do aktyvnoi hromadskoi diialnosti v Ukraini – 7,5%* [Involvement in Active Civic Activities in Ukraine – 7.5%]. <https://www.prostir.ua/?news=zaluchenist-do-aktyvnoji-hromadskoji-diyalnosti-v-ukrajini-75&utm> [in Ukrainian]
8. Korniiivskiyi, S. V. (2020). *Pravovi zasady derzhavnoho upravlinnia rehionalnym rozvytkom: etapy stanovlennia ta perspektyvy vdoskonalennia [Legal Foundations of Public Administration of Regional Development: Stages of Formation and Prospects for Improvement]*. Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannya, 3, 13–23. <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/153> [in Ukrainian]
9. *Kabinet Ministriv Ukrainy* (2023). *Vidnovlennia na mistsevomu rivni: yaki realni kroky mozhut zrobyty hromady dlia stvorennia prohram kompleksnoho vidnovlennia [Recovery at the Local Level: What Real Steps Can Communities Take to Develop Comprehensive Recovery Programs]*. <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovlennia-na-mistsevomu-rivni-iaki-realni-kroky-hromady-mozhut-zrobyty-dlia-stvorennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia> [in Ukrainian]
10. Morar, M.V. (2018). *Politychna osvita yak faktor formuvannya politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva [Political Education as a Factor in the Formation of Political Culture of Ukrainian Society]*. Hileia: naukovyi visnyk, 132, 356–359. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=gileya_2018_132_96 [in Ukrainian]
11. Kobets, Yu. (2023). *Protses detsentralizatsii yak faktor rozvytku mistsevoho samovriaduvannya [The Process of Decentralization as a Factor in the Development of Local Self-Government]*. Grani, 25(6), 85–91. <https://doi.org/10.15421/172274> [in Ukrainian]
12. Kostenko, N., Tsarenko, M. (2023). *Yevropeiski oriientyry rehionalnoho rozvytku v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy [European Guidelines for Regional Development in the Conditions of Post-War Recovery of Ukraine]*. Stratehichni perevahy, (4), 72–80. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54454861-096b-4712-8fee-2f94a7404f5f/content> [in Ukrainian]
13. Krasnopolska, T. M. (2016). *Rehionalna polityka Ukrainy: typy ta instrumenty [Regional Policy of Ukraine: Types and Instruments]*. Aktualni problemy polityky : zb. nauk. pr., 58, 189–202. http://app.nuoua.od.ua/archive/58_2016/21.pdf [in Ukrainian]

14. Lukeria, T. (2025). Shcho zaraz vidbuvaietsia z derzhavnoiu politykoiu vidnovlennia hromad i yaki pytannia treba vrakhuvaty [What Is Happening Now with the State Policy of Community Recovery and What Issues Should Be Taken into Account]. Decentralization.gov.ua. <https://decentralization.gov.ua/news/17127> [in Ukrainian]
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 695 Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky (2020) [On Approval of the State Regional Development Strategy for 2021–2027]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1159 Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, provedennia hromadskoho obhovorennia, pohodzhennia prohram kompleksnoho vidnovlennia oblasti, terytorii terytorialnoi hromady (yii chastyny) ta vnesennia zmin do nykh (2022) [On Approval of the Procedure for the Development, Public Discussion, and Approval of Comprehensive Recovery Programs of a Region or a Part of a Territorial Community, and Amendments Thereto]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
17. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 385-r. Pro skhvalennia proektu Osnovnykh napriamiv biudzhetnoi polityky na 2015 rik (2014) [On Approval of the Draft Main Directions of Budget Policy for 2015]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
18. Razumkov Tsent. (2023). Hromadiany i polityka: interes do polityky, hromadianska aktyvnist, politychna osvita (veresen 2023r.) [Citizens and Politics: Interest in Politics, Civic Activity, Political Education (September 2023)]. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> [in Ukrainian]
19. Situkha, S. D. (2010). Sutnist, pryntsyipy ta osnovni zavdannia derzhavnoi rehionalnoi polityky v Ukraini [Essence, Principles and Main Tasks of the State Regional Policy in Ukraine]. Naukovi pratsi MAUP, 3 (26), s. 118–123. <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/3695/4062/4441> [in Ukrainian]
20. Tkachuk, A. Hromadianske suspilstvo v Ukraini i viina (2024). Instytut hromadianskoho suspilstva [Civil Society in Ukraine and the War]. <https://www.csi.org.ua/news/gromadyanske-suspilstvo-v-ukrayini-i-vijna> [in Ukrainian]
21. Topalov V.M. (2025). Informatsiino-ekonomichna bezpeka yak faktor sotsialno-ekonomichnoho zrostantia rehioniv [Information and Economic Security as a Factor in the Socio-Economic Growth of Regions]. Ekonomichni nauky. Seriia «Rehionalna ekonomika», 1(21(83)), 463–472. [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21\(83\)-54](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21(83)-54) [in Ukrainian]
22. Fishkin, J., & Laslett, P. (2008). Debating Deliberative Democracy. John Wiley & Sons.

Serhiy Kovtun,
*postgraduate student of the Department of Political Science
of the Educational and Research Institute of Political Science and Law,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University*

**Regional Policy of Ukraine in the Context of Post-War Reconstruction:
Problems of Coordination and Democratic Participation**

The article explores the key challenges, contradictions, and directions for improving the current regional policy of Ukraine in the context of full-scale war and post-war recovery. It analyzes legal and regulatory inconsistencies, particularly regarding the status of the Comprehensive Recovery Program, which lacks clearly defined mandatory status under current legislation, thus complicating the implementation of state policy in the field of regional development. The article reveals shortcomings in the criteria for identifying areas in need of recovery, as defined by Cabinet of Ministers Resolution No. 148 of February 14, 2023. Special attention is given to coordination issues between central and local authorities, which have intensified following the establishment of the Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine. The difficulties faced by local self-government bodies and military administrations in strategic planning are highlighted, including the shortage of qualified personnel, the complexity of collecting up-to-date socio-demographic data, and the lack of a coherent national policy on internally displaced persons and the classification of affected territories. The article substantiates the need to establish a separate coordination body, strengthen the institutional capacity of local governance, and adapt Ukraine's regional policy to European standards while preserving national specificity. The author emphasizes the importance of shifting towards a targeted approach in regional planning to ensure flexible responses to local needs in the context of post-war recovery.

Keywords: regional policy, post-war recovery, territorial communities, strategic planning, interregional disparities, governance coordination, Comprehensive Recovery Program, internally displaced persons, public administration, decentralization, European standards.

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.09>
УДК [32:355.45]:659.4

Ольга Воляннюк,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7416>; email: volyanuik@ukr.net

Христина Притула,
студентка спеціальності «Політологія»,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0597-3422>; email: kris.pritula05@gmail.com

ГІБРИДНА ВІЙНА У ВИМІРІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Стаття досліджує зміни сутності гібридної війни, яка трансформувалася від форми прояву недержавних акторів у стратегічний інструмент державної політики сучасних автократій. Окрема роль відведена сучасним комунікаціям, які однаково використовуються і для гібридної агресії, і як інструмент протидії таким атакам. Увага приділяється гібридній агресії РФ, яка ще до повномасштабної війни проти України інтегрувала військові та невійськові методи, використовувала технології інформаційної війни, дестабілізації політичної ситуації, кібератаки, економічний тиск тощо. Мета статті – дослідити зміни основних характеристик гібридної війни, їх вплив на стратегічні комунікації у сучасних політичних процесах і міжнародних відносинах. Використані методологічні основи порівняння, системного аналізу, ціннісного підходу; це вивчення аналітичних звітів і кейс-стаді, зокрема прикладів застосування гібридних інструментів у сучасних конфліктах, як і стратегій урядів і міжнародних акторів на шляху їх подолання.

Акцентовано на таких сучасних аспектах гібридної війни: поширення невизначеності, розмивання меж між війною та миром, маніпуляція інформаційним простором, залучення цифрових технологій, розгортання когнітивних операцій, використання міграційних та інших соціально-політичних криз для поглиблення дестабілізації. Гібридні механізми агресії використовують суспільно-політичні процеси та парадокси західних демократій для посилення власних позицій через стратегії «паразиткування», залучення внутрішніх антагоністів, маніпулятивне лобіювання, тактики «цифрової колонізації» тощо. Держава-агресор створює вигідні для себе наративи, постправдиві обставини політики, спрямовані на підриг суспільної стабільності та політичної довіри. Це вплив на виборчі кампанії, масові протести, формування громадської думки в різних країнах тощо. У висновках наголошується на необхідності адаптації демократичних суспільств і міжнародних безпекових структур до нових проявів гібридної війни. Увагу приділено ролі громадянської освіти, кібербезпеки, штучного інтелекту, гейм-індустрії на шляху формування стратегій протидії гібридним загрозам. Підкреслена необхідність комплексних відповідей на гібридні загрози, що охоплюють політичні, військові, дипломатичні, інформаційні, економічні, кадрові, просвітницькі та інші рішення, адекватно представлені у стратегічних комунікаціях.

Ключові слова: гібридна війна, стратегічні комунікації, міжнародна безпека, парадокси демократії, суб'єкти та об'єкти глобальної політики, стратегії «паразиткування» у політиці, когнітивні операції, постправда, громадянська освіта, кібербезпека.

Вступ. Війна в політичних комунікаціях може набувати різного сенсу, адже цей крайній метод політичної боротьби відкриває по суті неконтрольований простір відносин і невизначених процесів у політиці, а відтак і безліч тематичних наративів у комунікаціях зацікавлених політичних акторів. Однак у стратегічних комунікаціях, завданням яких є системне та спрямоване забезпечення національних інтересів у довгостроковій перспективі, важливо максимально точно описувати події війни, уникати двозначних сенсів і постправдивих маніпуляцій, дбати про національну стійкість і безпеку. Така комплексна

діяльність державних і недержавних акторів в умовах гібридної війни не віддзеркалює її методи, навпаки – стратегічні комунікації викривають гібридні загрози у коротко- і довгостроковій орієнтації заради суспільного розвитку, у синхронізації з іншими інструментами державної політики та адаптивно до змін міжнародного середовища, до національних традицій та унікальних регіональних практик. Загалом концепт гібридної війни активно використовується в сучасних політичних комунікаціях, змінюється під їх впливом, і навпаки – ключові події війни, а також актуальні гібридні загрози є тим викликом, що трансформує сутність стратегічних комунікацій держав і їх союзів.

Гібридна війна є одним із ключових викликів сучасної системи міжнародної безпеки; цей комплекс (не)традиційних методів ведення конфліктів створює нові загрози для держав, міжнародних організацій, суспільств. Гібридна війна використовує широкий спектр інструментів – військові операції, кібератаки, інформаційні маніпуляції, економічний тиск, підтримку нерегулярних збройних формувань, індустрії розваг тощо. Це дозволяє агресору досягти цілей, лише умовно не перетинаючи офіційного порогу війни. Такій війні важливо протистояти стійкими наративами об'єктивності, довіри, спільними баченнями майбутнього – тобто усім тим комплексом стратегічних комунікацій, що покликаний до боротьби як з негативними зовнішніми впливами, постправдивими маніпуляціями, дезінформацією, так і за резистентність суспільства, спроможність держави впливати на міжнародний порядок денний. Це завдання ускладнюється на фоні кризи світових медіа загалом і парадоксальної сутності стратегічних комунікацій зокрема.

Проблема гібридної війни та стратегічних комунікацій є актуальною в період розгортання складних геополітичних процесів, зокрема агресивної політики РФ проти України та інших держав. Війна, що триває з 2014 року, є одним із прикладів застосування гібридних методів, тобто поряд із військовою силою також дезінформації, економічного тиску, кібератак тощо. Науковий інтерес до проблеми виникає в необхідності глибшого розуміння механізмів гібридної агресії, її впливу на державний суверенітет, політичну стабільність, демократію, міжнародні відносини, політичні комунікації. З практичної точки зору, вивчення цього явища сприяє розробці ефективних стратегій протидії, в т.ч. посиленню інформаційної безпеки, зміцненню державних інституцій, адаптації програм і доктрин до нових типів загроз, формуванню міжнародних механізмів захисту від гібридної агресії. При цьому слід приділити увагу досить різним процесам і явищам сучасного життя (когнітивним операціям, інформаційним атакам, онлайн-іграм, виявам міграційної кризи, штучного інтелекту та іншим), які використовуються для ведення гібридної війни. Важливим аспектом також є вивчення діяльності міжнародних союзів, зокрема НАТО та ЄС щодо адаптації до нових форм загроз і розробки ефективних механізмів їх нейтралізації, оскільки гібридна війна є не лише безпековим викликом, а й багатовимірним явищем, що потребує комплексного аналізу та нових комунікативних підходів для забезпечення внутрішньої стабільності, міжнародної безпеки, стратегічного бачення демократичного розвитку.

Мета статті вбачається у спробі переосмислити феномен гібридної війни, дослідити його зміни та вплив на стратегічні комунікації в сучасних політичних процесах і міжнародних відносинах. Таку мету допоможуть розкрити **завдання** статті: 1) окреслити основні виміри гібридної війни, її трактування, ретроспективи, сучасні виразні інформаційні складові, які актуалізують питання у контексті стратегічних комунікацій; 2) виокремити деякі механізми та інструменти гібридної війни, які використовують проти різних категорій населення, у різних сферах суспільного життя та міжнародної політики, з опорою на парадокси і вразливі аспекти сучасних демократій; 3) узагальнити досвід протидії гібридним загрозам, що реалізується сучасними державами та міжнародними організаціями на рівні стратегічних комунікацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гібридна війна є предметом дослідження в широкому спектрі наукових праць, присвячених її концептуалізації, методам, наслідкам,

способам протидії. Тема міждисциплінарна, тому в цьому предметному полі працює багато дослідників. У сфері безпеки та оборони такі дослідження розвиваються з особливою динамікою та вже сьогодні зосереджені на дуже конкретних вимірах війни: наприклад, розглядаються когнітивні операції як ефективний інструмент гібридної війни, що маніпулює суспільною думкою, провокує соціальні конфлікти [Danyuk, Briggs, 2023]. Нові акценти знаходимо в економічних дослідженнях, де, наприклад, звертають увагу на використання онлайн-ігор у якості платформи для гібридної війни, тобто як ігрове середовище використовується для пропаганди, збору даних, координації інформаційних атак [Сохацький, Шухманн, 2023]. Сучасні фахівці з публічного управління теж виявляють інтерес до тематики гібридної війни, серед іншого, осмислюють можливості використання штучного інтелекту для забезпечення інформаційної безпеки та протидії дезінформації [Орлов, 2024]. Філософи, історики, культурологи, правознавці та багато інших дослідників намагаються осмислити феномен гібридних загроз у ретроспективі та стратегічному ключі.

В Україні проблему предметно вивчали В. Горбулін, О. Калакура, Є Магда, В. Смолянук, Б. Парахонський, Г. Яворська та багато інших авторів, чії праці ми глибше аналізували у попередній статті [Волянук, Дроздук, 2023]. При цьому, з методологічної точки зору, важливо враховувати як інституційні, так і ціннісні виміри складної політологічної проблематики [Бабкіна та ін., 2022]. Сучасні політологи розглядають гібридну війну як багатовимірний конфлікт, що залучає військові, економічні, інформаційні, кібернетичні, психологічні методи впливу; у джерелах підкреслюється необхідність адаптації державних програм, системи освіти, міжнародних оборонних стратегій до нових викликів [Буряченко, 2024]. Дійсно важливо, щоб проблематика осмислювалась не лише у контексті загроз, але й у пошуку конкретних стратегій протидії. Наприклад, гібридну тактику інформаційного впливу вивчають за системними моніторингами експертів, які не тільки аналізують реакції на російські дезінформаційні кампанії в країнах Балтії та Північної Європи, але й пропонують новий підхід до розуміння, чого країни можуть навчитися з цих процесів, з точки зору власних стратегічних комунікацій [Hoyle, Gjørnv, 2024]. Цінними є напрацювання, що показують можливості як двосторонньої, так і багатосторонньої співпраці у цьому напрямку: наприклад, аналізуючи позицію Франції у НАТО, вчені вивчають і стратегічну реакцію країни на гібридні загрози загалом [Cormarie, 2023].

Важливо, що сучасні наукові дослідження проблем стратегічних комунікацій враховують таку складну та суперечливу їхню сутність у контексті саме безпекових загроз. Перспективною науковцям вбачається відкрита система стратегічних комунікацій, коли держава відповідає за наративи, але визнає, що смислове ядро таких стратегічних наративів часто формується не в рамках державних органів, а у широкому мережево-цифровому соціальному середовищі [Осьодло, Будагьянц, 2023]. В Україні така демократична модель на усіх рівнях комунікації апробована вже й в умовах війни, та, на думку, вчених, продемонструвала свою ефективність як унікальна та практична інтеграція стратегічних комунікацій і військових операцій; при цьому не заперечуються і прорахунки стратегічних комунікацій в умовах російсько-української війни [Іжutowa, 2023].

У одному з новітніх посібників зі стратегічних комунікацій майже 60 міжнародних дослідників окреслюють цю галузь і практику з різних перспектив і сфер інтересів; акцентують передусім на складності й парадоксальності відповідної реальності. Комунікація – це і природна взаємодія, і набута здібність, і культурне / контекстуальне поле, і співтворчість, що передбачає не тільки успіх, але й низку помилок, конфліктів, збоїв, суперечностей. Стратегічна комунікація, на думку авторів, містить ще більше неоднозначностей і парадоксів, адже хоч і стосується раціонального, цілеспрямованого плану, має справу з комунікативними процесами, далекими від лінійних і зрозумілих планів. В умовах гібридних загроз у практиці політичної діяльності організацій, демократичних держав, міжнародних об'єднань такі комунікації – це суцільна неоднозначність. Тому

дослідники, узагальнюючи вивчений досвід, пропонують враховувати, що 1) стратегічна ясність і стратегічна неоднозначність комунікацій в сучасному світі співіснують; 2) труднощі комунікацій пов'язані з великою кількістю контекстуальних і людських чинників, такими як влада, відносини, цінності, індивідуальні інтерпретації, конфлікти, історичні контексти, культурні норми тощо; 3) складна реальність стратегічних комунікацій зрозуміліша у конструктивних діалогах із практиками; 4) комунікації ефективніші, коли відкриті до ідей з креативних індустрій, поєднують стратегію та імпровізацію; 5) щоденні комунікативні дії не менш важливі, аніж фахові комунікативні стратегії та менеджмент [Falkheimer, 2022].

Аналіз останніх досліджень демонструє, що гібридна війна виходить за межі аналізу винятково військових конфліктів, оскільки це також інші – інформаційні, кібернетичні, соціально-політичні виклики. Вона залишається ключовим викликом міжнародної безпеки, що потребує комплексних стратегій протидії, які охоплюють як військову, так і інформаційну сферу. При цьому стратегічні комунікації сьогодні також розвиваються у логіці системності та парадоксів демократії одночасно. Вивчення гібридних загроз і стратегічних комунікацій триває паралельно, але важливо поєднувати наукові напрацювання в обох цих сферах, сповнених невизначеностей; мало вивченим видається політологічний зміст таких явищ, як і перспективи політичного життя суспільства загалом у контексті внутрішньодержавних комунікацій і зовнішніх гібридних впливів.

Методи дослідження. У процесі написання статті проаналізовані тематичні дослідження, опубліковані в академічних та аналітичних збірниках із проблем національної та міжнародної безпеки, євроатлантичної співпраці, політичних комунікацій, публічної політики. Політичний вимір гібридної війни висвітлюють і проаналізовані публікації у медіа, наприклад: опис активізації РФ у виборчих процесах західних країн через підтримку впливових осіб і власних наративів [GuildHall, 2024]; аналіз інформаційних атак і когнітивних операцій в ході протестів у США як приклад дій, що можуть підривати внутрішню стабільність навіть у розвинених демократіях [Danylyuk, 2020]; дослідження кіберпростору як критичної соціально-політичної сфери сучасних гібридних конфліктів на прикладі російських кібератак на українські ресурси [Морозов, 2023] тощо. Системний підхід важливий при вивченні окремих інструментів гібридної війни (таких як кібероперації, інформаційні кампанії, інструменталізація міграції та ін.), а також аналізі їх взаємозв'язку з міжнародною безпекою та стійкістю державних інститутів. Аналіз випадків гібридних атак, зокрема у медіа країн Північної Європи, Балтії, Франції, Італії, допоміг оцінити можливості та межі маніпуляції громадською думкою як гібридну загрозу сучасності. Порівняння різних підходів до подолання гібридних загроз у демократичних країнах та їх союзах, дозволило визначити особливості застосування відповідних технологій у різних політичних, культурних, соціальних контекстах. Політико-аксіологічний аналіз, людиноцентричний підхід продемонстрували, що навіть на рівні міжнародних організацій, на зразок ЄС чи НАТО, стратегії протидії гібридним загрозам передусім вибудовуються на людських ресурсах і комунікаціях.

Результати та дискусії. Гібридна війна як концепція зазнала певних перетворень, адаптуючись до змін у військових стратегіях і міжнародному середовищі, має вже певну історію, критику, публічне поширення. Спершу поняття використовувалося для опису тактики недержавних акторів, які поєднували традиційні та нетрадиційні методи бойових дій. Ці групи використовували механізми звичайних військових операцій, тероризму, кібератаки, інформаційної війни тощо одночасно або в певній комбінації для досягнення політичних цілей. Після 2014 року, коли РФ використала стратегію гібридної війни проти України, концепція набула особливо виразних ознак розширення до державного рівня.

Особливістю державної гібридної війни є та ж інтеграція військових і невійськових засобів зі суттєвим масштабуванням інформаційних маніпуляцій, політичної дестабілізації, економічного тиску, кібератак, використанням нерегулярних сил тощо. Сучасні фахівці з

міжнародних відносин стверджують: зокрема російська стратегія показала, як держава може використовувати гібридні методи (наприклад, російські військові без розпізнавальних знаків у Криму, диверсії, економічний тиск) для досягнення геополітичних цілей без відкритого оголошення конфлікту. Серед прикладів також називають сучасний Китай, який застосовує концепцію «трьох видів війни»: психологічна, юридична, інформаційна війни. Це дозволяє непрямо впливати на міжнародний баланс сил, користуючись пропагандою, економічним примусом і навіть недосконалими правовими механізмами. Спільними ж характеристиками гібридної війни, що простежуються в історичній ретроспективі, вважають: 1) поєднання військових та невійськових методів; 2) застосування дезінформації, активна експлуатація медіа для впливу на громадську думку; 3) створення умов невизначеності / двозначності, зокрема розмивання межі між війною і миром, що ускладнює швидке реагування супротивника та підтримку-партнерство; 4) асиметричні атаки – від ідеологічної пропаганди до використання проксі-груп для підризу стабільності держав. Як показує ретроспективний аналіз, гібридна війна не є новим явищем, проте її методи постійно удосконалюються, все частіше використовуються автократіями, що створює нові проблеми для світової безпеки. У сучасних умовах, коли традиційні методи оборони стають менш ефективними, демократичні держави та міжнародні організації теж змушені адаптуватися до нових форм конфліктів і виробляти стратегії протидії гібридним загрозам [Reichborn-Kjennerud & Cullen, 2016].

Вкотре підкреслимо, що поняття «гібридна війна» залишається певною мірою суперечливим і потребує постійного уточнення, оскільки охоплює широкий спектр інструментів, що постійно змінюється – від маніпуляції нарративами до терористичних атак. Прикметно, що у публічній комунікації термін застосовують на означення і локальних інформаційних операцій, і комплексних стратегій агресії, якими оперують (не)державні актори. Показовим прикладом часто наводимо російсько-українську війну – через інформаційні атаки, дезінформацію, «постправдиві» обставини політичного життя та інші техніки гібридної агресії, які часто конструює державний, в т.ч. і силовий апарат РФ, і які підривають демократичні інституції та поширюють атмосферу хаосу у світі. Така війна ускладнює традиційні механізми протидії, вимагаючи нових стратегій розбудови міжнародної безпеки [Воляннюк, Дроздюк, 2023]. Попри різночитання поняття у підходах науковців простежуємо виразний комунікативний акцент у характеристиці гібридної агресії.

На думку політологів, глобальний контекст гібридної війни очевидно демонструє її застосування різними державами. Гібридна війна стала одним із основних сучасних міжнародних конфліктів, трансформуючи підходи до ведення бойових дій і політичного впливу. Вона поєднує традиційні військові методи з інформаційними й економічними атаками, державною пропагандою, кіберагресією та політичним маніпулюванням, що ускладнює її виявлення та нейтралізацію. Сутність гібридної війни полягає у створенні хаосу та підриві стабільності держави-мішені, що досягається через послаблення її інституцій, поширення дезінформації, провокування внутрішніх конфліктів. Шаблоном є стратегія поєднання силових і невійськових засобів, що дозволяє агресору нав'язувати свої нарративи та формувати зручні для нього політичні реалії. Особливу роль у цьому відіграють інформаційні операції, які змінюють сприйняття подій як на національному, так і на міжнародному рівнях, використовуючи пропаганду, соціальні мережі та інші медіа для маніпуляції громадською думкою. Ці сучасні гібридні загрози стають головним викликом безпеці, а ефективна протидія вимагає не лише військової готовності, а й розвинених механізмів інформаційної безпеки, стійкості державних інституцій та міжнародної координації, активного вкладання ресурсів. У цьому контексті особливу роль відіграють адаптаційні стратегії, спрямовані на запобігання дестабілізаційним процесам і посилення протидії зовнішнім впливам [Буряченко, 2024].

Спеціалісти з масових комунікацій водночас акцентують увагу на сучасному інформаційному полі, яке посилює можливості гібридної війни. Наприклад, вчені

Гамбурзького університету звертають увагу, що в епоху цифрових технологій загострилася криза журналістики, в тому числі через проникнення всередину західних демократичних систем «антагоністичних акторів». Такі актори не дотримуються норм чи логіки інформаційної діяльності та водночас є частиною існуючих комунікативних відносин, підсистемою, яка загрожує цілісності первинної системи медіа. На думку науковців, як власне професійна журналістика була погано підготовлена до відповіді на подібні виклики, так і парадоксальна природа нових «акторів-паразитів» дозволяє їм одночасно бути частиною демократичної системи та її антагоністом. «Паразитичні стратегії та практики» порівнюються з логікою хакера, адже це інформаційні провокації, атаки на новини, спрямовані дії на слабкі місця системи засобів масової комунікації тощо. Це внутрішні гравці інформаційного поля, які використовують ресурси демократії, при цьому змінюють її вихідні дані, компрометують її цінності [Nordheim, Kleinen-von Königslöw, 2021]. Загалом суперечність, нечіткість, парадоксальна природа нових гібридних акторів політики, антагоністів, які «паразитує» у легальному політико-правовому полі демократій та поступово руйнують його на користь зовнішнього агресора, потребує політологічного глибшого осмислення.

Отже, гібридна війна є не стільки новим видом збройного конфлікту, скільки наслідком трансформації міжнародної системи безпеки та кризи комунікації, що характеризується зростаючою конкуренцією між великими державами, інформаційною глобалізацією та тією специфічною двозначністю (неоднозначністю) власне гібридних форм, яка часто дозволяє агресору досягати стратегічних цілей, уникаючи відкритої конфронтації. Важливо підкреслити, що гібридна війна часто трактується саме як спосіб ведення конфлікту, який заповнює проміжок між відкритою війною та миром. Це комплексне використання військових і невійськових засобів, що дозволяє агресору залишитися нижче порогу повномасштабного збройного зіткнення. Ретроспектива гібридної війни показує її безперервну адаптацію до сучасних викликів, що робить її ключовою загрозою міжнародної безпеки у XXI столітті.

Поряд зі загальними визначеннями гібридної війни важливо конкретизувати її **механізми та інструменти**, які допоможуть описати сучасні характеристики та зміни цього поняття у стратегічних комунікаціях. Нашу увагу привернули інструменталізація міграції, онлайн-ігор, штучного інтелекту, а також когнітивні операції загалом, які використовуються на різних етапах гібридної війни, у різних формах і масштабах, часто масштабуються офіційною пропагандою держави-агресора та поєднуються, в т.ч. і з військовими методами. Ми свідомо пропонуємо розглянути різні за сферами розповсюдження інструменти (зі сфер соціального захисту, розваг, новітніх інформаційних технологій тощо), адже на цих прикладах актуалізовано багатосуб'єктність гібридної війни та необхідність нових стратегій адресної комунікації на шляху протидії гібридним загрозам.

Окремі державні та недержавні суб'єкти у ході гібридної війни можуть інструменталізувати *міграцію та вимушене переміщення людей*, що використовується для дестабілізації держав і підриву внутрішньої безпеки. Держава-агресор застосовує міграційні потоки та загалом вразливу категорію біженців як метод тиску (політичного, економічного, соціального, інформаційного), розпорошуючи ресурси країни-мішені на вирішення кризи, штучно створюючи етнічну та соціальну напругу, змінюючи демографічний баланс країни. Дослідники розрізняють щонайменше кілька основних стратегій використання міграції у гібридній війні. Перша стратегія спрямована на ослаблення країни через масовий наплив мігрантів, що провокує соціальні, економічні, політичні труднощі (це ймовірна поляризація суспільства, посилення внутрішньої нестабільності, зниження обороноздатності країни). Інша стратегія передбачає використання міграції для посилення власного впливу, коли держава-агресор залучає мігрантів для створення своєї агентури, поширення ідей, посилення політичної залежності держави-мішені. Ще одна не завжди очевидна стратегія –

стимулювання відтоку кваліфікованих кадрів. Критично важливим для гібридної агресії є контроль над міграційними потоками, відтак основні параметри, що використовуються в таких операціях: контроль кількості та складу мігрантів, напрямки їхнього руху, а також модерація їхньої поведінки у новій країні. Цілеспрямовані потоки мігрантів або інші подібні стратегії можуть стати частиною стратегії підризу стабільності держави [Бучин, Мархайчук, 2022]. Загалом у сучасній масовій міграції вбачаються не лише наслідки воєн і криз, а й штучно створений механізм впливу, що дозволяє змінювати політичні реалії, часто навіть без відкритого військового втручання. У контексті стратегічних комунікацій назріла також необхідність розробки міжнародних механізмів протидії міграційним загрозам як частині гібридної війни.

Глобальна цифровізація створила нові інструменти для ведення гібридної війни, серед яких і *онлайн-ігри* – дієвий засіб інформаційного впливу та маніпуляцій. Держава-агресор активно користується віртуальними іграми як частиною гібридних стратегій, поєднуючи їх з інформаційною пропагандою, кібератаками, дезінформаційними кампаніями. Онлайн-ігри можуть виконувати кілька функцій у гібридній війні. По-перше, використовуватись для пропаганди, популяризуючи наративи держави-агресора, впливаючи на суспільну думку, підриваючи довіру до офіційної інформації. По-друге, в ігровому середовищі нерідко організовується збір персональних даних користувачів, що можуть бути використані для подальших кібероперацій. По-третє, ігрові платформи слід розглядати і як сприятливе середовище комунікації, координації деструктивних дій і навіть вербування до терористичних і воєнізованих груп. Приклад, що часто демонструється у літературі, знову ж із подій російсько-української війни: перед повномасштабним вторгненням у популярних онлайн-іграх, таких як «World of Tanks», «Counter-Strike», «Minecraft», «LOTR: Rise to War», поширювалися проросійські наративи, а в деяких іграх розміщувалася реклама набору до складу ПВК «Вагнер». Також онлайн-ігри використовувалися для збору розвідданих і координації інформаційних атак, через середовище, яке неможливо контролювати законними методами. Наслідки такої діяльності загрожують національній безпеці, підривають соціальну й політичну стабільність, посилюють внутрішні конфлікти. Особливо вразливою групою до такого впливу є молодь, яка проводить значну частину часу в ігрових середовищах і піддається цільовим інформаційним атакам [Сохачький, Шухманн, 2023]. Водночас Україна також усвідомлює потенціал ігрової індустрії як інструменту інформаційного спротиву. Прикладом є гра «STALKER 2: Heart of Chernobyl», яка після 2022 р. стала не лише комерційним продуктом, а й платформою для національного спротиву – розробники відмовилися від співпраці з російським ринком та інтегрували в гру символіку української боротьби. Це не лише підсилює національну свідомість гравців, а й популяризує Україну та її вплив на світовій арені. У відповідь на це, проросійські хакерські угруповання здійснювали кібератаки на сервера розробників, користувачів; загалом простір відеоігри перетворився на ще один фронт інформаційної війни. Це підкреслює необхідність законодавчого контролю за інформаційними загрозами в гейм-індустрії, розробки кіберзахисту, а також впровадження механізмів цифрової безпеки для мінімізації ризиків інформаційних атак і маніпуляцій у віртуальному просторі [Морозов, 2023].

Окрему роль у сучасних гібридних конфліктах відіграє *штучний інтелект* (ШІ), який може використовуватися для фальсифікації великих обсягів даних, моніторингу соціальних медіа, поширення дезінформації тощо. Практичні приклади показують, що гібридні загрози все частіше використовують ШІ як частину геополітичного протистояння наративів. Російська агресія проти України демонструє, як поєднання подібних інформаційних атак поряд із кіберопераціями і військовими діями поширює кризові процеси в усьому світі. Масовані кібератаки на українські державні установи та критичну інфраструктуру напередодні та під час активної фази вторгнення у 2022 році довели, що цифрова безпека є важливим аспектом безпекової стратегії країни. Проте, попри критичність до сучасних

технологій, сучасні дослідники доводять, що ШІ активно використовується і для протидії гібридним загрозам. Алгоритми машинного навчання можуть і прогнозувати подібні ризики, і ідентифікувати загрози, і аналізувати кіберпростір, і знаходити вразливості, і автоматично запускати захисні механізми. Використання ШІ дозволяє підвищити рівень ситуаційної обізнаності, оптимізувати кризове управління, швидше реагувати на загрози. Водночас застосування ШІ в державному управлінні потребує чіткого законодавчого регулювання, зокрема розподілу відповідальності між автоматизованими системами та операторами, які ухвалюють рішення. Прикладами часто називають Європейський Союз (створено автоматизовані системи моніторингу дезінформації, які аналізують соціальні мережі для виявлення та блокування фейкових новин і ворожої пропаганди), США та НАТО (вкладають ресурси у технології машинного навчання для покращення ситуаційної обізнаності та прогнозування результатів ризиків у сфері кібербезпеки) [Орлов, 2024]. Можливості ШІ постійно змінюються, тож ігнорувати цей інструмент для стратегічних комунікацій в епоху розгортання гібридних загроз недалекоглядно.

Сучасні гібридні конфлікти дедалі більше проявляються у *когнітивних операціях*. Йдеться про інструмент, що описують як цілеспрямований вплив на свідомість, переконання та поведінку людей через інформаційні технології та кіберпростір. Дослідження показують, що замість традиційних військових методів агресори використовують маніпуляцію інформацією, створення цифрового хаосу та управління суспільними настроями, щоб досягнути стратегічних цілей. Ключовою особливістю когнітивних операцій є вплив на сприйняття реальності та формування вигідних агресору наративів. Вони можуть розгортатися як розповсюдження фейкових новин, зміна історичних фактів, маніпуляція мовними кодами, використання соціальних мереж для посилення поляризації. У деяких випадках когнітивний вплив стає частиною тактики «цифрової колонізації», коли через контроль над інформаційним середовищем держава-агресор нав'язує політичні / соціальні / культурні цінності [Danuk & Briggs, 2023]. Прикладом, що може проілюструвати сутність такого інструменту, часто наводять протести, які спалахнули після смерті Дж. Флойда в США та стали об'єктом маніпуляцій з боку іноземних держав: РФ та Китай активно підтримували ці протести, прагнучи підірвати геополітичну роль США, використовували для цього офіційні та закриті інструменти в соціальних мережах. Російська «фабрика тролів» (Агентство інтернет-досліджень) зіграла значну роль у цих операціях, посилюючи дезінформацію, провокуючи соціальні конфлікти: вплив був спрямований на обидві сторони протестів для того, щоб ще більше поляризувати суспільство, масштабувати конфлікт, спровокувати громадянську війну. На цьому прикладі дослідники доводять, як часто когнітивні операції тісно зв'язані з військовими методами, адже згадана організація пов'язана з тими ж людьми, що фінансували «групу Вагнера» [Danulyuk, 2020]. Когнітивні операції остаточно руйнують можливість контрольованого інформаційного простору, однак актуалізують необхідність розвитку освіти громадян, адже лише зріле громадянське суспільство може вчасно виявляти та розрізняти інформаційні провокації, зберігати спільні цінності, незважаючи на зовнішні загрози та втручання.

Загалом, наведені інструменти та механізми гібридної війни часто мають глобальний характер і потребують не лише національних доктрин і стратегій протидії, але й консолідованої відповіді міжнародної спільноти. На прикладі окремих ініціатив в рамках євроатлантичного співробітництва спробуємо коротко проаналізувати спроможність міжнародного співтовариства вибудовувати стратегічні комунікації, орієнтовані на безпеку, мир, демократію та протидію гібридним атакам.

Північноатлантичний альянс був покликаний боротись не лише з очевидними військовими загрозами, а й з гібридними, об'єднуючи країни у протистоянні перед спільними викликами. Однак різні країни по-різному вибудовували і свою політику відносин із цією організацією, тому й загальні стратегічні орієнтири зазнавали певних трансформацій в

процесі міжнародної інтеграції. Наприклад, Франція має досвід складної взаємодії з НАТО, балансування між євроатлантичною співпрацею та прагненням стратегічної автономії, що й визначає її підхід до гібридної війни. Вийшовши з військової інтеграції Альянсу в 1966 р. та повернувшись у 2009 р., наразі країна використовує як механізми НАТО, так і власні оборонні ініціативи в межах ЄС для реагування на сучасні гібридні загрози. На думку аналітиків, рішення про реінтеграцію Франції в НАТО і було частково мотивовано назрілою потребою спільної відповіді на асиметричні загрози гібридної війни. Париж усвідомлює, що в умовах цифровізації війни, кіберзагроз та інформаційних операцій ефективна оборона потребує не лише національних ресурсів, а й стратегічної співпраці зі союзниками. Проте Франція прагне зберегти автономію у прийнятті стратегічних рішень, особливо в контексті європейської безпеки, що породжує додаткові переваги саме в ЄС. Сучасна політика Франції щодо НАТО демонструє т.зв. гібридний підхід до безпеки, де поєднується співпраця в межах колективної оборони та самостійних ініціатив у сфері кібербезпеки, стратегічних комунікацій, протидії дезінформації. Ця модель сформувалась у відповідь на зміну парадигми сучасної війни, в якій інформаційний вплив та цифрові загрози відіграють не меншу роль, ніж традиційні військові засоби, а боротьба з ними потребує адаптивної багаторівневої підготовки та стратегії [Cormarie, 2023]. Країна, що вочевидь зіткнулася з міграційними кризами, викликами інформаційного суспільства та іншими безпековими загрозами, повертається до проактивної міжнародної співпраці як необхідної стратегії виживання та розвитку на геополітичній карті світу.

Водночас НАТО організаційно справляє значний вплив на країни-члени, а також на інших гравців міжнародної арени, тож саме безпосередньо на Альянс часто спрямовані гібридні атаки ворожих держав. Важливо зауважити, що гібридний вплив спрямований і достатньо прямолінійно (на дискредитацію дій організації, на її знищення), і опосередковано, через внутрішні ресурси НАТО, щоб змінювати діяльність і вплив організації, наприклад, через її працівників. Гібридні методи впливу використовують політичні процеси західних демократій для посилення власних позицій, за згаданою вище стратегією «паразиткування», залучення внутрішніх антагоністів системи. Наприклад, як показує закрите дослідження Центру оборонних реформ, відставні офіцери армій країн НАТО, які мають зв'язки з російськими структурами, беруть активну участь у виборах до Європейського парламенту, пропонуючи зручні для РФ наративи. Однією з основних цілей таких операцій є вже згадана Франція: генерал К. Гомар, який раніше очолював воєнну розвідку країни, після початку російського вторгнення в Україну виступає проти постачання озброєння Києву, підтримуючи риторику про «втягування НАТО у війну»; його зв'язки з організаціями, які мають тісні контакти з російським режимом, а також участь у проектах, що підривають довіру до європейських інституцій, свідчать про впливове проросійське лобі у Франції. В Італії відставний генерал Р. Ваначчі, який став кандидатом від партії «Ліга», просував ідею про США як загрозу, що «тягне Європу у війну»; його підтримують російсько-італійські організації, які активно працюють над просуванням інтересів РФ у Європі. Схожі тенденції дослідники помічають і в Чехії, Греції, Болгарії, Іспанії, де колишні військові високопосадовці, пов'язані з РФ, ведуть кампанії проти військової допомоги Україні, проти санкцій, про вихід своїх країн із НАТО; вони використовують платформи російських медіа, соціальних рухів і партій, щоб вплинути на виборчий процес і думку громадськості загалом. Ця ситуація демонструє ще один рівень гібридної війни – використання колишніх військових у політичному лобізмі та виборчому кліматі для ослаблення європейської єдності та дискредитації союзів демократичних держав [Пов'язані з РФ офіцери, GuildHall, 2024]. Тому сучасні стратегічні комунікації протидії гібридним загрозам мали би передбачати і ефективну кадрову політику.

Методики роботи Альянсу також слушно окреслюють ще один важливий вимір протидії гібридній війні, який умовно можна було б охарактеризувати як ціннісний. У НАТО

Strategic Communications Centre of Excellence представлена публікація на тему поширення інформаційного впливу РФ на країни Північної Європи та Балтії. Дослідження демонструє, що російська пропаганда використовує дві ключові стратегії – «руйнування» та «пригнічення». Перша спрямована на створення образу слабкої, нестабільної держави, яка нібито нездатна забезпечити безпеку та добробут своїх громадян. Друга націлена на дискредитацію соціальних і політичних цінностей, особливо шляхом формування наративів про надмірний лібералізм, моральний занепад чи залежність від Заходу. Наприклад, дані вказують, що російськомовні жителі Естонії демонструють підвищену сприйнятливість до пропагандистських наративів, що спричиняє зниження довіри до державних інституцій і загострює відчуття загрози. Водночас естонське населення країни виявляє вищу стійкість до подібних інформаційних атак, що може бути результатом як мовного бар'єру, так і сформованої критичної позиції до джерел російської пропаганди. Скандинавська аудиторія показує змішані реакції: вони схильні негативно ставитись до джерел дезінформації (як RT або Sputnik), проте в деяких випадках приймають повідомлення ворожої пропаганди, якщо вони відповідають уже існуючим соціальним дискусіям у країні. Це особливо показово у випадках критики соціальної політики та дебатів щодо безпекової співпраці з НАТО. Ці результати свідчать, що універсальні підходи до боротьби з дезінформацією можуть бути неефективними. Протидія гібридним інформаційним атакам має враховувати особливості цільової аудиторії, її історичний контекст, рівень довіри до держави, політичну ситуацію, сутність і масштаби громадянської освіти. Дослідження підкреслює, що історична пам'ять і національна ідентичність є важливими факторами формування стійкості/вразливості до інформаційних атак. Одночасно з цим успішна стратегія протидії дезінформації має поєднувати освітні ініціативи, підвищення медіаграмотності та розвиток стратегічних комунікацій на державному рівні [Hoyle та ін., 2024].

Загалом стратегічні комунікації сучасних демократій та їх міжнародних союзів у протидії гібридним загрозам мали би виходити з глибинного розуміння ціннісних аспектів політики, вибудовування ефективних двосторонніх і багатосторонніх зв'язків із країнами та зацікавленими суб'єктами, розвитку кадрового потенціалу на різних рівнях тощо.

Висновки. Результати дослідження підтвердили, що гібридна війна є складним і динамічним явищем, що різними методами впливає на індивіда, державу, суспільство, міжнародне співтовариство. Вона не має чітко визначених меж між військовими та невійськовими засобами, що значно ускладнює ідентифікацію агресора та швидке реагування на загрози. Аналіз показав, що сучасні конфлікти все частіше виходять за рамки традиційного збройного протистояння, акцентуючи увагу на інформаційних атаках, маніпуляції суспільною думкою, використанні цифрових технологій, в тому числі внутрішніх ресурсів для досягнення політичних цілей ворога. Одним із ключових інструментів гібридної війни є інформаційні операції, спрямовані на підірив довіри до державних інституцій, розпалювання внутрішніх конфліктів, створення умов для політичної дестабілізації. Використання пропаганди у соціальних мережах, онлайн-іграх, ШІ-асистентах, дозволяє агресору як впливати на громадську думку всередині держави-жертви, так і руйнувати репутацію політичних акторів на міжнародному рівні. У цьому контексті особливу загрозу становлять когнітивні операції та кібератаки, які можуть бути як частиною дезінформаційних вірусів, так і засобом саботажу критично важливої інфраструктури. Окрему увагу приділено питанням використання вимушеного переміщення людей у гібридних конфліктах: аналіз показав, що цілеспрямоване створення або загострення міграційної кризи також може використовуватися як спосіб політичного та економічного тиску на інші держави. Крім того, віртуальні платформи, такі як онлайн-ігри, дедалі частіше застосовуються для пропаганди, координації деструктивних дій, збору даних. А втім окремі такі платформи та інструменти (як ШІ, соціальні мережі, продукти гейм-індустрії та інші)

варто також розглядати і в контексті напрацювання ефективних комунікативних стратегій протидії гібридній війні.

Практичні аспекти протидії гібридним загрозам свідчать, що традиційні механізми безпеки потребують суттєвої модернізації. Важливими елементами стратегії протидії є розвиток інформаційної безпеки, посилення національної системи кіберзахисту, підвищення рівня медіаграмотності населення та зміцнення міжнародної співпраці. Ціннісні засади міжнародної співпраці мали би стати основою стратегічних комунікацій демократичних держав і їх союзів. Універсальної моделі боротьби з кібератаками, дезінформацією, міграційними загрозами та іншими вимірами гібридної війни немає; щоразу слід зважати на національну специфіку, історичний контекст, пануючі та маргінальні форми ідентичностей у суспільстві, парадокси демократії тощо. Вагому роль у цьому процесі мають міжнародні організації, такі як НАТО та Європейський Союз, які розробляють адаптивні підходи до боротьби з гібридними загрозами. Їх досвід також показує, що особливу увагу слід приділяти кадровій політиці, адже як активні, так і відставні фахівці ключових інститутів можуть відіграти специфічну роль у (де)стабілізації політичної та безпекової ситуації у світі.

Таким чином, гібридна війна є не просто методом ведення конфлікту, а стратегією, яка постійно розвивається та адаптується до сучасних реалій, і яку беруть на озброєння сучасні автократії. До формування гібридних загроз залучаються як активні, так і латентні суб'єкти й об'єкти глобальної політики, внутрішні антагоністи, «паразити» системи. Гібридні виклики часто окреслюються довкола середовищ комунікації, там, де збирається велика кількість учасників, тому державні стратегії – це в тому числі стратегії ідентифікації традиційних і нових комунікативних осередків. Нелінійні форми агресії потребують залучення в т.ч. і нелінійних форм протидії, яким серед іншого може слугувати і поле стратегічної комунікації, якщо сприймати не лише його раціональні, але й ірраціональні компоненти, закономірності та парадокси, системно та регулярно працювати з ними. Це вимагає не тільки реагування на вже існуючі загрози, а й проактивних дій, спрямованих на їхню нейтралізацію до моменту ескалації. Стратегічні комунікації як і постправдиві обставини політики у цьому зв'язку постійно змінюються, а відповідний досвід різних країн варто системно вивчати у політологічних розвідках.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О. та ін. (2022). Політична трансформація України: інституційний і ціннісний виміри : монографія / О. В. Бабкіна, О. Я. Волянчук, В. О. Корнієнко, О. В. Новакова, М. А. Остапенко. Київ : вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 196 с.
2. Буряченко, О. (2024). Гібридна війна як нова форма глобального протистояння. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, (2(74)), 24–31. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2\(74\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2(74)-3)
3. Бучин, М. А., & Мархайчук, Н. О. (2022). Міграція як інструмент гібридної війни. Вісник НТУУ «КПІ», (3(55)). [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269540](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269540)
4. Волянчук, О., & Дроздук, Я. (2023). (Не)гібридна війна: Політичні, ідеологічні, інформаційні виміри. Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines, 22(33), 64–75. <https://doi.org/10.31392/udu-nc.series22.2023.33.07>
5. Морозов, О. (2023, 13 березня). Російські хакери викрали понад 30 ГБ даних S.T.A.L.K.E.R. 2 і шантажують розробників гри. The Village Україна. https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/336951-rosiyski-hakeri-vikrali-ponad-30-gb-danih-s-t-a-l-k-e-r-2-i-shantazhuyut-rozrobnikiv-gri?utm_source=chatgpt.com
6. Іжурова, І. В. (2023). Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. Наука і оборона, 22(2), 46–51. DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2023-22-2-46-51>
7. Орлов, О. В. (2024). Використання засобів штучного інтелекту для забезпечення стійкості державного управління в умовах гібридної війни. Публічне управління XXI століття: нові виклики і трансформації в умовах війни (с. 41–44). Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

8. Осьодло, В., & Будагьянц, Л. (2023). Стратегічні комунікації у постсучасних демократіях. Вісник Національного університету оборони України, 76(6), 134–140. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-76-6-134-140>
9. Пов'язані з РФ офіцери балотуються до Європарламенту – розслідування. (2024, 4 червня). GuildHall. <https://ghall.com.ua/2024/06/04/pov-yazani-z-rf-ofitseri-balotuyutsya-do-yevroparlamentu-rozsliduvannya/>
10. Сохацький, О. Ю., & Шухманн, В. А. (2023). Онлайн-ігри як інструменти гібридної війни. Journal of Strategic Economic Research, (1), 45–55. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.1.5>
11. Cormarie, P. (2023). Loyal Principles: The Logic of a French Return to NATO after the Cold War. Georgetown Security Studies: The Review, 11(1). <https://repository.digital.georgetown.edu/handle/10822/1086547>
12. Danyk, Y., & Briggs, C. (2023). Modern cognitive operations and hybrid warfare. Journal of Strategic Security, 16(1), 35–50. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.16.1.2032>
13. Danylyuk, O. (2020, 5 червня). Protests, a pandemic and evidence of a hybrid war. C4ISRNet. <https://www.c4isrnet.com/opinion/2020/06/05/protests-a-pandemic-and-evidence-of-a-hybrid-war/>
14. Falkheimer, J. Heide, M. (2022). Introduction: the emergent field of strategic communication. Edward Elgar Publishing EBooks.
15. Hoyle, A., Gjørnv, G. H., Doosje, B., & Wagnsson, C. (2024). Do(n't) shoot the messenger: Psychological responses to kremlin narratives in nordic - baltic audiences. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. 33 p. <https://stratcomcoe.org/publications/dont-shoot-the-messenger-psychological-responses-to-kremlin-narratives-in-nordic-baltic-audiences/315>
16. Nordheim, G. von, Kleinen-von Königslöw, K. (2021). “Uninvited Dinner Guests: A Theoretical Perspective on the Antagonists of Journalism Based on Serres’ Parasite. *Media and Communication*. 9(1):88–98. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3419>.
17. Reichborn-Kjennerud, E., & Cullen, P. (2016). What is hybrid warfare? Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), (1). <https://www.nupi.no/en/publications/cristin-pub/what-is-hybrid-warfare>

References:

1. Babkina, O. ta in. (2022). Politychna transformatsiia Ukrainy: instytutsiinyi i tsinnisnyi vymiry : monohrafiia [Political transformation of Ukraine: institutional and value dimensions]/ O. V. Babkina, O. Ya. Volianiuk, V. O. Korniienko, O. V. Novakova, M. A. Ostapenko. Kyiv : vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. 196 s. [in Ukrainian].
2. Buriachenko, O. (2024). Hibrydna viina yak nova forma hlobalnoho protystoiannia. [Hybrid War as a New Form of Global Confrontation] Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, (2(74)), 24–31. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2\(74\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2(74)-3) [in Ukrainian].
3. Buchyn, M. A., & Markhaichuk, N. O. (2022). Mibrachiia yak instrument hibrydnoi viiny. [Migration as a Tool of Hybrid War] *Visnyk NTUU "KPI"*, (3(55)). [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269540](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269540) [in Ukrainian].
4. Volianiuk, O., & Drozdiuk, Ya. (2023). (Ne)hibrydna viina: Politychni, ideolohichni, informatsiini vymiry. [(Non)Hybrid War: Political, Ideological, and Informational Dimensions] Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines, 22(33), 64–75. <https://doi.org/10.31392/udu-nc.series22.2023.33.07> [in Ukrainian].
5. Morozov, O. (2023, 13 bereznia). Rosiiski khakery vykraly ponad 30 HB danykh S.T.A.L.K.E.R. 2 i shantazhuiut rozrobnikiv hry. [Russian Hackers Stole Over 30 GB of S.T.A.L.K.E.R. 2 Data and Are Blackmailing the Game Developers] The Village Ukraina. https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/336951-rosiyski-hakeri-vikrali-ponad-30-gb-danih-s-t-a-l-k-e-r-2-i-shantazhuyut-rozrobnikiv-gri?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
6. Izhutova, I. V. (2023). Stratehichni komunikatsii Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Ukraine’s Strategic Communications in the Context of the Russian-Ukrainian War] *Nauka i oborona*, 22(2), 46–51. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2023-22-2-46-51> [in Ukrainian].
7. Orlov, O. V. (2024). Vykorystannia zasobiv shtuchnoho intelektu dlia zabezpechennia stiikosti derzhavnogo upravlinnia v umovakh hibrydnoi viiny. [Using Artificial Intelligence Tools to Ensure the Resilience of Public Administration in Hybrid Warfare Conditions] *U Publichne upravlinnia XXI stolittia: Novi vyklyky i transformatsii v umovakh viiny* (S. 41–44). Navchalno-naukovyi instytut «Instytut derzhavnogo upravlinnia» Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
8. Osiodlo, V., & Budahhians, L. (2023). Stratehichni komunikatsii u postsuchasnykh demokratiiah. [Strategic Communications in Postmodern Democracies] *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 76(6), 134–140. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-76-6-134-140> [in Ukrainian].
9. GuildHall. (2024, 4 chervnia). Poviazani z RF ofitseri balotuiutsia do Yevroparlamentu – rozsliduvannia. [Officers Linked to Russia Are Running for the European Parliament – Investigation]

<https://ghall.com.ua/2024/06/04/pov-yazani-z-rf-ofitseri-balotuyutsya-do-yevroparlamentu-rozsliduvannya/> [in Ukrainian].

10. Sokhatskyi, O. Yu., & Shukhmann, V. A. (2023). Onlain-ihry yak instrumenty hibrydnoi viiny [Online games as tools of hybrid warfare]. *Journal of Strategic Economic Research*, (1), 45–55. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.1.5> [in Ukrainian].

11. Cormarie, P. (2023). *Loyal principles: The logic of a french return to NATO after the cold war*. Center for Security Studies, 11(1).

12. Danyk, Y., & Briggs, C. (2023). Modern cognitive operations and hybrid warfare. *Journal of Strategic Security*, 16(1), 35–50. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.16.1.2032>

13. Danylyuk, O. (2020, 5 chervnia). Protests, a pandemic and evidence of a hybrid war. C4ISRNet. <https://www.c4isrnet.com/opinion/2020/06/05/protests-a-pandemic-and-evidence-of-a-hybrid-war/>

14. Falkheimer, J. Heide, M. (2022). *Introduction: the emergent field of strategic communication*. Edward Elgar Publishing EBooks.

15. Hoyle, A., Gjørnv, G. H., Doosje, B., & Wagnsson, C. (2024). Do(nt) shoot the messenger: Psychological responses to kremlin narratives in nordic - baltic audiences. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

16. Nordheim, G. von, Kleinen-von KönigsLöw, K. (2021). “Uninvited Dinner Guests: A Theoretical Perspective on the Antagonists of Journalism Based on Serres’ Parasite. *Media and Communication*. 9(1):88–98. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3419>.

17. Reichborn-Kjennerud, E., & Cullen, P. (2016). *What is hybrid warfare?* Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), (1).

Olha Volianiuk,

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Khrystyna Prytula,

*Student majoring in «Political Science»,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Hybrid Warfare in the Dimension of Strategic Communications

The article examines the changes in the essence of hybrid warfare, which has transformed from a form manifested by non-state actors into a strategic instrument of state policy of modern autocracies. A separate role is assigned to modern communications, which are used both for hybrid aggression and as a tool to counter such attacks. Attention is paid to the hybrid aggression of the Russian Federation, which, even before the full-scale war against Ukraine, integrated military and non-military methods, employed information-warfare technologies, political destabilization, cyber-attacks, economic pressure, and so forth. The purpose of the article is to study the changes in the main characteristics of hybrid warfare and their influence on strategic communications in contemporary political processes and international relations. Methodological foundations of comparison, systems analysis, and value approaches are employed; this involves the study of analytical reports and case studies, in particular examples of the use of hybrid instruments in modern conflicts, as well as the strategies of governments and international actors in overcoming them.

Emphasis is placed on the following contemporary aspects of hybrid warfare: the spread of uncertainty, the blurring of the boundary between war and peace, manipulation of the information space, the involvement of digital technologies, the deployment of cognitive operations, the use of migration and other socio-political crises to deepen destabilization. Hybrid mechanisms of aggression exploit socio-political processes and the paradoxes of Western democracies to strengthen their own positions through “parasitic” strategies, the involvement of internal antagonists, manipulative lobbying, tactics of “digital colonization,” and the like. The aggressor state creates narratives advantageous to itself, post-truth political circumstances aimed at undermining social stability and political trust. This includes influence on electoral campaigns, mass protests, and the shaping of public opinion in various countries, and so on. The conclusions highlight the necessity for democratic societies and international security structures to adapt to new manifestations of hybrid warfare. Attention is devoted to the role of education, cybersecurity, artificial intelligence, and the game industry in forming strategies to counter hybrid threats. The need for comprehensive responses to hybrid threats is underscored, encompassing political, military, diplomatic, informational, economic, personnel, educational, and other measures, adequately represented in strategic communications.

Keywords: *hybrid warfare, strategic communications, international security, paradoxes of democracy, subjects and objects of global politics, “parasitic” strategies in politics, cognitive operations, post-truth, civic education, cybersecurity.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.10>

УДК 323:161.201.3]:339.92[477:4]

Павло Горінов,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор Навчально-наукового інституту права та політології,

професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8294-2784>; e-mail: p.v.gorinov@udu.edu.ua

Михайло Ковтун,

аспірант кафедри політичних наук,

Навчально-науковий інститут права та політології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3232-6811>; e-mail: kovtun.m.88@gmail.com

ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ВПЛИВ НА БЕЗПЕКОВУ ТА ІНТЕГРАЦІЙНУ СТРАТЕГІЮ ДЕРЖАВИ

Досліджено процес становлення політики української національної ідентичності, її зміст, співвідношення української та європейської ідентичностей у контексті євроінтеграції України, вплив на інтеграційну та безпекову стратегію держави. Це дало можливість посилити пропозиції про те, що політичний дискурс і філософська рефлексія проблеми політики української національної ідентичності мають формуватись на історії національного державотворення, на традиціях, самосвідомості, культурній і національній пам'яті, шані до українських Героїв, ідеалах патріотизму та гідності українського народу, інших чинниках. Політика української національної ідентичності є визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави. Обгрунтовано, що вона має узгоджуватись із базовими ідентифікаційними характеристиками європейської політики історичної пам'яті, на якій базується політика європейської ідентичності. Автори погоджуються з позицією науковців, що політика пам'яті та ідентичності потребують комплексних рішень, співпраці зацікавлених осіб, громадянського суспільства, участі волонтерських і ветеранських спільнот із метою становлення та розвитку нового типу спільної європейської політики пам'яті з урахуванням національної політики ідентичності. Підкреслюється, що у процесі євроінтеграції ризики розмивання національної ідентичності мінімізовані та не загрожують політиці національної ідентичності. Дослідження дає підстави для висновку, що досвід українського народу стане вагомим частиним європейського досвіду, історії та відносин на принципах поваги до національних та європейських цінностей. Автори погоджуються з позицією, що політика української національної ідентичності є гнучкою категорією, що актуалізується в міру зростання викликів і загроз та реагування на них, тому не викликають суперечностей зі змістовними характеристиками європейської ідентичності. Стверджується, що політика національної ідентичності має коригуватись із безпековими викликами та завданнями в сфері захисту країни.

Ключові слова: *ідентичність, національна ідентичність, українська ідентичність, самоідентичність, політика ідентичності, загальнонаціональний план відновлення, національна безпека, інтеграційна стратегія.*

Вступ. Актуальність наукових дискурсів політики ідентичності в сучасному світі зумовлена як політичними подіями, так і наявними безпековими викликами. Особливо ці дискусії стали активними на початку 2025 року, коли в результаті політичних перетворень відбулися і зміни в риторичі ключових світових лідерів у питанні розуміння власних національних ідентичностей і співвідношення з іншими політиками ідентичностей окремих країн. Наприклад, спостерігаємо, як зміна економічного та політичного курсу американського уряду призвела до актуалізації і питань дієвості європейської ідентичності в протистоянні з РФ, і в дискусіях із американською владою; канадської ідентичності в умовах застосування економічних регуляторів щодо ідентичності народу Гренландії, який провівши вибори навесні 2025 року, заявив, що має право на самостійне вирішення свого майбутнього з просуванням курсу на незалежність тощо. Подібні процеси впливають на ребрендинг політик національних ідентичностей як політико-філософського феномену світового

значення, так і практик їхнього використання окремими країнами. Важливим є і питання розвитку політики української національної ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів України та глобальних світових викликів. Можемо констатувати, що науковий і практичний характер нашого дослідження має важливе значення для повоєнного відновлення України та забезпечення формування національно-орієнтованої безпекової політики держави у спільноті європейських країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань дослідників важливою для розуміння світових тенденцій розвитку політик ідентичностей є праця Ф. Фукуяма [2020]. Автор пояснює зростання інтересу до теми тим, що «знову і знову групи починають вважати, що їхня ідентичність – національна, релігійна, етнічна, сексуальна, гендерна чи інша – не отримує належного визнання» [Фукуяма, 2020]. У цьому контексті актуальними є дослідження М. Кармазіної [2016] щодо розуміння політичних ідентичностей в сучасній Україні; М. Розумного [2011], де окреслюються основні завдання та механізми реалізації політики ідентичності; С. Куко [2023] – про вплив російського чинника на становлення української ідентичності; Т. Бевз [2018], яка розглядає політику держави у сфері ідентичностей; П. Горінова та Р. Драпушка [2022, 2024] – аналізується становлення національної ідентичності українців як основи національної безпеки Української держави, вивчається участь у волонтерській діяльності як складовій ідентичності; Г. Палій [2003] – схарактеризовано розуміння та формування політичної нації; М. Степико [2011] – описано зміст української ідентичності як феномену; А. Галімової [2024] – розглядається становлення концепції української національної ідентичності у контексті європейської інтеграції тощо. Варто відзначити науковий внесок О. Волянюк [2024] у дослідженні політики національної пам'яті, ідентичності, питання національної стійкості в умовах війни; наукові дослідження С. Махсма [2022], де піднімаються питання щодо особливостей локальної політичної ідентичності, яка є частиною соціальної ідентичності та тісно пов'язана зі соціальною стратифікацією індивідів, їхньою диспозицією у різних соціальних полях, що безпосередньо впливає на національну ідентичність українців.

Мета дослідження полягає у розгляді політики національної ідентичності в контексті її впливу на інтеграційні процеси, окреслення шляхів формування ідентифікаційних характеристик та їхнього взаємозв'язку із європейською ідентичністю та аналіз впливу на безпекову стратегію держави. **Завданнями дослідження** є вивчення закономірностей і тенденцій становлення політики української національної ідентичності, аналіз впливу воєнних викликів на політику національної ідентичності та євроінтеграційні процеси України; дослідження особливостей європейської ідентичності, співвідношення з політикою української національної ідентичності; аналіз впливу політики національної ідентичності на безпекову складову держави.

Методологічна основа дослідження охоплює аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази, наукових підходів українських і зарубіжних науковців і фахівців у галузі політології, державного управління, права. Дослідження здійснюється з використанням загальнонаукових методів: аналіз і синтез, узагальнення, а також важливим є використання історичного методу. Крім того у статті застосовано метод порівняльного аналізу, за допомогою якого розкриваються особливості поєднання української національної ідентичності з європейською, окреслюються шляхи узгодження ідентичностей у контексті інтеграції України до ЄС.

Результати та дискусії. У політичному та науковому дискурсах важливою є позиція Ф. Фукуяма [2020], який стверджує, що політика ідентичності більше не є другорядним явищем, яке проявляється тільки у вузьких межах університетських кампусів або створює фон для несуттєвих сутичок у «культурних війнах». Замість цього політика ідентичності стала основною концепцією, яка пояснює переважну більшість подій, що відбуваються у глобальних масштабах. Серед негативних причин поширення подібних політик автор вважає,

що сучасний світ одночасно рухається до протилежних антиутопій гіперцентралізації та нескінченної фрагментації. Китай, наприклад, будує масову диктатуру, при якій уряд накопичує дуже конкретні особисті дані про щоденні трансакції кожного громадянина. Водночас, в інших куточках світу спостерігається розпад централізованих інститутів, виникнення держав-банкрутів, посилення поляризації та зростаюча відсутність консенсусу щодо загальних цілей. Соціальні мережі й Інтернет сприяли появі автономних спільнот, ізольованих не фізичними бар'єрами, а спільною ідентичністю. Аналізуючи ці виклики, автор пропонує використовувати ідентичність не для поділів, а для об'єднання [Фукуяма, 2020].

Погоджуючись про можливий деструктивний вплив окремих політик ідентичностей на суспільство, вважаємо, що яскравим прикладом результативного об'єднання різних ідентичностей в єдину системну політику є становлення української національної ідентичності у відповідь на агресію росії.

Динаміку зміни дискурсу можна відстежити, звернувшись до позицій науковців, які стверджують, що сучасність змушує дослідників відмовитися від аналізу політичної ідентичності лише як партійної, а розглядати її як феномен, що постійно ускладнюється; в якому національна ідентичність, втрачаючи позиції у системі ідентифікаційних орієнтирів, виступає лише різновидом політичної, водночас актуалізується етнічна [Кармазіна, 2016].

У сучасних дослідженнях розглядається і вплив російського чинника на формування української ідентичності, зокрема поширена думка про те, що від часу відновлення незалежності України до нинішнього етапу агресії РФ залишалися, здавалося б, невизначені, виражені як множинні ідентичності, деякі з них незрозумілі, перехідні й нечіткі, деякі ж надзвичайно поляризовані, антагоністичні та інструменталізовані історичними суперечками, певними чинниками міжнародних відносин [Куко, 2023]. Якщо проаналізувати становлення національної ідентичності до часу повномасштабного вторгнення, то деякі автори зауважують, що політика держави у сфері консолідації нації та подолання суперечностей ідентичностей була ситуативною, спонтанною, фрагментарною, не мала системності; політична риторика відзначалася маніпулятивністю; концепції, стратегії, програми, які розроблялися, здебільшого не затверджувалися, а якщо й затверджувалися – не реалізовувалися. Декларуючи в офіційних державних документах ідеї консолідації нації, формування громадянської ідентичності, на практиці органи влади ці ідеї ігнорували. «Пусковими механізмами», які активізували («розморожували») конфлікти на ґрунті зіткнення ідентичностей як у локальному (регіональному) соціумі, так і в масштабах усієї нації, був мовний фактор, спільна історична пам'ять народу як головна ціннісно-смилова константа, національно-ідентифікаційний розкол країни на «дві України» [Бевз, 2018, с. 282].

Політика ідентичностей є гнучкою політичною категорією, яка змінюється у відповідь на виклики, тому в період довоєнного вторгнення «для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується поліетнічністю її населення» [Степико, 2011], а вже сьогодні українці об'єдналися навколо спільних цінностей, так званих маркерів таких як: безпека, національний спротив, мова, нація, європейський вибір і європейські цінності. Результатом всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології упродовж 21-23 жовтня 2022 року, встановлено, що 43 % респондентів повністю відчують себе частиною національного спротиву, 17 % – тяжіють до цього; третина – 32 %, зауважили, що відчують себе залученими частково; лише 4 % опитаних скоріше не відчують себе частиною опору або абсолютно не відчують, що свідчить про високу суспільну активність у сфері забезпечення безпеки держави та є основним маркером ідентичності [Грушецький, 2022].

Не менш важливими маркерами об'єднання українців є «спротив ворогу, взаємодопомога, волонтерство, жертвність, національні символи, традиції, національна мова, єдине розуміння та ставлення до основних політичних подій і осіб, які ще нещодавно мали суперечливе сприйняття в українському суспільстві тощо» [Кіхтенко, 2022].

Окреслені процеси консолідації української ідентичності на прикладі сучасної нації актуалізуються такі завдання політики ідентичності:

- формування концептуальних засад спільної ідентичності та наповнення її культурним, соціальним і політичним змістом;
- підтримка (відтворення) моделі спільної ідентичності засобами соціального (у т.ч., державного) управління і регулювання;
- корекція уявлень про спільну ідентичність та форми її відтворення як відповідь на нові історичні виклики, що постають перед спільнотою [Розумний, 2011].

Агресія РФ спричинила перегляд підходів до політики ідентичності в ЄС шляхом формування концепції інтеграції України до системи європейської ідентичності, через надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Зазначимо, що за таких обставин виникають питання щодо поєднання національної та європейської ідентичностей в умовах розпочатого процесу євроінтеграції. В українському суспільстві існує побоювання, що в процесі європейської інтеграції України можливе розмиття власної ідентичності, послаблення позицій культури, втрата самостійності у прийнятті важливих загальнодержавних рішень [Галімова, 2024].

Загалом сама ідея європейської ідентичності була інструментом для відновлення порядку і довіри в Європі та повернення європейському проекту відчуття наявності місця й місії у світовому порядку. Саме тому українські цінності й ідентифікаційні характеристики на сучасному етапі становлення політики української національної ідентичності та захисту держави, власного вибору та системи цінностей, не мають розбіжностей зі змістом європейської ідентичності, що в основному має безпековий характер. Ми погоджуємося, що цінності, які складають українську національну ідентичність, не є чужими європейській ідентичності. Вони також уособлюють цінності загальнолюдського значення [Галімова, 2024].

У цьому контексті важливим є процес узгодження власних ідентифікаційних маркерів із ціннісними характеристиками європейського співтовариства. Наприклад, одним із ідентифікаційних маркерів у ЄС є нова політика пам'яті, коли насамперед відзначають ті минулі події, які об'єднали національні держави, а не ті, що провокували війни і розколи [Theoretisations of European Identity, 2022]. Відповідно, в українському суспільстві має бути напрацьований досвід вирішення спірних питань політики історичної пам'яті з окремими країнами ЄС. Заслуговує на увагу в контексті нашого дослідження наукова позиція О. Волянук, щодо політики пам'яті та ідентичності, які «за сучасних умов потребують комплексних рішень, ресурсної підтримки на постійній основі, а відтак і системної, узгодженої співпраці зацікавлених суб'єктів із потенційними донорами. Така політика виконує наразі надскладну акумулятивну функцію, тобто покликана нагромаджувати великі обсяги даних, а відтак і відпрацьовувати їх відповідно до потреб суспільства, що переживає черговий досвід війни. Реалізуючи принцип наступності, у структурі суспільної пам'яті важливо зберегти змістовні, інформативні, емоційні, смислові навантаження цього періоду. Співзвучно у березні 2024 р. поміж експертів і парламентарів відбулося перше громадське обговорення комплексної меморіалізації російсько-української війни. Показово, що в обговоренні підіймалися питання щодо різних явищ, які структурують пам'ять суспільства: календар вшанувань жертв, військові кладовища, монументальне мистецтво, музеєфікація, документування, конкурентоспроможні (поряд з ворожою пропагандою) формати комеморацій, цифрові спогади про війну та віртуальні її репрезентації для іноземців» [Волянук, 2024].

Хоча на думку К. Караман [2021], дискусії щодо історичної пам'яті є одним із чинників розвитку євроскептицизму, а «Європейський Союз зазнав поразки у вирішенні завдання щодо формування загальноєвропейської культури пам'яті, відсутність якої не дає змоги говорити і про наявність загальноєвропейської ідентичності, вважаємо, що останні політичні

дискусії дадуть можливість об'єднання навколо спільних ідентифікаційних безпекових маркерів, залишаючи, зокрема, й власні політики ідентичностей, які не мають суперечливих характеристик». Погоджуємося, що «вихід із кризової ситуації вимагає нового типу конструювання минулого, вироблення нового типу спільної європейської політики пам'яті» [Караман, 2021, с. 7].

Водночас у середовищі дослідників європейської ідентичності існують думки про те, що національна та європейська ідентичності є сумісними, оскільки вони розглядаються як ідентичності іншого рівня, що мають різні значення [Theoretisations of European Identity, 2022]. Усвідомлюючи глибину науково-політичного дискурсу, ми погоджуємося із дослідниками в тому, що автентичність національної ідентичності може бути збережена в європейській неоднорідній спільноті лише при власній універсалізації та адаптації до процесів глобалізації [Theoretisations of European Identity, 2022].

Загальною метою політики ідентичності, на думку М. Розумного [2011], є комунікативна цілісність спільноти, її суб'єктність, здатність формувати й відтворювати спільні уявлення, норми, цінності, ухвалювати спільні рішення, співпрацювати для досягнення мети. Для того щоб спільнота була здатна до цього, вона має спиратися на сукупність колективних уявлень і принципів самоусвідомлення як на даність, що не підлягає сумніву, або є продуктом усвідомленого компромісу. Концепція української національної ідентичності наразі перебуває на завершальній стадії переосмислення, суспільного прийняття та легалізації, що проявляється і в законодавчому закріпленні відповідної державної політики. У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» закріплено, що українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до українського народу як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [Про основні засади..., 2023]. Погоджуємось, що «і соціологічні опитування, і експертні оцінки, і державно-політичні напрацювання фіксують тенденцію до подальшої консолідації громадян України, суттєві трансформації в структурі національної ідентичності, що відбуваються в умовах зростання зовнішніх загроз і збройної агресії» [Міненко та ін., 2024]

Закономірно об'єднуючим елементом політики української національної ідентичності є інститут волонтерства як частина ідентифікаційного коду нації. У сучасних умовах, як зазначалося раніше, волонтерство є соціокультурним феноменом України, її цивілізаційним брендом, одним із елементів національної самоідентифікації українського народу, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави на національному та міжнародному рівнях; волонтерство за своєю структурою є унікальним явищем, що не знає кордонів і не залежить від рівня матеріальних статків його учасників; проте розвиток волонтерської діяльності, як правило, припадає на період загострення кризових ситуацій у суспільстві [Горінов, Драпушко, 2022, с. 5]. Подібну безпекову кризу ми спостерігаємо сьогодні як в Україні, так і світі загалом, а тому інститут волонтерства повною мірою відповідає сучасним викликам, характеризує ментальність українців і є елементом національної ідентичності.

Важливими у контексті політики української національної ідентичності є ветеранські спільноти та організації як суб'єкти, які реалізують власну політику ідентичності. До цього питання ми також зверталися раніше, зазначаючи, що становлення ветеранських організацій під час військових дій пов'язано з їхньою активною участю в обороноздатності країни та ролі в суспільному житті, адже виникнення глобальних небезпек обумовлює виникнення нових суб'єктів політики ідентичності. Створившись як ситуаційна ідентичність, ветеранські організації стали основою для подальшого формування власної політики ідентичності та

стали самостійними, сильними суб'єктами з власною сформованою ідентичністю [Горінов, Ковтун, 2024, с. 44].

Іншим важливим напрямком державної політики у сфері національної ідентичності є протидія дезінформації, маніпуляції інформацією, особливо це проявляється стосовно тематик національної пам'яті, культури, переговорів, щодо проведення виборчих кампаній тощо. В українському суспільстві активно дискутується тема перемир'я, переговорів, виборів, попри це результати дослідження свідчать, що понад 70% українців не підтримують проведення виборів під час війни [Понад 70% українців..., 2024]. Сьогодні, коли Україна протистоїть ворогу, ці питання періодично набувають актуальності, але у міру наближення мирних переговорів, виборчих кампаній, формування проєктів відбудови України слід враховувати потенційні виклики і загрози інформаційного характеру. Відповідно, погоджуємось, що «протидія поширенню дезінформації за воєнного стану вимагає комплексного підходу, тобто як технічних рішень (наприклад, фільтрація та моніторинг контенту), так і освітніх заходів, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності населення. Це дозволить громадянам критично оцінювати отриману інформацію та відмовлятися від ненадійних джерел новин» [Волянук, 2024].

Важливими питаннями змісту політики української національної ідентичності є участь українців в економічному відновленні країни. На думку експертів, «в державі поки не існує єдиного загальнонаціонального плану відновлення України, розробленого владою, який мав би юридичну силу та використовувався іншими акторами відновлення як стратегічний документ. Відсутність такого плану є проблемою для всіх учасників відновлення: громад, донорів, організацій громадянського суспільства та ін.» [Антипенко, Ігнатенко, 2024, с. 270]. Проте вважаємо, що розробка відповідного плану та участь у повоєнному відновленні України стане об'єднуючим фактором української національної ідентичності. Логічно, що «переживаючи воєнні виклики, ми вже сьогодні думаємо про майбутнє відновлення економіки України у повоєнні часи, адже стратегія майбутніх економічних та соціальних перетворень в Україні має бути забезпечена лише за рахунок інноваційного спрямування вітчизняної економіки, враховуючи всі наявні виклики та загрози, а тому у повоєнному відновленні матимуть значення знання інноваційної моделі економіки, яка базується на застосуванні творчих результатів і новітніх технологій в галузях економіки. Критично важливими будуть знання для молоді з охорони та захисту прав на комп'ютерні технології, авторське право, об'єкти в сфері медицини, сільського господарства та результати селекції, біології, питання забезпечення об'єктів винахідництва у сфері національної безпеки та оборони країни тощо» [Драпушко та ін., 2022]. У сучасних умовах, розвиток техніко-технологічної освіти, застосування штучного інтелекту має стати домінуючими напрямками відновлення України у повоєнний час.

Заслугує на увагу позиція дослідників, що за умови відсутності загальнонаціонального плану відновлення, «двигуном» відбудови стають громади, оскільки плани відновлення на рівні областей розробляються рідко. Але громади стикаються з великою кількістю труднощів: неузгоджене законодавство щодо створення планів відновлення, відсутність загальнодержавної «рамки» щодо відновлення, проблеми з бюджетами, нестача кваліфікованих спеціалістів (особливо в громадах невеликого розміру) [Дослідження ініціатив..., 2023]. Вважаємо, що подібне відновлення країни має відбуватися насамперед і за рахунок залучення ресурсів місцевих громад. Відповідно, погоджуємося з думкою про те, що політика локальної ідентичності в такому випадку «має бути однією з пріоритетних політик місцевих органів влади, що передбачає: розробку моделі локальної ідентичності; вироблення стратегії її реалізації; складання конкретного плану дій та заходів; включення політики ідентичності до поточних та перспективних планів розвитку локальної території; залучення до її реалізації всіх стейкхолдерів (політичних партій, місцевих еліт, засобів масової інформації, громадських організацій тощо)» [Махсма, 2022].

Висновки. Констатуємо, що політичний дискурс і філософська рефлексія проблеми політики української національної ідентичності мають формуватися на політиці пам'яті, історії національного державотворення, традиціях, самосвідомості, культурній і національній пам'яті, шані до українських Героїв, на ідеалах патріотизму та гідності українського народу, інших чинниках – все це повинно бути визначальними засадами зовнішньої та внутрішньої політики держави та узгоджуватися з базовими ідентифікаційними характеристиками європейської політики історичної пам'яті. У цьому контексті слід приділити особливу увагу інформаційним викликам і загрозам маніпулювання історичною пам'яттю, іншими питаннями дискусійного характеру для української ідентичності (як мова, переговори, вибори тощо), шляхом об'єднання технічних зусиль з протидії дезінформації, проведення освітніх заходів, що сприяють формуванню політичної та інформаційної культури суспільства тощо.

Погоджуємось із позицією науковців, що політики пам'яті та ідентичності потребують комплексних рішень, співпраці зацікавлених осіб, громадянського суспільства, участі волонтерських і ветеранських спільнот із метою становлення та розвитку нового типу спільної європейської політики пам'яті з урахуванням національної політики ідентичності. Вважаємо, що в процесі євроінтеграції ризики розмивання національної ідентичності зведені до мінімуму, завдяки комплексній програмі, яка передбачена Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Українська національна політика ідентичностей є гнучкою політичною категорією, яка набуває актуальності в умовах зростання викликів і загроз та реагування на них, тому базові цінності відповідають політиці європейської ідентичності. Україна – це країна з історичною, національною та культурною спадщиною, яка забезпечила розвиток українського народу та державотворення в умовах тривалих випробувань і викликів, тому досвід українського народу стане значним надбанням європейського досвіду, історії та відносин на принципах поваги до національних і європейських цінностей.

Перспективи подальших досліджень полягають в окресленні проблем політики ідентичності в контексті євроінтеграції; потрібно працювати над збереженням національної ідентичності українців за кордоном, підтримувати контакти з метою повернення їх у повоєнний час для участі у відновленні країни як на локальному, так і державному рівнях; окремим напрямом дослідження має бути тематика політики локальної ідентичності як одна з пріоритетних політик місцевих органів влади щодо відбудови повоєнної України. Розробка програм адаптації осіб, які були переміщені з територій, що зазнали руйнувань, програми допомоги родинам із дітьми, адаптації ветеранів до цивільного життя сприятимуть об'єднанню українців навколо відновлення власної держави та забезпечать стабільність політики української національної ідентичності у повоєнний час.

Використані джерела:

1. Антипенко, І. В. та Ігнатенко, В. О. (2024). Повоєнне відновлення економіки України: публічно-управлінські шляхи реалізації. Успіхи і досягнення у науці, № 6 (6), С. 269-277.
2. Бевз, Т. (2018). Політика держави у сфері ідентичностей: функціонування механізмів консолідації нації. *Наукові записки*, Випуск 5-6 (79-80), С. 281-299.
3. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія / Павло Горінов, Ростислав Драпушко. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
4. Волянюк, О. та Ладний, Ю. (2023). Етнополітика та національна стійкість в умовах війни. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(34), 64–73. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.08>
5. Волянюк, О. (2024). Функції політик пам'яті та ідентичності в умовах війни: матеріали Міжнарод. наук. конф. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень / за заг. ред. П. В. Горінова ; Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 399 с. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44858/Volianiuk%20Olha.pdf?sequence=1&isAllowed=0>

6. Галімова, А. (2024). Українська національна ідентичність у контексті європейської інтеграції. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи : Круглий стіл до Дня Європи в Україні, ред. ЛГ Комаха, Київ, Україна, с. 112.
7. Горінов, П. В., Драпушко, Р. Г. (2022). Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf
8. Горінов, П. В., Ковтун Н. (2024) Політичні ідентичності ветеранських організацій. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. *Політичні науки та публічне управління*. Випуск 3 (75), С. 29-35. <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/4441/4751/5132>.
9. Грушецький, А. (2022). Відчуття особистої належності до національного опору ворогові. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1158&page=1>
10. Драпушко, Р. Г., Горінов, П. В. та Міненко, Є. С. (2022). Ефективність залучення молоді до прийняття управлінських рішень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Том 33 (72). № 3. С. 54-59.
11. Драпушко, Р. Г., Горінов, П. В. та Філик, Н. В. (2022). Освіта в сфері інтелектуальної власності як напрямок формування правової культури молоді. *Київський часопис права*. № 2. С. 36-41. <https://dismp.gov.ua/wp-content/uploads/160-Tekst-statti-291-1-10-20221019.pdf>
12. Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. 2834-IX (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
13. Караман, К. В. (2021). Історична пам'ять як чинник розвитку євроскептицизму в країнах Європейського Союзу. *Політикус*. Випуск 3. С. 7-13.
14. Кармазіна, М. (Ред.). (2016). Політичні ідентичності в сучасній Україні. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/politychni_identychnosti_195.pdf
15. Київський міжнародний інститут соціології (2023). Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf
16. Кіхтенко, В. (2022, листопад, 09). 60% українців відчувають себе частиною національного опору. ВІЛІЕДЖ. <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/332635-60-ukrayintsiv-vidchuvayut-sebe-chastinoyu-natsionalnogo-oporu>
17. Куко, С. (2023). Російський чинник української ідентичності. Політичні дослідження, № 2 (6), С. 162-177. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/8-Sinisha-Kuko.pdf>
18. Махсма, С. Г. (2022). Політика локальної ідентичності: соціально-політичний аспект. *Політикус*. Випуск 3. С. 43-45. http://politicus.od.ua/3_2022/6.pdf
19. Міненко, Є., Захаренко, К., Драпушко, Р. та Воляннюк, О. (2023). Суспільно-політична стабільність як складова системи інформаційної безпеки: виклики в умовах воєнного стану. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems* № 23 (2023), С. 41–54. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45598/Minenko-41-54.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
20. Палій, Г. (2003). Формування української політичної нації. *Політичний менеджмент*, № 1, С. 93-101. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/palii_formuvannia.pdf
21. Розумний, М. М. (2011). Політика ідентичності: основні завдання та механізми реалізації. Національний інститут стратегічних досліджень. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-11/polyt_ident-e871d.pdf
22. Степико, М. Т. (2011). Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ. НІСД. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf>
23. Фукуяма, Ф. (2020). Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривденості. К.: «Наш Формат». 192 с.
24. Council of Europe and the European Union, (2022). Theoretisations of European Identity. The case of Eastern European countries https://pjp-ecoe.int/documents/42128013/47261662/THEORETISATIONS_OF_EUROPE.pdf/a14d04bd-282d-4d20-b96c-1dae78fd3d99
25. *Chas News*, (2025). Понад 70% українців не підтримують проведення виборів під час припинення вогню – опитування. <https://chas.news/news/ponad-70-ukrayintsiv-ne-pidtrimuyut-provedennya-viboriv-pid-chas-pripinennya-vognyu-opituvannya>

References:

1. Antypenko, I. V. та Ihnatenko, V. O. (2024). Povoienne vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: publichno-upravlinski shliakhy realizatsii. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi*, № 6 (6), S. 269 277 [in Ukrainian].
2. Bevz, T. (2018). Polityka derzhavy u sferi identychnosti: funktsionuvannia mekhanizmiv konsolidatsii natsii. *Naukovi zapysky*, Vypusk 5 6 (79 80), S. 281 299[in Ukrainian].
3. Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / Pavlo Horinov, Rostyslav Drapushko. Kyiv : Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky, 2022. 240 s. [in Ukrainian].

4. Volianiuk, O. ta Ladnyi, Yu. (2023). Etnopolityka ta natsionalna stiikist v umovakh viiny. Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 22. Politychni nauky ta metodyky vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplyn, 22(34), 64–73. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.08> [in Ukrainian].
5. Volianiuk, O. (2024). Funktsii polityk pamiaty ta identychnosti v umovakh viiny: materialy Mizhnarod. nauk. konf. Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen / za zah. red. P. V. Gorinova ; Navchalno-naukovyi instytut prava ta politolohii UDU imeni Mykhaila Drahomanova (m. Kyiv, 23 kvitnia 2024 r.). Kyiv : Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova, 2024. 399 s. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44858/Volianiuk%20Olha.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
6. Halimova, A. (2024). Ukrainska natsionalna identychnist u konteksti yevropeiskoi intehtratsii. Ukraina na shliakhu do YeS: vyklyky ta perspektyvy : Kruhlyi stil do Dnia Yevropy v Ukraini, red. LH Komakha, Kyiv, Ukraina, c. 112. [in Ukrainian].
7. Gorinov, P. V., Drapushko, R. H. (2022). Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ukraintsiv yak osnova natsionalnoi bezpeky Ukrainiskoi derzhavy. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 10. http://sej.org.ua/10_2022/2.pdf [in Ukrainian].
8. Gorinov, P. V., Kovtun N. (2024) Politychni identychnosti veteranskykh orhanizatsii. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia. Vypusk 3 (75), S. 29-35. <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/4441/4751/5132> [in Ukrainian].
9. Hrushetskyi, A. (2022). Vidchuttia osobystoi nalezhnosti do natsionalnoho oporu vorohovi. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1158&page=1> [in Ukrainian].
10. Drapushko, R. H., Gorinov, P. V. ta Minenko, Ye. S. (2022). Efektyvnist zaluchennia molodi do pryiniattia upravlynskykh rishen. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Tom 33 (72). № 3. S. 54-59. [in Ukrainian].
11. Drapushko, R. H., Gorinov, P. V. ta Filyk, N. V. (2022). Osvita v sferi intelektualnoi vlasnosti yak napriamok formuvannia pravovoi kultury molodi. Kyivskiy chasopys prava. № 2. S. 36-41. <https://dismp.gov.ua/wp-content/uploads/160-Tekst-statti-291-1-10-20221019.pdf> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. 2834 IX (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].
13. Karaman, K. V. (2021). Istorychna pamiat yak chynnyk rozvytku yevroskeptytsyzmu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. Politykus. Vypusk 3. S. 7-13. [in Ukrainian].
14. Karmazina, M. (Red.). (2016). Politychni identychnosti v suchasni Ukraini. Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/politychni_ident_195.pdf [in Ukrainian].
15. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii (2023). Doslidzhennia initsiatyv u sferi povoiennoho vidnovlennia. https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf [in Ukrainian].
16. Kikhtenko, V. (2022, lystopad, 09). 60% ukraintsiv vidchuvaiut sebe chastynoiu natsionalnoho oporu. VILEDZh. <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/332635-60-ukrayintsiv-vidchuvayut-sebe-chastinoyu-natsionalnogo-oporu> [in Ukrainian].
17. Kuko, S. (2023). Rosiiskiy chynnyk ukrainskoi identychnosti. Politychni doslidzhennia, № 2 (6), S. 162-177. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/8-Sinisha-Kuko.pdf> [in Ukrainian].
18. Makhsma, S. H. (2022). Polityka lokalnoi identychnosti: sotsialno-politychnyi aspekt. Politykus. Vypusk 3. S. 43-45. http://politicus.od.ua/3_2022/6.pdf [in Ukrainian].
19. Minenko, Ye., Zakharenko, K., Drapushko, R. ta Volianiuk, O. (2023). Suspilno-politychna stabilnist yak skladova systemy informatsiinoi bezpeky: vyklyky v umovakh voiennoho stanu . Interdisciplinary Studies of Complex Systems № 23 (2023), S. 41–54. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45598/Minenko-41-54.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
20. Palii, H. (2003). Formuvannia ukrainskoi politychnoi natsii. Politychnyi menedzhment, № 1, S. 93-101. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/palii_formuvannia.pdf [in Ukrainian].
21. Rozumnyi, M. M. (2011). Polityka identychnosti: osnovni zavdannia ta mekhanizmy realizatsii. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-11/polyt_ident-e871d.pdf
22. Stepyko, M. T. (2011). Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia. Kyiv. NISD. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf> [in Ukrainian].
23. Fukuiama, F. (2020). Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti. K.: «Nash Format». 192 s. [in Ukrainian].
24. Council of Europe and the European Union, (2022). Theoretisations of European Identity. The case of Eastern European countries https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261662/THEORETISATIONS_OF_EUROPE.pdf/a14d04bd-282d-4d20-b96c-1dae78fd3d99
25. Chas News, (2025). Ponad 70% ukraintsiv ne pidtrymuiut provedennia vyboriv pid chas prypynennia vohniu – opytuvannia. <https://chas.news/news/ponad-70-ukraintsiv-ne-pidtrimuyut-provedennya-vyboriv-pid-chas-prypynennya-vohniu-opituvannya> [in Ukrainian].

Pavlo Gorinov,
PhD in Law, Associate Professor,
Director of the Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Professor of the Department of Jurisprudence and Branch Legal Disciplines
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Mykhailo Kovtun,
graduate student of the Department of Political Sciences,
Educational and Scientific Institute of Law and Political Science,
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov,

Policy of Ukrainian National Identity: Influence on the Security and Integration Strategy of the State

The article examines the process of formation of Ukrainian national identity policy, its content, and the interaction of Ukrainian and European identities in the context of Ukraine's European integration and influence on the integration and security strategy of the state. The study makes it possible to formulate proposals for how political discourse and philosophical reflection on the issue of Ukrainian national identity policy should be based on the history of national state-building, traditions, self-awareness, cultural and national memory, respect for Ukrainian heroes, ideals, patriotism and dignity of the Ukrainian people, and other factors, and is a determining principle of the foreign and domestic policy of the State. It is substantiated that the policy of Ukrainian national identity should be consistent with the basic identification characteristics of the European policy of historical memory, on which the policy of European identity is based. The authors agree with the position of scholars that memory and identity policies require comprehensive approaches, cooperation between stakeholders, civil society, and the participation of volunteer and veteran communities in order to establish and develop a new type of common European memory policy, taking into account national identity policies. We believe that in the process of European integration the risks of national identity erosion have been minimized and no longer threaten national identity policies. The study suggests that the experience of the Ukrainian people will become an important part of the European experience, history and relations based on the principles of respect for national and European values. The authors agree with the position that the policy of Ukrainian national identity is a flexible political category that is updated as challenges and threats grow and respond to them, so the basic, basic provisions will not contradict the substantive characteristics of European identity in the future. National identity policy should be adjusted to security challenges and tasks in the field of national defense.

Keywords: identity, national identity, Ukrainian identity, self-identity, identity policy, national recovery plan, national security, integration strategy.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.11>

УДК: 32.01:141.7+316.7

Владислав Вельгус,
аспірант відділу проблем світового політичного розвитку,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4001-9406>; e-mail: welhus.v@gmail.com

**МЕТАНАРАТИВ, ГРАНД-НАРАТИВ ТА МІКРОНАРАТИВ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ
Ж.-Ф. ЛЮТАРА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ УНІФІКАЦІЇ У ПОЛІТОЛОГІЇ**

Статтю присвячено теоретичному аналізу понятійного апарату, пов'язаного з концептом метанаративу, запропонованим Ж.-Ф. Лютаром. Обґрунтовано доцільність систематизації існуючих дефініцій у зв'язку з їхньою зростаючою присутністю в сучасному суспільно-політичному дискурсі. Дослідження базується на якісному текстовому аналізі академічної літератури, порівняльно-аналітичному методі та методі концептуального аналізу, що дозволило виявити ключові особливості використання означених термінів у різних дисциплінарних контекстах.

Показано, що поняття «метанаратив» і «гранд-наратив» здебільшого вживаються як взаємозамінні, однак мають потенціал до розмежування: перший – у контексті дослідження історичного виміру політичної нарації, другий – як категорія аксіологічного рівня, що апелює до онтологічних основ нарації. Підкреслюється доцільність їх подальшої диференціації в межах внутрішньодисциплінарних досліджень із метою розширення понятійного апарату дискурсивного аналізу та сприяння збагачення аналітичного інструментарію в політології та соціогуманітарних науках загалом. Окрему увагу приділено дефініційній невизначеності поняття «мікронаратив». У результаті аналізу виявлено відсутність стабільної термінологічної бази для позначення цього типу наративів у сучасній політологічній літературі. У зв'язку з цим обґрунтовано

необхідність кодифікації поняття «мікронаратив» із залученням семантичної синонімії англомовних відповідників, що дозволяє розширити інтерпретативний потенціал і джерельну базу досліджень політичної комунікації.

Наукова новизна полягає в уточненні стівідношення понять метанаративу, гранд-наративу та мікронаративу, а також у пропозиції часткової термінологічної уніфікації для потреб аналітики політичних дискурсів. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень, спрямованих на: 1) формування консенсуального тлумачення вказаних понять у вітчизняному політологічному просторі; 2) аналіз перспектив використання індуктивного підходу до виведення гранд-наративів із сукупності мікронаративних елементів політичної риторики. Матеріал орієнтований на фахівців у сфері гуманітарних, соціальних, політичних наук, які досліджують комунікативні механізми формування колективної політичної ідентичності та ідеологічний вплив через дискурсивні практики.

Ключові слова: гранд-наратив, метанаратив, мікронаратив, політичний дискурс, соціогуманітаристика.

Вступ. У сучасних політологічних дослідженнях спостерігається зростаючий інтерес до аналізу наративних структур, які формують ідеологічні, культурні та політичні засади суспільств. Особливе місце серед них посідає концепція метанаративу, запропонованого Ж.-Ф. Ліотаром у контексті критики модерних універсалістських дискурсів, а також пов'язані з ним поняття гранд- і мікронаративу. Попри їх теоретичне поширення, спостерігається відсутність фіксованого підходу до тлумачення цих понять, що штучно обмежує перспективи їх використання у сучасному політологічному дискурсі.

Актуальність дослідження зумовлена: 1) необхідністю проведення комплексного аналізу метанаративу та дотичних до нього понять на фоні зростаючої популярності відповідних напрямів дослідження у політичних науках; 2) необхідністю з'ясування затребуваного ступеня уніфікації існуючої термінології для оформлення системи конкретних інструментів політичного аналізу наративних форм репрезентації. Існуюча концептуальна невизначеність в інтерпретації таких понять створює бар'єри для їх залучення до наукового аналізу політичної риторики, зокрема, знижує доступний рівень аналітичної точності у дослідженнях наративів у політичній комунікації різних рівнів.

Метою дослідження є теоретичне осмислення понятійного апарату, пов'язаного з концепцією метанаративу Жана-Франсуа Ліотара, з визначенням затребуваного ступеня його уніфікації для потреб сучасних політичних студій, зокрема до аналізу стратегічних наративів, легітимації влади та політичної комунікації. **Завдання** дослідження: проаналізувати ключові поняття концепції метанаративу Ж.-Ф. Ліотара та виявити особливості їх тлумачення в сучасному академічному дискурсі; запропонувати інтерпретаційні рамки для використання цих понять у політичній науці

Використані **методи**: 1. якісний текстовий аналіз (для вивчення змісту академічних джерел з метою порівняльного аналізу дефініцій метанаративу, гранд-наративу та мікронаративу); 2. порівняльно-аналітичний метод (для виявлення спільних і відмінних рис трактування ключових понять у різних дисциплінарних контекстах); 3. концептуальний аналіз (для обґрунтування доцільності та підходів до термінологічної уніфікації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окрім аналізу політичної теорії, осмислення понять метанаративу, гранд- та мікронаративу за Ліотаром у контексті політології через міждисциплінарний характер їх застосування передбачає звернення до доробку філософів, істориків, фахівців із дискурс-аналізу та соціальних комунікацій. Поряд з першоджерелами та класичними аналітичними працями, до джерельної бази дослідження залучено доробок таких сучасних дослідників як Т. Валентіні, К. Кросбі, А. Сарамано, М. Саттона. Аналізуються актуальні редакції академічних та енциклопедичних словників.

Результати та дискусії. Поняття «метанаратив» (фр. *méta-récit*) було представлено Ж.-Ф. Ліотаром в праці «Ситуація постмодерну: Звіт про знання» 1979 р., де він аналізував зміни у дискурсивному характері наукових досліджень епохи постмодерну. Розглянемо поширені дефініції цього поняття:

1) Cambridge Dictionary визначає метанаратив двома дефініціями: а) «теорія, яка стверджує, що може пояснити предмет дуже простим способом, і яку багато людей визнають правдивою»; б) «розповідь про історію, п'єса про виставу, фільм про фільм тощо» [Cambridge Dictionary, n.d.].

2) У словнику Wiktionary метанаратив тлумачиться як «нарратив, що стосується нарративів історичного сенсу, досвіду або знання, й надає їм легітимності через очікуване втілення певної головної ідеї; велика історія, яка сама себе легітимує» [Wiktionary, n.d.].

3) Схоже означення метанаративу зафіксоване у популярному англomовному ресурсі New World Encyclopedia: «Теорія, яка намагається дати тоталізуюче, всеосяжне пояснення різноманітним історичним подіям, досвіду, а також соціальним і культурним явищам, спираючись на апеляцію до універсальної істини або універсальних цінностей» [New World Encyclopedia, n.d.].

За Ліотаром метанаратив представляє універсальну структуру методологічних орієнтацій і цінностей, що за ознакою системності дискурсивних артикуляцій концептуально зближує його з поняттям «ідеології». Однак на відміну від останнього, поняття метанаратив застосовується в контексті аналізу саме дискурсивних характеристик системи комунікативних актів, а також в першу чергу стосується наукової сфери, як основного простору власного розгортання: «Держава витрачає великі суми грошей, аби наука могла подавати себе як епос: легітимність самої держави базується на цьому епосі, який вона використовує, щоби здобути згоду громадськості, необхідну її управлінцям» [Lyotard, 1995, p. 28].

Сучасний британський дослідник Л. О'Салліван визначає метанаратив за Ліотаром як «бачення історичного процесу, яке виконує певну легітимізуючу роль. Метанаративу не потрібно висувати вимоги щодо історичної необхідності, але він повинен функціонувати як виправдання певної політичної позиції» [Sullivan, 2023]. Легітимізуюча роль у концепції Ліотара займає центральне місце у запропонованій автором статті схемі аналізу. Згідно з нею, метанаративи функціонують не як самодостатні дискурси, а як структурні утворення, призначені для забезпечення легітимності інших форм дискурсивної практики.

Літературний теоретик Утрехтського університету Г. Бертенс резюмує: «Ці метарозповіді або «*гранд*»-нарративи є, загалом кажучи, нібито трансцендентними й універсальними істинами, які лежать в основі західної цивілізації» [Bertens, 1995, p. 124]. Поширеним є інтепретаційний акцент на історичному дискурсивному рівні поняття: «Метанаратив або *гранд*-нарратив – це термін, запроваджений Ліотаром для позначення теорії, яка намагається дати всеосяжне, узагальнене пояснення різноманітним історичним подіям, досвіду, соціальним та культурним явищам, спираючись на універсальну істину або загальнолюдські цінності. Інакше кажучи, будь-яка розповідь, яка пояснює, яким був, є і може бути світ відповідно до певної трансцендентної або універсальної істини, є метанаративом. У цьому сенсі всі релігійні доктрини, філософія Просвітництва, капіталізм і марксизм є прикладами метанаративів» [DaI, 2019].

Окремо звертаємо увагу, що сам Ліотар вказував на кризу метанаративів у культурній ситуації постмодерну з її орієнтирами на децентралізацію інформаційних потоків і відмовою від прийняття систем універсальних метанаративів: «Я визначаю постмодерн як недовіру до метанаративів» [Lyotard, 1984, xxiii–xxiv; Sutton, 2020]. Це конкретні висновки для характеристики політичної сучасності: «Якщо настрої постмодерності визначається через недовіру до метанаративів, то політика постмодерності є радикально антиавторитарною. Скептичний настрої постмодерності також нетерпимий до великих проєктів і амбітних політичних програм, які є характерною рисою модерних держав та ідеологій» [Valentini, 2022, с. 12]. Ліотар виступав проти створення універсальних пояснювальних теорій, залишаючись прибічником підходу, коли в якості альтернативи метанаративам необхідно створити гнучку методологію, відкриту до інтеграції та комбінування різних *мікронаративів*

[Crosbie, 2020]. Це, в першу чергу, стосується гуманітарної наукової методології: «Де, після метанаративів, може існувати легітимність? (...) Чи полягає легітимність у консенсусі, досягнутому через обговорення, як вважає Юрген Габермас? Такий консенсус чинить насильство над гетерогенністю мовних ігор. А винахід завжди народжується з незгоди. Постмодерне знання – це не просто інструмент влади; воно загострює нашу чутливість до відмінностей і посилює нашу здатність толерувати несумірне. Його принцип – не гомологія експерта, а паралогія винахідника» [Lyotard, 1995, xxv].

На противагу, такі дослідники як Ю. Габермас та А. Каллінікос вказували на те, що опис культури постмодерну як такої, що має високу ступінь недовіри до метанаративів, сам по собі є метанаративом. Якщо постмодерна культура іманентно скептично налаштована до метанаративів, сам її скепсис стверджує свій універсальний характер [Habermas, Ben-Nabib, 1981; Callinicos, 1990]. Такий підхід також критикується аналітиками, які вбачають у ній виражену європоцентричну орієнтацію, оскільки поняття постмодерну саме по собі утворилося в контексті європейської культури, хоча й виходить за вказані регіональні рамки з розвитком глобалізації та, в першу чергу, її інформаційної складової [Saramago, 2021].

Бачення Ліотара критикувалися і з методологічного ракурсу. Наприклад, у збірнику есе 1997 року «Міжнародний постмодернізм. Теорія і літературна практика», який був виданий Утрехтським університетом, дослідники Бертенс та Фоккема оцінювали як помилкову тезу Ліотара, згідно якої наука в методологічному фундаменті та принципах верифікації покладається на метанаратив, а не на суму адаптованих мікронаративів [*наукових фактів* – авт.], що гарантує більшу об'єктивність завдяки залученню широкого спектру візій [Gillespie, 1998]. Тому, незважаючи на судження Ліотара, поняття метанаративу продовжує використовуватися не тільки для аналізу соціальної, політичної та культурної дійсності, зберігаючи свій статус актуального термінологічного інструменту соціально-гуманітарних наук, але й у сфері комунікацій, де воно частіше пов'язується з конкретними носіями та трансляторами, а не інтертекстуальними характеристиками текстів у рамках спільної дискурсивної матриці. В сучасному домінуючому академічному та експертному дискурсі ліотарівська критика сприймається не як фіксація дійсного скасування метанаративів, а радше як заклик до переосмислення їх ролі. Поняття метанаративу в такому ракурсі знаходить актуальність в рамках критичного підходу – для аналітичного виявлення способів продукування та нав'язування нормативних рамок інтерпретації соціальної реальності.

Якщо метанаратив переважно залучається до філософських та лінгвістичних студій, то інше вищезгадане ліотарівське синонімічне поняття «*гранд-нарратив*»² (фр. *grands récits*) частіше використовується у політичних та історичних дослідженнях. У роботі «Ситуація постмодерну» Ліотара термін використовується побіжно, пізніше отримавши популяризацію через інші контексти застосування автором: «Я буду використовувати термін “модерн” для позначення будь-якої науки, яка легітимізує себе з посиланням на метадискурс... явно звертаючись до якогось гранд-нарративу такого як діалектика Духу, герменевтика значення, емансипація раціонального...» [Lyotard, 1984, xxiii–xxiv]. У іншій роботі «Розбрат» [1986] Ліотар вказує на конкретну функцію гранд-нарративів: гранд-нарративи («гегемонічні дискурси») прагнуть заздалегідь запрограмувати, як саме мають бути встановлені зв'язки між фразами, і таким чином контролювати усі майбутні фрази чи події [Gratton, 2018].

Наведемо декілька поширених академічних характеристик гранд-нарративу:

² У академічній та експертній літературі використовуються різні форми написання цього поняття: окремо та через дефіс, що додатково підкреслює необхідність кодифікації наукових принципів його використання. У цьому дослідженні використовується форма *гранд-нарратив* згідно з нормами української мови, де іншомовні прикметники або прикметникові основи поєднуються з іменниками через дефіс. В англійській мові відповідний термін *grand narrative* пишеться окремо, оскільки слово *grand* виконує функцію звичайного прикметника і не потребує дефісу відповідно до граматики англійської мови. Вбачаємо необхідність закріплення запропонованої форми використання поняття у вітчизняній академічній літературі.

1) «Він складається з вірувань і практик, спрямованих на пояснення історичних процесів і, таким чином, пропонує те, що має вважатися універсальною істиною» [Waugh, 1992, p. 14];

2) «Підходи, які зображують історію людства як подорож від невігластва до розуму, від панування до свободи, від варварства до цивілізації» [Linklater, 2009, с. 3].

3) «Гранд-нарративи є універсальним уявленням локальної культури. У культурі, де домінують великі нарративи, домінуюча ідеологія режиму полягає у контролі знань. Великі нарративи відіграють роль в узагальненні та майстерній передачі інформації в описі сучасної ситуації» [Aitmatova, 2021].

Таким чином гранд-нарратив дедалі частіше розглядається не лише як форма оповіді, а як самостійний метод дослідження, здатний інтегрувати історичне знання в ширший міждисциплінарний гуманітарний контекст.

У дослідженні «Сучасний український великий нарратив: перспективи еволюції» група українських дослідників використовують поняття гранд-нарратив як «певний стандарт історіографії, який нав'язує уніфікацію складових історії», наводять його характеристики:

1) «в західноєвропейських студіях поняття великого нарративу стосується глобального інтелектуального тексту, який поєднує концепти досвіду та знання»;

2) «класичний великий нарратив є своєрідним способом реконструкції історії, коли велика, середня або мала “схема” накладається на певний історичний “сирий матеріал”»;

3) «як явище воно виникло в епоху Просвітництва, а згодом стало ідеологічною категорією постмодерну (з огляду на його точне визначення), тоді як метанарація в епоху Модерну розмежує ці два поняття» [Dobrolyubska, Prysiazhniuk, Rodian, Semko, 2022, p. 25].

З означеного історичного виміру гранд-нарративу очевидна різниця у тлумаченні цього поняття в порівнянні з методологічним характером метанаративу: «Метанаратив – це універсальна категорія, сформована на основі сциєнтизму. Строгий метанаратив передбачає використання уніфікованих принципів, законів, причинно-наслідкових зв'язків тощо. Водночас гранд-нарратив у своєму концептуальному значенні позначає набір базових ідей або категорій, центральна ідея в ньому – Розвиток, який може бути представлений через похідні категорії, зокрема “еволюція”, “прогрес”, “революція” тощо» [Dobrolyubska, Prysiazhniuk, Rodian, Semko, 2022, p. 25].

Варто зазначити, що у сфері стратегічних комунікацій поняття гранд-нарративу розвинулось у самостійне прикладне поняття – «стратегічний нарратив». Воно широко використовується в системах стратегічних комунікацій, передусім у США, де стратегічний нарратив розглядається як основа комунікативної координації та засіб репрезентації державної мети через інтегровані повідомлення різного рівня та функціонує як структурна основа комунікативної координації між різними державними інституціями [Mr. Y., 2015]. У практиках американських Збройних Сил він традиційно розглядається не лише як засіб репрезентації воєнної мети, а й як механізм інтеграції повідомлень, тем і меседжів різного рівня [Joint Warfighting Center, 2010; Joint Chiefs of Staff, 2013]. Стратегічний нарратив стає необхідним інструментом формування спільного смислового поля, в якому державні дії набувають зрозумілої й узгодженої інтерпретації як для внутрішньої, так і для зовнішньої аудиторії.

Подібний підхід починає впроваджуватися і в українському контексті. З 2015 року в Україні поступово формується система стратегічних комунікацій, що покликана забезпечити цілісність інформаційної політики держави в умовах гібридних загроз. На сьогодні ця система ще не має повноцінного нормативного оформлення, її методологічна база залишається недостатньо розробленою. У таких умовах стратегічний нарратив постає не лише як інструмент офіційної комунікації, а як спроба держави осмислити й упорядкувати власну інформаційну політику, сформулювати цілісний образ для громадян і зовнішнього світу,

забезпечуючи відповідність між політичними діями та їхнім смисловим наповненням, виступаючи концептуальною політичною рамкою.

Домінуюче тлумачення поняття «гранд-нарратив» у сучасних західних академічних словниках та популярних базах даних також спирається на концепцію метанаративу Ліотара. «Словник критичної теорії» Оксфордського університету 2010 року описує цей термін як спільність ідей, концепцій, уявлень або вірувань, які можуть функціонувати, щоб легітимізувати певні соціальні дії та практики [Buchanan, 2010]. У іншому виданні Оксфордського університету «Словник медіа та комунікацій» це поняття означає тоталізуючі нарративи або сучасні метадискурси, які забезпечують ідеологічний базис конкретної філософії історії [A dictionary of media and communication, 2025]. Вищезазначене тлумачення Оксфордського словника вступає в конфлікт з інтерпретацією згаданих українських дослідників, які визначають гранд-нарратив як ширшу концептуальну рамку, що репрезентує базові ідеї на кшталт прогресу чи розвитку без обов'язкової логічної строгості [Dobrolyubska, Prysiashniuk, Rodian, Semko, 2022, p. 25]. У словнику Інституту історії України НАН, в загальному сенсі вони є синонімами [Колесник, 2021]. Таким чином, у західному та вітчизняному науковому дискурсі понятійну дистинкцію між метанаративом і гранд-нарративом із ракурсів домінуючих сьогодні підходів характеризуємо як умовну. Контексти їх застосування вказують лише на ту особливість, що метанаратив частіше пов'язується з визначеною системою аксіологічних позицій, тобто з відповідного світоглядного базису, а гранд-нарратив є поняттям більше наближеним саме до специфічних принципів трансляції світоглядної позиції через інтерпретацію історії.

Це пояснює і **дисциплінарну специфіку визначених понять**: метанаратив означається як дискурсивно оформлена система епістемологічних / онтологічних поглядів і тому це поняття частіше використовується в культурологічних та філософських дослідженнях, на відміну від гранд-нарративу, який адаптований до аналізу сюжетних особливостей трансляції політичних нарративів та виявлення її акторів.

У рамках цієї роботи пропонуємо інтерпретувати метанаратив у якості витoku сенсової наповненості гранд-нарративу у його тлумаченні в рамках історичних та політологічних студій. У вже згаданій роботі «Ситуація постмодерну» Ліотар вказує: «(...) нарративне знання не надає пріоритету питанню про його власну легітимізацію і тому воно стверджує себе у практиці своєї трансляції, не маючи ресурсів для аргументації та доведень». Таким чином метанаратив виступає своєрідним денотатом гранд-нарративу, закладаючи семантичну матрицю та пов'язану з ним аксіологічну систему останнього [Ліотар, 1995, с. 24].

Підкріпимо цю тезу цитатою, в якій Ліотар описує мережеву природу нарративізації: «нарративна форма, на відміну від розвинених форм дискурсу знання, легко пристосовується до великої різноманітності мовних ігор (...); так само легко влітаються деонтичні висловлювання, які приписують, що слід робити стосовно цих самих об'єктів. Таким чином, сфери компетентності, до яких нарратив постачає або застосовує свої критерії, тісно переплетені в павутинні, яке він формує, впорядкованого єдиною точкою зору, що є характерною для цього типу знання» [Lyotard, 1995, p. 20].

Активніше застосування поняття гранд-нарративу в спеціалізованих політичних та історичних дослідженнях, у порівнянні з поняттям метанаративу, пояснюється акцентом у його тлумаченні на специфіках інтерпретації історичного процесу, які, на нашу думку, є одним із найбільш ефективних об'єктів дослідження політичної ідеології. Водночас визначено, що у розглянутих джерелах понятійна дистинкція між метанаративом і гранд-нарративом є невиразною і часто залежить від особливостей суб'єктивної інтерпретації понять конкретним дослідником в рамках конкретної дисципліни. Отже, *нечіткість тлумачення поняття гранд-нарративу у різних джерелах вказує на необхідність його уніфікації для наукових політичних студій.*

Водночас зафіксоване вище дисциплінарне розмежування у використанні понять метанаративу та гранд-нарративу не розглядається нами як перешкода для ефективного аналізу політичних нарративів. Навпаки, залучаючись до специфічного внутрішньодисциплінарного теоретичного апарату, як вказувалося вище, кожне з цих понять набуває й власної інтерпретаційної окремішності: метанаратив частіше зосереджується на аксіологічному, а гранд-нарратив – на історичному вимірі дискурсу. Незалежне теоретичне доопрацювання цих концептуальних понять, особливо у вітчизняному академічному просторі, наразі потребує термінологічної кодифікації. Це, зокрема, необхідно для підвищення рівня якісного аналізу політичних нарративів, оскільки дає змогу досліджувати останні на різних дискурсивних рівнях. Наприклад, розмежовуючи в рамках нарративу його онтологічний фундамент й історіософські інтерпретації ідеологічного характеру, які він транслює, складові нарративу можуть досліджуватися зі застосуванням методу порівняльного аналізу.

Інакшу оцінку, з точки зору необхідності проведення термінологічної уніфікації, отримує контекст ліотарівського поняття «*мікронаративу*» (фр. *petits récits*), яке бере витoki з концепції «мовних ігор» Л. Вітгенштейна. Мікронаративи, за Ліотаром, описуються як локалізовані представлення обмежених областей, жодна з яких не претендує на статус універсальної істини [A Dictionary of Media and Communication, 2025]. Під функцією мікронаративів, за Ліотаром, визначаємо деструкцію метанаративів через критику їх конкретних складових. У ракурсі ліотарівської інтерпретації мікронаративи у політичному аналізі розглядаємо як контекстуальну форму переважно оціночного застосування гранд-нарративу щодо визначених об'єктів дискурсу: ставлення до конкретних соціальних та історичних контекстів, особистостей, реальної політики держави, а також до антагоністичного метанаративу.

Орієнтація на мікронаративи для Ліотара є однією з ключових характеристик культури постмодерну як епохи активної деконструкції позитивістських концепцій модерну та метанаративів традиційних суспільств, що з технологічним розвитком комунікаційних каналів трансляції все ширше залучаються до глобального культурного дискурсу. В постмодерній культурі більше не існує загального консенсусу щодо того, що є реальним, адже кожен має свою унікальну перспективу погляду, власний характер інтерпретації. Це призводить до необхідності визнання розмаїття, а також неможливості існування універсальних людських прагнень, вірувань, бажань [Crosbie, 2020]. Таким чином культурна ситуація постмодерну характеризується розповсюдженням численних мікронаративів

Використовуючи *дедуктивний метод*, робимо висновок, що мікронаративи, будучи направленими проти метанаративу «А», мають застосовуватися у метанарації метанаративу «Б», якщо останній є антонімічним до першого. Тому в західній соціально-політичній науці мікронаративам відводиться не тільки деструктивна щодо до гранд-нарративів функція. Наприклад, процес обміну мікронаративами у відкритих живих обговореннях чи веб-комунікаціях має тенденцію до утворення «ідеального» або «*макро*»нарративу – іншого популярного в американському експертному середовищі поняття, яке за своїми функціональними ознаками є наближеним до означених вище тлумачень гранд- / метанаративу [Ingram, Reed, 2016; Saletta, Kruger, Primoratz, Barnett, van Gelder, Horn, 2020]. Таким чином у альтернативних антагоністичному застосуванню контекстах мікронаративи можуть носити продуктивне значення, якщо розглядаються як складові макроструктури нарративу вищого рівня.

Водночас існує *проблема відмінних академічних дефініцій поняття мікронаративу*, що створює відповідні інструментальні та технічні обмеження в його активнішому залученні до академічного політичного дискурсу. У вже розглянутому оксфордському словнику медіа та комунікацій в характеристиці мікронаративів поруч з приставкою «*micro*» використане слово «*little*» [A dictionary of media and communication, 2025], відповідно до прямого англійського

перекладу оригінального ліотарівського словосполучення «petits récits». Водночас, синонімічним до слова «petits» в англійській мові є слово «small», яке в поєднанні зі словом «narrative» вдалося виявити лише на одному західному популярному ресурсі [WordSense Online Dictionary, 2025]. Відтак у гуманітарних дослідженнях домінують поняття «small stories» [Georgakopoulou, 2015] та «short stories» [Britannica, 2025], які пов'язані з жанровими означеннями літературних творів [Bamberg, Georgakopoulou, 2008].

Вважаємо за необхідне провести уніфікацію відповідної дефініції для політологічних студій: словосполучення little/small/short narrative (в контекстах, де вони були використані в політологічних дослідженнях для аналізу політичних комунікацій, політичної риторики, дискурсивного виміру ідеології) можуть інтерпретуватися як концептуально синонімічні до поняття мікронаративу. Це дозволить нівелювати відповідні семантичні обмеження в аналізі дискурсивних складових політичної риторики та залучити більшу кількість кросдисциплінарних методологічних напрацювань майбутніх вітчизняних досліджень гранд- і мікронаративів.

Висновки. У ході дослідження з'ясовано, що поняття метанаративу та гранд-наративу попри розмежування в окремих джерелах, переважно використовуються як синонімічні терміни, що репрезентують універсальні дискурсивні конструкції, покликані пояснити культурну, історичну, соціальну реальність. Ключова відмінність між ними полягає у тому, що перше відноситься, в першу чергу, до онтологічного та аксіологічного, а друге – до історичного та політичного вимірів нарації, що на пряму визначає дисциплінарні особливості їх застосування.

Вказана дистинкція, на нашу думку, має продуктивний характер, оскільки подальша внутрішньодисциплінарна концептуалізація цих понять, на противагу їх уніфікації, дозволить розширити термінологічний інструментарій соціально-гуманітарних досліджень та чіткіше розмежувати сфери їх застосування. Водночас означено необхідність уніфікації тлумачень поняття гранд-наративу у вітчизняних політичних дослідженнях, де воно має найвищі перспективи застосування.

Мікронаративи, за Ліотаром, визначено як локальні, фрагментарні форми інтерпретації, що у культурній ситуації постмодерну деконструюють універсальні структури мета- та гранд-наративів. На основі застосування методу дедукції вказано на продуктивну роль мікронаративів як складників наративів вищого рівня.

Також виявлено проблематику дефініційної нечіткості терміну мікронаратив у сучасному академічному просторі. Це зумовлює потребу в уніфікації понятійного апарату для підвищення ефективності його використання в аналітичних політичних дослідженнях. Запропонована концептуальна синонімія термінів little/small/short narrative дозволяє розширити джерельну базу та інтерпретативний потенціал досліджень, пов'язаних із аналізом наративних структур політичних комунікацій.

На основі отриманих результатів вбачаємо затребуваними майбутні дослідження, в рамках яких необхідно: 1) означити варіанти консенсуального сталого тлумачення розглянутих понять в рамках вітчизняних політологічних студій; 2) глибше дослідити перспективи застосування методу індукції для виведення моделей гранд-наративів із дискурсивних і семантичних тенденцій, які спостерігаються у політичних мікронаративах.

Використані джерела:

1. Колесник, І. (2021). Гранд-наратив, метанаратив, велика історія, теоретична історія. В *Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я* (с. 773) / ред. В. А. Смолій. Київ: Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=grand_naratyv_metanaratyv_velyka_istorija_teoretychna_istorija
2. Ліотар, Ж.-Ф. (1995). Ситуація постмодерну / пер. з фр. Ю. Джулай. *Філософська і соціологічна думка*, 5–6, 15–38. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lyotard_Jean-Francois/Sytuatsia_postmodernu.pdf
3. Aitmatova, C. (2021). Chingiz Aitmatov's grand narrative. In I. A. Parlak & M. K. Yilmaz (Eds.), *Narratives and the role of philosophy in cross-disciplinary studies: Emerging research and opportunities* (pp. 47–61). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4903-2.ch004>

4. Bamberg, M., & Georgakopoulou, A. (2008). Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk*, 28(3), 377–396. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.018>
5. Bertens, H. (1995). *The idea of the postmodern: A history* (1st ed.). Routledge. https://bkcollege.in/upload/dpt_book/1669367693.pdf
6. Buchanan, I. (2010). *A dictionary of critical theory* (1st ed.). Oxford University Press. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199532919.001.0001/acref-9780199532919-e-301>
7. Callinicos, A. (1990). *Against postmodernism: A Marxist critique*. St. Martin's Press. <https://philpapers.org/rec/calapa>
8. Cambridge University Press. (n.d.). *Metanarrative*. In *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/metanarrative>
9. Crosbie, K. (2020). Jean-François Lyotard: A sceptic for our times – Lyotard and politics. *Edinburgh University Press Blog*. <https://eupublishingblog.com/2020/10/05/jean-francois-lyotard-a-sceptic-for-our-times-lyotard-and-politics/>
10. Dobrolyubska, Y., Prysiazniuk, O., Rodian, M., & Semko, Y. (2022). *Modern Ukrainian grand narrative: Prospects for evolution*. *WISDOM*, 3(2), 23–31. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v3i2.757>
11. Georgakopoulou, A. (2015). Small stories research. In A. De Fina & A. Georgakopoulou (Eds.), *The handbook of narrative analysis* (Ch. 13). <https://doi.org/10.1002/9781118458204.ch13>
12. Gillespie, G. (1998). [Review of the book *Comparative Literature*, Vol. 50, Issue 3]. *Comparative Literature*, 50(3), 255–257. <https://www.jstor.org/stable/1771400>
13. Grand narrative. (2025). In *A dictionary of media and communication*. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095903493>
14. Gratton, P. (2018). *Jean-François Lyotard*. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/lyotard>
15. Habermas, J., & Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, (22), 3–14. <https://www.jstor.org/stable/488137>
16. Ingram, H., & Reed, A. (2016). Lessons from history for counter-terrorism strategic communications. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*, 7. <https://doi.org/10.19165/2016.2.04> https://www.researchgate.net/figure/Macro-Mezzo-and-Micro-Strategic-Communications-Considerations_fig1_304996897
17. Linklater, A. (2009). Grand narratives and international relations. *Global Change, Peace & Security*, 21(1), 3–17. <https://doi.org/10.1080/14781150802659234>
18. Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press. https://monoskop.org/images/e/e0/Lyotard_Jean-Francois_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge.pdf (Оригінальний твір опубліковано 1979 року)
19. Mr Y. (2011). A national strategic narrative. Princeton University. https://nps.edu/documents/103400120/0/A+National+Strategic+Narrative_ALL.pdf/d92ad0c0-c4d2-4673-afd4-164e30fee416
20. New World Encyclopedia. (n.d.). *Metanarrative*. New World Encyclopedia. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Metanarrative>
21. Petits récits. (2025). *WordSense Online Dictionary*. https://www.wordsense.eu/petits_récits/
22. O'Sullivan, L. (2023). *The legitimation of knowledge in Lyotard: A new approach*. *Geschichtstheorie am Werk*. <https://gtw.hypotheses.org/17828>
23. Saletta, M., Kruger, A., Primoratz, T., Barnett, A., van Gelder, T., & Horn, R. E. (2020). The role of narrative in collaborative reasoning and intelligence analysis: A case study. *PLOS ONE*, 15(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226981.g004>
24. Saramago, A. (2021). Post-Eurocentric grand narratives in critical international theory. *European Journal of International Relations*, 28(1), 6–29. <https://doi.org/10.1177/135406612111058797>
25. Short story. (2025). In *Britannica*. <https://www.britannica.com/art/short-story>
26. Sutton, M. (2020). The postmodern condition by Jean-François Lyotard. *Philosophy Now*. https://philosophynow.org/issues/157/The_Postmodern_Condition_by_Jean-Francois_Lyotard
27. Joint Warfighting Center. (2010). *Commander's handbook for strategic communication and communication strategy (Version 3.0)*. Joint Doctrine Notes. Joint Electronic Library. https://web.archive.org/web/20171215083202/http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/jwfc/sc_hbk10.pdf
28. Joint Chiefs of Staff. (2013). *Commander's communication synchronization (JDN 2-13)*. Joint Doctrine Notes. Joint Electronic Library. https://web.archive.org/web/20190126134331/https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/jdn_jg/jdn2_13.pdf
29. Valentini, T. (2022). *Jean-François Lyotard and the philosophical assumptions of postmodern democracy*. *Areté: International Journal of Philosophy, Human & Social Sciences*, 7. <https://doi.org/10.69138/arete-2531-6249-20220730>

30. Waugh, P. (1992). *Practising postmodernism, reading modernism*. Hodder Education. <https://philpapers.org/rec/WAUPPR>
31. Wiktionary. (n.d.). Metanarrative. Wiktionary. <https://en.wiktionary.org/wiki/metanarrative>

References:

1. Kolesnyk, I. (2021). Grand-naratyv, metanaratyv, velyka istoriia, teoretychna istoriia. [Grand-narrative, metanarrative, great history, theoretical history] V Entsyklopediia istorii Ukrainy: Dodatkovyi tom. Kn. 1: A–Ia (s. 773) / red. V. A. Smolii. Kyiv: Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=grand_naratyv_metanaratyv_velyka_istorija_teoretychna_istorija [in Ukrainian]
2. Liotar, Zh.-F. (1995). Sytuatsiia postmodernu [The Postmodern Condition] / per. z fr. Yu. Dzhulai. Filosofska i sotsiologichna dumka, 5–6, 15–38. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lyotard_Jean-Francois/Sytuatsia_postmodernu.pdf [in Ukrainian]
3. Aitmatova, C. (2021). Chingiz Aitmatov's grand narrative. In I. A. Parlak & M. K. Yilmaz (Eds.), *Narratives and the role of philosophy in cross-disciplinary studies: Emerging research and opportunities* (pp. 47–61). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4903-2.ch004>
4. Bamberg, M., & Georgakopoulou, A. (2008). Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk*, 28(3), 377–396. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.018>
5. Bertens, H. (1995). *The idea of the postmodern: A history* (1st ed.). Routledge. https://bkbcollge.in/upload/dpt_book/1669367693.pdf
6. Buchanan, I. (2010). *A dictionary of critical theory* (1st ed.). Oxford University Press. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199532919.001.0001/acref-9780199532919-e-301>
7. Callinicos, A. (1990). *Against postmodernism: A Marxist critique*. St. Martin's Press. <https://philpapers.org/rec/calapa>
8. Cambridge University Press. (n.d.). *Metanarrative*. In *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/metanarrative>
9. Crosbie, K. (2020, October 5). Jean-François Lyotard: A sceptic for our times – Lyotard and politics. *Edinburgh University Press Blog*. <https://eupublishingblog.com/2020/10/05/jean-francois-lyotard-a-sceptic-for-our-times-lyotard-and-politics/>
10. Dobrolyubska, Y., Prysiazhniuk, O., Rodian, M., & Semko, Y. (2022). *Modern Ukrainian grand narrative: Prospects for evolution*. *WISDOM*, 3(2), 23–31. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v3i2.757>
11. Georgakopoulou, A. (2015). Small stories research. In A. De Fina & A. Georgakopoulou (Eds.), *The handbook of narrative analysis* (Ch. 13). <https://doi.org/10.1002/9781118458204.ch13>
12. Gillespie, G. (1998). [Review of the book *Comparative Literature*, Vol. 50, Issue 3]. *Comparative Literature*, 50(3), 255–257. <https://www.jstor.org/stable/1771400>
13. Grand narrative. (n.d.). In *A dictionary of media and communication*. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095903493>
14. Gratton, P. (2018). *Jean-François Lyotard*. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/lyotard>
15. Habermas, J., & Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, (22), 3–14. <https://www.jstor.org/stable/488137>
16. Ingram, H., & Reed, A. (2016). Lessons from history for counter-terrorism strategic communications. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*, 7. <https://doi.org/10.19165/2016.2.04> https://www.researchgate.net/figure/Macro-Mezzo-and-Micro-Strategic-Communications-Considerations_fig1_304996897
17. Linklater, A. (2009). Grand narratives and international relations. *Global Change, Peace & Security*, 21(1), 3–17. <https://doi.org/10.1080/14781150802659234>
18. Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press. https://monoskop.org/images/e/e0/Lyotard_Jean-Francois_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge.pdf (Original work published 1979)
19. Mr Y. (2011). A national strategic narrative. Princeton University. https://nps.edu/documents/103400120/0/A+National+Strategic+Narrative_ALL.pdf/d92ad0c0-c4d2-4673-afd4-164e30fee416
20. New World Encyclopedia. (n.d.). *Metanarrative*. New World Encyclopedia. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Metanarrative>
21. Petits récits. (2025). *WordSense Online Dictionary*. https://www.wordsense.eu/petits_récits/
22. O'Sullivan, L. (2023). *The legitimation of knowledge in Lyotard: A new approach*. *Geschichtstheorie am Werk*. <https://gtw.hypotheses.org/17828>
23. Saletta, M., Kruger, A., Primoratz, T., Barnett, A., van Gelder, T., & Horn, R. E. (2020). The role of narrative in collaborative reasoning and intelligence analysis: A case study. *PLOS ONE*, 15(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226981.g004>

24. Saramago, A. (2021). Post-Eurocentric grand narratives in critical international theory. *European Journal of International Relations*, 28(1), 6–29. <https://doi.org/10.1177/135406612111058797>
25. Short story. (n.d.). In *Britannica*. <https://www.britannica.com/art/short-story>
26. Sutton, M. (2020). The postmodern condition by Jean-François Lyotard. *Philosophy Now*. https://philosophynow.org/issues/157/The_Postmodern_Condition_by_Jean-Francois_Lyotard
27. Joint Warfighting Center. (2010). *Commander's handbook for strategic communication and communication strategy (Version 3.0)*. Joint Doctrine Notes. Joint Electronic Library. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA525371.pdf>
28. Joint Chiefs of Staff. (2013). *Commander's communication synchronization (JDN 2-13)*. Joint Doctrine Notes. Joint Electronic Library. https://edocs.nps.edu/2014/March/jdn2_13.pdf
29. Valentini, T. (2022). *Jean-François Lyotard and the philosophical assumptions of postmodern democracy*. *Areté: International Journal of Philosophy, Human & Social Sciences*, 7. <https://doi.org/10.69138/arete-2531-6249-20220730>
30. Waugh, P. (1992). *Practising postmodernism, reading modernism*. Hodder Education. <https://philpapers.org/rec/WAUPPR>
31. Wiktionary. (n.d.). *Metanarrative*. Wiktionary. <https://en.wiktionary.org/wiki/metanarrative>

Vladyslav Velhus,

*Postgraduate Student, Department of Global Political Development Studies,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Metanarrative, Grand Narrative, and Micronarrative in the Conceptual Framework of J.-F. Lyotard: Issues of Terminological Unification in Political Science

This article offers a theoretical analysis of the conceptual apparatus surrounding the notion of the metanarrative, as introduced by Jean-François Lyotard. It argues for the need to systematize existing definitions, given their growing presence in contemporary humanities and socio-political discourse. The study is based on qualitative textual analysis of academic literature, incorporating comparative-analytical and conceptual methods to identify key features of how these terms are used across various disciplinary contexts.

The analysis reveals that the terms metanarrative and grand narrative are often used interchangeably, yet possess the differentiation potential: the former tends to relate to the historical dimension of political narration, while the latter functions as an axiological category rooted in the ontological foundations of narrative construction. The article underscores the value of further distinguishing these concepts within intradisciplinary research, aiming to enrich the conceptual toolkit of discourse analysis and enhance the analytical potential within political science and the broader field of the social sciences. Particular attention is given to the definitional ambiguity surrounding the concept of the micronarrative. The study identifies a lack of stable terminology for this narrative type in current academic literature. In response, the article advocates for the codification of micronarrative, drawing on the semantic synonymy of English-language equivalents, thereby expanding the interpretative framework and empirical base for studies of political communication.

The article's scholarly contribution lies in clarifying the relationships among metanarrative, grand narrative, and micronarrative, and in proposing a partial terminological unification to support discourse analysis in political research. It concludes by highlighting the need for further investigation aimed at: 1) developing a consensus-based understanding of these concepts within the national political sphere; 2) exploring the potential of inductive approaches to derive grand narratives from the aggregation of micronarrative elements in political rhetoric. This work is intended for humanities, social sciences, and political studies scholars who examine communicative mechanisms in forming collective political identity and ideological influence through discursive practices.

Keywords: *grand narrative, metanarrative, micronarrative, political discourse, social humanities.*

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.12>
УДК (477:438)-044.247:327:913(100)

Тетяна Єлова,
кандидат політичних наук, докторантка
кафедри політології та державного управління,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1059-5795>; e-mail: tanya.yelova@gmail.com

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ПОЛЬЩЕЮ

У статті аналізується роль зовнішніх факторів і міжнародних акторів у формуванні відносин між Україною та Польщею, зокрема вплив США, РФ, ФРН та інших держав на зовнішню політику обох країн. США, як важливий партнер, надавали політичну та фінансову підтримку Україні та Польщі, а також сприяли розвитку громадянського суспільства в пострадянських країнах. У контексті РФ акцентується її геополітичний інтерес до регіону, зокрема після вступу Польщі до НАТО та ЄС, що стало викликом для російського впливу. Польща виступала активним посередником і підтримувала інтеграцію України до західних структур, зокрема під час Помаранчевої революції. Розглянуто також значення ЄС, який, попри розбіжності серед держав-членів, прагнув сприяти стабільності та демократичним перетворенням у Східній Європі. Аналіз свідчить, що стратегічні інтереси великих держав значною мірою визначили траєкторію розвитку українсько-польських відносин, зокрема у контексті їх взаємодії з РФ. Стаття також розглядає роль Польщі як важливого партнера України в рамках європейської інтеграції, безпеки, енергетичної незалежності та розвитку двосторонніх економічних зв'язків, що значно вплинуло на стабільність у Центрально-Східній Європі, зокрема в умовах російської агресії. Підкреслено, що пріоритетним напрямом зовнішньополітичної стратегії України та одним із основних чинників збереження національної безпеки проголошено європейську інтеграцію. У цьому контексті постає необхідність у дослідженні геополітичних намірів європейських країн, зокрема тієї її частини, яка пов'язана безпосередньо із місцем та роллю України в системі міжнародних відносин загалом та в європейському регіоні зокрема. Для України це дуже важливий напрям зовнішньої політики Євросоюзу, адже він здійснюється в умовах активного політичного діалогу Україна–ЄС, який відбувається останні кілька років у межах євроінтеграційного поступу України.

Ключові слова: зовнішні фактори, Україна, НАТО, ЄС, геополітичні інтереси, інтеграція, національна безпека, політичний діалог, Східне партнерство.

Вступ. Формування та еволюція українсько-польських відносин є багатограним процесом, у якому зовнішні чинники посідають одне з провідних місць. Від моменту відновлення незалежності України ці відносини розвивалися не лише на основі двосторонніх ініціатив, але й під значним впливом геополітичних змін, міжнародних процесів, регіональних безпекових викликів, а також трансформацій у системі європейської та трансатлантичної інтеграції. Значним зовнішнім чинником, що сприяв поглибленню українсько-польського діалогу, стало приєднання Польщі до Північноатлантичного альянсу в 1999 р. та вступ до Європейського Союзу в 2004 р. Ці кроки сприяли утвердженню Польщі як вагомого геополітичного суб'єкта, здатного впливати на європейську політику щодо країн Східного партнерства. Польща стала послідовним лобістом європейських прагнень України та активним учасником трансатлантичного діалогу, спрямованого на стабілізацію і демократичний розвиток у східноєвропейському регіоні.

Особливе місце у динаміці двосторонніх відносин посідає зовнішній тиск з боку Російської Федерації. Стратегія РФ щодо стримування євроінтеграційного курсу України передбачала застосування політичного, енергетичного, економічного шантажу, спрямованого, зокрема, на підлив взаємодії України з державами Центральної та Східної

Європи. Агресивна зовнішня політика Кремля, що набула особливої гостроти після початку військової агресії проти України у 2014 р., лише консолідувала позиції Варшави та Києва у питанні протидії спільним загрозам. Ініціатива ЄС «Східне партнерство», що була започаткована у 2009 р. з активною участю Польщі, стала вагомим зовнішньополітичним інструментом підтримки євроінтеграційного курсу України. У рамках цього формату відбувається розширення політичної, економічної та інституційної співпраці між ЄС і країнами-сусідами, зокрема Україною, що й сприяє зміцненню українсько-польського партнерства на основі спільних європейських цінностей.

Варто також враховувати глобальний контекст міжнародної безпеки, зокрема трансформацію трансатлантичної системи після терактів 11 вересня 2001 р. Польща, яка активно долучилася до антитерористичних операцій у рамках міжнародної коаліції, суттєво зміцнила власні позиції у зовнішньополітичному дискурсі США, що сприяло формуванню тристоронньої взаємодії США – Польща – Україна. Узалеженість українсько-польських відносин від зовнішніх чинників також проявляється в інформаційному та ідеологічному аспектах. Російська пропаганда систематично використовує історичні суперечності між Україною та Польщею задля дестабілізації стратегічного партнерства, що вимагає послідовної політики подолання історичних міфів і зміцнення гуманітарного діалогу.

Таким чином, зовнішні чинники справляють суттєвий вплив на розвиток українсько-польських відносин. Характер цього впливу є як стимулювальним (через спільну інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур), так і дестабілізаційним (через дії третіх країн, зокрема РФ). В сучасних умовах поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Польщею є не лише наслідком спільних інтересів, а й об'єктивною відповіддю на зовнішні виклики, які постають перед обома державами в системі нової геополітичної реальності.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика розвитку українсько-польських відносин в контексті зовнішньополітичних чинників знайшла широке висвітлення у працях як українських, так і зарубіжних науковців. Вплив зовнішніх акторів на українсько-польські відносини аналізували А. Клепиков [1995], В. Кулик [2010], С. Онуфрив [2005], М. Рябчук [2010], К. Серажим [2002]. Основний акцент у їхніх дослідженнях зроблено на особливостях українського політичного дискурсу в посткомуністичний період. Щодо публікацій про тенденції у зовнішній політиці України та її сусідів, то глибокими є результати досліджень В. Балюка [2002; 2024], П. Данієрі [2011], О. Дергачова [2009], В. Манжоли [2009], Г. Перепелиці [2002; 2013], Ф. Продроу [2010], О. Слінька [2010], С. Уайт [2010], Д. Фіна [2010], Дж. Шерр [2010]. Історичні ретроспективи українських-російських стосунків аналізували також і колективи науковців [Україна та Росія, 2001].

Відносини з Польщею є пріоритетним напрямком зовнішньої політики України через геополітичне становище та глибокі історичні, культурні, економічні зв'язки. Вони виходять за межі економічних інтересів, стають важливим елементом загальноєвропейської безпеки. Польща підтримує європейський вибір України, що також визначає специфіку міждержавних стосунків. Дослідження Л. Зашкільняка та М. Крикуна [2002] охоплює політичний, соціальний та економічний розвиток Польщі, а також її взаємини з Україною. Важливим є також монографія Є. Савельєва, В. Мельника та С. Чеботаря, яка досліджує економічні відносини між Польщею та Україною в контексті стратегічного партнерства [2003]. Монографія Й. Конечної [2001] «Польща-Україна: взаємний образ» аналізує ставлення обох народів до економічних, культурних та політичних взаємовідносин.

Вагомий внесок у дослідження цієї теми зробили такі автори як В. Горбулін, О. Майборода, І. Кресіна, а також польські дослідники – А. Дукельський, А. Домбровський, Т. Журавський. У своїх працях В. Горбулін [2016] акцентує увагу на геостратегічному значенні України та її взаємодії з Польщею у контексті протистояння агресивній політиці РФ. Значна частина досліджень також присвячена ролі Польщі як лобіста євроінтеграційного

курсу України, зокрема в межах політики ЄС «Східне партнерство» (див. публікації Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка та Центру Разумкова).

Сучасні аспекти українсько-польських відносин досліджують С. Костюк, Г. Мелеганіч у статті «Українсько-польське регіональне співробітництво у сфері безпеки» [2019], у центрі уваги співпраця в галузі оборонних технологій, зокрема розробка систем точного знищення боєприпасів і бойових націлів, а також обмін досвідом між військовими на основі стандартів НАТО. І. Процик і В. Скрипичайко в статті «Дослідження шляхів розвитку українсько-польської співпраці у сфері координації діяльності промислових підприємств» [2023] пропонують заходи для підвищення ефективності цієї співпраці. Ю. Константинова та Д. Зименко у статті «Стратегічне партнерство між Україною та Польщею в контексті російсько-української війни» [2024] аналізують різні аспекти співпраці між двома країнами, зокрема політичну, військову, економічну, гуманітарну сфери, а також обговорюють проблемні аспекти та перспективи подальшої співпраці.

Західні дослідники виокремлюють важливість українсько-польських стосунків для європейської та регіональної безпеки. Більшість з них на середину 1990-х рр. вважали тісне співробітництво між двома країнами основою загальноєвропейської безпеки. Особливо важливою є позиція американського професора Ш. Гарнетта, який вважав Україну ключовою країною для створення «нового порядку безпеки» в Європі. Він підкреслив, що Польща та Україна є партнерами з великим потенціалом для стратегічної співпраці, а зовнішні чинники, такі як розширення НАТО на схід і участь США в розвитку ЦСЄ, значно вплинули на напрям польсько-українського співробітництва [Garnett, 1997]. Важливість стратегічної співпраці між Україною та Польщею підтримував і Зб. Бжезінський, який вважав польсько-українські відносини ключовими для європейської безпеки. Він зазначав, що розширення НАТО посилює стосунки між країнами [Brzezinski, 1998]. Також С. Ларрабі [1996] вважає, що Польща відіграє центральну роль у просуванні України до Європи. Польські дослідники К. та Р. Волчуки вивчали українсько-польські відносини як важливі для стабільності Європи, особливо в контексті розширення ЄС і НАТО [Wolczuk, 2000; 2001]. Водночас вони відзначили, що процес євроінтеграції негативно вплинув на ці стосунки через вимоги європейської спільноти, що спричинило труднощі в транскордонній торгівлі та переміщенні людей. Однак Польща та Україна продовжували шукати шляхи для підтримки стратегічного партнерства [Wolczuk, 2003].

Польські дослідники аналізують різні аспекти двосторонніх зв'язків між Україною та Польщею, зокрема міжнародні фактори, які впливають на ці відносини. Вони погоджуються, що незалежна Україна є важливою для загальноєвропейської та польської безпеки. Також зазначається, що розширення НАТО та проблема ядерної зброї в Центральній Європі мали значний вплив на польсько-українські стосунки. Стабільні стратегічні цілі співпраці між країнами стали основою для розвитку політичних, економічних та соціальних інтересів обох держав. Варшавська дослідниця Й. Камінська вважає, що перспектива членства в ЄС мала значний вплив на інституційні зміни в країнах Центральної Європи. Вона також порушує питання можливостей нових держав-членів ЄС впливати на зовнішню політику, зокрема аналізує зміни в механізмах координації у Міністерстві закордонних справ Польщі та інших установах [Kaminska, 2010]. Незважаючи на широке розмаїття досліджень польсько-українських відносин, дотепер відсутні комплексні дослідження міжнародної співпраці та стратегічного партнерства між Україною та Польщею, зокрема, у контексті подвійного розширення на європейському континенті, що ще раз підкреслює перспективність та важливість нашого дослідження.

Аналіз зарубіжної літератури демонструє зростаючу зацікавленість дослідників у вивченні впливу транснаціональних процесів на двосторонні відносини. Наприклад, у працях польських політологів наголошується на еволюції безпекової політики Польщі у зв'язку з подіями в Україні після 2014 року (публікації в журналах *Nowa Europa Wschodnia*, *Sprawy*

Międzynarodowe тощо). Разом із тим, в українському дискурсі залишається недостатньо опрацьованим комплексний підхід до вивчення саме зовнішніх факторів як системоутворюючих чинників у двосторонніх відносинах. Це обумовлює потребу в поглибленому міждисциплінарному аналізі, який враховує політичні, економічні, безпекові та гуманітарні виміри взаємодії між Україною та Польщею.

Головна мета статті полягає у всебічному дослідженні та аналізі впливу зовнішньополітичних чинників на еволюцію двосторонніх відносин між Україною та Польщею в контексті міжнародної політики. **Завдання дослідження:** проаналізувати вплив зовнішніх акторів (США, РФ, ФРН, ЄС) на формування зовнішньої політики України та Польщі, а також їхню роль у розвитку українсько-польських відносин; дослідити місце і роль Польщі як стратегічного партнера України в контексті європейської інтеграції, безпеки, енергетичної незалежності та двостороннього співробітництва; визначити геополітичне значення України в системі міжнародних відносин у контексті євроінтеграційної стратегії та активного політичного діалогу з Європейським Союзом.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує інструментарій політології, міжнародних відносин, геополітики. Використані метод системного аналізу, що дозволяє розглядати українсько-польські відносини як складову ширшої регіональної та глобальної системи міжнародних відносин; інституційний аналіз, який дає змогу оцінити роль міжнародних організацій (ЄС, НАТО, ОБСЄ) у впливі на двосторонню взаємодію; порівняльний метод, що дозволяє зіставити вплив зовнішніх акторів на процеси в українсько-польських відносинах у різні історичні періоди; контент-аналіз публікацій та документів, зокрема нормативно-правової бази, політичних декларацій, міжнародних угод, а також наукових, аналітичних матеріалів; метод історичного аналізу, що допомагає простежити еволюцію зовнішніх впливів на українсько-польські відносини від початку 1990-х рр. до сучасного етапу. Також у процесі дослідження враховано принципи критичного аналізу джерел, що дозволяє уникнути однобічного трактування подій та забезпечити об'єктивність висновків.

Результати дослідження. Підкреслимо, що у відносинах України та Польщі важливу роль грають зовнішні фактори та міжнародні гравці – США, РФ, ФРН та ін. Для США Польща й Україна виступали важливими країнами у підтримці національної безпеки і гарантії свого стратегічного положення у світі. США здійснювали вагомий внесок у розвиток відносин між Україною та Польщею, зокрема й у контексті поширення політичного впливу з боку ЄС. На відміну від ЄС, який упродовж тривалого часу не приділяв особливої уваги питанням демократії у колишніх радянських республіках, з початку 1992–1993 рр. США відіграли важливу роль у підтримці розвитку громадянського суспільства в Україні та інших посткомуністичних країнах. Лідерство у цьому питанні належало Агентству США з міжнародного розвитку (USAID), Національному фонду за демократію, приватним донорам, таким як Інститут відкритого суспільства (OSI) та іншим благодійним фондам. До числа приватних донорів, які сприяли демократії, варто віднести і Міжнародний фонд виборчих систем (IFES), Дім свободи.

США виявили ще більший інтерес до ситуації в Україні після зростання авторитарних тенденцій у середині 1990-х рр., коли до влади прийшов Л. Кучма. Вашингтон розглядав Україну як провідний форпост демократії на пострадянському просторі, тому країна стала одним із головних отримувачів американської допомоги. Американські неурядові організації активно працювали в Україні й відіграли помітну роль під час Помаранчевої революції, зокрема через підготовку українських груп з моніторингу виборів. Громадські організації, які займалися питаннями демократії, отримували фінансування з-за кордону для підтримки своєї діяльності та мобілізації громадян.

Після створення міжнародної антитерористичної коаліції у відповідь на теракти 11 вересня 2001 р., у зовнішній політиці США з'явився новий пріоритет – спільна боротьба з

тероризмом, що позначилося і на відносинах з РФ та іншими міжнародними акторами. Вступивши до цієї коаліції, Росія сподівалася отримати своєрідний карт-бланш на реалізацію власної політики в межах колишнього СРСР. Акцент на низькі ціни на енергоносії та спільну інфраструктуру як ключові інструменти для інтеграції пострадянських країн.

ЄС у політиці щодо пострадянського простору змушений був зважати на позицію Росії. Діалог із Москвою засвідчив її небажання бути поставленою на один рівень із меншими державами в межах єдиного політичного підходу. Російські дипломати наголошували, що з огляду на регіональну вагу РФ та її стратегічне партнерство з ЄС, відносини між Росією та Євросоюзом мають базуватися на окремих, особливих умовах. ЄС фактично визнав цю аргументацію, продовжуючи будувати двосторонні відносини з Росією поза межами Європейської політики сусідства (ЄПС). Таким чином, співпраця між ЄС і Росією ґрунтується на інших документах, зокрема на Угоді про партнерство та співробітництво (УПС), укладеній у 1994 р., чотирьох спільних напрямках, визначених у 2003 р., а також відповідних дорожніх картах, ухвалених у 2005 р. Додатково, в грудні 2010 р. під час саміту Росія – ЄС у Брюсселі було започатковано ініціативу «Партнерство для модернізації», яка стала ще одним інструментом двосторонньої взаємодії.

Польська політика щодо України вносила ризик для Польщі у відносинах із РФ і виправдовувала історичну підозру Росії про готовність Польщі підірвати заявлену прихильність у підтримці співробітництва та дружніх відносин з РФ. Новообраний Президент Польщі Л. Качинський підтвердив зобов'язання Варшави перед Заходом, враховуючи історичне призначення НАТО й ЄС, – підтримувати задовільні відносини з Росією заради європейської безпеки і стабільності [Goldman, 2006]. Польща послідовно дотримувалася політики переорієнтації України на Захід і на зміцнення зв'язків з нею. Це зобов'язання зумовлене міркуваннями безпеки, які впливали з побоювання Польщі перед РФ, враховуючи тягар історичних польсько-російських відносин. Незважаючи на зобов'язання Польщі, Варшава продовжувала свою політику підтримки тісних зв'язків з Україною та робила все, щоб привести Україну до Європи. Ця стратегія щодо України – центральний елемент східної стратегії безпеки пострадянської Польщі. Її членство в НАТО і ЄС, тісні зв'язки з США – все було зроблене з метою збереження суверенітету, який знаходиться під загрозою з боку РФ [Goldman, 2006].

Польсько-російські відносини коливалися між «ввічливою байдужістю» та «відвертим неприйняттям». Вступ Польщі до НАТО та ЄС суспільство сприймало як остаточне звільнення від потенційної загрози повернення російського домінування – і це не приховувалося від самої РФ. У відповідь Росія зосереджувала увагу на відносинах зі США та провідними європейськими державами, відкрито демонструючи, що не розглядає Польщу як рівноправного партнера.

У 2004 р., напередодні розширення ЄС, РФ відмовилася поширювати на нові країни-члени ті торгові привілеї, які мали старі учасники Союзу. Таке розширення на територію Центральної Європи стало геополітичним викликом не лише для Росії, а й для США, що потребувало відповідного реагування. Водночас поширення політичного впливу ЄС та розвиток демократії у Східній Європі гармонійно поєднувалися з політикою демократичного поширення, яку провадили Сполучені Штати. У вересні 2004 р. Польща та США започаткували стратегічний діалог з питань двостороннього та глобального значення – формат, який Вашингтон застосовує лише до обраних партнерів. Завдяки участі в стабілізаційній місії в Іраку, Польща здобула статус надійного союзника США. Це не лише посилювало її позиції у зовнішній політиці Сполучених Штатів, а й змінило сприйняття Польщі серед американців. Попри це, у польському політичному середовищі зберігалось відчуття, що позитивне ставлення до Варшави у Вашингтоні поки не трансформувалося у практичні результати. Після низки звернень Президента Дж. Буша, візитів ключових американських посадовців – К. Пауелла, К. Райс та Д. Рамсфельда – а також участі Польщі в коаліційних

силах в Іраку, американські медіа почали визнавати Польщу як «надійного союзника США». Вступ до ЄС додатково зміцнив її позиції в очах Вашингтона. Розвиток польсько-американських відносин, посилення впливу Варшави в ЄС, особливо в другий президентський термін Дж. Буша, а також активізація трансатлантичного діалогу стали важливими факторами, які сприяли успіху польської дипломатії у вирішенні політичної кризи в Україні. І США, і ЄС визнали значущість ініціатив Польщі у врегулюванні ситуації в Києві [Michalski, 2005].

Водночас український поступ також позитивно сприймався Європою. Так, Х. Солана зазначав, що це був приклад політики в кращому вигляді з погляду прихильності європейських цінностей, безкомпромісність на захист демократичних прагнень України; відкритий і відвертий діалог із Росією, прагматична співпраця між національними капіталами. Велику симпатію до України висловили представники НАТО, а промоутером у цьому процесі були США. Настрої серед українців до ЄС і НАТО були досить різноманітні: 44 % висловилися за вступ до ЄС, 28 % – проти, з тим же показником відповіли «не знаю»; з приводу вступу до НАТО ці показники становили відповідно 15 %, 48 % і 37 %» [Turczyński, 2005]. Фактично позиція ЄС була результатом тиску з боку різних країн: найжорстокіша суперечка велася Францією та Польщею, а також Німеччиною в ролі посередника.

Політична атмосфера в Україні обговорювалася на саміті ЄС–Росія (м. Гаага, 2004 р.). *«Українські вибори не відповідали міжнародним стандартам»*, – сказав Прем'єр-міністр Голландії Ян П. Балкененде, – *«і саме тому Європейський Союз не може погодитися з їхніми результатами»*. Західноєвропейські країни були більше зацікавлені в належному співробітництві з РФ, ніж із Україною. Наприклад, критика Німеччиною російської політики була символічною, і в ній не йшлося про санкції. На зустрічі в Любеку 2004 р. керівники Франції та Німеччини не змогли вказати, що буде найкращим способом вирішення української кризи. За винятком Польщі, у Вишеградській групі не було держав, особливо зацікавлених у подоланні проблем в Україні, але на зустрічі в Кракові 2004 р. міністри закордонних справ ухвалили рішення про направлення 100 спостерігачів для контролю за повторним туром виборів [Turczyński, 2005]. Того ж року Прем'єр-міністри Вишеградської групи висловили сподівання, що Україні буде запропонована перспектива членства в ЄС. Обговорення наближення України до ЄС супроводжувалося усвідомленням того, що такий результат буде можливий лише у випадку, якщо президентські вибори будуть проведені відповідно до демократичних стандартів. Ця позиція була представлена українським партнерам під час зустрічей між президентами країн.

Польсько-російські відносини за правління В. Путіна серйозно ускладнилися. Про політичну напруженість між двома країнами зазначали і польські лідери, зокрема, Президент Польщі Л. Качинський говорив, що Варшава, як і раніше, була прихильною до задовільних робочих стосунків із Кремлем, але польська політика явно не узгоджувалася зі стратегією РФ щодо «близького зарубіжжя». Це виявилось ще під час українських президентських виборів восени 2004 р. через відкрите втручання Росії у виборчий процес, а потім і масові фальсифікації виборів. Налаштоване на реформи українське суспільство було на межі спалаху, наслідки якого стали б небезпечними для всього східного регіону Європи. Польща взяла на себе обов'язки посередника між сторонами конфлікту. Польські зусилля у листопаді 2004 р. стали джерелом ще більшого політичного напруження, але результат виборів в Україні був важливішим для Польщі з низки причин, одна з них – через безпеку на східному кордоні. Отже, незважаючи на ризик, Польща стала активно брати участь в українській внутрішній політиці під час виборів. Така поведінка і наслідки для польсько-російських відносинах відображаються й донині [Goldman, 2006].

Така позиція Польщі у цій справі була сприйнята Москвою як ворожий акт, свого роду «Битва за Україну», хоча польські дипломати неодноразово підкреслювали, що вони діють не на підтримку В. Ющенка, а виступають за чесні вибори. Президент А. Квасневський

проводив проукраїнську політику так, щоб цей процес був європейським, а не лише польським втручанням. Він зауважував: «Для Польщі було б ризиковано бути окремою стороною в суперечці: Росія – з одного боку, Польща – з іншого, Україна – посередині, а ЄС – ”у гордій самотності”. Ситуація не повинна виглядати так, що Україна є засобом ”перетягування канату” між Сходом і Заходом» [Turczyński, 2005].

Росія не підтримувала втручання Польщі в українські вибори. Порушення демократії в Югославії у 1990-х рр., Словаччині – у 1994–1998 рр., Литві – у 2003–2004 рр. і Білорусі, не викликали таких сильних почуттів серед польських політиків та громадськості. Ситуація в Україні сприймалася поляками як загроза експансії Росії щодо просування до своїх кордонів. Україна інтуїтивно розглядалася як буфер, який Польща мала захищати, підтримувати всі сили, які виступали проти збільшення впливу Росії у цій країні. У будь-якому випадку навіть польські лідери дали зрозуміти, що порушення демократії в Україні сприймається тією ж мірою, що і російське звеличення. Як акцентував тоді П. Турчинський, «Я знаю, що Москва переслідує логічний порядок денний (...) Це політика, спрямована на відродження свого впливу в цій частині світу через дуже конкретні політичні та економічні дії». Для Москви успіх В. Ющенка у здобутті президентства був перемогою польської дипломатії та частиною антиросійської польської політики. Для Росії міжнародний статус Польщі та А. Квасневського зросли саме під час українських виборів. Отже, упродовж 2000–2004 рр. політика Росії щодо України відповідала загальному підходу РФ до свого «ближнього зарубіжжя», який мав місце в попередні роки.

У Німеччині Помаранчева революція розглядалася як внесок у «...геополітичну реконструкцію відкриття Східного шляху, а для України отримання членства в НАТО і ЄС» [Goldman, 2006], що було стратегічною метою послідовної політики польського уряду з початку 1990-х рр. Польсько-німецька доповідь «Спільні завдання: Польща, Німеччина та Україна в перетворенні Європи», яка була поширена Інститутом громадських справ, свідчить про суперечності між Польщею та іншими державами-членами ЄС щодо своїх зовнішньополітичних інтересів до нових східних сусідів. Погляди Польщі та Німеччини щодо розвитку співробітництва з Україною суттєво відрізнялися. Польща виступала на користь членства України в ЄС, Німеччина – проти. Популярність України у зовнішній політиці Польщі, співдія Росії в міжнародних відносинах з Німеччиною і, нарешті, відкрита позиція Польщі щодо кордонів, порівняно зі закритістю кордонів Німеччини, суттєво впливали на ситуацію. Після того, як Польща стала членом ЄС, вона все більше наполягала на членстві України, а також Туреччини.

Незважаючи на все ширші програми співпраці з ЄС і плани політики сусідства, чітко видно, що через російську політику в регіоні східна частина сусідства ЄС нестійка не лише з погляду міцності демократії, а й політичної належності. Без повторного відкриття політики розширення ЄС на Схід навіть демократизаційна місія буде приречена на поразку. Демократія і права людини не втримаються в південному і східному сусідстві Росії без «політичної парасольки» ЄС і НАТО. Усе більше було зрозуміло, що Росія не реалізовуватиме політику в регіоні за допомогою демократизації, як це роблять США і Європа. РФ завжди звертається до авторитаризму та політики залежності, свідченням чого є сусідня Білорусь. Самі білоруси не наважаться відвернутися від політики О. Лукашенка, якщо їм «нікуди буде піти» з пострадянської сфери впливу. Ці геополітичні «двері» повинні бути відкриті зі сторони ЄС. Під «відкриттям дверей» необхідно розуміти перспективу членства, а не туманне бачення співпраці.

На думку польських дослідників (А. Турковського, Я. Чвек-Карповіча), ЄС і Росія не мали можливості та мотивації, щоб подолати кілька наявних перешкод для зміцнення їхнього партнерства. З боку ЄС існувало очевидне розчарування щодо невиконання плану модернізації Д. Медведєва та повернення В. Путіна на посаду Президента. Крім того, ЄС був орієнтований на вирішення кризи єврозони, а відносини з Росією (і загалом із сусідами ЄС)

були витіснені на другий план. Президент В. Путін, з одного боку, підкреслював широкі зв'язки РФ з економікою ЄС, що робить країну вразливою для кризи, з іншого боку – окрім отриманої допомоги через МВФ, утримувався від подальшої співпраці в будь-якій формі. Росія також традиційно вважала, що краще мати справу з капіталами, ніж штаб-квартирами, де вона може посилити свої позиції на переговорах (тактика «розділяй і володарюй»), та мати справу тільки з «обраними» країнами, як правило, які мають дружнє ставлення до Москви, і обійти бюрократичну процедуру [Nixey, 2012; Turkowski, Swiek-Karpowicz, 2012]. Спостереження за польським наближенням до вступу в ЄС показало, що ставлення Росії до Польщі стало частиною її загальної стратегії щодо країн колишнього радянського блоку, у тому числі тих, які ще тільки прагнуть членства в ЄС [Czerwinski, 2005].

У 2005 р. В. Путін, стурбований поразкою В. Януковича, як і раніше, був переконаним, що Польща відіграла провідну роль у цій справі, шукаючи прямих або опосередкованих шляхів «покарати» її за це. Наприкінці 2005 р. і на початку 2006 р. «Газпром» збільшив ціну газу для України на 400 %. Зростання було настільки серйозним, що це впливало не тільки на українську економіку, а й на деяких європейських клієнтів «Газпрому», демонструючи їхню вразливість [Goldman, 2006].

Новий етап у погіршенні польсько-російських відносин почався після 2006 року, коли уряд Росії відмовився визнати загиблих у Катині як «жертв сталінських репресій», а також відповідно визнати цей геноцид [Russia's, 2006]. Кілька впливових польських політичних лідерів були відвертими в критиці Росії. Прем'єр-міністр Польщі К. Марцієнкевіч на початку 2006 р. заявив, що держава буде продовжувати домагатися міжнародного визнання «Катинської різанини» актом геноциду. Спікер сейму М. Юрек назвав офіційну відмову Росії «дуже неприємним моментом у польсько-російських відносинах». Президентський прес-секретар М. Лопіньський зазначив, що небажання Росії визнати правду про Катинь, принаймні, як вважає Польща, підірвало узгоджені польські зусилля, ініційовані Президентом Л. Качинським для поліпшення польсько-російських відносин [Meeting..., 2005].

Президент Росії періодично вдавався до економічного тиску, щоб стримати прагнення України орієнтуватися на Польщу та інші західні країни, насамперед Сполучені Штати. Таким чином Кремль намагався уповільнити західний вектор зовнішньої політики України (Meller, 2005). Показовим моментом стала заява В. Путіна під час саміту НАТО в Бухаресті у 2008 р., коли він у розмові з президентом США Дж. Бушем заявив: *«Україна – це навіть не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а інша, значна частина – подарована нами... Якщо Україна піде в НАТО, вона піде туди без Криму і Сходу – вона просто розпадеться»*. Такі висловлювання відображають не лише імперське бачення російського керівництва, а й стали підґрунтям стратегічного підходу Росії до України на новому етапі експансії. Імовірно, ці цілі були чітко сформульовані під час спільного засідання Ради безпеки та Державної ради Російської Федерації, яке відбулося 25.12.2008 р. [Горбулін, 2009].

Прихід до влади В. Януковича, Партії регіонів і контрольованого ними кримінально-олігархічного капіталу фактично забезпечив Кремлю нові важелі для зміцнення впливу на Україну. У квітні 2010 р. В. Янукович і Д. Медведєв підписали так звані «Харківські угоди», які подовжили термін перебування Чорноморського флоту Росії в Україні до 2042 р. За словами Д. Медведєва, ці домовленості передбачали також другий, економічний етап, реалізацію якого було тимчасово відкладено. Укладення цих угод стало важливим кроком до підготовки Росією сценарію повного контролю над Україною.

У червні 2010 р. Україна оголосила про перехід до позаблокового статусу, що означало фактичну відмову від курсу на євроатлантичну інтеграцію, хоч і супроводжувалося декларативними заявами про прагнення до європейської інтеграції. Цілком слушною є думка В. Горбуліна, що для В. Януковича та його найближчого оточення євроінтеграція ніколи не

була справжньою стратегічною метою. Зближення з ЄС радше виконувало роль інструменту для «залицання» до проєвропейськи налаштованої більшості громадян України та водночас слугувало засобом маніпуляцій із проєвропейськими політичними силами. На зовнішній арені ця політика використовувалася як інструмент цинічного торгу та політичних спекуляцій [Горбулін, 2016].

Скориставшись сприятливими умовами, створеними В. Януковичем, російське керівництво розпочало реалізацію вирішального етапу стратегії щодо підкорення України. Ця стратегія мала комплексний, багатоваріантний характер і передбачала щонайменше два основні сценарії розвитку подій. Перший, базовий сценарій, як зазначає В. Горбулін, передбачав встановлення контролю над Україною здебільшого легальними політичними та економічними методами. Метою було, по-перше, ізолювати Україну від західного світу в політичному плані, а по-друге – поступово інтегрувати її до проросійських об'єднань, таких як Митний союз і Євразійський економічний союз. Паралельно з цим Кремль готував і другий, резервний варіант дій – на випадок втрати контролю над українським керівництвом. Цей сценарій передбачав проведення силової, спецслужбово-військової операції з метою відокремлення південно-східних регіонів України та Криму, фактично – шляхом їхнього відторгнення від української держави [Горбулін, 2016].

У листопаді 2013 р. демонстративні дії В. Януковича, зокрема його раптова відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, викликали хвилю масових протестів у Києві та інших українських містах. Спочатку Кремль, ймовірно, не сприймав ці виступи як безпосередню загрозу існуванню проросійського режиму, а радше як шанс послабити потенціал українського спротиву реалізації власних імперських амбіцій. Однак із наростанням силового протистояння російське керівництво дедалі ясніше усвідомлювало загрозу втрати контролю над ситуацією в Україні.

Події, що згодом отримали назву Революції гідності, й жорстокі дії української влади перед її розгортанням і в ході протестів, призвели до різкого загострення відносин України із США та ЄС. У цьому контексті особливої ваги набуває пріоритетність європейської інтеграції як ключового зовнішньополітичного напрямку України та одного з основних чинників забезпечення її національної безпеки. Це вимагає детального аналізу геополітичних інтересів європейських держав, зокрема щодо місця й ролі України у сучасній системі міжнародних відносин загалом і в європейському регіоні зокрема. Зростає значення ініціативи «Східне партнерство» як нового напрямку Європейської політики сусідства. Для України це є важливим вектором зовнішньої політики ЄС, що реалізується в умовах активного політичного діалогу між Україною та Євросоюзом, який поглиблюється в межах євроінтеграційного курсу останніх років.

Аналіз впливу зовнішніх факторів на розвиток відносин України з Польщею у період російсько-української війни можна провести, зокрема, через призму ключових подій та процесів. Анексія Криму Росією та початок війни на сході України в **2014 р.** стали переломним моментом у розвитку українсько-польських відносин. Польща, як член ЄС та НАТО, підтримала суверенітет і територіальну цілісність України, активно сприяла запровадженню міжнародних санкцій проти РФ. Водночас Польща стала важливим союзником України на міжнародній арені, зокрема в контексті боротьби з російською агресією. Країна активно підтримувала прагнення України до європейської інтеграції, надаючи політичну та дипломатичну підтримку, зокрема в рамках «Східного партнерства» ЄС. Важливим моментом стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р., за підтримки Польщі, яка докладала зусиль для зменшення можливих бар'єрів на шляху європейської інтеграції України.

З 2014 року Польща стала ключовим партнером України в просуванні реформ, надаючи технічну допомогу, експертні знання, сприяючи мобілізації міжнародної підтримки. Враховуючи загрози з боку РФ, Польща стала важливим партнером і у сфері безпеки,

підтримала ініціативи щодо зміцнення обороноздатності України та інтеграції її у європейські структури безпеки. Спільні військові навчання, обмін досвідом у реформуванні Збройних Сил, а також взаємна допомога в забезпеченні енергетичної безпеки стали важливими напрямками співпраці. Стало можливим і збільшення енергетичної незалежності від РФ: Польща сприяла створенню альтернативних енергетичних маршрутів для України, зокрема через розвиток енергетичної інфраструктури, таких як газопроводи й енергетичні проекти, що забезпечують доступ до енергоносіїв без посередництва РФ. Польща активно підтримувала свою національну меншину в Україні. Це охоплювало як політичну підтримку, так і розвиток культурних, освітніх програм для польської громади. Окрім того, Польща стала важливим каналом для гуманітарної допомоги Україні в період конфлікту, зокрема у вигляді медичних постачань і біженців. У відповідь на російську агресію Польща стала одним із головних адвокатів для подальшого посилення санкцій та ізоляції Росії на міжнародній арені. З 2014 р. Польща залишалася важливим економічним партнером України. Польська підтримка інвестиційних проектів та економічної допомоги Україні стала важливою складовою підтримки українських реформ. Зокрема, Польща активно працювала над залученням українських товарів на польський ринок, а також надавала допомогу в інтеграції українських підприємств у європейські ланцюги постачання. Зовнішні фактори також передбачали розширення культурних та освітніх обмінів між, зокрема в контексті підтримки польськими організаціями українських програм у галузі освіти та культури, сприяючи розвитку міжкультурного діалогу [Константинова, 2024].

Стратегічне партнерство між Україною та Польщею базується на глибокому політичному діалозі. Російська агресія становить безпосередню загрозу безпеці обох країн. Польща активно підтримує інтеграцію України в субрегіональні ініціативи, такі як Центральноевропейська ініціатива, Ініціатива Трьох морів, V4+, B9+, ABC+, Європа Карпат і Люблінський трикутник. Польські політичні еліти здебільшого досягли єдності в оцінці важливості України для європейської безпеки, тоді як в Україні ще тривав процес формування чіткої центральноевропейської ідентичності, визначення стратегії в геополітичному контексті цього регіону [Baluk, 2024; Perepełuscia, 2024; Константинова, 2024].

Отже, відносини між Україною та Польщею з 2014 р. значною мірою визначались зовнішніми факторами, такими як російська агресія, європейська інтеграція України, співпраця в галузі безпеки та енергетичної політики, а також підтримка Польщею внутрішніх реформ в Україні. Зовнішня політика Польщі була націлена на зміцнення стратегічного партнерства, що позитивно позначалося на розвитку двосторонніх відносин та на забезпеченні стабільності у Центрально-Східній Європі.

Висновки. Серед важливих зовнішніх факторів і міжнародних гравців у формуванні відносин між Україною та Польщею акцентуємо увагу на ролі США, РФ, ФРН та інших держав, які безпосередньо впливають на зовнішню політику обох країн. США займали важливу позицію в підтримці України та Польщі, забезпечуючи їм не лише політичну, але й фінансову підтримку, зокрема через агентства, а також через участь у міжнародних ініціативах із демократизації. Підтримка України та Польщі з боку США була особливо виражена після набуття Україною незалежності, коли Америка активно сприяла розвитку громадянського суспільства в країнах пострадянського простору. РФ розглядала свої відносини з Польщею та Україною через призму геополітичних інтересів. Після вступу Польщі до НАТО та ЄС Росія почала активно реагувати на зміни в регіоні, оскільки цей процес став серйозним викликом для її впливу на пострадянському просторі. У цьому контексті також підкреслимо, що Польща не лише підтримувала інтеграцію України в західні структури, але й діяла як активний посередник, зокрема під час Помаранчевої революції, де активно брала участь під час виборчого процесу в Україні.

Загалом, дослідження показало, що зовнішньополітичні інтереси, які здійснювались як через міждержавну, так і через громадську дипломатію, значною мірою визначали траєкторію розвитку українсько-польських відносин, особливо у контексті їхніх відносин із РФ. Роль Європейського Союзу також не можна недооцінювати, оскільки, попри певні розбіжності між державами-членами, європейські інституції намагалися сприяти стабільності та демократичним перетворенням на Сході Європи. Міжнародна взаємодія та стратегічні інтереси великих держав значною мірою вплинули на формування зовнішньої політики України та Польщі, а також на визначення пріоритетів їхньої взаємодії з іншими акторами на міжнародній арені. Це показує важливість комплексного підходу до розуміння зовнішньої політики, де враховуються не лише внутрішні аспекти, а й роль глобальних гравців у підтримці або зміні напрямків політичного розвитку.

Прихід до влади В. Януковича та Партії регіонів забезпечив Росії нові можливості для зміцнення свого впливу на Україну, зокрема через підписання «Харківських угод» у 2010 р. та перехід України до позаблокового статусу. Ці кроки стали частиною стратегічного плану РФ щодо підкорення України, що включало як політичні й економічні методи, так і загрози силового втручання. Водночас, декларативні наміри В. Януковича щодо євроінтеграції часто використовувались для маніпуляцій і підтримки популярності серед проєвропейськи налаштованої частини населення, без реального прагнення до інтеграції з ЄС. Після Революції гідності, що стала наслідком відмови від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, РФ значно активізувала зусилля для посилення контролю над Україною. Це призвело до окупації Криму та початку війни на сході України, що кардинально змінило геополітичну ситуацію в регіоні. У відповідь на ці агресивні дії Польща стала важливим союзником України на міжнародній арені, активно підтримуючи її суверенітет і територіальну цілісність. Польща також активно сприяла європейській інтеграції України, надаючи дипломатичну та технічну допомогу в рамках ініціативи «Східне партнерство».

Аналіз впливу зовнішніх факторів на розвиток відносин України з Польщею з 2014 р. включає кілька ключових аспектів. Анексія Криму та початок війни на Донбасі стали переломними для двосторонніх відносин: Польща підтримала Україну в боротьбі з російською агресією, активно сприяючи введенню санкцій проти РФ та підтримці європейської інтеграції України через «Східне партнерство». Польща стала важливим партнером для України в просуванні реформ, надаючи технічну допомогу та експертні знання. Вона також сприяла зміцненню обороноздатності України, підтримуючи її інтеграцію в європейські безпекові структури, а також допомогла забезпечити енергетичну незалежність України. Польща активно підтримувала свою національну меншину в Україні, а також стала важливим каналом для гуманітарної допомоги. Вона продовжувала залишатися важливим економічним партнером, надаючи допомогу в інтеграції українських підприємств у європейські ланцюги постачання та залученні українських товарів на польський ринок. Зовнішні фактори, такі як російська агресія, європейська інтеграція, безпека та енергетична політика, значною мірою вплинули на розвиток двосторонніх відносин між Україною та Польщею, сприяючи стабільності у Центрально-Східній Європі.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі змін у політиці Польщі та ЄС щодо України в умовах нових викликів безпеки, а також вивченні впливу транснаціональних ініціатив і громадянської дипломатії на стабільність регіону. Особливо актуальним є дослідження ефективності механізмів європейської підтримки реформ в Україні та їх впливу на українсько-польські відносини у середньостроковій перспективі.

Використані джерела:

1. Baluk, W. (2002). Stosunki polsko-ukraińskie w kontekście geopolityki. *Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє*. К.: Вид-во Українського фіто соціологічного центру. Ч. II. С. 21–29.

2. Baluk, W. (2024). Płaszczyzna polityczna partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy w latach 1991–2023. *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego: punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin, pp. 81–110.
3. Brzezinski, Z. (1998). Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space. *Ukraine in the World* / ed. Lubomyr Hajda. p. 3–8
4. D'Anieri, P. (2011). Structural Constraints in Ukrainian Politics. *Eastern European Politics and Societies*. № 1. P. 28–46.
5. Czerwinski, G. (2005). Poland's Relations with the Russian Federation. *Yearbook of Polish Foreign Policy (English Edition)*. № 01. P. 101.
6. Fean, D. (2011). Economic Constraint and Ukraine's Security Policy. *Russie.Nei.Reports*. <http://www.ifri.org/downloads/feanmarch2011ukrainesecurity.pdf>.
7. Garnett, Sh. (1997). Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace,.
8. Goldman, M. F. (2006). Polish-Russian Relations and the 2004 Ukrainian Presidential Elections. *East European Quarterly*. Vol. XL, № 4. P. 409–425
9. Kaminska, J. (2010). The Link between National Foreign Policy and the Performance of a Country in the European Union: The Polish Case. *Journal of Contemporary European Research*. Vol. 6, № 1. P. 69.
10. Larrabee, F. (1996). Stephen Ukraine's Balancing Act. *Survival*. №2. P. 143–165.
11. Manzhola, V. et al. (2006). Ukraine in Post Bipolar System of International Relations: Analytical Report. 66 p.
12. Meeting of the President of the Republic of Poland with the Advisor to the President of the Russian Federation. (February 20, 2006). <http://www.president.pl/x.print?id=2011993&eventId=4027052&NodeModuleId=3029441>
13. Meller Wants Polish-Russian Relations to be Normalized. Interfax. (November 15, 2005). <http://www.interfax.ru/e/B/politics/29.html?id-issue=1420837>.
14. Nixey, J. (2012, February). Russia's Geopolitical Compass: Losing Direction // P. Hanson, J. Nixey, L. Shevtsova, A. Wood, Putin Again: Implication for Russia and the West. *A Chatham House report*. P. 31.
15. Perepelycia, Hr. (2024). Płaszczyzna polityczna. *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego: punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin, pp. 295–314.
16. Proedrou, F. (2010). Ukraine's Foreign Policy: Accounting for Ukraine's Indeterminate Stance between Russia and the West. *Southeast European and Black Sea Studies*. № 4. P. 443–456.
17. Russia's Refusal to Recognize Katyn Massacre Shocks Polish Leaders. MOSNEWS.COM. June 3, 2006. www.mosnews.com/news/2006/03/06katynpoland.shtml.
18. Ryabchuk, M. (2010). The Ukrainian "Friday" and the Russian "Robinson": The Uneasy Advent of Postcoloniality. *Canadian-American Slavic Studies*. № 44. P. 7–24.
19. Sherr, Ja. (2010). The Mortgaging of Ukraine's Independence, Chatham House Briefing Paper. London: Royal Institute of International Affairs,
20. Slin'ko, A. (2010). Alienation as a Resource in Ukraine's Relations with Russia. *Russian Politics & Law*. № 6. November-December. P. 64.
21. Turczyński, P. (2005). European Policy towards Ukraine. *The Polish Quarterly of International Affairs*. № 2. P. 52–81.
22. Turkowski, A., Cwiek-Karpowicz, J. (2012). Russia's Foreign Policy after the Presidential Elections: Prospects for Cooperation with the West. *The Polish Quarterly of International Affairs*. № 3. P. 80.
23. White, S. et al. (2010). Belarus, Ukraine and Russia: East or West? *The British Journal of Politics & International Relations*. № 3. P. 344–367.
24. Wolczuk, K. (2001). Poland's Relations with Ukraine in the Context of EU Enlargement. *One Europe or Several? Briefing Note 4/0*. April;
25. Wolczuk, R. (2000). Ukrainian-Polish Relations between 1991-1998: From the Declarative to the Substantive. *European Security*. № 1.
26. Wolczuk, R. and K. (2003). Poland and Ukraine: a strategic partnership in a changing Europe? Royal Institute of International Affairs, P. 134.
27. Горбулін, В. П. (2016). Тези до другої річниці російської агресії проти України. Ukraine Crisis Media Center. 18 лютого.
28. Дергачов, О. П. (2009). Партнерський потенціал України: становлення і реалізація; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. К.: Парлам. вид-во. 494 с.
29. Зашкільняк, Л., Крикун, М. (2002). Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Л.: Львівський національний університет ім. І. Франка. 752 с.
30. Зовнішня політика України-2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети (2013) / За ред. Г. М. Перепелиці. К., 304 с.
31. Клепиков А. (1995). Домінування сакрального типу політичного дискурсу. *Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств* / В. Полохало (керівник авт. колективу); Заг. ред-ція.: С. Бистрицький (розд. 1), В. Полохало (розд. 2), С. Макеєв (розд. 3), О. Дергачов (розд. 4). К.: Політична думка.

368 с.

32. Конечна, Й. (2001). Польща Україна взаємний образ. Варшава. 82 с.
33. Константинова, Ю.В., Зименко, Д.В. (2024). Стратегічне партнерство між Україною та Польщею в контексті російсько-української війни» Стратегічне партнерство між Україною та Польщею в контексті російсько-української війни. *Серія: Історія. Політологія*, 39, 76–84. <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2024-15-39-76-84>
34. Костюк, С., Мелеганіч, Г. (2019). Українсько-польське регіональне співробітництво у сфері безпеки. *Міжнародний науковий вісник : зб. наук. пр. / ред. кол. І.І. Вовканіч (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ "УжНУ"*, Вип. 1–2 (19–20). С. 204–209
35. Кулик, В. (2010). Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ: Критика, 656 с.
36. Онуфрив, С. (2005). Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі : Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.08. К. 20 с.
37. Перепелиця, Г.М. (2002). Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти. *ПіЧ*. № 4. С. 50–64.
38. Перепелиця, Г.М. (2013). Між Росією та Європою. *Універсум*. № 9-10 (239-240), вересень – жовтень. С. 7–13.
39. Процик, І. С. та Скрипичайко, В.Т. (2023). Дослідження шляхів розвитку українсько-польської співпраці у сфері координації діяльності промислових підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, Вип.5, № 2, С. 333–342.
40. Савельєв, Є.В., Мельник, В.В., Чеботар, С.І. (2003). Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 344 с.
41. Серажим, К. С. (2002). Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики): монографія. К.: Націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. 392 с.
42. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива / М. П. Білоблещкий та ін.; заг. ред. С. І. Пирожков; (2001). Рада національної безпеки України, Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К.: НІПМБ. 623 с.
43. Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва: зб. наук. пр. (2010). / НАН України, Ін-т світ. економіки та міжнар. відносин, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса; редкол.: Ю. А. Левенець та ін. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса. 207 с.
44. Шурупа, А.А. Польсько-українські економічні відносини 1990–2006 років: історіографія. <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/05/shurupa.htm>

References:

1. Baluk, W. (2002). Stosunki polsko-ukraińskie w kontekście geopolityki. *Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє*. К.: Вид-во Українського фіто соціологічного центру. Ч. II. С. 21–29.
2. Baluk, W. (2024). Płasczyzna polityczna partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy w latach 1991–2023. *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego: punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin, pp. 81–110.
3. Brzezinski, Z. (1998). Ukraine s Critical Role in the Post-Soviet Space. *Ukraine in the World* / ed. Lubomyr Hajda. p. 3–8.
4. D'Anieri, P. (2011). Structural Constraints in Ukrainian Politics. *Eastern European Politics and Societies*. № 1. P. 28–46.
5. Czerwinski, G. (2005). Poland's Relations with the Russian Federation. *Yearbook of Polish Foreign Policy (English Edition)*. № 01. P. 101.
6. Fean, D. (2011). Economic Constraint and Ukraine's Security Policy. *Russie.Nei.Reports*. <http://www.ifri.org/downloads/feanmarch2011ukrainesecurity.pdf>.
7. Garnett, Sh. (1997). Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace,.
8. Goldman, M. F. (2006). Polish-Russian Relations and the 2004 Ukrainian Presidential Elections. *East European Quarterly*. Vol. XL, № 4. P. 409–425
9. Kaminska, J. (2010). The Link between National Foreign Policy and the Performance of a Country in the European Union: The Polish Case. *Journal of Contemporary European Research* . Vol. 6, № 1. P. 69.
10. Larrabee, F. (1996). Stephen Ukraine's Balancing Act. *Survival*. №2. P. 143–165.
11. Manzhola, V. et al. (2006). Ukraine in Post Bipolar System of International Relations: Analytical Report. 66 p.
12. Meeting of the President of the Republic of Poland with the Advisor to the President of the Russian Federation. (February 20, 2006). <http://www.president.pl/x.print?id=2011993&eventId=4027052&NodeModuleId=3029441>

13. Meller Wants Polish-Russian Relations to be Normalized. Interfax. (November 15, 2005). <http://www.interfax.ru/e/B/politics/29.html?id-issue=11420837>.
14. Nixey, J. (2012, February). Russia's Geopolitical Compass: Losing Direction // P. Hanson, J. Nixey, L. Shevtsova, A. Wood, Putin Again: Implication for Russia and the West. *A Chatham House report*. P. 31.
15. Perepelycia, H. (2024). *Пłaszczyzna polityczna. Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego: punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin, pp. 295–314.
16. Proedrou, F. (2010). Ukraine's Foreign Policy: Accounting for Ukraine's Indeterminate Stance between Russia and the West. *Southeast European and Black Sea Studies*. № 4. P. 443–456.
17. Russia's Refusal to Recognize Katyn Massacre Shocks Polish Leaders. MOSNEWS.COM. June 3, 2006. www.mosnews.com/news/2006/03/06katynpoland.shtml.
18. Ryabchuk, M. (2010). The Ukrainian "Friday" and the Russian "Robinson": The Uneasy Advent of Postcoloniality. *Canadian-American Slavic Studies*. № 44. P. 7–24.
19. Sherr, Ja. (2010). The Mortgaging of Ukraine's Independence, Chatham House Briefing Paper. London: Royal Institute of International Affairs,
20. Slin'ko, A. (2010). Alienation as a Resource in Ukraine's Relations with Russia. *Russian Politics & Law*. № 6. November–December. P. 64.
21. Turczyński, P. (2005). European Policy towards Ukraine. *The Polish Quarterly of International Affairs*. № 2. P. 52–81.
22. Turkowski, A., Cwiek-Karpowicz, J. (2012). Russia's Foreign Policy after the Presidential Elections: Prospects for Cooperation with the West. *The Polish Quarterly of International Affairs*. № 3. P. 80.
23. White, S. et al. (2010). Belarus, Ukraine and Russia: East or West? *The British Journal of Politics & International Relations*. № 3. P. 344–367.
24. Wolczuk, K. (2001). Poland's Relations with Ukraine in the Context of EU Enlargement. *One Europe or Several? Briefing Note 4/0*. April.
25. Wolczuk, R. (2000). Ukrainian-Polish Relations between 1991-1998: From the Declarative to the Substantive. *European Security*. № 1.
26. Wolczuk, R. and K. (2003). Poland and Ukraine: a strategic partnership in a changing Europe? Royal Institute of International Affairs, P. 134.
27. Horbulin, V. P. (2016). Tezy do druhoi richnytsi rosiiskoi ahresii proty Ukrainy. Ukraine Crisis Media Center. 18 liutoho. [in Ukrainian]
28. Derhachov, O. P. (2009). Partnerskyi potentsial Ukrainy: stanovlennia i realizatsiia; NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I.F.Kurasa. K.: Parlam. vyd-vo. 494 s. [in Ukrainian]
29. Zashkilniak, L., Krykun, M. (2002). *Istoriia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv do nashykh dnev*. L.: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka. 752 s. [in Ukrainian]
30. *Zovnishnia polityka Ukrainy-2012: stratehichni otsinky, prohnozy ta priorityty / Za red. H. M. Perepelytsi. K., 2013. 304 s.* [in Ukrainian]
31. Klepikov, A. (1995). *Dominuvannia sakralnogo typu politychnoho dyskursu. Politolohiia postkomunizmu: Politychni analiz postkomunistychnykh suspilstv / V. Polokhalo (kerivnyk avt. kolektyvu); Zah. red-tsiia.: Ye.Bystrytskyi (rozd. 1), V.Polokhalo (rozd. 2), S.Makeiev (rozd. 3), O. Derhachov (rozd. 4). K.: Politychna dumka. 368 s.* [in Ukrainian]
32. Koniechna, Y. (2001). *Polshcha Ukraina vzaiemnyi obraz*. Varshava. 82 s. [in Ukrainian]
33. Konstantynova, Yu.V., Zymenko, D.V. (2024). *Stratehichne partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny» Stratehichne partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. Serii: Istoriia. Politolohiia, 39, 76–84.* <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2024-15-39-76-84>[in Ukrainian]
34. Kostiuk S., Melehanych H. (2019). *Ukrainsko-polske rehionalne spivrobitnytstvo u sferi bezpeky. Mizhnarodnyi naukovyi visnyk : zb. nauk. pr. / red. kol. I.I. Vovkanych (holova) ta in. Uzhhorod: DVNZ "UzhNU", Vyp. 1–2 (19-20). S. 204–209* [in Ukrainian]
35. Kulyk, V. (2010). *Dyskurs ukrainskykh medii: identychnosti, ideolohii, vladni stosunky*. Kyiv: Krytyka, 656 s. [in Ukrainian]
36. Onufriv, S., (2005). *Politychni dyskurs ZMI Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori. Politychni dyskurs zmi Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori : Avtoref. dys ... kand. filol. nauk: 10.01.08. K. 20 s.* [in Ukrainian]
37. Perepelytsia, H.M. (2002). *Yak zhyty vidrizniaiuchys, ale v harmonii. Teoretychni aspekty. PiCh. № 4. S. 50–64.* [in Ukrainian]
38. Perepelytsia, H.M. (2013). *Mizh Rosiieiu ta Yevropoiu. Universum. № 9-10 (239-240), veresen – zhovten. S. 7–13.* [in Ukrainian]
39. Protsyk, I. S. ta Skrypychaiko, V.T. (2023). *Doslidzhennia shliakhiv rozvytku ukrainsko-polskoi spivpratsi u sferi koordynatsii diialnosti promyslovykh pidpriemstv. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, Vyp.5, № 2, S. 333–342.* [in Ukrainian]

40. Saveliev, Ye.V., Melnyk, V.V., Chebotar, S.I. (2003). Ukrainsko-polski ekonomichni vidnosyny u konteksti stratehichnoho partnerstva: monohrafiia. Ternopil: Ekonomichna dumka, 344 s. [in Ukrainian]
41. Serazhym, K. S. (2002). Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshe: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist (na materialy suchasnoi hazetnoi publitsystyky): monohrafiia. K.: Natsion. un-t im. Tarasa Shevchenka. 392 s. [in Ukrainian]
42. Ukraina ta Rosiia u systemi mizhnarodnykh vidnosyn: stratehichna perspektyva / M. P. Biloblotskyi ta in.; zah.red. S. I. Pyrozhhov; Rada natsionalnoi bezpeky Ukrainy, Natsionalnyi in-t problem mizhnarodnoi bezpeky. K.: NIPMB, 2001. 623 s. [in Ukrainian]
43. Ukraina ta Rosiia: potentsial vzaiemodii ta spivrobitnytstva: zb. nauk. pr. / NAN Ukrainy, In-t svit. ekonomiky ta mizhnar. vidnosyn, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa; redkol.: Yu. A. Levenets ta in. K.: IPIEND im. I. F. Kurasa, 2010. 207 s. [in Ukrainian]
44. Shurupa, A.A. Polsko-ukrainski ekonomichni vidnosyny 1990–2006 rokiv: istoriohrafiia. <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/05/shurupa.htm> [in Ukrainian]

Tetiana Yelova,

PhD in Political Science, Doctoral Candidate

Department of Political Science and Public Administration,

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

The Influence of External Factors on the Development of Ukraine–Poland Relations

This article analyzes the role of external factors and international actors in shaping the relationship between Ukraine and Poland, particularly the influence of the United States, the Russian Federation, Germany, and other states on the foreign policies of both countries. The United States, as an important partner, has provided political and financial support to both Ukraine and Poland, as well as contributed to the development of civil society in post-Soviet countries. With regard to the Russian Federation, its geopolitical interest in the region is emphasized, especially after Poland's accession to NATO and the EU, which posed a challenge to Russian influence. Poland has acted as an active mediator and has supported Ukraine's integration into Western institutions, notably during the Orange Revolution. The article also considers the role of the European Union, which, despite internal disagreements among member states, has sought to promote stability and democratic transformations in Eastern Europe. The analysis shows that the strategic interests of major powers have largely determined the trajectory of Ukrainian–Polish relations, particularly in the context of their interaction with the Russian Federation. The article also highlights Poland's role as an important partner of Ukraine in the framework of European integration, security, energy independence, and the development of bilateral economic ties, which has significantly contributed to stability in Central and Eastern Europe, especially in the face of Russian aggression. It is emphasized that European integration has been declared a priority of Ukraine's foreign policy strategy and one of the key factors in preserving national security. In this context, the need arises to study the geopolitical intentions of European countries, especially those related directly to Ukraine's place and role in the international relations system in general, and in the European region in particular. For Ukraine, this is a highly important direction of the EU's foreign policy, as it is taking place under conditions of an active political dialogue between Ukraine and the EU, which has been ongoing over the past few years within the framework of Ukraine's European integration progress.

Keywords: *external factors, Ukraine, NATO, EU, geopolitical interests, integration, national security, political dialogue, Eastern Partnership.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.13>

УДК 323.113(477)(438+44):327.82

Аліна Ясінська,

кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник

відділу проблем світового політичного розвитку,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І.Ф.Кураса НАН України

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6056-034X>; e-mail: AlinaYassinska@ukr.net

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ПОЛЬЩІ ТА ФРАНЦІЇ: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Представлене дослідження ролі української діаспори в Польщі та Франції у формуванні позитивного міжнародного іміджу України. Здійснено аналіз історичних передумов формування українських громад у цих країнах, виявлено особливості їхнього розвитку та трансформації у відповідь на політичні, соціальні й геополітичні виклики. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу умов перебування представників української діаспори в Польщі та Франції, їхньої чисельності, інтеграції у приймаючі суспільства, а також специфіки організаційної структури та пріоритетів діяльності. Доведено, що, незважаючи на відмінності у чисельності, соціальному складі та рівні організаційної консолідації, як польська, так і французька українська діаспора об'єднані спільною метою – збереженням української національної ідентичності, популяризацією культури, мови та мистецтва, а з 2022 р. – активною гуманітарною, правозахисною та інформаційною діяльністю на підтримку України. Зафіксовано значний обсяг реалізованих ініціатив, зокрема культурних заходів, освітніх програм, мітингів солідарності, гуманітарних місій та інформаційних кампаній, спрямованих на протидію російській дезінформації та поширення інформації про війну в Україні. Визначено особливо цінною аналітичну та публікаційну діяльність низки діаспорних організацій, що сприяє формуванню об'єктивного міжнародного дискурсу щодо України. Наголошено на необхідності підвищення рівня координації між українськими громадами за кордоном та державними інституціями України з метою розробки системного іміджевої політики, яка б відповідала сучасним викликам інформаційної війни та геополітичного протистояння. Запропоновано використовувати результати дослідження для подальшого вивчення діаспорної дипломатії, а також для формування ефективних інструментів підтримки українських громад за кордоном у їхній діяльності, спрямованій на просування позитивного образу України у світі.

Ключові слова: українська діаспора, публічна дипломатія, «м'яка сила», імідж держави, повномасштабна війна, громадські організації, суспільно-політична активність.

Вступ. У сучасному глобалізованому світі важливим чинником формування міжнародного іміджу держави є діяльність її громадян за кордоном. У цьому контексті ключову роль відіграє діаспора, яка стає не лише носієм культурної пам'яті та ідентичності, а й важливим інструментом публічної дипломатії та реалізації м'якої сили держави. Через активну участь у культурному, інформаційному та громадському житті країн перебування діаспора сприяє створенню позитивного іміджу своєї батьківщини, налагодженню міжкультурного діалогу та зміцненню міжнародної підтримки.

Українська діаспора, яка історично сформувалася у багатьох країнах світу, відіграє ключову роль у просуванні іміджу України за кордоном, зокрема в умовах зовнішньополітичної нестабільності та збройної агресії з боку Російської Федерації. Особливого значення ця діяльність набуває в країнах, де українські громади демонструють високу мобілізацію та активність – зокрема в Польщі та Франції. Характер функціонування українських організацій у цих країнах різниться залежно від політичного та соціокультурного середовища, історичного контексту та рівня інтеграції українців у місцеве суспільство.

Вивчення діяльності українських організацій у Польщі та Франції є актуальним у контексті визначення ефективних практик у сфері публічної дипломатії, популяризації України, протидії дезінформації та зміцнення позицій української м'якої сили за кордоном.

Одночасно з цим важливо враховувати виклики, що стоять перед українськими громадами: зростання мови ворожнечі, поширення антиукраїнських наративів, політичні зміни в країнах перебування. Саме ці аспекти зумовлюють наукову новизну та практичну значущість дослідження, спрямованого на осмислення потенціалу діаспорної дипломатії у контексті сучасної зовнішньої політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню української діаспори в Польщі присвячено низку наукових праць, у яких розглядаються різноманітні аспекти діяльності українських громад на різних етапах історичного розвитку. Зокрема, аналіз становища та суспільно-культурної активності українців у Польщі здійснювала Л. Васильєва [Васильєва, 1992], яка акцентувала увагу на трансформаціях етнічної ідентичності та умовах функціонування української меншини. Важливим внеском у цю тематику є дослідження І. Хруслінської та П. Тими [Chruślińska, 2024], які в книзі «Мереживо. Про українців з Польщі» окреслили складні сторінки українсько-польських взаємин впродовж ХХ століття. Значний науковий інтерес становлять праці Н. Коваль, яка зосереджувалася на історичних аспектах формування українських осередків у Польщі, а також її спільні дослідження з Л. Вайчунас та І. Райхард [Коваль, Вайчунас, Райхард, 2021], де розглядається характер українсько-польських контактів у ширшому суспільному й культурному контексті. У період повномасштабної війни Росії проти України увагу дослідників привернула еволюція українсько-польських відносин у нових геополітичних реаліях, що відобразилося у публікаціях Н. Бойко та Л. Скокової [Бойко, Скокова, N.d].

Вивчення української діаспори у Франції зосереджувалося переважно на історичному аналізі, зокрема в працях В. Косика [Косик, 2004] – відомого фахівця з історії українсько-французьких взаємин. Витоки формування української громади у Франції аналізував В. Савченко [Савченко, 2022], зосереджуючи увагу на соціальній структурі, механізмах адаптації та самоорганізації українських мігрантів. Серед сучасних досліджень слід виокремити аналітичну роботу Українського інституту «Сприйняття українців у Франції» [Гусєв, 2020], в якій висвітлюються актуальні аспекти репрезентації українців у французькому суспільстві через призму геополітичного контексту, міжетнічної взаємодії та культурного впливу.

Інформаційною основою для нашого дослідження стали також цифрові ресурси: офіційні сайти українських громадських організацій у Польщі та Франції, їхні сторінки в соціальних мережах, звіти та публікації, що містять актуальні дані про діяльність діаспори в умовах війни та гуманітарної кризи.

Незважаючи на наявність вагомих наукових доробків, більшість публікацій зосереджуються переважно на окремих аспектах функціонування діаспори, залишаючи поза увагою її сучасний вплив на формування міжнародного іміджу України. Крім того, в існуючому науковому дискурсі відсутні порівняльні дослідження, присвячені аналізу діяльності українських спільнот у Польщі та Франції, що зумовлює актуальність і наукову новизну обраної теми.

Мета статті – проаналізувати роль української діаспори у Польщі та Франції на шляху формування позитивного міжнародного іміджу України в умовах гібридної війни та інформаційних викликів, визначивши ефективність її діяльності, виклики та потенціал для розвитку публічної дипломатії. Для реалізації мети дослідження передбачено виконання таких **завдань**: ідентифікувати ключові організації та ініціативи української діаспори, що спрямовані на популяризацію України в Польщі та Франції; дослідити механізми та канали інформаційного впливу діаспори на міжнародне сприйняття України, зокрема в контексті російської агресії; проаналізувати комунікаційні стратегії та практики діаспорних організацій у контексті формування позитивного іміджу держави; оцінити основні виклики, з якими стикається українська діаспора, та перспективи її участі в іміджевій політиці України.

Методи дослідження. У статті представлено комплексний методологічний підхід, якісні та кількісні методи. Метод *теоретичного аналізу* використовувався для вивчення наукових праць, статей, досліджень про передумови формування та діяльності українських громад у Польщі та Франції. Метод *синтезу* дозволив визначити тенденції впливу діаспори на міжнародне сприйняття України. *Контент-аналіз* був корисним при вивченні українських, польських та французьких медіа щодо висвітлення діяльності української діаспори, а також для дослідження офіційних сайтів і соціальних мереж громадських організацій української діаспори у цих країнах. Дослідження конкретних ініціатив української діаспори (фестивалі, виставки лекції, мовні курси тощо) та їхнього впливу на місцеве населення та уряд забезпечило використання *кейс-стаді*. Зрештою, метод *порівняльного аналізу* дозволив виявити фактори, що впливають на діяльність української діаспори в країнах, а саме, яким чином політичне середовище, рівень інтеграції українців і ставлення місцевого населення визначають активність громад.

Результати та дискусії. Культурна дипломатія та міграційна політика Польщі й Франції суттєво впливають на діяльність української діаспори, визначаючи як її можливості для популяризації України за кордоном, так і виклики, з якими вона стикається. У Польщі культурна дипломатія особливо на початку повномасштабної війни була надзвичайно активною: місцева влада, громадські організації та культурні інституції організували численні події на підтримку України, відкривали простори для українських митців, а також сприяли реалізації мистецьких проєктів. Проте з часом інтерес суспільства до української тематики зменшився, а політичний дискурс почав використовувати тему українських біженців у контексті внутрішніх виборчих кампаній. Це призвело до часткового скорочення підтримки з боку держави, особливо в контексті соціального забезпечення, що відтак обмежило можливості діаспори розвивати культурні ініціативи.

У Франції культурна дипломатія щодо України реалізується через інформаційні кампанії, зокрема через державну платформу «Pour l'Ukraine», яка допомагає координувати волонтерську діяльність та культурні акції. Водночас українська діаспора у Франції діє в умовах складнішої міграційної політики. Хоча українцям надано тимчасовий захист, з осені 2024 р. почалося поступове скорочення державної допомоги, включаючи вимогу залишити субсидоване житло. Це додаткове навантаження на діаспорні організації, які змушені більше зосереджуватись на соціальній підтримці, ніж на культурній дипломатії.

Українська міграція до Польщі має тривалу історію. Однак особливої інтенсивності цей процес набув після 2014 р., коли відбулося значне зростання кількості мігрантів. Основними чинниками цього явища стали економічні труднощі, політична нестабільність в Україні, а також сприятливі зміни у міграційному законодавстві Європейського Союзу, зокрема лібералізація візового режиму у 2017 р. Такі умови сприяли масовому переселенню українців до Польщі, що зумовило активний розвиток української діаспори, її соціальної, культурної та громадської діяльності, у тому числі в контексті публічної дипломатії.

Серед мігрантів були люди з різною мотивацією, цілями переїзду, соціальним статусом і ступенем орієнтації на інтеграцію в польське суспільство [Trzeczczynska & Demel, 2024]. Вони приїздили з різних регіонів України, спілкувалися українською або російською мовами, але здебільшого, подібно до української автохтонної громади в Польщі, прагнули зберегти свою культуру в новій країні. Як наслідок у кожному великому польському місті з'явилися українські організації, що займалися інтеграцією мігрантів у польське суспільство, проведенням культурних заходів, вирішенням соціальних питань мігрантів і створенням простору для співпраці. Виразною рисою цих організацій було активне просування й збереження української культури.

Однією з найбільших організацій українців у Польщі є *Związek Ukraińców w Polsce* («Об'єднання Українців у Польщі»). Її діяльність розпочалася у 1956 р., коли українцям було дозволено займатися легальною культурною та освітньою діяльністю. Спочатку ця

робота велася в межах Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) [*O nas. Związek Ukraińców w Polsce*]. Та лише після падіння комуністичного режиму в 1989 р., коли в суспільстві розпочалися дискусії про наслідки асиміляції, національну ідентичність та майбутнє українців у Польщі, організація зазнала суттєвих змін. Уже у 1990 р. УСКТ було перейменовано на Об'єднання Українців у Польщі (ОУП). Організація отримала галузеві та регіональні підрозділи, які займалися організацією заходів, присвячених річницям депортацій та історичним подіям місцевих українців, проведенням фестивалів і фольклорних свят. Важливими напрямками її діяльності стало також видання тижневика «Our Word», двомісячника «Над Бугом і Нарвою» та греко-католицького тижневика «Благовіст» [Trzszczyńska & Demel, 2024]. Крім того, організація сприяла вивченню української мови, розвитку оркестрів, хорів і культурного життя української громади в Польщі.

ОУП відіграє ключову роль у розв'язанні важливих для української громади питань, зокрема у сфері збереження та популяризації української культурної спадщини, освіти, медіа, історичної пам'яті, а також у зміцненні українсько-польського діалогу. У контексті формування іміджу України діяльність ОУП спрямована на поширення української культури та підтримку національної ідентичності української меншини, що сприяє зміцненню культурних зв'язків та інтеграції української спільноти в польське суспільство.

При організації діє низка творчих колективів, репертуар яких охоплює як традиційні, так і сучасні твори українською мовою та регіональними діалектами, а також танці різних регіонів України та прикордонних територій. Серед подій, що відтворюють давні обряди, особливе місце займає організація заходу «Ніч Івана Купала», тоді як прикладом сучасного культурного підходу став молодіжний фестиваль JarmaRock FEST [*JarmaRock FEST, 2024*].

Не хуте організація також питаннями збереження пам'яті про визначні історичні події українського народу. За її участі регулярно проводяться заходи, присвячені операції «Вісла» 1947 р., пам'яті в'язнів табору Явожно, організовуються тематичні виставки та публікації. Значна увага приділяється вихованню дітей і молоді української громади в Польщі: функціонують пункти навчання української мови, школи з українською мовою навчання, проводяться семінари, освітні табори та літні відпочинкові заходи.

Особливе місце в діяльності ОУП займає робота над польсько-українським примиренням, зокрема в контексті складних історичних питань, та поглиблення діалогу між обома народами. Це підкреслює й логотип організації, розроблений українцем із Польщі А. Філем. Символізм лого автор пояснив так: «Багато хто питає, що означають на малюнку латинські букви «U» та «O». В історичних або стилізованих українських шрифтах, як, наприклад, у чудово спроектованому шрифті Рутенія, ці два знаки стоять один під одним та означають сучасну українську букву «У». Так записану «У» бачимо також у логотипі Українського культурного фонду. Ми сприйняли її як візуальне поєднання традиції – західної і східної (латинки і кирилиці), бо це у певному сенсі показує нас – польських громадян з українською ідентичністю» [*Об'єднання українців у Польщі...*, 2021].

Діяльність ОУП у галузі захисту, збереження та розвитку культурної ідентичності української громади отримує підтримку і на державному рівні. Зокрема, створення офіційного сайту та логотипу організації було реалізовано в межах конкурсу, організованого Міністерством внутрішніх справ та управління Польщі. Варто зазначити, що ОУП має вплив на органи державної влади, що дозволяє їй ініціювати та підтримувати важливі проекти на високому рівні. Це дозволяє організації закріплювати свої досягнення, забезпечуючи довготривалий вплив на збереження української ідентичності в Польщі та зміцнення міжкультурного діалогу.

Об'єднання українців у Польщі активно підтримувало Революцію Гідності та Україну від початку війни. Організація проводила акції солідарності, мітинги, демонстрації на вулицях польських міст і біля посольств, закликаючи припинити війну та запровадити санкції. Також під її керівництвом велася робота над формуванням правдивого сприйняття

України в Польщі через поширення достовірної інформації про події в Україні в медіа та соціальних мережах.

У 2022 р., після нападу Росії на Україну та прибуття до Польщі великої кількості українських біженців, почастишали випадки проявів мови ворожнечі проти українців. У відповідь Об'єднання Українців у Польщі з березня до серпня 2023 р. реалізувало проєкт із моніторингу «злочинів з ненависті», за підтримки Фонду розвитку громад Світового конгресу українців. Метою проєкту було сприяння формуванню правдивого іміджу України та українського народу через виявлення та протидію мові ворожнечі (hate speech) [Лоза, 2023]. Результати дослідження показали, що у 2022 р. дезінформаційна діяльність РФ значно посилилася, спрямовуючи ненависть не лише на Україну загалом, але й на українських біженців у Польщі та інших європейських країнах. Мова ворожнечі здебільшого була спрямована на дискредитацію українського суспільства, фальсифікацію іміджу України та розпалювання ворожнечі проти українців. У ході реалізації проєкту виявлено, що найпоширенішими антиукраїнськими висловлюваннями, які використовували для образ і розпалювання ненависті до українців, були слова, часто запозичені з російської пропаганди, такі як: «бидло, гниди, гівнюки, голота, дикуни, фашисти, нацисти, хахли, різуні, сволоч, стерво, сміття» тощо [Лоза, 2023]. Найбільше спекуляцій антиукраїнського змісту стосувалося переважно історичних подій, зокрема українсько-польського конфлікту, постаті Степана Бандери, ОУН, УПА, а також економічних питань, насамперед щодо українських трудових мігрантів у Польщі.

Впливовою організацією української діаспори є *Fundacja «Nasz Wybór»* (Фонд «Наш вибір»), заснована у 2009 р. спільно українцями та їхніми польськими друзями. Метою Фонду стала підтримка українських мігрантів у процесі їхньої інтеграції в польське суспільство, та водночас знайомство поляків з українською культурою. Хоча офіційною датою заснування Фонду вважається 2009 р., його історія розпочалася ще під час Помаранчевої революції 2004 р. Тоді у Варшаві об'єдналася невелика група українців та поляків, які підтримували революційні події в Україні. Упродовж наступних п'яти років Громадянська ініціатива «Наш вибір – Україна» брала участь у різних проєктах, в тому числі була співзасновником Центру привітання у Варшаві, який надавав правову допомогу мігрантам незалежно від етнічної належності, статі чи віку, а також організовував культурні й освітні заходи [O Fundacji, 2024].

Фонд активно працює над підтримкою та популяризацією української культури за межами Батьківщини, зокрема вирішуючи проблеми, пов'язані з балансуванням між потребами автохтонних українців і нових мігрантів. Автохтонні українці зазвичай надають перевагу збереженню традиційної культури, тоді як нові українські мігранти більше тяжіють до сучасних форм культурного самовираження. Це розходження інколи створює напруженість, оскільки «новоприбулі» зі своїми культурними запитами та відсутністю прихильності до «традиційної культури» нерідко сприймаються старшими членами громади як загроза їхньому уявленню про «українськість». Фонд докладає зусиль, щоб усунути ці суперечності, знаходячи баланс між традиційними та сучасними підходами, не лише підтримуючи єдність української громади, а й формуючи портрет України як країни, яка шанує свою спадщину та водночас інтегрує сучасні культурні цінності.

Фонд «Наш вибір» веде активну інформаційну діяльність. З 2011 р. організація видає щомісячний журнал «Наш вибір» і керує українсько-польським порталом www.naszwybir.pl. Цей ресурс містить інформацію, присвячену питанням інтеграції, легалізації перебування, захисту прав іммігрантів та ключовим аспектам життя в Польщі. Щомісячний журнал видається українською мовою, а вебпортал функціонує у двох мовних версіях – польській та українській. Видання розповсюджується у понад 80 містах Польщі, приділяючи особливу увагу малим населеним пунктам, які часто мають обмежений доступ до інформаційних ресурсів порівняно з великими містами.

У листопаді 2014 р. Фонд «Наш вибір» відкрив Український дім, який швидко став центром культурного та соціального життя, місцем, де проводяться численні зустрічі, виставки, кінопокази, авторські вечори, наукові дебати, а також зустрічі з відомими митцями та культурними діячами.

Співробітники Фонду активно займаються дослідницькою та публікаційною діяльністю. Зокрема, у 2015 р. підготовлено та опубліковано звіт, заснований на соціологічних дослідженнях, який аналізував освітніх іммігрантів із третіх країн – випускників польських закладів вищої освіти, що не є громадянами держав Європейського Союзу. Це дослідження було проведене в межах проекту «Іммігранти з високою кваліфікацією на польському ринку праці», який реалізовував Фонд у співпраці з Інститутом економічних і соціальних експертиз (iSEE) [Konieczna-Sałamatin, 2015]. У 2018 р. опубліковано звіт «Робота в Польщі: порушення трудових прав іммігрантів з України, зайнятих у сфері будівництва та послуг» [Keryk, 2018]. Метою дослідження був аналіз процесів працевлаштування у будівельній та сервісній галузях, зокрема серед працівників у сфері громадського харчування, готельного обслуговування, а також серед водіїв автобусів і таксі. Окрему увагу приділено ролі посередницьких структур у залученні українських трудових мігрантів. Результати засвідчили, що діяльність посередників нерідко сприяла експлуатації іммігрантів у Польщі та інших країнах ЄС, а також впливала на суспільне сприйняття українських працівників. Водночас отримані дані стали основою для вдосконалення умов праці українців та сприяли формуванню більш позитивного іміджу в довгостроковій перспективі через активізацію заходів із захисту їхніх прав.

Важливу роль у поширенні достовірної інформації про Україну та українських трудових мігрантів відіграв посібник «Факти і міфи про українську трудову міграцію в країни Вишеградської групи», створений у 2019 р. Ініціативу реалізувала організація «Європа без бар'єрів» за підтримки Міжнародного Вишеградського фонду у співпраці з Фондом «Наш вибір» (Польща), Угорським Європейським Товариством (Угорщина), Словацькою Асоціацією Зовнішньої Політики (Словаччина) та Радою з питань інтеграції (Чехія) [Kulczycka & Minicz, 2019]. Здійснено комплексну роботу з виявлення та спростування поширених стереотипів щодо українських трудових мігрантів у країнах Вишеградської групи. Зокрема, 27 травня 2018 р. віце-спікер польського Сейму С. Тишка (партія «Кукіз'15») висловив припущення про нібито нижчий рівень кваліфікації українських медсестер у польських лікарнях, що, на його думку, могло спричинити смертельні випадки серед пацієнтів [Tyszka: *przez to umierają ludzie...*, 2018]. Однак Міністерство охорони здоров'я Польщі офіційно спростувало цю заяву, наголосивши, що українські медичні працівники відповідають встановленим професійним стандартам, а подібних інцидентів не було зафіксовано.

Ще одним поширеним міфом є твердження, що українські мігранти витісняють польських громадян з ринку праці та стримують зростання заробітної плати. Проте, відповідно до аналітичних звітів, рівень безробіття в Польщі з 2013 р. демонстрував тенденцію до зниження. Крім того, враховуючи економічне зростання та демографічні зміни, прогнозувалося, що до 2025 р. Польща може зіткнутися з дефіцитом приблизно 1,5 млн працівників, навіть за умови залучення робочої сили з України та країн Азії [Na polskim rynku pracy do 2025 r..., 2019]. Станом на березень 2024 р. рівень безробіття у Польщі становив 2,9% [Сільченко, 2024], що було найнижчим показником серед країн Європи. В лютому 2025 р. рівень безробіття дещо зріс, проте все ж залишався досить низьким (згідно з даними загальнонаціонального дослідження «Барометр професій» рівень безробіття становив 5,4%) [Prognoza zapotrzebowania na pracowników, N.d.]. Зрештою на початку 2025 р. Польща зіткнулася з нестачею працівників як у робітничій сфері, так і висококваліфікованих спеціалістів, що не стало великим здивуванням, оскільки уже кілька років поспіль польський ринок праці входить у період «демографічної зими» [Копитко, 2025]. Щодо динаміки

заробітної плати, то її уповільнене зростання пояснюється конкурентною стратегією польських компаній, орієнтованих на надання дешевших послуг для європейського ринку.

Загалом така діяльність організацій відіграє важливу роль у створенні об'єктивного іміджу українців за кордоном та сприяє формуванню більш прихильного ставлення до українських мігрантів.

Активно займалася проведенням кампаній на підтримку прав людини в Україні, а також надавала допомогу українським військовим і постраждалим цивільним під час ескалації військового конфлікту ще одна відома організація української діаспори в Польщі – **Fundacja Otwarty Dialog (Фонд «Відкритий Діалог»)**. Фонд заснувала в Польщі у 2009 р. українська студентка та громадська активістка Людмила Козловська, яка нині є президенткою організації. Від початку існування метою був захист прав людини, демократії та верховенства права на пострадянському просторі. Спочатку діяльність Фонду зосереджувалася переважно на Казахстані, Росії та Україні. У 2016 р. до сфери його роботи приєдналася Молдова, а в липні 2017 р. вона була розширена у зв'язку з погіршенням ситуації в Польщі та інших країнах ЄС, які зіткнулися з наслідками антиліберальної політики популістських урядів [Kim jesteśmy. Fundacja Otwarty Dialog].

У 2013–2014 рр. Фонд організував місію підтримки українського громадянського суспільства під час Революції Гідності, висвітлюючи хронологію подій, випадки порушення прав людини, надаючи кваліфіковану допомогу. У звітах організації Майдан розглядався як унікальне явище, відмінне від Помаранчевої революції 2004 р., оскільки не був зосереджений навколо політичних лідерів. Фонд відзначав високий рівень самоорганізації та солідарності учасників – представників різних професій, вікових груп, регіонів України, які прагнули демократизації влади [Savchenko, 2014].

Після російської агресії у 2014 р. Фонд «Відкритий Діалог» розширив програму гуманітарної допомоги, започатковану під час Майдану. Було організовано грошові та матеріальні збори, а також профінансовано медичну допомогу. Деякі проекти реалізовувалися у співпраці з неурядовими організаціями, зокрема Amnesty International Polska, «Центром громадянських свобод» та «Euromaidan SOS». Особливу увагу Фонд приділив постраждалим активістам Майдану, фінансуючи операції, закупівлю протезів, надання професійної психологічної допомоги [Pomoc humanitarna, 2024].

У 2014–2016 рр. у Варшаві Фонд разом із «Євромайдан Варшава» керував Центром допомоги та інтеграції мігрантів і біженців із України під назвою «Український світ» [Ukraiński Świat, 2024]. У центрі проводилися консультації та зустрічі, де надавали допомогу в пошуку роботи в Польщі, організації навчання для дітей-біженців, а також забезпечували психологічну та юридичну підтримку, курси польської мови. «Український світ» став осередком української культури в центрі Варшави. Однак після більш ніж двох років діяльності він припинив роботу в червні 2016 р. через фінансові труднощі Фонду та неможливість одночасного розвитку кількох проектів у межах одного приміщення.

Фонд неодноразово привертав увагу світової громадськості до проблеми воєнних злочинів Росії на сході України та умов утримання в російських тюрмах «заручників Кремля». Так, у квітні 2016 р. Фонд «Відкритий Діалог» спільно з Європейською групою консерваторів і реформаторів та Центром громадянських свобод організували в Європейському парламенті в Брюсселі конференцію, присвячену цілісному висвітленню проблеми порушень прав людини під час російсько-українського збройного конфлікту. Презентація звіту була доповнена свідченнями двох жертв тортур, української громадянки І. Довган та українського громадянина та пастора О. Хомченка. Крім того, О. Павліченко з Харківської групи з прав людини представив додаткову розробку коаліції неурядових організацій «Справедливість заради миру на Донбасі» та Гельсінського фонду прав людини під назвою «Пережити пекло: свідчення жертв місць незаконного утримання на Донбасі» [Raporty “Rosyjskie zbrodnie wojenne na wschodniej Ukrainie”..., 2016].

З початку повномасштабної війни в 2022 р. організація провела масштабну роботу, зокрема, влаштуваючи гуманітарні місії та збори коштів для допомоги українцям. Це надання прямої допомоги та підтримка біженців, а також зусилля з мобілізації міжнародної спільноти для реагування на кризу в Україні. Як і раніше, вся діяльність Фонду активно висвітлювалася в медіа та на офіційному порталі організації, що мало вплив на формування позитивного образу України не лише в Польщі, демонструючи приклад активної підтримки у боротьбі за права та свободи.

Фонд «Відкритий Діалог» впровадив низку вагомих проєктів, спрямованих на підтримку України та захист прав людини в умовах війни, серед яких особливе значення мають кілька ключових ініціатив. Одним із найбільших проєктів став Help for Ukraine, орієнтований на надання гуманітарної допомоги та фінансової підтримки українцям. Згідно з інформацією на порталі польських НУО, присвяченому допомозі Україні (supportforukraine.pl), Фонд «Відкритий Діалог» пожертвував 3 000 000 злотих (приблизно 542 000 фунтів стерлінгів) і передав близько 20 000 одиниць оборонного та захисного обладнання, зокрема 4500 бронежилетів [*Help for Ukraine: Open Dialog Foundation, 2024*]. Інша важлива ініціатива, Home for Independent Mums [*Support the Home for Independent Mums from Ukraine!*, 2022], мала на меті забезпечення житлом і підтримкою самотніх матерів, які були змушені виїхати за кордон через війну. Фонд надавав підтримку жінкам в отриманні номера PESEL, оформленні необхідних документів для довгострокового перебування в Польщі, сприяв їхньому працевлаштуванню. Досягнувши фінансової незалежності, жінки отримували можливість будувати самостійне життя в Польщі. Ініціатива також включала додаткові послуги, такі як догляд за дітьми, медична та стоматологічна допомога. Основним завданням цих проєктів було надання прямої допомоги, водночас вони сприяли підвищенню рівня обізнаності щодо ситуації в Україні та впливали на формування міжнародної політики у сфері захисту прав людини.

Українська діаспора у Франції стикається з дещо іншими викликами. Це впливає і на специфіку діяльності об'єднань української діаспори у Франції та їхню роль у формуванні позитивного іміджу України.

Франція належить до країн, які приймають найменшу кількість українських біженців пропорційно до свого населення. За даними ЄС у Франції мешкає близько 18 610 українців. Проте, на сайті МЗС зазначено, що за неофіційною статистикою у Франції мешкає близько 150 тис. громадян українського походження. Переважну більшість з них становлять нащадки трудових і політичних мігрантів, переміщених осіб. Проживають вони переважно в Парижі, Ліоні, Марселі, Тулузі, а також в сільських місцевостях [Bourdillon, 2024].

До повномасштабного російського вторгнення Україна та українці у французькому суспільстві нерідко сприймалися крізь призму радянського минулого, що спричиняло їхнє ототожнення з Росією. Однак після початку війни цей підхід зазнав певних змін – українців стали асоціювати з боротьбою за свободу та проявами стійкості. Водночас затяжний характер конфлікту та економічні труднощі у Франції частково послабили суспільну підтримку України, оскільки зростало занепокоєння щодо внутрішніх проблем. Окремі представники громадськості почали висловлювати думку про необхідність зосередження урядової уваги на національних питаннях, особливо в контексті економічних викликів, таких як перебої з постачанням пального [*Українська діаспора та тимчасово переміщені...*, 2023].

Українська діаспора у Франції має свої особливості, що впливають як на характер її діяльності, так і на досягнуті результати. Основу громади складають представники творчої інтелігенції, активна студентська молодь, випускники французьких закладів освіти, які залишилися в країні після завершення навчання, а також українки, одружені з громадянами Франції. Водночас діаспора виглядає певною мірою розпорошеною: кількість організованих осередків менша, ніж, наприклад, у Німеччині чи Італії, їхня активність зосереджена

переважно в окремих містах і регіонах, а рівень взаємодії між ними залишається недостатньо високим [Українська діаспора та тимчасово переміщені..., 2023].

Після початку повномасштабного вторгнення активність української діаспори у Франції значно зросла. Було створено численні невеликі асоціації, які займалися наданням допомоги тимчасово переміщеним особам з України та організацією гуманітарних відправлень у різні регіони країни. Особливістю цього періоду стало активне формування нових осередків у різних частинах Франції, що сприяли підтримці як українців, які опинилися за кордоном, так і самої України. Крім того, діаспора стала важливою ланкою у взаємодії між шукачами тимчасового притулку з України та місцевими органами влади. Одним із досягнень української громади у Франції стало об'єднання представників різних політичних сил на великому мітингу в Парижі, присвяченому річниці початку війни [Українська діаспора та тимчасово переміщені..., 2023]. Політичні діячі, які зазвичай перебувають у стані конкуренції, виступили зі спільною заявою на підтримку України, що викликало широкий резонанс у медіа.

У Франції функціонує низка українських громадсько-політичних організацій, які з 1997 р. об'єднані в *Репрезентативний комітет української громади*. До його складу входять такі організації, як «Об'єднання українців у Франції», «Об'єднання французів українського походження», «Спілка українок у Франції», «Товариство колишніх воїнів Армії УНР», «Спілка української молоді» та «Спілка українських студентів». Основним завданням Комітету є координація громадської та культурної діяльності українців у Франції. У 2023 р. його очолив Олег Коваль [Українці у Франції, 2022]. Українську ідентичність підтримують українські суботні школи, зокрема дві – в Парижі та невелика школа-гурток у Ніцці. З 2005 р. Культурно-інформаційний центр Посольства опікується Українською школою мистецтв, яка діє за програмою Української міжнародної школи.

Найстарішою організацією української діаспори у Франції вважається *Union des Ukrainiens de France (Об'єднання українців Франції)*, яка бере активну участь у культурно-просвітницькій діяльності, спрямованій на популяризацію української культури, історії та традицій [Об'єднання українців Франції (ОУФ), 2024]. Її діяльність охоплює проведення фестивалів, мистецьких виставок, лекцій, кінопоказів, що дає можливість французькій громадськості ознайомитися з культурною спадщиною України. Крім того, Об'єднання українців Франції сприяє реалізації освітніх проєктів, які поглиблюють знання французів про Україну та протидіють впливу російської пропаганди. Організація активно веде інформаційну діяльність, сприяючи поширенню достовірних даних про Україну та її актуальні події. Важливим напрямом цієї роботи є боротьба з дезінформацією та спотвореним висвітленням української тематики у французьких медіа, зокрема через платформу StopFake.org [StopFake.org – Lutte contre les informations..., 2018].

Важливою частиною Об'єднання українців Франції є *L'Association de la Jeunesse ukrainienne en France (Спілка української молоді Франції (СУМ))*, яка гуртує українську молодь на засадах національно-християнських цінностей. СУМ у Франції сприяє збереженню української культури та ідентичності серед молоді, організовуючи різноманітні заходи, табори та освітні програми. Літні табори для молоді СУМ проводить, починаючи з 1962 р., а у 1977 р. для цих заходів організація придбала замок Château de Rosey (Верхня Сона). В останні роки, співпрацюючи з українськими благодійними асоціаціями, табори в замку Rosey приймають дітей, які осиротіли внаслідок російського вторгнення в Україну чи трагічних подій Революції Гідності 2014 р. [Запорожченко, 2024]. Важливим напрямом діяльності СУМ є співпраця з французькими молодіжними організаціями, що сприяє інтеграції української молоді до європейської спільноти, а також поширенню українських цінностей серед молодих французів. Через об'єднання молодих українців і французів, СУМ формує позитивний імідж України як сучасної держави, де молодь бере активну участь у розбудові громадянського суспільства.

Популяризація української культури у Франції є і напрямом роботи *Association culturelle franco-ukrainienne «Vesna» (Культурна франко-українська асоціація «Весна»)*. З 1993 р. асоціація організовує концерти та мистецькі виставки (наразі це близько 200 заходів) [Vesna, 2024].

Активна громадська позиція українських студентів у Франції переросла в заснування *франко-української асоціації навчання культури та солідарності «Échanges Lorraine Ukraine» (ELU)* в 2004 р. Асоціація зосереджує свою діяльність на зміцненні франко-українського співробітництва в академічній, соціально-культурній, економічній сферах, а також на посиленні солідарності між двома країнами, зокрема через підтримку переселенців, гуманітарну допомогу та фінансування медичних потреб. Важливими напрямками роботи організації стали популяризація української культури та мови у Франції, а також французької мови й культури в Україні. Окрім того, організація сприяє співпраці з українською діаспорою у світі та підтримує європейські прагнення українців [À propos de nous, 2024]. Асоціація активно реалізує культурні та історичні ініціативи, зокрема ініціювала та підтримала підписання хартії про побратимство між містами Мец і Чернівці. За понад двадцять років її діяльності було організовано понад 100 культурних заходів у Меці, серед яких тематичні вечори, літературні зустрічі, творчі майстерні з писанкарства, художні майстер-класи, кінопокази, студентські вечори. Окрім цього, асоціація працює над збереженням історичної пам'яті про українську присутність у Лотарингії, зокрема вшановує пам'ять українських воїнів, загиблих у концтаборі Бан-Сен-Жан під час Другої світової війни, та проводить виставки, присвячені Голодомору.

У 2016 р. засновано ще одне об'єднання українців у Франції – *Association Lyon-Ukraine (Асоціація «Ліон–Україна»)*. Основним завданням організації, перш за все, стала інтеграція української діаспори, а також підтримка українських біженців, сприяння зростанню обізнаності про українську культуру серед місцевого французького населення [Association Lyon Ukraine, 2024]. Схоже, що діяльність організації була спрямована й на культурне та соціальне збагачення громади Ліона, створення умов для довгострокового зміцнення україно-французьких відносин, посилення підтримки України на тлі війни. З початком повномасштабного вторгнення та у відповідь на гуманітарну кризу, спричинену російською агресією, «Lyon-Ukraine» значно розширила масштаби діяльності. Окрім допомоги українським біженцям, забезпечення доступу до адміністративних, медичних та психологічних послуг, асоціація розпочала ще активнішу популяризацію української культури, розвиваючи інтерес і симпатію до українського народу. Тісна співпраця «Lyon-Ukraine» з місцевими органами влади та громадськими організаціями, які спеціалізуються на підтримці мігрантів, значно посилює її вплив на регіональному рівні, що позитивно відображається на загальному іміджі України у Франції [Domivka Maison de l'Ukraine, 2024].

Окремо варто згадати, що українська діаспора у Франції веде активну боротьбу з протидією російській дезінформації, зокрема, в розвінчанні міфів про «особливу духовну велич Росії». Однак на цьому шляху виникають суттєві перешкоди. Чи не найбільшою проблемою є те, що діяльність українських осередків тримається здебільшого на ентузіазмі керівників і кількох активних членів. Через це їхні плани обмежуються короткими часовими рамками – зазвичай не більше як на місяць, зважаючи на швидку зміну поточної ситуації. До того ж, волонтерська робота вимагає значних зусиль, при цьому є неоплачуваною, що обмежує можливість інтенсивно займатися нею в довготривалій перспективі [Українська діаспора та тимчасово переміщені..., 2023]. Українські осередки часто поступаються російським, які є чисельнішими, діють оперативніше та злагодженіше, мають тісні зв'язки з місцевою владою та впливовими особами, охоплюють більшу частину населення.

Висновки. Українська діаспора в Польщі та Франції є важливим суб'єктом публічної дипломатії та м'якої сили України, здійснюючи значний вплив на міжнародну громадську думку. Найефективніші зусилля у цьому контексті виявляються в інформаційній та

просвітницькій діяльності, що зокрема спрямовані на протидію російській дезінформації та поширення об'єктивної інформації про війну в Україні. Через організацію публічних дискусій, роботу з місцевими медіа та створення цифрового контенту, діаспора формує альтернативний до ворожих нарративів простір, сприятливий для репутації України.

Домінуючими механізмами впливу є не лише публічні заходи (мітинги, виставки, культурні події), але й неформальні комунікаційні мережі, які охоплюють активістів, освітян, волонтерів і місцеві громади. Особливо ефективною є модель інтеграції культурної дипломатії з соціальною активністю – наприклад, через допомогу біженцям поєднану з популяризацією української культури.

Зіставлення досвіду Польщі та Франції дозволяє виокремити дві умовні моделі діаспорної дипломатії. Польська модель базується на мобілізаційному потенціалі великої, переважно тимчасової діаспори, із сильним фокусом на волонтерство та швидку реакцію на гуманітарні виклики. Французька модель – менш масова, але більш структурована й зорієнтована на довготривалу культурну присутність та співпрацю з інституціями.

Обидві моделі демонструють, що ефективність діаспорної активності значною мірою залежить від державної політики країн перебування: рівня інституційної підтримки, доступу до ресурсів, відкритості до співпраці. Відсутність стабільної державної підтримки з боку України та нестача комунікаційної координації залишають діаспору у вразливому становищі, особливо в умовах посилення мови ворожнечі та зростання суспільного тиску.

Перспективним напрямом подальших досліджень і практичної реалізації має стати формування узгодженої стратегії діаспорної дипломатії, яка охоплюватиме: заходи зі створення спільних платформ для взаємодії між державними органами України та діаспорними структурами; розробку спеціалізованих інформаційних кампаній; підтримку культурно-освітніх ініціатив за кордоном; захист прав українців у країнах перебування. Тільки за умов комплексного підходу та інституційної інтеграції діаспорна активність може перетворитися на сталий ресурс позитивного іміджу України у світі.

Використані джерела:

1. Бойко, Н. & Скокова, Л. (N.d). Українсько-польські реляції під час війни 2022 року в Україні: підґрунтя та наслідки (соціологічний аналіз). *Baltija Publishing*. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-225-8-1>
2. Васильєва, Л. (1992). Українська діаспора в Польщі. *Український історичний журнал*, №11.
3. Гусев, І. (2020). Аналітичний звіт. Сприйняття України за кордоном. Франція. (Н. Коваль, М. Ірисова, Ред.) *Український інститут*. https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/francziya_povnyj-zvit_ukr.pdf
4. Запорожченко, О. (2024, Березень 25). Володимир Когутяк розповів про діяльність та основні засади Об'єднання українців Франції. Стожари. Сайт української діаспори. <https://svitua.org/2024/03/25/volodymyr-kogutyak-rozpoviv-pro-diyalnist-ta-osnovni-zasady-obyednannya-ukrayinciv-francziyi/>
5. Коваль, Н., Вайчунас, Л. & Райхард, І. (2021). *Поляки та українці в щоденних контактах*. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18310.pdf>
6. Копитко, В. (2025, Січень 30). Дефіцит кадрів у Польщі 2025. Стало відомо, яких спеціалістів найбільше бракуватиме. *РБК-Україна*. <https://www.rbc.ua/rus/news/defitsit-kadriv-polshchi-2025-stalo-vidomo-1738252284.html>
7. Косик, В. (2004). *Українці у Франції. Культурні зв'язки Донеччини з українським зарубіжжям*. Донецьк: Донецьке товариство «Україна-Світ», ТОВ «Східний видавничий дім».
8. Лоза, П. (2023, Серпень 20). Моніторинг мови ненависті. *Наше слово*, №33. <https://ukraincy.org.pl/моніторинг-мови-ненависті/>
9. *Об'єднання українців у Польщі представило свій новий сайт та логотип* (2021, Січень 18). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3173391-obednanna-ukrainciv-u-polsi-predstavilo-svij-novij-sajt-ta-logotip.html#:~:text=«ОУП»%20-%20це%20громадська,сайт%20ukraincy.org.pl>
10. *Об'єднання українців Франції (ОУФ)*. (2024, Липень 12). Global Ukraine. <https://global-ukraine.gbhs.fr/communities/obiednannia-ukraintsiv-frantsii-ouf>
11. Савченко, В. (2022). У вирі конфліктів: українська діаспора у Франції (1925–1930 pp.). *Старожитності Лукомор'я*, №4 (13).

12. Сільченко, О. (2024, Липень 17). Українцям на замітку: у Польщі визначили 28 дефіцитних професій. *Mukachevo.net*. https://mukachevo.net/news/ukrayintsiam-na-zamitku-u-polshchi-vyznachyly-28-defitsytnykh-profesiy_6265818.html
13. *Українська діаспора та тимчасово переміщені особи за кордоном після повномасштабного вторгнення*. (2023). Alda. <https://www.alda-europe.eu/wp-content/uploads/2023/03/Українська-діаспора-та-тимчасово-переміщені-особи-за-кордоном-після-повномасштабного-вторгнення.pdf>
14. *Українці у Франції*. (2022, Червень 16). Посольство України у Французькій Республіці. <https://france.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4770-ukrajinci-u-franciji>
15. *À propos de nous*. (2024). Elukraine. <https://www.elukraine.org/association-elu>
16. *Association Lyon Ukraine*. (2024). Association Lyon Ukraine. <https://lyonukraine.org>
17. *Prognoza zapotrzebowania na pracowników*. Barometr zawodów. <https://barometr.zawodow.pl>
18. Bourdillon, Y. (2024, Janvier 4). *Pourquoi la France accueille relativement peu de réfugiés ukrainiens*. Les Echos. <https://www.lesechos.fr/monde/europe/pourquoi-la-france-accueille-relativement-peu-de-refugies-ukrainiens-2044253>
19. Chruślińska, I. (2024). *Sploty – o Ukraińcach z Polski. Rozmowy z Piotrem Tymą*. Słowo/obraz/terytoria.
20. *Domivka Maison de l'Ukraine*. (2024). Domivka Maison de l'Ukraine. <https://domivka.fr/>
21. *Help for Ukraine: Open Dialog Foundation*. (2024). Open Dialog Foundation. <https://supportforukraine.pl/emergency-aid-pomocukrainie/>
22. *JarmaRock FEST*. (2024). Związek Ukraińców w Polsce. <https://ukraincy.org.pl/projekty/>
23. Keryk, M. (2018). *Praca w Polsce: naruszenie praw pracowniczych imigrantów z Ukrainy zatrudnionych w budownictwie i sektorze usług*. Fundacja "Nasz Wybór". https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Praca-w-Polsce-naruszenie-praw-pracowniczych-imigrantow-z-Ukrainy-zatrudnionych-w-budownictwie-i-sektorze-uslug-Streszczenie_POBIERZ-PDF.pdf
24. *Kim jesteście*. Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/fundacja/kim-jestesmy/>
25. Konieczna-Sałamatın, J. (Red.). (2015). *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014-2015*. Warszawa: Instytut Społeczno-Ekonomicznych Ekspertyz, Fundacja "Nasz Wybór". <https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Imigranci-o-wysokich-kwalifikacjach-na-polskim-ryнку-pracy.-Raport-z-badan-2014-2015.pdf>
26. Kulczycka, K., & Minicz, R. (Red.). (2019). *Fakty i mity o migracji Ukraińców do krajów Wyszehradzkich*. https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/PL_mity_i_fakty.pdf
27. *Na polskim rynku pracy do 2025 r. może brakować nawet 1,5 mln osób*. (2019). PWC. <https://www.pwc.pl/pl/media/2019/2019-01-22-luka-rynek-pracy-2025-pwc.html>
28. *O Fundacji*. (2024). Nasz Wybór. <https://naszwybor.org.pl/o-fundacji/>
29. *O nas*. Związek Ukraińców w Polsce. <https://ukraincy.org.pl/o-nas/#organizacja>
30. *Pomoc humanitarna*. (2024). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/fundacja/dzialalnosc/pomoc-humanitarna/>
31. *Raporty "Rosyjskie zbrodnie wojenne na wschodniej Ukrainie" oraz "28 zakładników Kremla" zaprezentowane w Parlamencie Europejskim w Brukseli*. (2016, Kwiecień 8). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/a/7447.raporty-rosyjskie-zbrodnie-wojenne-na-wschodniej-ukrainie-oraz-28-zakladnikow-kremla-zaprezentowane-w-parlamencie-europejskim-w-brukseli/>
32. Savchenko, I. (2014, Styczeń 15). *Raport: EuroMajdan*. Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/a/1357.raport-euromajdan/>
33. *StopFake.org – Lutte contre les informations falsifiées sur l'Ukraine*. (2018). L'Union des Ukrainiens de France. <https://uduf.fr/category/stopfake-org-la-lutte-contre-les-informations-falsifiees-sur-les-evenement-en-ukraine/>
34. *Support the Home for Independent Mums from Ukraine!* (2022, Marzec 31). Open Dialog Foundation. <https://en.odfoundation.eu/a/244715.support-the-home-for-independent-mums-from-ukraine/>
35. Trzeczyska, P., & Demel, Gr. (2024). *Forming a Ukrainian Diaspora in Poland: Between "Common Culture", National Naturalism, and Othering*. <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/forming-a-ukrainian-diaspora-in-poland-between-common-culture-national-naturalism-and-othering/B032FAD6A00CB22095B52176E67DBA05>
36. *Tyszka: przez to umierają ludzie. Ministerstwo odpowiada wicemarszałkowi w sprawie Ukraińców*. (2018, Czerwiec 7). TVN24. <https://tvn24.pl/polska/tyszka-o-ukrainskich-pielegniarkach-ministerstwo-zdrowia-odpowiada-ra843302-ls2367930>
37. *Ukraiński Świat*. (2024). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/projekty-i-kampanie/ukrainski-swiat/>
38. *Vesna*. (2024). Vaux sur Seine. <https://www.vauxsurseine.fr/vesna/>

References:

1. Boiko, N. & Skokova, L. (N.d). *Ukrainsko-polski relatsii pid chas viiny 2022 roku v Ukraini: pidgruntia ta naslidky (sotsiologichniy analiz)*. [Ukrainian-Polish relations during the 2022 war in Ukraine: background and

- consequences (sociological analysis)]. *Baltija Publishing*. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-225-8-1>. [in Ukrainian].
2. Vasylieva, L. (1992). *Ukrainska diaspora v Polshchi*. [The Ukrainian diaspora in Poland]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, №11. [in Ukrainian].
3. Husiev, I. (2020). *Analitичnyi zvit. Spryiniattia Ukrainy za kordonom. Frantsiia*. [Analytical report. Perception of Ukraine abroad. France]. (N. Koval, M. Irysova, Red). *Ukrainskyi instytut*. https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/francziya_povnyj-zvit_ukr.pdf. [in Ukrainian].
4. Zaporozhchenko, O. (2024, Berezen 25). *Volodymyr Kohutiak rozpoviv pro diialnist ta osnovni zasady Ob'iednannia ukraintiv Frantsii*. [Volodymyr Kohutiak spoke about the activities and main principles of the Union of Ukrainians in France]. *Stozhary. Sait ukraïnskoi diaspory*. <https://svitua.org/2024/03/25/volodymyr-kogutyak-rozpoviv-pro-diialnist-ta-osnovni-zasady-obyednannya-ukrayincziv-francziyi/> [in Ukrainian].
5. Koval, N., Vaichunas, L. & Raikhard, I. (2021). *Poliaky ta ukraintsi v shchodennykh kontaktakh*. [Poles and Ukrainians in daily contact]. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18310.pdf>. [in Ukrainian].
6. Kopytko, V. (2025, Sichen 30). *Defitsyt kadriv u Polshchi 2025. Stalo vidomo, yakykh spetsialistiv naibilshe brakuvatyme*. [Staff shortage in Poland 2025. It has become known which specialists will be most in short supply]. *RBK-Ukrayina*. <https://www.rbc.ua/rus/news/defitsit-kadriv-polshchi-2025-stalo-vidomo-1738252284.html> [in Ukrainian].
7. Kosyk, V. (2004). *Ukraiñtsi u Frantsii. Kulturni zviazky Donechchyny z ukraïnskym zarubizhzhiam*. [Ukrainians in France. Cultural ties of Donetsk region with Ukrainians abroad]. Donetsk: Donetske tovarystvo «Ukraina-Svit», TOV «Skhidnyi vydavnychiy dim». [in Ukrainian].
8. Loza, P. (2023, Serpen 20). *Monitorynh movy nenavysti*. [Monitoring of hate speech]. *Nashe slovo*, (33). <https://ukraincy.org.pl/мониторинг-мови-ненависті/> [in Ukrainian].
9. *Ob'iednannia ukraintiv u Polshchi predstavilo svii novyi sait ta lohotyp*. (2021, Sichen 18). [The Association of Ukrainians in Poland presented its new website and logo]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3173391-obednanna-ukraïnciv-u-polsi-predstavilo-svij-novij-sajt-ta-logotip.html#:~:text=««ОУПІ»%20-%20це%20громадська,сайті%20ukraincy.org.pl> [in Ukrainian].
10. *Ob'iednannia ukraintiv Frantsii* (OUF). (2024, Lypen 12). [Union of Ukrainians in France (UUF)]. *Global Ukraine*. <https://global-ukraine.gbhs.fr/communities/obiednannia-ukraïntiv-frantsii-ouf> [in Ukrainian].
11. Savchenko, V. (2022). *U vyri konfliktiv: ukraïnska diaspora u Frantsii (1925–1930 rr.)*. [In the midst of conflicts: the Ukrainian diaspora in France (1925-1930)]. *Starozhytnosti Lukomor'ia*, №4 (13). [in Ukrainian].
12. Silchenko, O. (2024, Lypen 17). *Ukraiñtsiam na zamitku: u Polshchi vyznachyly 28 defitsytnykh profesii*. [Note to Ukrainians: 28 shortage professions have been identified in Poland]. *Mukachevo.net*. https://mukachevo.net/news/ukrayintsiam-na-zamitku-u-polshchi-vyznachyly-28-defitsytnykh-profesiy_6265818.html [in Ukrainian].
13. *Ukraiñska diaspora ta tymchasovo peremishcheni osoby za kordonom pislia povnomasshtabnoho vtorhnennia*. (2023). [Ukrainian diaspora and temporarily displaced persons abroad after the full-scale invasion]. *Alda*. <https://www.alda-europe.eu/wp-content/uploads/2023/03/Українська-діаспора-та-тимчасово-переміщені-особи-за-кордоном-після-повномасштабного-вторгнення.pdf> [in Ukrainian].
14. *Ukraiñtsi u Frantsii*. (2022, Cherven 16). [Ukrainians in France]. *Posol'stvo Ukrainy u Frantsuz'kii Respublitsi*. <https://france.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4770-ukrajinci-u-franciji> [in Ukrainian].
15. *À propos de nous* [About Us]. (2024). *Elukraine*. <https://www.elukraine.org/association-elu> [in French].
16. *Association Lyon Ukraine*. (2024). *Association Lyon Ukraine*. <https://lyonukraine.org> [in English].
17. *Prognoza zapotrzebowania na pracowniców*. [Forecast of demand for employees]. *Barometr zawodów*. <https://barometrzwodow.pl> [in Polish].
18. Bourdillon, Y. (2024, Janvier 4). *Pourquoi la France accueille relativement peu de réfugiés ukrainiens* [Why France welcomes relatively few Ukrainian refugees]. *Les Echos*. <https://www.lesechos.fr/monde/europe/pourquoi-la-france-accueille-relativement-peu-de-refugies-ukrainiens-2044253> [in French].
19. Chruślińska, I. (2024). *Sploty – o Ukraïñcach z Polski. Rozmowy z Piotrem Tymą*. [Splits – about Ukrainians from Poland. Conversations with Piotr Tyma]. *Słowo/obraz/terytoria*. [in Polish].
20. *Domivka Maison de l'Ukraine* [Domivka House of Ukraine]. (2024). *Domivka Maison de l'Ukraine*. <https://domivka.fr/> [in French].
21. *Help for Ukraine: Open Dialog Foundation*. (2024). *Open Dialog Foundation*. <https://supportforukraine.pl/emergency-aid-pomocukrainie/> [in English].
22. *JarmaRock FEST* [JarmaRock FEST]. (2024). *Związek Ukraïñców w Polsce*. <https://ukraincy.org.pl/projekty/> [in Polish].
23. Keryk, M. (2018). *Praca w Polsce: naruszenie praw pracowniczych imigrantów z Ukrainy zatrudnionych w budownictwie i sektorze usług* [Work in Poland: violation of labor rights of immigrants from Ukraine employed in construction and services sector]. *Fundacja "Nasz Wybór"*. https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Praca-w-Polsce-naruszenie-praw-pracowniczych-imigrantow-z-Ukrainy-zatrudnionych-w-budownictwie-i-sektorze-uslug_Streszczenie_POBIERZ-PDF.pdf [in Polish].

24. *Kim jesteśmy* [Who we are] (2024). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/fundacja/kim-jestesmy/> [in Polish].
25. Konieczna-Sałamatin, J. (Red.). (2015). *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014–2015* [Highly Qualified Immigrants on the Polish Labor Market. Research Report 2014–2015]. Warszawa: Instytut Społeczno-Ekonomicznych Ekspertyz, Fundacja "Nasz Wybór". <https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Imigranci-o-wysokich-kwalifikacjach-na-polskim-ryнку-pracy.-Raport-z-badan-2014-2015.pdf> [in Polish].
26. Kulczycka, K., & Minicz, R. (Red.). (2019). *Fakty i mity o migracji Ukraińców do krajów Wyszehradzkich* [Facts and myths about the migration of Ukrainians to the Visegrad countries]. https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/PL_mity_i_fakty.pdf [in Polish].
27. *Na polskim rynku pracy do 2025 r. może brakować nawet 1,5 mln osób* [The Polish labor market may be short by as much as 1.5 million people by 2025]. (2019). PWC. <https://www.pwc.pl/pl/media/2019/2019-01-22-lukarynek-pracy-2025-pwc.html> [in Polish].
28. *O Fundacji* [About the Foundation]. (2024). Nasz Wybór. <https://naszwybor.org.pl/o-fundacji/> [in Polish].
29. *O nas* [About us]. Związek Ukraińców w Polsce. <https://ukraincy.org.pl/o-nas/#organizacja> [in Polish].
30. *Pomoc humanitarna* [Humanitarian aid]. (2024). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/fundacja/dzialalnosc/pomoc-humanitarna/> [in Polish].
31. *Raporty "Rosyjskie zbrodnie wojenne na wschodniej Ukrainie" oraz "28 zakładników Kremla" zaprezentowane w Parlamencie Europejskim w Brukseli* [Reports "Russian War Crimes in Eastern Ukraine" and "28 Hostages of the Kremlin" presented at the European Parliament in Brussels]. (2016, Kwiecień 8). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/a/7447.raporty-rosyjskie-zbrodnie-wojenne-na-wschodniej-ukrainie-oraz-28-zakladnikow-kremla-zaprezentowane-w-parlamencie-europejskim-w-brukseli/> [in Polish].
32. Savchenko, I. (2014, Styczeń 15). *Raport: EuroMajdan* [Report: EuroMajdan]. Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/a/1357.raport-euromajdan/> [in Polish].
33. *StopFake.org – Lutte contre les informations falsifiées sur l'Ukraine* [StopFake.org – Fighting fake news about Ukraine]. (2018). L'Union des Ukrainiens de France. <https://uduf.fr/category/stopfake-org-la-lutte-contre-les-informations-falsifiees-sur-les-evenement-en-ukraine/> [in French].
34. *Support the Home for Independent Mums from Ukraine!* (2022, March 31). Open Dialog Foundation. <https://en.odfoundation.eu/a/244715.support-the-home-for-independent-mums-from-ukraine/> [in English].
35. Trzeczynska, P., & Demel, Gr. (2024). *Forming a Ukrainian Diaspora in Poland: Between "Common Culture", National Naturalism, and Othering*. <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/forming-a-ukrainian-diaspora-in-poland-between-common-culture-national-naturalism-and-othering/B032FAD6A00CB22095B52176E67DBA05> [in English].
36. *Tyszka: przez to umierają ludzie. Ministerstwo odpowiada wicemarszałkowi w sprawie Ukraińców* [Tyszka: People are dying because of this. Ministry responds to deputy marshal regarding Ukrainians]. (2018, Czerwiec 7). TVN24. <https://tvn24.pl/polska/tyszka-o-ukrainskich-pielegniarkach-ministerstwo-zdrowia-odpowiada-ra843302-ls2367930> [in Polish].
37. *Ukraiński Świat* [Ukrainian World]. (2024). Fundacja Otwarty Dialog. <https://odfoundation.eu/projekty-i-kampanie/ukrainski-swiat/> [in Polish].
38. *Vesna* [Vesna (Spring)]. (2024). Vaux sur Seine. <https://www.vauxsurseine.fr/vesna/> [in French].

Alina Iasinska,

PhD (Political), Leading Research Scientist at
Department of World Political Development Problems,
I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Ukrainian Diaspora in Poland and France: Role in Shaping the Image of Ukraine

The article is devoted to the study of the role of the Ukrainian diaspora in Poland and France in shaping a positive international image of Ukraine. The author analyzes the historical background of the formation of Ukrainian communities in these countries, identifies the peculiarities of their development and transformation in response to political, social and geopolitical challenges. Particular attention is paid to the comparative analysis of the conditions of stay of representatives of the Ukrainian diaspora in Poland and France, their number, the level of integration into the host societies, as well as the specifics of the organizational structure and priorities of their activities. It is proved that, despite differences in size, social composition and level of organizational consolidation, both the Polish and French Ukrainian diasporas are united by a common goal - preservation of the Ukrainian national identity, popularization of culture, language and art, and, starting from 2022, active humanitarian, human rights and information activities in support of Ukraine. A significant number of initiatives have been implemented, including cultural events, educational programs, solidarity rallies, humanitarian missions, and information campaigns aimed at countering Russian disinformation and spreading truthful information about the war in Ukraine. The analytical and publishing activities of

a number of diaspora organizations, which contribute to the formation of an objective international discourse on Ukraine, are considered particularly valuable. The author emphasizes the need to increase the level of coordination between Ukrainian communities abroad and state institutions of Ukraine in order to develop a systemic image policy that would meet the current challenges of information warfare and geopolitical confrontation. It is proposed to use the results of the study to further study diaspora diplomacy, as well as to develop effective tools to support Ukrainian communities abroad in their activities aimed at promoting a positive image of Ukraine in the world.

Key words: Ukrainian diaspora, public diplomacy, soft power, state image, full-scale war, NGOs, socio-political activity.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.14>

УДК 327(81)

Володимир Бойко,

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3853-9157>; email: volodymyrboiko1992@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА БРАЗИЛІЄЮ: ІСТОРІЯ, ВИКЛИКИ ТА МАЙБУТНІ СЦЕНАРІЇ

Стаття присвячена дослідженню еволюції двосторонніх відносин між Україною та Бразилією, що охоплюють різні аспекти взаємодії, тобто політику, економіку, культуру, соціальні зв'язки. Аналізуються ключові етапи розвитку співпраці, починаючи з моменту встановлення дипломатичних контактів у 1992 році до сучасних викликів і перспектив. Окрему увагу приділено впливу міжнародних політичних змін на двосторонні відносини, а також аналізу факторів, які сприяли або гальмували їхнє поглиблення. Дослідження виявляє значну роль української діаспори в Бразилії, яка, будучи однією з найбільших у Латинській Америці, відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини та зміцненні соціально-культурних зв'язків між двома країнами. Також проаналізовано основні напрями економічної взаємодії, а саме: товарообіг, інвестиційні проєкти та спільні ініціативи у сфері високих технологій, агропромисловості, космічної галузі.

Розглянуто політичні аспекти співпраці між Україною та Бразилією, зокрема питання дипломатичних контактів, взаємної підтримки у міжнародних організаціях та впливу російсько-української війни на відносини між країнами. Також показано, що російсько-українська війна мала значний негативний вплив на поглиблення зв'язків України з Бразилією, через тісні економічні та політичні зв'язки останньої з Російською Федерацією. У статті висвітлюються можливі сценарії розвитку українсько-бразильських відносин: оптимістичний, песимістичний і реалістичний варіанти. Оптимістичний сценарій передбачає активізацію співпраці та формування стратегічного партнерства, песимістичний розглядає ризики загострення відносин та зниження рівня співпраці. Реалістичний сценарій описує поступове зміцнення контактів за рахунок розвитку економічних, наукових, культурних ініціатив. На основі аналізу зроблено висновки щодо основних напрямків подальшого розвитку двосторонніх відносин, зокрема розширення економічного співробітництва, поглиблення культурного та освітнього обміну, а також адаптацію дипломатичних стратегій до сучасних викликів. Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності співпраці, враховуючи геополітичні реалії та перспективи інтеграції України та Бразилії у міжнародні альянси.

Ключові слова: Україна, Бразилія, двосторонні відносини, дипломатія, економічна співпраця, політичні контакти, українська діаспора, геополітичні виклики, стратегічне партнерство, російсько-українська війна.

Вступ. Відносини між Україною та Бразилією охоплюють різні сфери взаємодії, в тому числі політику, економіку, культуру та соціальну сферу. Ця тема стає особливо актуальною в умовах сучасних глобальних змін та геополітичних трансформацій, які стимулюють пошук нових форм міжнародної співпраці та поглиблення двосторонніх відносин. Україна, з її багатою історією та стратегічним положенням у Європі, і Бразилія, як провідна держава Латинської Америки, мають величезний потенціал для розширення взаємодії. Однак, поряд із можливостями існують і серйозні виклики, з якими стикаються обидві країни. Це зумовлює необхідність ретельного аналізу еволюції їхніх відносин, а також розробки стратегій для подальшого розвитку співпраці.

Актуальність дослідження визначається необхідністю глибшого розуміння та осмислення двосторонніх відносин між Україною та Бразилією, а також вивчення впливу зовнішньополітичних факторів на ці відносини в умовах глобальних змін. Сучасний світ характеризується швидкими змінами в міжнародному середовищі, що вимагає від держав постійного коригування своїх зовнішньополітичних курсів. Україна та Бразилія, незважаючи на географічну віддаленість, мають низку спільних інтересів, таких як стабільність у міжнародних відносинах, розвиток економічних і культурних зв'язків, що робить питання еволюції їхніх відносин надзвичайно актуальним.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз еволюції відносин між Україною та Бразилією, виявлення основних етапів розвитку стосунків між країнами, визначення проблем, з якими стикалися держави впродовж історії, а також формулювання можливих сценаріїв майбутньої співпраці. **Завданнями** є вивчення впливу міжнародних політичних процесів на двосторонні відносини, а також пошук шляхів оптимізації співпраці у сферах економіки, культури та науки. Об'єктом дослідження є двосторонні відносини між Україною та Бразилією в різних аспектах – політичному, економічному, культурному та соціальному.

При написанні дослідження було використано три основні **методи**: історичний метод, порівняльний аналіз та сценарне прогнозування. Історичний метод застосовувався для аналізу становлення та розвитку українсько-бразильських відносин із моменту визнання незалежності України Бразилією [Ucrânia, 2015]. Для цього використано офіційні документи МЗС України та Посольства України в Бразилії, угоди між державами, зокрема декларацію президентів про стратегічне партнерство між Україною та Бразилією [Ministério das Relações Exteriores, 2009], а також хронологію політичних контактів [*Хронологія політичних контактів*, 2020]. Цей метод допоміг виокремити ключові етапи дипломатичної взаємодії, зафіксувати переломні моменти та простежити зміни в політичному дискурсі. За допомогою порівняльного аналізу, досліджено динаміку економічної співпраці. Для цього використано дані Державної Служби статистики України щодо товарообігу з Бразилією за період 2005 – 2023 років [*Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за країнами світу*, б. д.]. Цей метод дозволив визначити кореляцію між політичними подіями та економічними коливаннями, наприклад, значне зниження товарообігу після анексії Криму Росією у 2014 році. Сценарне прогнозування ґрунтувалося на аналізі зовнішньополітичних тенденцій і геополітичних трансформацій у світі. Для побудови трьох сценаріїв (оптимістичного, песимістичного й реалістичного) враховано офіційній заяви Бразилії та України, макроекономічні прогнози та спільну ініціативу Бразилії з КНР щодо мирного врегулювання війни [*Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine*, 2024].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика двосторонніх українсько-бразильських відносин залишається порівняно малодослідженою в межах української політичної науки. Однак окремі праці вже започаткували наукове осмислення ключових аспектів співпраці між Україною та Федеративною Республікою Бразилія, що дозволяє закласти аналітичне підґрунтя для цього дослідження. Зокрема, важливу роль у вивченні соціокультурного виміру українсько-бразильських зв'язків відіграє монографія М. Гримич [2016], що є важливим внеском у вивчення української діаспори та демонструє, як традиції можуть адаптуватися до нових реалій, залишаючись живими та актуальними. У роботі здійснено ґрунтовний аналіз етнокультурної ідентичності української діаспори, збереження мовних та релігійних практик, що дозволяє розглядати діаспору як значущий соціальний та культурний чинник у двосторонніх відносинах. Політичний вимір співпраці проаналізовано у статті Н. Шевченко [2021], яка містить системний огляд позиції Бразилії в контексті подій, що мали суттєвий вплив на міжнародне становище України. Авторка розкриває особливості зовнішньополітичної доктрини Бразилії, зокрема її опору санкційній політиці та прагнення

до нейтралітету, що дало змогу сформуванню у цьому дослідженні уявлення про логіку бразильської зовнішньої політики.

У дослідженні широко використовувалися офіційні джерела, зокрема аналітичні матеріали оприлюднені Посольством України в Федеративній Республіці Бразилія [2020а, 2020б, 2020с]. Вони надали емпіричну базу для реконструкції хронології дипломатичних взаємин та аналізу правової основи співпраці. Питання економічної взаємодії між країнами досліджувалося на основі статистичних матеріалів. Особливу увагу приділено динаміці товарообігу в періоди політичної стабільності та криз, що дало змогу реалізувати порівняльний підхід до вивчення економічної складової співпраці. Додатково залучено прогностичні аналітичні публікації міжнародних економічних оглядачів, зокрема Bloomberg [Dugao та ін., 2024], щодо основних партнерів Бразилії, які дали змогу оцінити її місце у глобальних торговельних ланцюгах.

Освітній і науковий компонент міждержавної взаємодії досліджувався на основі матеріалів, що висвітлюють співпрацю українських і бразильських вищих навчальних закладів, а саме: меморандуми між НАУ та UnB, ДНУ і Федеральним університетом м. Бразилія [*Між НАУ та Університетом Бразилія (UnB) підписано меморандум про співробітництво*, 2023], а також урядові програми, спрямовані на підтримку студентів і науковців, зокрема ініціативу «Наука без кордонів» [Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара : «Наука без кордонів», б. д.]. Інтерв'ю та експертні оцінки колишнього Посла України в Бразилії А. Мельника [Глуховський & Боднарук, 2024; Порошук, 2024] дають загальні уявлення про механізми формування зовнішньої політики, інституційні труднощі у представництві України в регіоні та виклики, пов'язані з посиленням позицій інших міжнародних акторів у Латинській Америці.

Проблематика цього дослідження охоплює, перш за все, необхідність визначити, якими факторами зумовлені зміни в двосторонніх відносинах між Україною та Бразилією. Серед таких факторів економічні інтереси, політична ситуація в обох країнах, а також глобальні тренди в міжнародних відносинах. Дослідження також аналізує основні виклики, з якими стикаються обидві держави в двосторонніх відносинах, можливі сценарії їх розвитку.

Результати та дискусії. Передусім уваги заслуговує *історія відносин між Україною та Бразилією*, зокрема *встановлення та розвиток дипломатичних зв'язків*. Проголошення незалежності України дало можливість активно розвивати двосторонні відносини. На початку 1990-х років Україна прагнула налагодити дипломатичні зв'язки не лише з європейськими країнами, але й з державами Латинської Америки, до яких відноситься Бразилія. На той момент, в умовах тодішньої зовнішньої політики, що відзначалася інтеграцією нових незалежних держав до міжнародних організацій, Бразилія підтримала Україну в її прагненні отримати міжнародне визнання.

Федеративна республіка Бразилія визнала незалежність України 26 грудня 1991 року, а 11 лютого 1992 року було підписано Угоду про встановлення дипломатичних відносин [Ministério das relações exteriores, 2015]. Цей момент став значним кроком для розвитку міждержавних зв'язків, оскільки відкрив нові можливості для співпраці на політичному, економічному та культурному рівнях. Також зміцненню міждержавних відносин значно посприяло відкриття посольства України в Федеративній республіці Бразилія в 1995 році, і відкриття бразильського посольства в Києві в 1993 році. Крім цього важливим етапом у становленні та розвитку дипломатичних відносин стало підписання низки двосторонніх угод про співпрацю між двома країнами впродовж дев'яностих і двохтисячних років [Договірноправова база, 2020]. Особливо варто відзначити підписану 2 грудня 2009 року спільну декларацію Президента України Віктора Ющенка та Президента Федеративної Республіки Бразилія Луїса Інасіу Лулі да Сілва, якою було проголошено стратегічне партнерство між двома країнами (*Declaração seguida de entrevista coletiva concedida pelo presidente da república, luiz inácio lula da silva*, 2009).

З моменту здобуття незалежності Україна та Бразилія обмінювалися міждержавними візитами на різних рівнях, включаючи найвищий. У жовтні 1995 року президент України здійснив державний візит до Федеративної Республіки Бразилія, а в січні 2002 року відбувся державний візит президента Бразилії до України [Хронологія політичних контактів на найвищому і високому рівнях, 2020]. Після цього глави держав неодноразово зустрічались як і під час офіційних візитів, так і беручи участь у різних міжнародних заходах. Також відбуваються контакти на рівні міністрів і міністерств [Хронологія політичних контактів на найвищому і високому рівнях, 2020].

Останні роки між державами спостерігається зниження динаміки співпраці. Це пов'язано з позицією Бразилії щодо російсько-української війни. Хоча офіційна Бразилія не підтримує Росію, проте, активно співпрацює з державою-агресором, підтримуючи активні політичні контакти та нарощуючи торгівлю. Наприклад, за офіційними даними, обсяг агроекспорту Бразилії до Росії сягнув 1 млрд. доларів [Brazil and Russia strengthen agricultural trade ties at BRICS Summit, 2024]. Також держави обмінюються візитами на високому рівні [President Lula receives Russian Foreign Minister Sergey Lavrov, 2024].

Роль української діаспори в Бразилії у формуванні двосторонніх відносин. Одним із ключових факторів, що вплинув на розвиток двосторонніх відносин, є діяльність української діаспори. Активна фаза імміграції українців до Бразилії припала на кінець XIX – початок XX століття, коли українці почали емігрувати до Бразилії через економічні труднощі та політичні репресії. Перша хвиля еміграції відбулася в 1890-х роках [Ukrinform, 2018]. Українці оселялися переважно в штатах Парана, Санта-Катарина та Ріо-Гранде-ду-Сул. Вони займалися сільським господарством, здебільшого вирощуючи зернові культури, овочі, а також розвивали тваринництво. Завдяки працелюбності та підприємницькому духу, українці швидко адаптувались до нових умов, почали розвивати місцеву економіку. За даними МЗС, в Бразилії проживає понад 500 тисяч етнічних українців [Українська громада в країнах світу, 2019]. Більшість із них проживає у штаті Парана, зокрема у таких містах, як Прудентополіс і Курітіба. Одна з основних особливостей української діаспори в Бразилії – це збереження культурної ідентичності. Про це пише українська науковиця, доктор історичних наук М. Гримич. Вона аналізує, як українці змогли через мову, релігію, традиції та віру зберегти національну ідентичність та культурну спадщину, незважаючи на бразильський вплив. Навіть через багато поколінь після еміграції українці зберігають мовні особливості, святкування, обряди, хоча рідна мова є менш поширеною серед молодшого покоління [Гримич, 2016].

Українці в Бразилії також активно розвивали освіту та громадське життя. Вони заснували численні культурні товариства, школи та театри. Сьогодні українська діаспора в Бразилії є важливим елементом соціокультурного життя країни. Вона підтримує зв'язки з Україною, активно бере участь у різноманітних культурних заходах, сприяє розвитку двосторонніх відносин між Бразилією та Україною. Проте українська діаспора не відзначається політичною активністю. На цьому наголосив А. Мельник: політичний вплив українців майже повністю відсутній. Прикладом цього є те, що у штаті Парана, де проживає значна частина діаспори, у парламенті лише один депутат українського походження [Порошук, 2024].

Сучасний стан співпраці між Україною та Бразилією може скласти окреме предметне поле дослідження. *Основні сфери співробітництва: економіка, культура, освіта.* Співпраця між Україною та Бразилією наразі охоплює широкий спектр сфер, однак саме згадані напрями відіграють важливу роль у зміцненні двосторонніх відносин, надаючи можливість для обміну ресурсами, технологіями та людським потенціалом.

Економічна співпраця відіграє важливу роль у розвитку двосторонніх відносин. Бразилія є найбільшою економікою Латинської Америки. В Бразилію Україна переважно експортує чорні метали, фармацевтичну продукцію, пластмаси, тютюн і промислові

замінники тютюну [Обсяги двосторонньої торгівлі, 2021]. На наведеному нижче рисунку можна чітко побачити, що в певні періоди співпраці між країнами він як зростає, так і зменшувався.

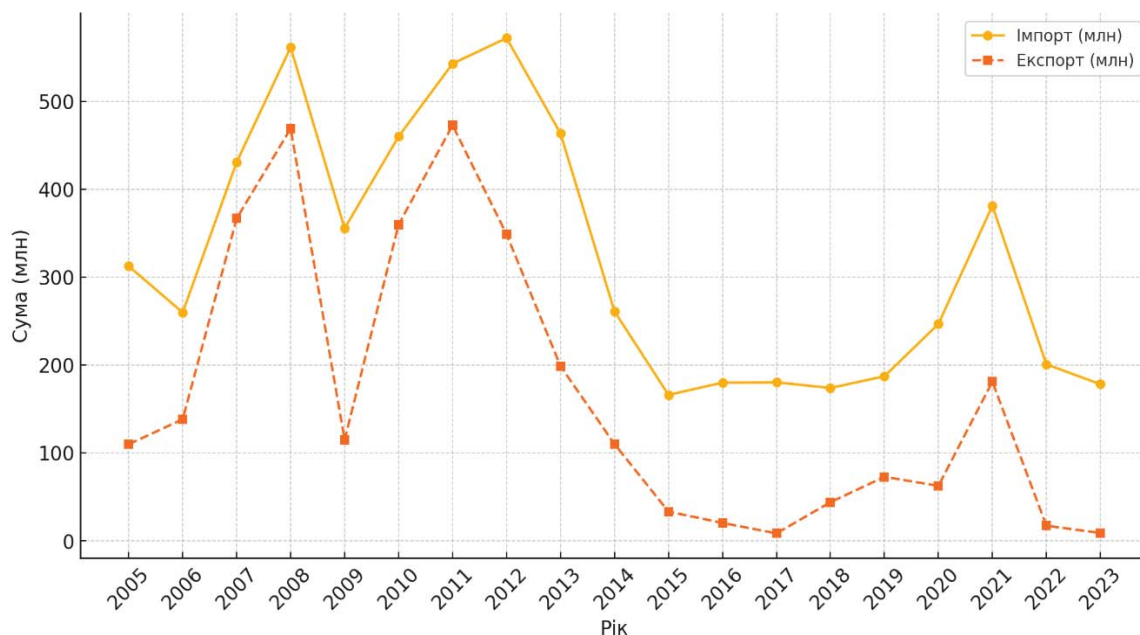

Рис. 1 Динаміка імпорту та експорту (2005 – 2023)

[Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за країнами світу, б. д.]

Часто це пов'язано з політичними подіями всередині України та у світі загалом. За даними Державної служби статистики, пік товарообігу припав на 2008 рік, коли він досяг 1,031 млрд дол. США, а також на 2010–2013 роки, коли стосунки між державами перебували у фазі розквіту. Проте вже у 2014 році товарообіг почав значно знижуватися через політичну ситуацію в Україні, анексію Криму та вторгнення Російської Федерації на Донбас [Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за країнами світу, б. д.].

Вважаємо за доцільне детальніше розглянути, як політичний фактор вплинув на економічну співпрацю між країнами. Офіційна Бразилія в лютому 2014 року висловила свою позицію щодо подій в Україні [Situacão na Ucrânia, 2014]. Бразильське зовнішньополітичне відомство заявило, що сподівається на внутрішнє українське врегулювання кризи. Позицію Бразилії щодо подій в Україні 2014 року детально аналізує кандидат історичних наук Н. Шевченко: бразильська сторона «сховалася» за твердженнями про «принцип невтручання у внутрішні справи держав» та «безперспективність санкційної політики», до якої вдаються західні держави щодо порушників міжнародного спокою; водночас Бразилія фактично виграла від антиросійських санкцій, отримавши ширші можливості для доступу на російські ринки [2021].

Після анексії Криму Бразилія утрималася під час голосування ООН за резолюцію Генеральної Асамблеї № A/RES/68/262 від 27.03.2014 [Resolution adopted by the General Assembly, 2014], яка підтримувала територіальну цілісність України. Таку позицію офіційної Бразилії можна пояснити економічними інтересами, а саме небажанням псувати відносини з Росією, адже та є важливим економічним і політичним партнером. Крім того, починаючи з 2014 року, Бразилія систематично утримувалася від засудження російської агресії на рівні ООН, водночас розширюючи свою економічну присутність на російському ринку та посилюючи політичну співпрацю з країною-агресором, особливо в межах БРІКС. Росія увійшла до десятки головних торговельних партнерів Бразилії [Brazil: Main trade partner countries, 2024]. Усе це негативно позначилося на українсько-бразильських відносинах.

Насамперед бразильське керівництво почало уникати діалогу на найвищому рівні, а українська сторона відтак не прагнула його відновлення та не намагалася вплинути на бразильські еліти, зосереджуючись на пошуку підтримки та союзників серед ЄС і США. Це вплинуло на товарообіг між країнами, який значно знизився, особливо у 2016–2017 роках [Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами, б. д.].

Попри це, спостерігалися певні позитивні тенденції. Після 2017 року товарообіг між державами почав зростати, досягнувши 634 мільйонів доларів у 2021 році [Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за країнами світу, б. д.]. У 2022–2023 роках зафіксовано спад у торгівлі, що можна пояснити загальним станом економіки України, оскільки війна провокує кризові явища та створює значне навантаження на економіку. Водночас, можна припустити, потенціал економічної співпраці між Україною та Бразилією залишається значним. За прогнозами, Бразилія увійде до п'ятірки найбільших економік світу до 2050 року [The World in 2050, б. д.]. Її зростаюча економіка та численне населення потребують ресурсів, тому бразильський внутрішній ринок може стати перспективним напрямком для збуту української агропродукції, а також продукції української промисловості. Крім того, Україна може поділитися з Бразилією своїм досвідом у розробці озброєння, зокрема безпілотних систем. Адже окрім того, що Бразилія є найбільшою економікою Південної Америки, вона також має найпотужніші збройні сили в регіоні.

Співпраця України та Бразилії у сфері освіти та культури є одним із ключових напрямів. Історично склалося так, що між двома країнами існують тісні зв'язки, зумовлені не лише дипломатичними контактами, а й значною українською діаспорою в Бразилії, яка відіграє важливу роль у збереженні спільної спадщини та розвитку двосторонніх ініціатив. Сучасна співпраця охоплює освітні програми, наукові обміни, мовні проекти, культурні заходи та підтримку українських студентів і науковців.

Одним із перших масштабних проектів в освітній сфері стала співпраця між Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара (ДНУ) та Федеральним університетом міста Бразилія (UnB). У 2009 році між університетами було підписано угоду про співробітництво у сфері ракетно-космічної техніки, що дозволило бразильським студентам здобувати магістерський ступінь у ДНУ та проводити спільні дослідження з українськими фахівцями. Це дало змогу розширити технічну та інженерну співпрацю між країнами, оскільки Україна є однією з провідних держав у сфері космічних технологій, а Бразилія зацікавлена у розвитку власної аерокосмічної галузі. Окрім між університетських угод, Бразилія активно підтримує українських студентів через програму «Наука без кордонів». Це державна ініціатива, спрямована на залучення іноземних студентів до навчання в бразильських університетах. У рамках цієї програми уряд Бразилії виділив три тисячі стипендій для українських студентів, що дозволяє їм навчатися в провідних бразильських вищих навчальних закладах, проводити дослідження та інтегруватися в наукову спільноту галузі [Дніпровський національний університет, б. д.].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну Бразилія виявила ініціативу щодо підтримки українських вчених. Зокрема, штат Парана запустив програму допомоги українським науковцям, які змушені були покинути свою країну через війну. В рамках цієї програми українські дослідники отримали можливість працювати в університетах Бразилії, що допомагає не лише зберегти їхній науковий потенціал, а й сприяє налагодженню тісніших зв'язків між двома країнами у сфері освіти та науки [Brazil initiates Program of integration of Ukrainian scientists, 2022].

Культурні зв'язки між Україною та Бразилією є особливо міцними, що зумовлено значною українською громадою в цій країні. Одним із найважливіших проектів у сфері культури стало створення дистанційного курсу з вивчення української та португальської мов у Федеральному університеті Уніцентро. Цей проект спрямований на підготовку вчителів і перекладачів української мови, що є важливим кроком для її збереження серед нащадків

українських переселенців у Бразилії [У Бразилії навчатимуть вчителів та перекладачів української мови, 2024].

Також у Бразилії діють численні культурні центри та організації, які працюють над популяризацією української культури. Одним із таких є Український меморіал у місті Куритиба – музейно-культурний комплекс, присвячений історії української імміграції в Бразилії. Тут регулярно проводяться виставки, концерти, тематичні заходи, що сприяють поглибленню знань про українську історію та традиції [Memorial Ucrainiano, б. д.]. Щороку в різних регіонах Бразилії проводяться фестивалі української культури, на яких демонструються традиційні танці, музика, народні ремесла, кухня. Такі заходи допомагають не лише українцям у Бразилії підтримувати зв'язок із рідною культурою, а й знайомлять бразильське суспільство з багатою українською спадщиною.

Спільні проекти в космічній сфері та високих технологіях. Наймасштабнішим спільним проектом у космічній сфері, як і наймасштабнішим міждержавним проектом загалом був «Циклон–Алькантара». Це спільна ініціатива України та Бразилії, що передбачала використання українських ракет-носіїв «Циклон-4» для запусків із бразильського космодрому Алькантара. Його створення стало можливим завдяки взаємному інтересу двох країн: Україна з багаторічним досвідом у розробці ракетної техніки прагнула знайти нові можливості для її застосування, водночас Бразилія зацікавлена розвинути власну космічну програму, використовуючи вигідне географічне розташування космодрому поблизу екватора. Це дозволяло б суттєво знизити витрати на запуск супутників. У 1999 році Україна та Бразилія підписали рамкову угоду про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях, а вже в 2003 році було підписано договір про довгострокове співробітництво щодо використання ракети-носія «Циклон-4». Після цього, у 2006 році, було засновано компанію Alcantara Cyclone Space (ACS), яка займалася будівництвом стартового комплексу та організацією запусків. Перший запуск заплановано на 2007 рік, але через фінансові та організаційні труднощі його неодноразово переносили. Згодом проект зіткнувся із серйозними проблемами. Бразильська сторона не змогла забезпечити необхідного фінансування для завершення будівництва, а витрати на розробку ракети значно перевищили очікувані суми. Крім того, на міжнародному рівні змінилася геополітична ситуація: Бразилія посилила співпрацю з країнами БРІКС, особливо з Росією, яка пропонувала власні альтернативи українським ракетам. Це спричинило перегляд пріоритетів бразильського уряду. Окрім фінансових і політичних чинників, проект стикався і з технічними викликами: ракета «Циклон-4» потребувала значних доопрацювань, а узгодження технічних стандартів між партнерами забирало більше часу, ніж очікувалося. У 2015 році уряд Бразилії офіційно оголосив про вихід із проекту та розірвання угоди [Selding, 2015]. Основною причиною назвали його неефективність, високі витрати. Закриття ACS стало серйозним ударом для України, оскільки було втрачено близько 800 млн доларів інвестицій, перспективний ринок запусків, а розроблений «Циклон-4» так і не був використаний.

Виклики та можливості співпраці в нових геополітичних умовах загалом потребують окремої уваги. Найперше, розглянемо вплив глобальних політичних змін на відносини між двома країнами. За останні десятиліття глобальні політичні та економічні зміни істотно вплинули на міжнародні відносини, зокрема на співпрацю між Україною та Бразилією. Посилення ролі країн Глобального Півдня, геополітична нестабільність, яка виникла через військові конфлікти, російсько-українську війну та зміни у світовій економіці наклали відбиток на двосторонні відносини між країнами, зокрема в політичному аспекті.

Одним із ключових факторів, який впливає на відносини України та Бразилії, є російсько-українська війна. Офіційна Бразилія дотримується позиції нейтралітету, але при цьому активно співпрацює з країною-агресором, нарощує співпрацю в багатьох політичних та економічних питаннях. Вона балансує, підтримуючи зв'язки зі старими союзниками, такими як США та ЄС. При цьому активно продовжує нарощувати співпрацю з країнами

Глобального Півдня, а особливо з Китаєм, який став найбільшим інвестором в Бразильську економіку [*China is the leading destination for Brazilian exports*, 2024]. Позицію Бразилії на міжнародній арені часто характеризують як виважену, адже замість того, щоб концентруватися на якомусь одному полюсі світового впливу, вона проводить політику багатовекторності, переслідуючи свої як політичні, так і економічні інтереси, – на цьому наголосив президент Бразилії під час візиту до Китаю [Phillips, 2023]. Однак саме багато в чому активна співпраця Бразилії з Глобальним Півднем і відмова допомагати Україні у війні, зумовлює «прохолоду» у відносинах між державами. Також офіційний Київ умовно сприйняв мирну китайсько-бразильську ініціативу щодо припинення війни [*Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine*, 2024]. На відносини між нашою державою та Бразилією значною мірою впливає значне російське лобі в Бразилії, про що говорив і экс-посол А. Мельник [Українська правда, 2024].

Актуальні й *вразливі аспекти двосторонньої взаємодії*. Попри значний потенціал для співпраці, Україна та Бразилія стикаються з кількома аспектами, які впливають на розвиток двосторонніх відносин. Однією з найбільших проблем є відсутність глибокої політичної та економічної інтеграції між країнами. Хоча між державами і підписана значна кількість угод, багато з них залишаються на рівні декларацій, не маючи реальних наслідків. Іншою проблемою є вразливість економічних відносин. Відсутність достатньої інфраструктури для здійснення торгівлі та складності в логістичних ланцюгах між Україною та Бразилією ускладнюють безперешкодну торговельну діяльність. Також впливає «російський фактор», особливо відчутний після подій 2014 року. Влада Бразилії, побоюючись зіпсувати відносини зі своїм важливим економічним та політичним партнером, зайняла нейтральну позицію і значно послабила діалог на найвищому рівні. Втім і для України південноамериканський вектор не був пріоритетним, через переорієнтацію на США та ЄС.

Можливості для посилення співпраці, незважаючи на наявні виклики, існують, адже Україна та Бразилія мають значний потенціал, що може призвести до позитивних результатів в умовах нових геополітичних реалій, зокрема через зміну балансів сил.

Перш за все, важливим напрямком є розширення економічної співпраці через участь в міжнародних ініціативах та інтеграційних процесах. Україна може використовувати стратегічне розташування в Європі для того, щоб стати важливим транзитним хабом для бразильських товарів на схід і захід. Також Україна може стати великим постачальником сільськогосподарської продукції для Бразилії.

Ще однією перспективною сферою є спільна робота у сфері технологій і науки. Українські розробки у галузях інформаційних технологій, кібербезпеки та високих технологій можуть бути корисними для Бразилії, яка активно розвиває ці галузі. Водночас, Бразилія має великий досвід у виробництві біоенергетики та відновлюваних джерел енергії, що є важливим для України, особливо з огляду на потребу в енергетичній диверсифікації. Також Бразилію можуть зацікавити напрацювання України у сфері оборони та виробництва зброї.

Крім того, для посилення співпраці важливими є освітні обміни та наукові дослідження. Україна має розвинену систему вищої освіти, особливо в технічних і наукових галузях, і Бразилія може виграти від співпраці в цих сферах, зокрема через обмін студентами та спільні наукові проєкти. Це може не лише зміцнити відносини, але й посприяти розширенню економічних зв'язків

Прогнозування подальших трансформацій варто розпочати з аналізу геополітичних факторів, що можуть впливати на співпрацю. Геополітичні фактори мають ключове значення для прогнозування подальшого розвитку відносин між Україною та Бразилією. Світова політична ситуація, включаючи глобальні конфлікти, альянси та зміни в міжнародних відносинах, має безпосередній вплив на двосторонні зв'язки між країнами. Зміни в глобальному геополітичному ландшафті є важливим фактором, що може суттєво

вплинути на співпрацю. Україна знаходиться в епіцентрі геополітичних подій, пов'язаних із російською агресією, що змінює її міжнародну роль. Водночас Бразилія, яка є важливим політичним актором не лише в Латинській Америці, а й у світі загалом, має свої стратегічні інтереси. Враховуючи ці фактори, можна прогнозувати, що геополітична ситуація в світі буде впливати на двосторонні відносини через зміну зовнішньополітичних пріоритетів обох країн, особливо багато чого буде залежати від курсу, яким рухатиметься Україна після настання миру.

Серйозним геополітичним фактором є також економічна конкуренція між основними глобальними акторами, зокрема між гігантами Глобального Півдня, США та Європейським Союзом. Вже зараз США змінюють правила гри в світовій економіці, особливо використовуючи такі економічні інструменти як мита для досягнення своїх політичних цілей. Позиція Бразилії щодо збалансованої зовнішньої політики, коли вона намагається підтримувати добрі стосунки як зі Заходом, так і з іншими великими економіками, надає Україні шанс використовувати Бразилію як стратегічного партнера в контексті нових торгових і політичних альянсів. Проте, зростаючий вплив Китаю на світовій арені, який є на сьогодні найбільшим торговим партнером Бразилії [Duraó та ін., 2024], також може змусити Бразилію переглянути свої зовнішньоекономічні стратегії, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку українсько-бразильських відносин.

Сценарії розвитку взаємодії між Україною та Бразилією потребують ретельнішого аналізу. У рамках *оптимістичного сценарію*, можна передбачити, що двосторонні відносини між Україною та Бразилією перейдуть на новий рівень, сприяючи розвитку не лише економічної, а й політичної співпраці. Враховуючи поточні тенденції у міжнародних відносинах, обидві країни мають можливість стати стратегічними партнерами, що дозволить їм значно посилити свої позиції на світовій арені. Активізація економічної співпраці стане основою цього сценарію. Сучасні економічні зв'язки між країнами мають значний потенціал для росту, зокрема в галузях сільського господарства, енергетики та інфраструктури. Поглиблення співпраці в цих секторах може забезпечити зростання двосторонньої торгівлі, а також інвестиційні потоки в обидва напрямки. Україна, з її розвиненою промисловістю, зокрема в аграрному секторі, може стати важливим постачальником продукції на бразильський ринок, водночас Бразилія може виступати як важливий партнер для України у сфері енергетики та відновлювальних джерел енергії.

Політична взаємодія також може зміцнитися через спільну участь у міжнародних організаціях, таких як ООН, СОТ та інші. В рамках цього сценарію обидві країни будуть активно співпрацювати на рівні міжнародних інститутів, просуваючи спільні інтереси, зокрема в питаннях стабільності в міжнародних відносинах, боротьби зі змінами клімату та забезпечення глобальної безпеки. Стратегічне партнерство також передбачає розвиток спільних проектів у високих технологіях, космічних дослідженнях та інших інноваційних сферах, що дозволить Україні та Бразилії зміцнити свої позиції на світовій арені.

У рамках *песимістичного сценарію* можна очікувати, що двосторонні відносини між Україною та Бразилією можуть потрапити в кризу, зумовлену зовнішніми та внутрішніми чинниками. Один із найбільших ризиків для співпраці – геополітична нестабільність. Напруження в міжнародних відносинах, зокрема між США, Китаєм і РФ, може призвести до того, що Україна та Бразилія не зможуть знайти спільну платформу для розвитку своєї взаємодії. Оскільки Бразилія активно підтримує політику нейтральності та прагне уникати вибору між великими світовими акторами, це може ускладнити співпрацю з Україною, яка водночас орієнтується на підтримку західних партнерів. Торгово-економічні відносини можуть значно постраждати внаслідок економічних криз або політичних санкцій. Наприклад, якщо Україна буде змушена дотримуватись жорсткої політики щодо Росії, це може негативно позначитись на її економічних зв'язках із країнами, які мають тісні економічні зв'язки з РФ, наприклад, з Бразилією. Водночас для Бразилії можливі труднощі у розвитку

співпраці з Україною через внутрішню політичну нестабільність або зміни в зовнішній політиці, орієнтованої на підтримку торгових відносин із іншими великими економіками.

Також варто відзначити, що відсутність стратегічних ініціатив з обох сторін може призвести до стагнації в двосторонніх відносинах. Якщо країни не будуть активно працювати над розширенням свого співробітництва в нових сферах, таких як інновації або екологічні технології, їхні відносини можуть залишатися на рівні базових контактів без істотного прогресу.

Реалістичний сценарій передбачає поступове зміцнення двосторонніх відносин між Україною та Бразилією в умовах стабільного розвитку глобальних економічних і політичних умов. Враховуючи поточну динаміку розвитку співпраці, цей сценарій є найбільш ймовірним, оскільки обидві країни продовжують поступово покращувати свої зв'язки в різних сферах. Економічна співпраця між Україною та Бразилією може стати стабільнішою завдяки розвитку взаємних інвестицій, особливо в аграрному секторі, де обидві країни мають значний потенціал для спільної роботи. Поступове зростання двосторонньої торгівлі, зокрема через угоди про вільну торгівлю, дозволить значно покращити економічну ситуацію в обох країнах. Крім того, співпраця в галузі відновлювальної енергетики, космічних дослідженнях і високих технологіях дозволить країнам зміцнити свої позиції в глобальній конкурентній боротьбі.

Політична взаємодія та стабільність будуть зростати завдяки підтримці двосторонніх ініціатив на міжнародних форумах, таких як ООН. Спільні зусилля у боротьбі зі змінами клімату, а також участь у міжнародних миротворчих операціях можуть стати основою для подальшого розвитку взаємодії. У цьому сценарії важливо, щоб обидві країни продовжували активно працювати над вирішенням наявних проблем та використовували можливості для співпраці, що виникатимуть у міжнародному контексті. Вірогідність сценаріїв та основні фактори впливу зображено на Рис.2.

Критерій	Оптимістичний сценарій	Реалістичний сценарій	Песимістичний сценарій
Суть сценарію	Стратегічне партнерство, активізація політичного діалогу, економічне зростання, співпраця у високих технологіях.	Поступове зміцнення економічних, освітніх і культурних зв'язків.	Зниження рівня співпраці, охолодження політичних контактів, зменшення торгівлі.
Сприятливі фактори	Посилення дипломатичного діалогу; залучення до спільних проєктів; політична воля обох урядів.	Освітні програми; діаспора як культурний міст; підтримка наукової співпраці.	Геополітична нестабільність; зміцнення зв'язків Бразилії з РФ та Китаєм.
Фактори-перешкоди	Бразильський нейтралітет щодо війни; вплив російського лобі; відсутність чіткої стратегії України щодо Латинської Америки.	Бюрократичні бар'єри; обмежене фінансування; нестабільність в Україні через війну.	Поглиблення співпраці Бразилії з РФ; байдужість до України на тлі інших зовнішніх пріоритетів Бразилії.
Ймовірність реалізації	2/5 або ~20–30%	4/5 або ~60–70%	2/5 або ~20–25%
Наслідки для України	Розширення зовнішньополітичного фронту, зростання експорту, укріплення іміджу в регіоні.	Збереження поточних здобутків, зростання в окремих секторах.	Послаблення міжнародної підтримки, втрата перспективних ринків, зниження впливу в Латинській Америці.

Рис.2 Вірогідність сценаріїв та основні фактори впливу

Рекомендації для ефективного управління двосторонніми відносинами варто виокремити за кількома напрямками:

1) *Створення нових механізмів співпраці в ключових галузях* (економіка, енергетика, високі технології та сільське господарство). Для цього необхідно визначити пріоритетні сфери, в яких обидві країни можуть досягти значного прогресу через спільні проекти та інвестиції. Економічна співпраця між Україною та Бразилією потребує створення ефективних торгових та інвестиційних механізмів. Важливо розробити нові багатосторонні угоди щодо співпраці в аграрному секторі, що є однією з ключових галузей обох країн. Для цього Україна може розвивати механізми постачання аграрної продукції в Бразилію, де є високий попит на якісні сільськогосподарські товари. Водночас Бразилія може стати важливим постачальником сировини та енергетичних ресурсів для України. Одним із важливих кроків є також розширення співпраці у відновлювальній енергетиці, де обидві країни мають амбіції досягти значних успіхів у скороченні викидів парникових газів і переході на відновлювальні джерела енергії. Для успішної реалізації цих ініціатив необхідно створити нові платформи для бізнесу та інвестицій, які забезпечать взаємний доступ до ринків обох країн, а також сприятимуть запуску спільних інноваційних проектів. Наприклад, обидві країни можуть розробити механізми для підтримки стартапів у високих технологіях та космічних дослідженнях. Такі проекти можуть об'єднати зусилля державних і приватних секторів, сприяючи створенню нових робочих місць і розвитку інфраструктури.

2) *Посилення культурно-освітнього обміну між країнами*. Розвиток цих аспектів дозволяє створити глибше розуміння між народами, підвищити рівень взаємодії та довіри. Одним із перших кроків є розширення мережі культурних центрів в обох країнах, що дозволить популяризувати культуру та традиції кожної зі сторін. Україна може організувати виставки, кінопокази та фестивалі бразильської культури в найбільших містах країни, у той час як Бразилія може зробити це в свої містах. Важливо також посилити взаємодію в галузі освіти через обмін студентами та академічними програмами. За допомогою двосторонніх угод можна створити спільні академічні програми, зокрема у сферах, що мають стратегічне значення для двох країн, таких як енергетика, екологія та міжнародні відносини. Програми стипендій, надання освітніх грантів для молодих фахівців і студентів також будуть стимулювати культурний та науковий обмін. Важливим є також розвиток спільних проектів у сфері молодіжної політики, що дозволить країнам налагодити тісні зв'язки серед молоді, яка в майбутньому буде визначати напрямки розвитку двосторонніх відносин.

3) *Пропозиції для адаптації дипломатичних стратегій до сучасних умов*. Сучасний світ вимагає від дипломатії гнучкості та адаптації до глобальних умов, що швидко змінюються. Враховуючи динамічні зміни в геополітичному середовищі, країни повинні переглянути свої дипломатичні стратегії для ефективного управління відносинами. Першим кроком є адаптація дипломатичних стратегій до нових глобальних викликів, таких як зміни клімату, технологічні інновації, пандемії, економічні кризи. Україні та Бразилії слід створити спільні дипломатичні ініціативи, які дозволять координувати дії в рамках міжнародних організацій. Важливим є також розвиток мультисторонньої дипломатії, коли дві країни можуть взаємодіяти через різноманітні платформи, зокрема щодо екологічних проблем, сталого розвитку та нових технологій. Дипломатія повинна стати більш реагуючою та проактивною, почати враховувати той факт, що бразильський вектор і латиноамериканський вектор загалом, відіграватиме важливу роль у майбутньому світу. Для ефективного управління двосторонніми відносинами слід розвивати спільні платформи для бізнесу та інвестицій, які дозволять швидко реагувати на економічні та політичні зміни.

Висновки. Еволюція відносин між Україною та Бразилією демонструє складний процес розвитку двостороннього співробітництва, яке базується на політичних, економічних, культурних, соціальних факторах. Від моменту встановлення дипломатичних зв'язків у 1992 році країни поступово нарощували взаємодію у різних сферах, проте геополітичні

виклики та зміни у зовнішньополітичних пріоритетах обох держав визначили складність подальшої співпраці.

Історичний аналіз свідчить, що перші десятиліття після здобуття незалежності Україною характеризувалися активними спробами налагодити економічні та політичні контакти з Бразилією. Важливим чинником, що сприяв взаємодії, стала значна українська діаспора в Бразилії, яка є своєрідним мостом між двома країнами та забезпечує культурний обмін і підтримку національних традицій. Проте її вплив на політичні процеси всередині Бразилії залишається обмеженим.

На сучасному етапі двостороння співпраця охоплює як перспективні напрями розвитку, так і значні виклики. Економічна взаємодія залишається нестабільною через зовнішньополітичні фактори, торговельні бар'єри та відсутність стратегічних ініціатив на державному рівні. Політичні контакти між країнами зазнали певного охолодження через різне бачення глобальних процесів, особливо у зв'язку з російсько-українською війною. Бразилія, займаючи нейтральну позицію, не надає Україні підтримки, яку демонструють країни ЄС та США, що значно ускладнює діалог між Києвом і Бразилією.

Попри труднощі, двосторонні відносини мають значний потенціал. Економічне співробітництво може бути розширене шляхом підписання нових торгових угод, усунення бар'єрів для експорту та імпорту, а також створення спільних підприємств. Важливою перспективою є розвиток співпраці у сфері науки і технологій, зокрема у космічній галузі, IT-індустрії та агропромисловому секторі. У сфері культури та освіти значну роль відіграє обмін студентами, підтримка мовних і культурних програм, а також зміцнення співпраці між університетами двох країн. Спільні дослідницькі проекти можуть сприяти формуванню позитивного іміджу України в Латинській Америці, що допоможе покращити дипломатичні відносини та зміцнити політичний діалог.

Розглянуті сценарії розвитку відносин між Україною та Бразилією показують можливі вектори взаємодії. Оптимістичний сценарій передбачає поглиблення співпраці, зростання економічних показників, посилення політичного діалогу. Песимістичний сценарій вказує на ризики подальшої стагнації та розриву дипломатичних контактів. Реалістичний варіант передбачає поступове покращення відносин за рахунок розширення торговельної взаємодії, посилення культурних зв'язків та активізації спільних ініціатив у сфері освіти і науки. Для ефективного управління двосторонніми відносинами необхідно розробити нові дипломатичні стратегії, спрямовані на пошук компромісів у політичному діалозі, а також створення економічних і культурних механізмів співпраці. Враховуючи змінні геополітичні умови, Україна має зосередитися на використанні потенціалу Бразилії як важливого партнера в Латинській Америці та зміцненні двосторонніх зв'язків для забезпечення довгострокової взаємовигідної співпраці, що має стати предметом і подальших політологічних досліджень.

Використані джерела:

1. Глуховський, М., & Боднарук, Б. (2024, 12 жовтня). *Посол Андрій Мельник: Я знаю, як стався злив про «причетність» українців до підриву «Північного потоку – 2»*. ГЛАВКОМ. <https://glavcom.ua/longreads/posol-andrij-melnik-meni-vidomo-jak-vidbuvsja-zliv-pro-prichetnist-ukrajintsiv-do-pidrivu-pivnichnoho-potoku-2-1024862.html>
2. Гримич, М. (2016). *Життя під піньорами*. Дуліби.
3. *Двосторонні політичні відносини*. (2020, 13 травня). Посольство України в Федеративній Республіці Бразилія. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-braziliya/dvostoronni-politichni-vidnosini>
4. *Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара : «Наука без кордонів»*. (б. д.). Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. <https://www.dnu.dp.ua/newsprint/1347>
5. *Договірно-правова база*. (2020, 13 травня). Посольство України в Федеративній Республіці Бразилія. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-braziliya/dogovirno-pravova-baza>
6. *Між НАУ та Університетом Бразилія (УнВ) підписано меморандум про співробітництво*. (2023, 22 червня). Національний авіаційний університет. [https://nau.edu.ua/ua/news/2023/6/mizh-nau-ta-universitetom-braziliya-\(unb\)-pidpisano-memorandum-pro-spivrobotnistvo.html](https://nau.edu.ua/ua/news/2023/6/mizh-nau-ta-universitetom-braziliya-(unb)-pidpisano-memorandum-pro-spivrobotnistvo.html)

7. *Обсяги двосторонньої торгівлі.* (2021, 12 лютого). Посольство України в Федеративній Республіці Бразилія. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-braziliya/torgovelnо-ekonomichne-spivrobitnictvo/obsyagi-dvostoronnoyi-torgivli>
8. Порошук, Н. (2024, 15 жовтня). *Дипломат назвав ключову проблему української діаспори у Бразилії.* Главком. <https://glavcom.ua/country/politics/diplomat-nazvav-kljuchovu-problemu-ukrajinskoji-diaspori-u-braziliji-1025923.html>
9. *У Бразилії навчатимуть вчителів та перекладачів української мови.* (2024, 8 липня). International Organization – Ukrainian World Congress. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-brazyljii-navchatymut-vchyteliv-ta-perekladachiv-ukrayinskoyi-movy>
10. *Українська громада в країнах світу.* (2019, 29 жовтня). Міністерство закордонних справ України. <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krayinah-svitu>
11. *Українська правда.* (2024, 30 серпня). Я був би радий, якби Бразилія скаржилась на мене Україні – посол Мельник. <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/08/30/7472580>
12. *Укрінформ.* (2018, 23 серпня). *Цей день в історії: Початок української імміграції до Бразилії.* Укрінформ - актуальні новини України та світу. <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2523260-cej-den-v-istorii-pocatok-ukrainskoi-immigracii-do-brazilii.html>
13. *Хронологія політичних контактів на найвищому і високому рівнях.* (2020, 13 травня). Посольство України в Федеративній Республіці Бразилія. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-braziliya/hronologiya-politichnih-kontaktiv-na-najvisshchomu-i-visokomu-rivnyah>
14. *Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за країнами світу.* (б. д.). <https://www.ukrstat.gov.ua>
15. *Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine.* (2024, 23 травня). Planalto. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>
16. *Brazil and Russia strengthen agricultural trade ties at BRICS Summit.* (2024, 25 жовтня). Ministério da Agricultura e Pecuária. <https://www.gov.br/agricultura/en/news/brazil-and-russia-strengthen-agricultural-trade-ties-at-brics-summit>
17. *Brazil initiates Program of integration of Ukrainian scientists.* (2022, 22 березня). Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/en/news/brazil-initiates-program-of-integration-of-ukrainian-scientists>
18. *Brazil: Main trade partner countries 2024/ Statista.* (б. д.). Statista. <https://www.statista.com/statistics/1337836/brazil-main-trade-partner-countries-by-exports-imports>
19. *China is the leading destination for Brazilian exports.* (2024, 15 серпня). Ministério da Agricultura e Pecuária. <https://www.gov.br/agricultura/en/news/china-is-the-leading-destination-for-brazilian-exports>
20. *Declaração seguida de entrevista coletiva concedida pelo presidente da república, luiz inácio lula da silva, em conjunto com o presidente da ucrânia, viktor yushchenko - kiev, 02/12/2009.* (2009, 2 грудня). Ministério das Relações Exteriores. <https://www.gov.br/mre/pt-br/centrais-de-conteudo/publicacoes/discursos/artigos-e-entrevistas/presidente-da-republica/presidente-da-republica-federativa-do-brasil-entrevistas/luiz-inacio-lula-da-silva-2007-2011/declaracao-seguida-de-entrevista-coletiva-concedida-pelo-presidente-da-republica-luiz-inacio-lula-da-silva-em-conjunto-com-o-presidente-da-ucrania-viktor-yushchenko-kiiev-02-12-2009>
21. Durao, M., Beck, M. V., & Gamarski, R. (2024, 23 жовтня). *Brazil reluctant to pick between US and China in polarized world.* Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-23/in-a-polarized-world-brazil-is-reluctant-to-pick-sides>
22. *Memorial ucraniano.* (б. д.). Turismo Curitiba. <https://turismo.curitiba.pr.gov.br/conteudo/memorial-ucraniano/1638>
23. *Ministério das relações exteriores.* (2015, 1 січня). <https://www.gov.br/mre/pt-br/assuntos/relacoes-bilaterais/todos-os-paises/ucrania>
24. Phillips, T. (2023, 24 березня). *'Brazil is back': Lula to visit Xi as he resets diplomatic relations with China.* the Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/24/lula-xi-jinping-visit-china-brazil-diplomatic-relations-reset>
25. *President lula receives russian foreign minister sergey lavrov.* (2024, 22 лютого). Planalto. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/02/president-lula-receives-russian-foreign-minister-sergey-lavrov>
26. *Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 (A/RES/68/262).* (2014).
27. Selding, P. (2015, 16 квітня). *Brazil pulling out of ukrainian launcher project.* SpaceNews. <https://spacenews.com/brazil-pulling-out-of-ukrainian-launcher-project>
28. *Situação na ucrânia.* (2014, 19 лютого). Ministério das Relações Exteriores. https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/situacao-na-ucrania
29. Shevchenko, N. (2021). Latin american and the caribbean countries approaches to the annexation of crimea by the russian federation in 2014. *American History & Politics: Scientific Edition*, (12), 104–122. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.12.10>

30. *The World in 2050*. (б. д.). PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/the-world-in-2050.html>

References:

1. Hlukhovskiy, M., & Bodnaruk, B. (2024, October 12). Posol Andrii Melnyk: Ya znaiu, yak stavsia zlyv pro «prychetnist» ukrainsiv do pidryvu «Pivnichnoho potoku – 2». HLAVKOM. <https://glavcom.ua/longreads/posol-andrij-melnik-meni-vidomo-jak-vidbuvsja-zliv-pro-prichetnist-ukrajintsv-do-pidryvu-pivnichnoho-potoku-2-1024862.html>
2. Hrymych, M. (2016). Zhyttia pid pinoramy. Duliby
3. Dvostronni politychni vidnosyny. (2020, May 13). Posolstvo Ukrainy v Federatyvni Respublitsi Brazylia. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-brazylia/dvostoronni-politichni-vidnosini>
4. Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara: "Nauka bez kordoniv". (n.d.). Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. <https://www.dnu.dp.ua/newsprint/1347>
5. Dohovirno-pravova baza. (2020, May 13). Posolstvo Ukrainy v Federatyvni Respublitsi Brazylia. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-brazylia/dogovirno-pravova-baza>
6. Mizh NAU ta Universytetom Brazylia (UnB) pidypsano memorandum pro spivrobitnytstvo. (2023, June 22). Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. [https://nau.edu.ua/ua/news/2023/6/mizh-nau-ta-universitetom-brazylia-\(unb\)-pidpisano-memorandum-pro-spivrobitnytstvo.html](https://nau.edu.ua/ua/news/2023/6/mizh-nau-ta-universitetom-brazylia-(unb)-pidpisano-memorandum-pro-spivrobitnytstvo.html)
7. Obsiahy dvostoronnoi torhivli. (2021, February 12). Posolstvo Ukrainy v Federatyvni Respublitsi Brazylia. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-brazylia/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo/obsyagi-dvostoronnoyi-torgivli>
8. Poroshchuk, N. (2024, October 15). Dyplomat nazvav kluchovu problemy ukrainskoj diaspori u Brazylji. Hlavkom. <https://glavcom.ua/country/politics/diplomat-nazvav-kluchovu-problemu-ukrajinskoj-diaspori-u-brazilji-1025923.html>
9. U Brazylji navchatymut vchyteliv ta perekladachiv ukrainskoj movy. (2024, July 8). International Organization – Ukrainian World Congress. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-brazilji-navchatymut-vchyteliv-ta-perekladachiv-ukrayinskoj-movy>
10. Ukrainska hromada v krainakh svitu. (2019, October 29). Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krainah-svitu>
11. Ukrainska pravda. (2024, August 30). Ia buv by radyi, yakby Brazylia skarzhylas na mene Ukraini – posol Melnyk. <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/08/30/7472580>
12. Ukrinform. (2018, August 23). Tsei den v istorii: Pochatok ukrainskoj immihratsii do Brazylji. Ukrinform - aktualni novyny Ukrainy ta svitu. <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2523260-cej-den-v-istorii-pochatok-ukrainskoj-immigracii-do-brazilji.html>
13. Khronolohiia politychnykh kontaktiv na naivysshchomu i vysokomu rivniakh. (2020, May 13). Posolstvo Ukrainy v Federatyvni Respublitsi Brazylia. <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-brazylia/hronologiya-politichnih-kontaktiv-na-najvishchomu-i-visokomu-rivnyah>
14. Shchomisiachni obsiahy zovnishnoi torhivli tovaramy za krainamy svitu. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>
15. Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine. (2024, May 23). Planalto. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>
16. Brazil and Russia strengthen agricultural trade ties at BRICS Summit. (2024, October 25). Ministério da Agricultura e Pecuária. <https://www.gov.br/agricultura/en/news/brazil-and-russia-strengthen-agricultural-trade-ties-at-brics-summit>
17. Brazil initiates Program of integration of Ukrainian scientists. (2022, March 22). Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/en/news/brazil-initiates-program-of-integration-of-ukrainian-scientists>
18. Brazil: Main trade partner countries 2024 | Statista. (n.d.). Statista. <https://www.statista.com/statistics/1337836/brazil-main-trade-partner-countries-by-exports-imports>
19. China is the leading destination for Brazilian exports. (2024, August 15). Ministério da Agricultura e Pecuária. <https://www.gov.br/agricultura/en/news/china-is-the-leading-destination-for-brazilian-exports>
20. Declaração seguida de entrevista coletiva concedida pelo presidente da república, Luiz Inácio Lula da Silva, em conjunto com o presidente da Ucrânia, Viktor Yushchenko - Kyiv, 02/12/2009. (2009, December 2). Ministério das Relações Exteriores. <https://www.gov.br/mre/pt-br/centrais-de-conteudo/publicacoes/discursos-artigos-e-entrevistas/presidente-da-republica/presidente-da-republica-federativa-do-brasil-entrevistas/luiz-inacio-lula-da-silva-2007-2011/declaracao-seguida-de-entrevista-coletiva-concedida-pelo-presidente-da-republica-luiz-inacio-lula-da-silva-em-conjunto-com-o-presidente-da-ucrania-viktor-yushchenko-kiev-02-12-2009>
21. Durao, M., Beck, M. V., & Gamarski, R. (2024, October 23). Brazil reluctant to pick between US and China in polarized world. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-23/in-a-polarized-world-brazil-is-reluctant-to-pick-sides>
22. Memorial ucraniano. (n. d.). *Turismo Curitiba*. <https://turismo.curitiba.pr.gov.br/conteudo/memorial-ucraniano/1638>

23. Ministério das Relações Exteriores. (2015, January 1). <https://www.gov.br/mre/pt-br/assuntos/relacoes-bilaterais/todos-os-paises/ucrania>
24. Phillips, T. (2023, March 24). 'Brazil is back': Lula to visit Xi as he resets diplomatic relations with China. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/24/lula-xi-jinping-visit-china-brazil-diplomatic-relations-reset>
25. *President lula receives russian foreign minister sergey lavrov*. (2024, 22 лютого). Planalto. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/02/president-lula-receives-russian-foreign-minister-sergey-lavrov>
26. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 (A/RES/68/262). (2014).
27. Selding, P. (2015, April 16). Brazil pulling out of Ukrainian launcher project. SpaceNews. <https://spacenews.com/brazil-pulling-out-of-ukrainian-launcher-project>
28. Situação na Ucrânia. (2014, February 19). Ministério das Relações Exteriores. https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/situacao-na-ucrania
29. Shevchenko, N. (2021). Latin American and the Caribbean countries approaches to the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014. *American History & Politics: Scientific Edition*, (12), 104–122. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.12.10>
30. The World in 2050. (n.d.). PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/the-world-in-2050.html>

Volodymyr Boiko,
PhD student of Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Evolution of Relations between Ukraine and Brazil: History, Challenges and Future Scenarios

The article is devoted to the study of the evolution of bilateral relations between Ukraine and Brazil, covering various aspects of interaction, including politics, economy, culture and social ties. The paper analyzes the key stages of cooperation, starting from the establishment of diplomatic contacts in 1992 to current challenges and prospects. Particular attention is paid to the impact of international political changes on bilateral relations, as well as to the analysis of factors that facilitated or hindered their deepening. The study reveals the significant role of the Ukrainian diaspora in Brazil, which, being one of the largest in Latin America, plays an important role in preserving cultural heritage and strengthening socio-cultural ties between the two countries. The main areas of economic cooperation, including trade, investment projects, and joint initiatives in the field of high technology, agriculture, and space, are also analyzed.

This article examines the political aspects of cooperation between Ukraine and Brazil, in particular, the issues of diplomatic contacts, mutual support in international organizations and the impact of the Russian-Ukrainian war on relations between the two countries. It is also shown that the Russian-Ukrainian war had a significant negative impact on the deepening of Ukraine's ties with Brazil, due to the latter's close economic and political ties with the Russian Federation. The article also highlights possible scenarios for the development of Ukrainian-Brazilian relations, including optimistic, pessimistic and realistic options. The optimistic scenario envisages intensification of cooperation and formation of a strategic partnership, while the pessimistic scenario considers the risks of aggravation of relations and a decrease in the level of cooperation. The realistic scenario includes gradual strengthening of contacts through the development of economic, scientific and cultural initiatives. Based on the analysis, conclusions are drawn about the main directions for further development of bilateral relations, including the expansion of economic cooperation, deepening cultural and educational exchange, and adapting diplomatic strategies to current challenges. Recommendations for improving the effectiveness of cooperation are proposed, taking into account the geopolitical realities and prospects for Ukraine's and Brazil's integration into international alliances.

Key words: *Ukraine, Brazil, bilateral relations, diplomacy, economic cooperation, political contacts, Ukrainian diaspora, geopolitical challenges, strategic partnership, Russian-Ukrainian war.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.15>
УДК 327.39

Антон Пастовенський,
аспірант кафедра політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7905-6871>; email: pastovenskyu@gmail.com

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН МІЖ ЄС ТА РОСІЄЮ: ВІД ПАРТНЕРСТВА ДО КОНФРОНТАЦІЇ

Стаття аналізує трансформацію відносин між Європейським Союзом (ЄС) та Росією після 2014 року крізь призму політичної економії, з акцентом на роль економічних чинників як інструментів геополітичного впливу. У центрі дослідження – теоретичне осмислення зміни формату міждержавної взаємодії: від стратегічного партнерства до системної конфронтації. У контексті неореалістичних та ліберально-інституціоналістських підходів, стаття пояснює, як економічні інструменти – енергетика, санкції, торгівля – перетворюються на засоби зовнішньополітичного тиску та відповіді. Особливу увагу приділено трьом ключовим чинникам: енергетичній безпеці, торговельним суперечкам та санкційній політиці. Ці фактори стали механізмами переформатування взаємозалежностей, які раніше забезпечували відносну стабільність між сторонами. У політичному сенсі, дослідження демонструє, як втрата довіри, загострення ідеологічної конкуренції та зміна парадигми в зовнішній політиці Росії після 2014 року призвели до зростання геополітичного протистояння.

Методологічно застосовано змішаний підхід: якісний компонент включає аналіз політичних рішень, санкційних режимів та резонансних кейсів (газова криза 2009 року, суперечка в СОТ DS608), а кількісний ґрунтується на даних Євростату, Світового банку та НБУ. Таке поєднання дозволяє не лише оцінити економічні наслідки, а й виявити політичні мотиви та стратегічні розрахунки держав. Значна частина роботи присвячена Україні як арені геополітичного конфлікту й активному гравцю. Україна не лише стала об'єктом тиску з боку Росії, а й ініціювала стратегічну переорієнтацію на ЄС, що виявилось у підписанні ПВЗВТ. Це мало як економічні (диверсифікація ринків, зменшення залежності), так і політичні (посилення суверенітету, трансформація зовнішньої політики) наслідки. Стаття пропонує політологічний аналіз економічних інструментів як важелів влади в міжнародних відносинах, а також окреслює перспективи для України в контексті стратегічного балансування між безпековими викликами та інтеграційними можливостями.

Ключові слова: геополітика, економіка, санкції, енергетика, торгівля, ЄС, Росія, Україна, взаємозалежність, реалізм, політична стратегія, інтеграція.

Вступ. Тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки вона безпосередньо пов'язана з геополітичними, економічними та безпековими викликами України. У центрі уваги пошук відповідей на дослідницькі запитання про те, як економічна динаміка – енергетична залежність, торговельні суперечки та санкції – змінили відносини Європейського Союзу з Росією від співпраці до конфлікту. Після окупації Росією Криму в 2014 році та її повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році Україна стала ключовим полем битви у протистоянні між ЄС і Росією. Економічні фактори відіграли значну роль у цих політичних змінах. Наприклад, колись ЄС значною мірою покладався на російську енергетику та торгівлю, створюючи партнерство, яке було вигідним для обох сторін. Однак дії Росії в Україні змусили ЄС запровадити санкції та шукати альтернативні джерела енергії, що ознаменувало перехід до конфронтації.

Історично склалося так, що Україна була життєво важливою транзитною країною для російського природного газу, який прямував до Європи. Суперечки щодо цін на газ і маршрутів постачання підкреслили стратегічну важливість України, але водночас і її вразливість. Після 2022 року ЄС почав зменшувати залежність від російських енергоносіїв, розробляючи нові маршрути постачання, які іноді оминають Україну. До 2014 року Росія була основним торговельним партнером України. Відтак торгівля між ЄС та Росією

погіршилася через санкції та напруженість, Україна переорієнтувалася на ринок ЄС. Цей зсув формує і виклики, як-от економічна нестабільність через триваючий конфлікт, і можливості, як-от глибша інтеграція з Європою. Трансформація відносин між ЄС та Росією від партнерства до конфронтації, зумовлена економічними чинниками, поставила Україну в центр складної міжнародної боротьби.

Політичні стратегії ЄС і Росії відіграли ключову роль у трансформації їхніх відносин, використовуючи економічні інструменти для реалізації геополітичних амбіцій. З погляду реалізму, анексія Криму та війна в Україні стали політичними рішеннями Росії для відновлення регіонального домінування, що спровокувало економічні санкції з боку ЄС як інструмент політичного тиску [Mearsheimer, 2023]. Водночас ліберальна теорія взаємозалежності [Keohane & Nye, 1977] пояснює, чому економічна співпраця, заснована на енергетичних і торговельних зв'язках, не змогла запобігти конфронтації, оскільки політичні пріоритети переважили економічні вигоди. Для України ці процеси підкреслили її роль як політичного суб'єкта, що протистоїть російській агресії та водночас інтегрується до європейського політичного простору через економічні реформи та розвиток Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) [Kuzio, 2024]. Вивчаючи її, ми можемо краще зрозуміти геополітичне становище України та силу економічних інструментів у формуванні глобальних відносин. Ці знання необхідні наступному поколінню українських лідерів та громадян, які працюватимуть над створенням стабільного майбутнього.

Метою дослідження є аналіз ролі економічних факторів у трансформації відносин між Європейським Союзом та Росією. **Завданнями** є зокрема з'ясувати, як енергетична безпека, торговельні суперечки та санкції вплинули на перехід від партнерства до конфронтації. Окрему увагу приділено Україні, яка опинилася в центрі цього процесу, а також змінам у її економічній політиці, спрямованим на інтеграцію з ЄС та зменшення залежності від російських ринків.

Методи дослідження. Дослідження застосовує комплексний підхід, поєднуючи якісні та кількісні методи з політологічним фокусом. Якісний аналіз полягає у вивченні політичних документів (наприклад, резолюцій Ради ЄС про санкції, стратегій енергетичної безпеки) та кейсів (газова криза 2009 року, суперечка СОТ DS608). Аналіз політичного дискурсу застосовується до заяв лідерів ЄС і Росії для виявлення політичних мотивів економічних рішень, таких як санкції чи скорочення газопостачання [Fairclough, 2003]. Порівняльний аналіз використовується для зіставлення політичних стратегій ЄС (енергетична диверсифікація, санкційна політика) та Росії (енергетична зброя, імпортозаміщення), що дозволяє оцінити їхній вплив на геополітичну динаміку. Кількісний аналіз базується на даних Євростату, Світового банку та Національного банку України (обсяги торгівлі, імпорт газу, ВВП), що забезпечує емпіричне підґрунтя для оцінки економічних наслідків політичних рішень. Такий підхід обґрунтований необхідністю поєднання політологічного та економічного аналізу для розуміння трансформації відносин ЄС-Росія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни у відносинах між ЄС та РФ є предметом численних досліджень у сфері міжнародних відносин, політології, економіки та енергетичної політики. Угода про партнерство і співробітництво (РСА) 1997 року заклала основу для економічних зв'язків між ЄС і Росією, спрямованих на розширення торгівлі та інвестицій [European Commission, 1997]. У деяких дослідженнях РСА розглядалася як основа для взаємної вигоди [Prozorov, 2006], тоді як Р. Янгс стверджував, що РСА потребує заміни новою угодою, пропонуючи шість сценаріїв: від скасування РСА до переговорів про Договір про стратегічне партнерство [Youngs, 2020]. Вступ Росії до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2012 році став ще однією важливою віхою, і вчені припускали, що це могло поглибити інтеграцію [Connolly, 2013]. Однак були й такі експерти, які зазначали: постійні торговельні суперечності підірвали ці зусилля, створивши підґрунтя для подальших економічних конфліктів [Van der Loo, 2013].

Енергетична безпека, зокрема залежність ЄС від російського природного газу, є головним предметом обговорень серед дослідників. Газова криза 2009 року, коли Росія припинила постачання газу через Україну, виявила вразливість ЄС [Pirani та ін., 2009]. Дослідники проаналізували цю залежність у ліберальному ключі [Goldthau, Sitter, 2015], а вивчили зусилля з диверсифікації після кризи [Henderson, Mitrova, 2016]. Нещодавні дослідження [Fulwood, 2023] документують різку відмову ЄС від російського газу після 2022 року, але мало хто досліджує, як змінилася роль України як транзитної країни, особливо з появою таких проєктів, як «Північний потік-2» [Siddi, 2018].

Торговельні суперечки значно погіршили відносини між ЄС та Росією. У літературі переважає юридичний аналіз справ СОТ, таких як обмеження експорту деревини з Росії [World Trade Organization, 2022]. Однак непрямі наслідки для України, яка дедалі більше зближується з ЄС через Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, є менш дослідженими. Санкції, запроваджені у 2014 році та посилені у 2022 році, широко вивчаються. У звітах МВФ [International Monetary Fund, 2019] та Світового банку [World Bank, 2023] кількісно оцінюється їхній вплив на російську економіку, тоді як окремі аналітики [див. напр. Gould-Davies, 2020] ставлять під сумнів їхню ефективність. Хоча втрати Росії добре задокументовані, зворотні витрати для ЄС – такі як перебої в торгівлі та інфляція – менш вивчені [Fritz et al., 2022]. Досвід України, яка балансує між економічними втратами від конфлікту та здобутками від підтримки ЄС, також недостатньо представлений у науковій літературі. Теорії економічної взаємозалежності [Keohane & Nye, 1977] стверджують, що взаємна вигода стримує конфлікт, але відносини між ЄС і Росією ставлять під сумнів цю точку зору. Реалістичні погляди [Mearsheimer, 2014], наголошують на динаміці сили, а не на економічних зв'язках, прикладом чого є крах німецької Ostpolitik [Szabo, 2015].

Сучасні політологічні дослідження акцентують на політичних аспектах економічних інструментів у відносинах ЄС-Росія. Зокрема аналізують санкції ЄС як політичну стратегію, спрямовану на ізоляцію Росії, але зазначають їх обмежену ефективність через політичну стійкість російського режиму [Haug & Westergaard, 2023]. Досліджують і енергетичну диверсифікацію ЄС як геополітичний маневр для послаблення впливу Росії, підкреслюючи роль політичних рішень у реформуванні енергетичних ринків [Krahe, 2024]. Для України політична переорієнтація на ЄС є не лише економічним, а й політичним вибором, що зміцнює її демократичний суверенітет у протистоянні Росії [Kuzio, 2024]. Нерідко вчені наголошували на необхідності нової угоди між ЄС і Росією, пропонуючи шість сценаріїв, від скасування РСА до стратегічного партнерства [Youngs, 2020], але ці ідеї втратили актуальність після 2022 року через ескалацію конфлікту.

Відносини між Європейським Союзом і Росією за останні два десятиліття зазнали глибокої трансформації, змінившись від партнерства, заснованого на економічній співпраці, до стану протистояння, позначеного геополітичними напруженнями. Цю зміну, значною мірою супроводжують і економічні фактори, такі як енергетична безпека, торговельні суперечки та санкції, що має далекосяжні наслідки, зокрема для України – країни, що опинилася на перетині інтересів ЄС і Росії.

Результати та дискусії. *Історичний контекст економічних відносин між ЄС і Росією охоплює кілька ключових подій, які визначили еволюцію цих відносин. Однією з перших важливих угод стала Угода про партнерство та співробітництво (РСА), підписана в 1997 році, яка сприяла зростанню торгівлі та інвестицій між сторонами [European Commission, 1997]. У 2012 році вступ Росії до СОТ відкрив нові можливості для співпраці, але також окреслив торговельні суперечки. Це змусило Росію адаптувати свою торговельну політику до міжнародних стандартів, і передбачало зниження тарифів, покращення умов для іноземних інвесторів та лібералізацію ринку. Проте, незабаром Росія почала застосовувати захисні заходи, зокрема політику імпортозаміщення, що призвело до напруженості у відносинах з ЄС та численних торговельних суперечок у рамках СОТ. Членство в СОТ*

вимагало від Росії приведення її торговельної політики у відповідність до міжнародних норм, що сприяло збільшенню торгівлі між ЄС і РФ. У 2012 році експорт ЄС до Росії досяг 120 млрд євро, тоді як імпорт, переважно енергетичних ресурсів, склав 215 млрд євро. Ця економічна взаємозалежність розглядалася як стабілізуючий фактор, що сприяв взаємним вигодам і знижував імовірність конфліктів [World Trade Organization, 2022].

Після 2014 року, коли Росія окупувала Крим і розв'язала конфлікт на Донбасі, відносини між ЄС і РФ кардинально змінилися. ЄС запровадив економічні санкції, які обмежили доступ Росії до європейських ринків та фінансових ресурсів. Росія у відповідь впровадила політику імпортозаміщення та заборонила імпорт багатьох європейських товарів.

Одним із важливих факторів залишалася енергетична взаємозалежність: Росія постачала значну частину газу до ЄС, а Європа прагнула диверсифікувати енергопостачання. Ця взаємозалежність згодом перетворилася з фактора стабільності на причину економічної напруженості, особливо після 2022 року, коли Росія скоротила поставки газу, а ЄС активізував пошук альтернативних джерел енергії [Fritz et al., 2022].

До 2008 року ЄС був найбільшим торговельним партнером Росії, на нього припадало 52,3% зовнішньої торгівлі Росії, водночас РФ була третім за величиною партнером ЄС, причому 75% прямих іноземних інвестицій надходило з ЄС [Eurostat n.d.]. Однак згодом почали проявлятися приховані суперечки, особливо у сфері енергетики та геополітики, що підготувало ґрунт для переходу до конфронтації.

Енергетична безпека була наріжним каменем економічних відносин між ЄС і Росією, але водночас стала джерелом вразливості. Залежність ЄС від російського природного газу добре задокументована: у 2021 році Росія забезпечувала приблизно 40% імпорту газу ЄС. Ця залежність ускладнювалася відсутністю альтернативних шляхів постачання, при цьому Україна відіграла ключову роль як транзитна країна [Movchan & Giucci, 2018].

Енергетична політика стала ключовим інструментом геополітичної боротьби між ЄС і Росією. Росія використовувала постачання газу як «енергетичну зброю» для політичного тиску, зокрема скорочуючи транзит через Україну після 2014 року та маніпулюючи поставками через «Північний потік» у 2022 році [Krahe, 2024]. У відповідь ЄС розробив політичну стратегію диверсифікації, спрямовану на послаблення геополітичного впливу Росії. Зокрема, REPowerEU [REPowerEU 2022] передбачав політичні домовленості з Норвегією, США та Катаром, а також інвестиції в СПГ-термінали, що посилили енергетичну автономію ЄС [European Commission, 2022]. Для України це означало втрату транзитних доходів, але також політичну підтримку з боку ЄС, включаючи фінансування відновлення енергетичної інфраструктури.

Газова криза 2009 року, тобто припинення постачання газу з Росії до України стала одним із перших серйозних конфліктів. Криза виникла внаслідок суперечки між Росією та Україною щодо ціноутворення на природний газ і плати за транзит, що призвело до значних перебоїв у постачанні газу до Європи. Ця криза, яка тривала з 1 по 20 січня 2009 року з повним відключенням від Європи з 7 січня, підкреслила вразливість енергетичної залежності та стратегічну роль України як транзитної країни. У суперечці брали участь російський «Газпром» і український «Нафтогаз», напруга загострилася через несплачені борги та розбіжності в ціні. Станом на середину грудня 2008 року «Газпром» стверджував, що Україна має борг у розмірі 2,2 мільярда доларів, тоді як Україна визнала борг у 1,6 мільярда доларів, сплативши 30 грудня 2008 року 1,52 мільярда доларів, але оскаржуючи штрафи в розмірі 614 мільйонів доларів. Цей фінансовий розлад створив основу для кризи [Pirani et al., 2009].

Криза розгорталася. 1 січня 2009 року Росія припинила постачання газу в Україну. Це стало відповіддю на невдалі переговори щодо ціни на газ і тарифу на транзит 2009 року, причому термін дії попередніх угод закінчувався 31 грудня 2008 року. 6-7 січня 2009 року ситуація загострилася, коли всі потоки російського газу через Україну до Європи були

припинені, що вплинуло на 16 країн-членів ЄС і Молдову. Це 13-денне припинення, з 7 по 20 січня, призвело до порушення поставок, і обсяги впали до нуля для Південно-Східної Європи. Обсяги газу під час кризи, за даними Нафтогазу, показали значні розбіжності [Pirani et al., 2009].

Відключення мало серйозні наслідки, особливо для таких країн, як Болгарія, Румунія та Сербія, вони зіткнулися з надзвичайними гуманітарними ситуаціями, коли населення не могло обігріти будинки, тоді як інші, як Німеччина, впоралися з частковими перебоями завдяки диверсифікації. Економічні наслідки були помітними в Угорщині та Словаччині, дефіцит газу вплинув на промисловість. Координаційна група ЄС з питань газу оцінила, що відключення вплинуло на 20% річного попиту на газ у Європі або 30% імпорту газу в ЄС, що спонукало до надзвичайних заходів, таких як збільшення імпорту СПГ (скрапленого природного газу) та вилучення його зі сховищ [Pirani et al., 2009].

Кризу було вирішено 19 січня 2009 року підписанням нових контрактів. Проте вона завдала шкоди репутації Росії як надійного постачальника та України як країни-транзитера, при цьому «Газпром» втратив приблизно 1,5 мільярда доларів доходу. ЄС активізував зусилля щодо диверсифікації від російського газу, досліджуючи альтернативні джерела, такі як імпорт СПГ та газопроводи з Каспійського регіону (наприклад, Nabucco), а також варіанти постачання з Близького Сходу після 2020 року. Україна зіткнулася з проблемами сплати вищих цін на газ, оцінених у 7,0–14,4 мільярда доларів США на 2009 рік, залежно від цін на нафту, що спонукало до очікуваної реструктуризації сектора [Pirani et al., 2009].

Скорочення постачання у 2022 році відобразило загострення ситуація після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. РФ використала енергетичні постачання як засіб тиску, скоротивши постачання через газопровід «Північний потік» і зменшивши обсяги транзиту через Україну. У відповідь ЄС прискорив зусилля з диверсифікації, знизивши частку російського газу в імпорті з 40% у 2021 році до лише 8% у 2023 році. Важливу роль у цьому відіграли нові контракти з Норвегією, США та Катаром, а також інвестиції в інфраструктуру для зрідженого природного газу (ЗПГ) [Eurostat n.d.].

Для України також змінилася енергетична ситуація. Історично вона транзитувала 40% російського газу, що йшов до ЄС, забезпечуючи значні доходи. Однак будівництво обхідних газопроводів, таких як «Північний потік-2» (хоча його було зупинено) та «Турецький потік», зменшило роль України, скоротивши її транзитні доходи на 30% у 2014-2020 роках. Війна 2022 року ще більше підірвала енергетичну інфраструктуру України, проте ЄС надав допомогу у відновленні та постачанні енергоресурсів [15]. З початку повномасштабного вторгнення Україна, зберігаючи транзит російських енергоносіїв, «допомогла» Росії отримати близько \$25 млрд. прибутків, від моменту анексії Криму ця сума сягає \$200 млрд. Нещодавно був укладений контракт між компаніями MOL та Укртранснафта на продовження транзиту нафти, але ця нафта була закуплена у компанії Лукойл. Тому, формально через територію України транспортується нафта саме MOL, але Лукойл отримує від цього прибуток в обхід санкцій [Омельченко, 2024].

Торговельні суперечки також відігравали значну роль у загостренні відносин між ЄС і Росією. Після вступу РФ до СОТ ЄС очікував від неї більшого доступу до ринків і дотримання міжнародних торговельних норм. Однак політика Росії часто суперечила цим очікуванням, що призвело до кількох суперечок у рамках СОТ.

ЄС ініціював кілька справ у СОТ проти Росії, зокрема:

–DS608 (2022): обмеження Росією експорту деревини, які порушують правила СОТ щодо кількісних обмежень;

–DS604 (2021): дискримінаційні практики закупівель російських державних підприємств, що обмежують доступ компаній з ЄС до державних контрактів.

Ці суперечки не лише погіршили економічні відносини, але й відобразили ширшу геополітичну напруженість. Російська політика імпортозаміщення, що посилилася після

санкцій 2014 року, ще більше загострила ситуацію. Надаючи перевагу вітчизняним товарам над імпортом, Росія скоротила експорт з ЄС, особливо в галузі сільського господарства та машинобудування. Наприклад, експорт сільськогосподарської продукції з ЄС до Росії впав на 50% у період з 2014 по 2016 рік [World Trade Organization DS608, 2022]. Показові торговельні показники, ще в 2013 році ЄС займав 41% експорту Росії, а в 2022 році – лише 20%. Китай поступово змінив Європу як головного економічного партнера Москви. Західні компанії пішли, інвестиції скоротилися, технологічний імпорт фактично зупинився. Росія намагається знайти альтернативи, але це довгий і складний процес [International Monetary Fund, 2019].

Дисбаланси в торгівлі також зростали, оскільки ЄС має значний дефіцит у торгівлі з Росією через імпорт енергоносіїв. У 2021 році експорт ЄС до Росії становив 78 млрд євро, а імпорт – 158 млрд євро [World Bank, 2022]. Для України цей період ознаменував зміну торговельної орієнтації. Історично Росія була найбільшим торговельним партнером України, але після 2014 року Україна розвернулася в бік ЄС. У 2023 році 47% української торгівлі припадало на ЄС, порівняно з 25% у 2013 році [Державна служба статистики України, 2023]. Однак цей зсув відбувся за певну ціну, оскільки український експорт до Росії впав на 70% у період з 2014 по 2016 рік через санкції та гібридну війну Росії проти України [International Monetary Fund, 2019].

Політичні мотиви торговельних конфліктів виходять за межі економічних інтересів. Російська політика імпортозаміщення, запроваджена після санкцій 2014 року, була політичною відповіддю на ізоляцію з боку Заходу, спрямована на зміцнення внутрішньої легітимності режиму [Haug & Westergaard, 2023]. У рамках СОТ суперечки, такі як DS608, стали ареною політичного протистояння, де ЄС використовував правові механізми для тиску на Росію. Для України торговельна переорієнтація на ЄС через ПВЗВТ стала політичним вибором, що підкріплював її демократичну ідентичність і протистояння Росії [Kuzio, 2024].

Вплив санкцій та взаємозалежність теж варто окремо осмислити. Санкції є одним із найпотужніших економічних інструментів в арсеналі ЄС, який докорінно змінив його відносини з Росією. Вперше ЄС запровадив санкції у 2014 році після захоплення Криму Росією, вони були націлені на фінансовий, енергетичний та оборонний сектори. Ці заходи були значно розширені у 2022 році після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, заборонивши експорт російської нафти, вугілля та технологій.

Санкції мали глибокий вплив на російську економіку. ВВП Росії скоротився на 2,1% у 2022 році і, за прогнозами, стагнуватиме в наступні роки. Енергетичні доходи, які складають 40% бюджету Росії, впали на 40% у 2023 році через обмеження експорту нафти і газу. Рубль знецінився, а інфляція підскочила до 12% у 2022 році [World Bank, n.d.].

ЄС також зіткнувся з економічними витратами. Ціни на енергоносії зросли на 30% у 2022 році, що призвело до інфляції та кризи вартості життя [Eurostat, 2022]. Експорт ЄС до Росії впав на 38% у 2022 році, причому найбільше постраждали такі сектори, як автомобілебудування та машинобудування [European Commission, 2022].

Росія намагалася адаптуватися – збільшила торгівлю з Китаєм, Індією, Туреччиною, створила паралельний імпорт, щоб отримувати західні товари через треті країни. Втім логістика ускладнилася, а витрати на транспортування значно зросли. Щодо внутрішньої ситуації, то санкції призвели до зростання бюджетного дефіциту та ослаблення рубля. Економіка поки що тримається завдяки високим цінам на нафту в 2022 році та збільшенню військових витрат, але довгострокові перспективи мають виразні негативні ознаки. Без доступу до західних технологій Росії буде все важче підтримувати рівень розвитку, а санкції продовжують розширюватися [Fritz et al., 2022].

Санкції ЄС проти Росії є прикладом використання економічних інструментів для досягнення політичних цілей. З погляду реалізму, санкції спрямовані на послаблення Росії як геополітичного конкурента, тоді як Росія використовує контрсанкції та торгівлю з Китаєм

для підтримки політичної стійкості [Haug & Westergaard, 2023]. Україна, своєю чергою, стала політичним бенефіціаром санкцій, отримавши підтримку ЄС у вигляді фінансової допомоги та торговельних преференцій, що зміцнило її позицію в протистоянні Росії [Kuzio, 2024]. Проте політична ізоляція Росії може мати довгострокові наслідки, посилюючи її залежність від Китаю, що змінює баланс сил у регіоні.

Для України питання санкцій слід розглядати в кількох аспектах. Хоча ці заходи послабили Росію, Україна постраждала від перебоїв у торгівлі та пошкодження інфраструктури. Однак ЄС надав суттєву підтримку, зокрема 18 мільярдів євро фінансової допомоги до 2023 року та призупинення дії тарифів у рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Це допомогло стабілізувати економіку України, хоча витрати на війну залишаються суттєвими, а збитки, завдані інфраструктурі, оцінюються в 400 мільярдів доларів США [Національний банк України, 2023].

Економічна взаємозалежність, яка колись розглядалася як стабілізуюча сила у відносинах між ЄС і Росією, стала джерелом конфлікту після дій Росії в Україні. Теорії економічної взаємозалежності припускають, що взаємна економічна вигода зменшує ймовірність конфлікту [Keohane & Nye, 1973]. Однак у цьому випадку взаємозалежність не змогла запобігти ескалації.

Німецька *Ostpolitik* – політика залучення Росії через енергетику та торгівлю – є прикладом цієї взаємозалежності. До 2021 року Німеччина покладалася на Росію в імпорті газу на 55%. Однак вторгнення 2022 року зруйнувало цю стратегію, оскільки Німеччина поступово відмовилася від російського газу, що коштувало приблизно 100 мільярдів євро на перебудову інфраструктури. Цей розворот продемонстрував, як економічні зв'язки, що колись були політичним мостом, перетворилися на зобов'язання [Szabo, 2015].

У взаємозв'язку економічних і політичних чинників відносин РФ та ЄС важливо коротко окреслити кілька можливих сценаріїв розвитку. Якщо ситуація не зміниться, то Росія буде поступово занурюватися в ще більшу економічну та політичну ізоляцію. Санкції не просто залишаться, а можуть посилюватися. Можливо, ЄС і США запровадять ще жорсткіші обмеження для країн, що допомагають Росії обходити санкції, наприклад, по Туреччині, Китаю чи Індії. Це ускладнить навіть ті торговельні маршрути, які зараз ще працюють. Енергетичний сектор теж може постраждати – Захід вже знайшов заміну російському газу, а якщо ціни на нафту впадуть або з'являться нові обмеження на її експорт, то бюджет Росії зазнає ще серйозніших втрат.

З іншого боку, якщо всередині Росії відбудуться політичні зміни, то, можливо, відбудеться спроба нормалізувати відносини. Втім це не означає, що санкції одразу знімуть – для цього знадобляться гарантії, що Москва більше не буде загрожувати сусіднім країнам. Навіть зі закінченням війни процес відновлення довіри буде довгим і складним.

Ще один варіант – Росія повністю розвертається на Схід і намагається вижити без Європи. Китай і Індія вже замінили ЄС як основних торговельних партнерів. При цьому Китай використовує ситуацію у своїх інтересах і диктує Росії не вигідні умови, змушуючи продавати енергоносії за заниженими цінами. До того ж технологічна залежність від Заходу нікуди не зникла – без європейських і американських мікрочипів, програмного забезпечення, авіаційних деталей Росії буде важко підтримувати свою промисловість.

Для України зміна у відносинах між ЄС та Росією створила як виклики, так і можливості. Завдяки переорієнтації української торгівлі на ЄС, якій сприяла ПВЗВТ, експорт до ЄС зріс на 35% у період з 2017 по 2023 рік [Національний банк України, 2023]. Однак війна підірвала ключові галузі промисловості, а ВВП України скоротився на 29% у 2022 році. Незважаючи на ці невдачі, економічна інтеграція України з ЄС є стратегічною можливістю для забезпечення довгострокової стійкості [Державна служба статистики України, 2023].

Висновки. Економічні чинники – енергетична залежність, торговельні суперечки та санкції – стали інструментами політичної боротьби, що трансформувала відносини між ЄС і

Росією від партнерства до конфронтації. Політичні рішення, такі як анексія Криму та війна в Україні, підірвали економічну взаємозалежність, яка, за теорією Р. Кеогана та Дж. Ная [1973], мала би запобігати конфліктам. Натомість реалізм (в інтерпретації, запропонованій Дж. Міршаймером [2014]) краще пояснює використання економіки для геополітичних цілей. Для ЄС санкції та енергетична диверсифікація стали політичними стратегіями для протистояння Росії, тоді як Росія застосувала енергетичну зброю та імпортозаміщення для збереження впливу.

Україна, опинившись у центрі цього протистояння, зміцнила свій політичний суверенітет через інтеграцію до ЄС, хоча війна створює значні виклики. Дослідження показує, що економічні інструменти є продовженням політичної волі, що має значення для розуміння сучасних міжнародних відносин. Для України ключовим є поглиблення політичної та економічної інтеграції з ЄС для забезпечення стабільності. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі довгострокових політичних наслідків санкцій та ролі країн третього світу в обхідних торговельних маршрутах Росії.

Використані джерела:

1. Centre for European Policy Studies. (2020). New agreement between EU and Russia: Why, what and when? <https://www.ceps.eu/ceps-publications/new-agreement-between-eu-and-russia-why-what-and-when/>
2. Connolly R. Russia's Accession to the WTO: A Political Economy Analysis. Routledge, 2013. https://www.researchgate.net/publication/270154331_Russia's_Accession_to_the_World_Trade_Organization.
3. European Commission. (1997). Partnership and cooperation agreement between the EU and Russia. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:28010102_2.
4. European Commission. (2022). REPowerEU plan. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en
5. European Commission. REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy. <https://commission.europa.eu>.
6. Eurostat. Trade in Energy Products. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Trade_in_energy_products.
7. Fairclough, N. (2003). Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203697078>.
8. Fritz, O., Christen, E., & Sinabell, F. (2022). Economic costs of sanctions for the EU. Austrian Institute of Economic Research. https://www.wifo.ac.at/en/publications/economic_costs_of_sanctions
9. Fulwood M. EU Gas Diversification Post-2022. Oxford Institute for Energy Studies, 2023. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2023/04/Insight-127-European-gas-demand-fundamentals.pdf>.
10. Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). A liberal actor in a realist world. Oxford University Press.
11. Gould-Davies, N. (2020). Russia, the West, and sanctions. *Survival*, 62(1), 7–28. <https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1715068>
12. Haug, M., & Westergaard, C. (2023). Sanctions as a political tool: The EU's response to Russia. *European Foreign Affairs Review*, 28(2), 145–162. <https://doi.org/10.54648/EEER2023012>
13. Henderson, J., & Mitrova, T. (2016). Energy relations between Russia and the EU. Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-relations-between-russia-and-the-eu/>
14. International Monetary Fund. (2019). Russian Federation: 2019 Article IV consultation—Press release; staff report. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/08/01/Russian-Federation-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-48549>
15. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1973). Power and interdependence. *Survival*, 15(4), 158–165. <https://doi.org/10.1080/00396337308441409>
16. Krahe, M. (2024). Energy diversification as geopolitical strategy: The EU's response to Russian energy weaponization. *Journal of Common Market Studies*, 62 (1), 89–107. <https://doi.org/10.1111/jcms.13567>
17. Kuzio, T. (2024). Ukraine's European Integration in the Context of Russian Aggression. *Journal of European Integration*, 46(3), 321–340. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2266789>
18. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault. *Foreign Affairs*, 93 (5), 77–89. <https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>
19. Movchan, V., & Giucci, R. (2018). Quantitative assessment of Ukraine's regional integration options. German Advisory Group Ukraine. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_05_2011_eng.pdf
20. Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2009/01/Russo-Ukrainian-gas-dispute-of-January-2009-a-comprehensive-assessment.pdf>

[content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf](#)

21. Prozorov, S. (2006). Understanding conflict between Russia and the EU. Palgrave Macmillan. <https://www.kulturkaufhaus.de/en/detail/ISBN-9781349545889>
22. Siddi, M. (2018). German foreign policy towards Russia in the aftermath of the Ukraine crisis: A new Ostpolitik? *Europe-Asia Studies*, 70 (7), 1073–1092. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1497638>
23. Szabo, S. F. (2015). Germany, Russia, and the rise of geo-economics. Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781472596352>
24. Van der Loo, G. (2013). EU-Russia trade relations: It takes WTO to tango? *Legal Issues of Economic Integration*, 40(1), 7–32. <http://hdl.handle.net/1854/LU-3092059>.
25. World Bank. Russia Economic Reports. <https://data.worldbank.org/country/russian-federation>.
26. World Trade Organization. (2022). DS608: Russia — Measures concerning the exportation of wood products. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds608_e.html.
27. Youngs, R. (2020). The EU's Strategic Partnership with Russia: Options for the Future. *Carnegie Europe*. URL: <https://carnegieeurope.eu/2020/03/10/eu-s-strategic-partnership-with-russia-options-for-future-pub-81123>.
28. Державна служба статистики України. (2023). Валовий внутрішній продукт за 2022 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/vvp/vvp_rik_arh.html
29. Державна служба статистики України. (2023). Зовнішня торгівля товарами за 2013–2023 роки. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztt_arh.html
30. Національний банк України. (2023). Макроекономічний вплив санкцій на економіку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichnyi-vpliv-sanktsiy-na-ekonomiku-ukrayini>.
31. Омельченко, В. (2024). Плюси та мінуси транзиту російської нафти та газу. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/pliusy-ta-minusy-tranzytu-rosiiskoi-nafty-ta-gazu>

References:

1. Centre for European Policy Studies. (2020). New agreement between EU and Russia: Why, what and when? <https://www.ceps.eu/ceps-publications/new-agreement-between-eu-and-russia-why-what-and-when/>
2. Connolly R. *Russia's Accession to the WTO: A Political Economy Analysis*. Routledge, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/270154331_Russia's_Accession_to_the_World_Trade_Organization.
3. European Commission. (2022). REPowerEU plan. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en
4. European Commission. (1997). Partnership and cooperation agreement between the EU and Russia. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:28010102_2.
5. European Commission. REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy. <https://commission.europa.eu>.
6. Eurostat. Trade in Energy Products. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Trade_in_energy_products.
7. Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203697078>.
8. Fritz, O., Christen, E., & Sinabell, F. (2022). Economic costs of sanctions for the EU. *Austrian Institute of Economic Research*. https://www.wifo.ac.at/en/publications/economic_costs_of_sanctions
9. Fulwood M. *EU Gas Diversification Post-2022*. Oxford Institute for Energy Studies, 2023. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2023/04/Insight-127-European-gas-demand-fundamentals.pdf>.
10. Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). *A liberal actor in a realist world*. Oxford University Press.
11. Gould-Davies, N. (2020). Russia, the West, and sanctions. *Survival*, 62(1), 7–28. <https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1715068>
12. Haug, M., & Westergaard, C. (2023). Sanctions as a political tool: The EU's response to Russia. *European Foreign Affairs Review*, 28(2), 145–162. <https://doi.org/10.54648/EERR2023012>
13. Henderson, J., & Mitrova, T. (2016). *Energy relations between Russia and the EU*. Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-relations-between-russia-and-the-eu/>
14. International Monetary Fund. (2019). Russian Federation: 2019 Article IV consultation—Press release; staff report. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/08/01/Russian-Federation-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-48549>
15. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1973). Power and interdependence. *Survival*, 15(4), 158–165. <https://doi.org/10.1080/00396337308441409>
16. Krahe, M. (2024). Energy diversification as geopolitical strategy: The EU's response to Russian energy weaponization. *Journal of Common Market Studies*, 62 (1), 89–107. <https://doi.org/10.1111/jcms.13567>
17. Kuzio, T. (2024). Ukraine's European Integration in the Context of Russian Aggression. *Journal of European Integration*, 46(3), 321–340. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2266789>

18. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault. *Foreign Affairs*, 93 (5), 77–89. <https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>
19. Movchan, V., & Giucci, R. (2018). Quantitative assessment of Ukraine's regional integration options. German Advisory Group Ukraine. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_05_2011_eng.pdf
20. National Bank of Ukraine. (2023). Macroeconomic Impact of Sanctions on Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/en/news/all/makroekonomichniy-vpliv-sanktsiy-na-ekonomiku-ukrayini>.
21. Omelchenko, V. (2024). Pluses and minuses of Russian oil and gas transit (Plusy ta minusy tranzytu rosiiskoi nafty ta hazu). Razumkov Centre. <https://razumkov.org.ua/komentari/pliusy-ta-minusy-tranzytu-rosiiskoi-nafty-ta-gazu>
22. Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>
23. Prozorov, S. (2006). Understanding conflict between Russia and the EU. Palgrave Macmillan. <https://www.kulturkaufhaus.de/en/detail/ISBN-9781349545889>
24. Siddi, M. (2018). German foreign policy towards Russia in the aftermath of the Ukraine crisis: A new Ostpolitik? *Europe-Asia Studies*, 70 (7), 1073–1092. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1497638>
25. State Statistics Service of Ukraine. (2023). Foreign trade in goods for 2013–2023 (Zovnishnia torhivlia tovaramy za 2013–2023 roky). https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztt_arh.html
26. State Statistics Service of Ukraine. (2023). Gross domestic product for 2022 (Valovyi vnutrishnii produkt za 2022 rik). https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/vvp/vvp_rik_arh.html
27. Szabo, S. F. (2015). Germany, Russia, and the rise of geo-economics. Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781472596352>
28. Van der Loo, G. (2013). EU-Russia trade relations: It takes WTO to tango? *Legal Issues of Economic Integration*, 40(1), 7–32. <http://hdl.handle.net/1854/LU-3092059>.
29. World Bank. Russia Economic Reports. URL: <https://data.worldbank.org/country/russian-federation>.
30. World Trade Organization. (2022). DS608: Russia – Measures concerning the exportation of wood products. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds608_e.html
31. Youngs, R. (2020). The EU's Strategic Partnership with Russia: Options for the Future. *Carnegie Europe*. URL: <https://carnegieeurope.eu/2020/03/10/eu-s-strategic-partnership-with-russia-options-for-future-pub-81123>.

Anton Pastovenskyi,

Postgraduate student, Dragomanov Ukrainian State University

The Role Of Economic Factors In The Transformation Of EU-Russia Relations: From Partnership To Confrontation

This article analyzes the transformation of relations between the European Union (EU) and Russia after 2014 through the lens of political economy, with a focus on the role of economic factors as instruments of geopolitical influence. At the heart of the study is a theoretical reflection on the shift from strategic partnership to systemic confrontation. Drawing on neorealist and liberal-institutionalist perspectives, the article explores how economic tools – such as energy, sanctions, and trade – have evolved into instruments of foreign policy pressure and response. Special attention is given to three key factors: energy security, trade disputes, and sanctions policy. These elements have become mechanisms for reshaping interdependencies that once ensured relative stability. Politically, the study illustrates how the erosion of trust, intensification of ideological rivalry, and a paradigmatic shift in Russia's foreign policy after 2014 contributed to growing geopolitical tensions.

Methodologically, a mixed approach is applied: the qualitative component includes an analysis of political decisions, sanctions regimes, and high-profile cases (e.g., the 2009 gas crisis and WTO dispute DS608), while the quantitative analysis relies on data from Eurostat, the World Bank, and the National Bank of Ukraine. This combination allows for an assessment of not only economic consequences but also political motives and strategic state behavior. A significant section of the article is devoted to Ukraine, which is portrayed as both a geopolitical battleground and an active actor. Ukraine has not only become a target of Russian pressure but has also initiated a strategic reorientation toward the EU, reflected in the signing of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). This move has had both economic (market diversification, reduced dependence) and political (enhanced sovereignty, foreign policy transformation) implications. The article offers a political science analysis of economic instruments as levers of power in international relations and outlines Ukraine's prospects in terms of strategic balancing between security challenges and integration opportunities.

Keywords: geopolitics, economy, sanctions, energy, trade, EU, Russia, Ukraine, interdependence, realism, political strategy, integration.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Новакова Олена, Остапенко Марина ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	5
Пустовар Владислав ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ.....	14
Ткаченко Тетяна МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.....	24
Вергелюк Євген ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ І МЕХАНІЗМІВ.....	33
Дячок Станіслав ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	45

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

Горбатюк Микола РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	57
Бараболя Вячеслав КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДОЮ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	72
Ковтун Сергій РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УЧАСТІ.....	84

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ

Воляннюк Ольга, Притула Христина ГІБРИДНА ВІЙНА У ВИМІРІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	97
--	----

Горінов Павло, Ковтун Михайло
ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ВПЛИВ НА БЕЗПЕКОВУ
ТА ІНТЕГРАЦІЙНУ СТРАТЕГІЮ ДЕРЖАВИ.....110

Вельгус Владислав
МЕТАНАРАТИВ, ГРАНД-НАРАТИВ ТА МІКРОНАРАТИВ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ
Ж.-Ф. ЛЮТАРА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ УНІФІКАЦІЇ У ПОЛІТОЛОГІЇ.....119

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Слова Тетяна
ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З
ПОЛЬЩЕЮ.....130

Ясінська Аліна
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ПОЛЬЩІ ТА ФРАНЦІЇ: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ
УКРАЇНИ.....145

Бойко Володимир
ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА БРАЗИЛІЄЮ: ІСТОРІЯ, ВИКЛИКИ ТА
МАЙБУТНІ СЦЕНАРІЇ.....159

Пастовенський Антон
РОЛЬ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН МІЖ ЄС ТА
РОСІЄЮ: ВІД ПАРТНЕРСТВА ДО КОНФРОНТАЦІЇ.....174

CONTENT

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Novakova Olena, Ostapenko Maryna**
PROBLEMS AND MECHANISMS OF LEGITIMIZATION OF POLITICAL POWER IN
CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINIAN SOCIETY.....5
- Pustovar Vladyslav**
PRACTICE OF FORMING INSTITUTIONAL CONDITIONS FOR THE PROTECTION OF
ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE.....14
- Tkachenko Tetiana**
MODELS OF POLITICAL OPPOSITION FUNCTIONING DURING MARTIAL LAW:
FOREIGN AND UKRAINIAN EXPERIENCE.....24
- Verheliuk Yevhen**
CIVIC PARTICIPATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WAR: TRANSFORMATION
OF FORMS AND MECHANISMS.....33
- Diachok Stanislav**
TRANSFORMATION OF POLITICAL REGIME IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE:
LESSONS FOR UKRAINE.....45

REGIONAL POLICY

- Horbatiuk Mykola**
DECENTRALIZATION REFORM AS A FACTOR OF STABILITY OF TERRITORIAL
COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....57
- Barabolya Vyacheslav**
COMMUNICATION BETWEEN AUTHORITIES AND COMMUNITIES IN UKRAINIAN
TERRITORIAL HROMADAS: CHALLENGES OF WAR, DECENTRALIZATION, AND
INSTITUTIONAL IMPLEMENTATION PATHWAYS.....72
- Kovtun Serhiy**
REGIONAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECONSTRUCTION:
PROBLEMS OF COORDINATION AND DEMOCRATIC PARTICIPATION.....84

STRATEGIC COMMUNICATIONS AND POLITICAL VALUES

- Volianiuk Olha, Prytula Khrystyna**
HYBRID WARFARE IN THE DIMENSION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS.....97

Gorinov Pavlo, Kovtun Mykhailo

POLICY OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY: INFLUENCE ON THE SECURITY AND INTEGRATION STRATEGY OF THE STATE.....110

Velhus Vladyslav

METANARRATIVE, GRAND NARRATIVE, AND MICRONARRATIVE IN THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF J.-F. LYOTARD: ISSUES OF TERMINOLOGICAL UNIFICATION IN POLITICAL SCIENCE.....119

INTERNATIONAL RELATIONS AND FOREIGN POLICY

Yelova Tetiana

THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINE–POLAND RELATIONS.....130

Iasinska Alina

UKRAINIAN DIASPORA IN POLAND AND FRANCE: ROLE IN SHAPING THE IMAGE OF UKRAINE.....145

Boiko Volodymyr

EVOLUTION OF RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND BRAZIL: HISTORY, CHALLENGES AND FUTURE SCENARIOS.....159

Pastovenskyi Anton

THE ROLE OF ECONOMIC FACTORS IN THE TRANSFORMATION OF EU-RUSSIA RELATIONS: FROM PARTNERSHIP TO CONFRONTATION.....174

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ

Редакція колегія приймає до розгляду **рукописи** раніше не опублікованих наукових праць, що представляють результати **сучасних досліджень в галузі політології**, зокрема з історії політичних вчень, теорії політики, порівняльної політології, проблем політичної модернізації та транзитивних процесів, прикладної політології, політичної аналітики та прогнозування, методики викладання політичних наук, науково-педагогічного досвіду вітчизняних та зарубіжних політологів тощо. Рукописи приймаються до друку за умови їх відповідності вимогам до публікацій у наукових фахових виданнях. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів.

Мова рукопису – українська, англійська. Важливо дотримуватися пропонованої структури статті: УДК, прізвище та ім'я автора, науковий ступінь, вчене звання, посада і місце роботи; електронна пошта, ORCID; назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, використані джерела; прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою (не менше 1800 знаків).

У **вступі** варто врахувати такі елементи: формулювання проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; **мета і завдання** статті; **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання обраної проблеми і на які спирається автор; **виокремлення невирішених раніше частин** загальної проблеми, котрим присвячується стаття; **методи** дослідження. У **результатах та дискусіях** – основний матеріал із повним обґрунтуванням отриманих результатів. У **висновках** – підсумки проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; поля: верхнє та нижнє – 20 мм, праве – 10 мм, ліве – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами зберігається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати). Рукопис статті подається у форматі .doc або .rtf. Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Обсяг основного тексту статті зазвичай становить не менше 20000 знаків з пробілами.

Посилання на джерела в тексті, а також список використаних джерел і транслітеровані список оформлюються за APA Style (7th edition). Перелік джерел розташовується з підзаголовком «*Використані джерела*» та оформлюється мовою оригіналу. Джерела в переліку нумеруються вручну (без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»). У бібліографічному описі джерела рекомендується відображати цифрові ідентифікатори (DOI) (за наявності). У разі, якщо DOI відсутній, слід використовувати для електронних ресурсів URL-посилання на джерело. Детеальні вимоги на сайті: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnsdpd>.

Стаття супроводжується **авторською довідкою**: прізвище, ім'я, по батькові, наукові звання та ступінь, посада, місце роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, місто та країна. Ця інформація надається українською, англійською мовами. Обов'язковим є зазначення ідентифікатора ORCID.

Видавець забезпечує якісне **незалежне рецензування** поданих для публікації матеріалів вченими, які здійснюють дослідження за спеціальністю, мають публікації у фахових виданнях (в т.ч. у закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus тощо). Організація внутрішнього та зовнішнього рецензування рукописів покладається на редакційну колегію збірника. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей, а також відхилення рукописів, якщо вони не відповідають вимогам чи тематичному спрямуванню видання.

Прізвища, імена та електронні адреси, що надаються користувачами сайту видання, використовуються лише для реалізації внутрішніх технічних завдань; вони не будуть поширюватися та передаватися стороннім особам.

Наші контакти: sj.politicalsciences@gmail.com.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

*Серія 22. Політичні науки та методики викладання
соціально-політичних дисциплін*

Випуск 37

Матеріали подані мовою оригіналу.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Головний редактор серії – Т. В. Семигіна
Відповідальний редактор серії – О. В. Бабкіна
Відповідальний секретар серії – О. Я. Волянчук

Підписано до друку 27 червня 2025 р. Формат 60x84/8.

Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. др. арк. 22,09. Облік. видав. арк. 19,26.

Наклад 300. Зам. № 062.

Віддруковано з оригіналів.

ВИДАВНИЦТВО

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7896 від 25.07.2023

Продажу не підлягає